

67776

Doublet

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGILOR CLASICI

No. 1

IOAN AMOS COMENIUS

IDACTICA MAGNA

TRADUSA

ȘI ÎNSOȚITĂ DE O PRECUVĂNTARE ȘI O ÎNTRODUCERE

DE

PATRU GĂRBOVICEANU

Handwritten signature and date: 1908

Handwritten signature: Simionescu

668251

1294

BUCUREȘTI

Tipografia „România Nouă”, Th. Voinea, Calea Griviței, 41

1921

1953

Bibli: _____ versitară _____
C. n. 67 776 Dublet
Inve. nr. 152.899

B.C.U. Bucuresti

C152899

25 Septembrie 1911
Biblioteca școlii
Donatia Dnului E. Müller

67776

Dublet

Precuvântare

Casa școalelor, care a luat atâtea măsuri folositoare, nu numai pentru școală în genere, ci și în alte direcțiuni de nevoie poporului și țării noastre, a hotărât în timpul din urmă, să întemeieze și o bibliotecă pedagogică, compusă din lucrările clasice pedagogice.

Cu chipul acesta institutorii și învățătorii noștri, cum și acei cari se ocupă cu chestiuni de educațiune și instrucțiune vor avea la îndemână în graiul lor izvoarele necesare. În deosebi, lipsa unor asemenea lucrări, se simțea mai mult de către corpul învățătoresc! S'a făcut încercare de a o înlătură prin introducerea studiului limbii germane în școalele normale, fiindcă literatura pedagogică germană e cea mai bogată dintre toate literaturile. Rezultatul a fost: o pierdere de timp în zadar pentru școlari și prin urmare și ne-

voia de a înlătură acest studiu din programa unor asemenea școli!

O dată lucrul acesta făcut, D-l Spiru Haret, Ministrul Cultelor și al Instrucțiunii publice nu putea să lipsească pe învățători de cunoștința lucrărilor pedagogice de însemnătate și de aceea a însărcinat pe D-l C. Meissner, fost inspector general al învățământului primar și normal și unul din cei mai cu vază pedagogi ai noștri, să se ocupe cu această chestiune și să întocmească și programa bibliotecii pedagogice. Iată ce spune D-l Meissner într'un raport adresat D-lui Haret în această privință: „Soluția e fericită, de oarece, cu toate silințele ce'și dăduseră profesorii de limbi moderne, nu se atinsese scopul de a ajunge până acolo cu normaliștii, ca ei să se poată servi cu folos de textele originale ale autorilor streini. Punându-le la îndemână bune traduceri și opere bine alese, câștigul cultural va fi cu mult mai însemnat”.

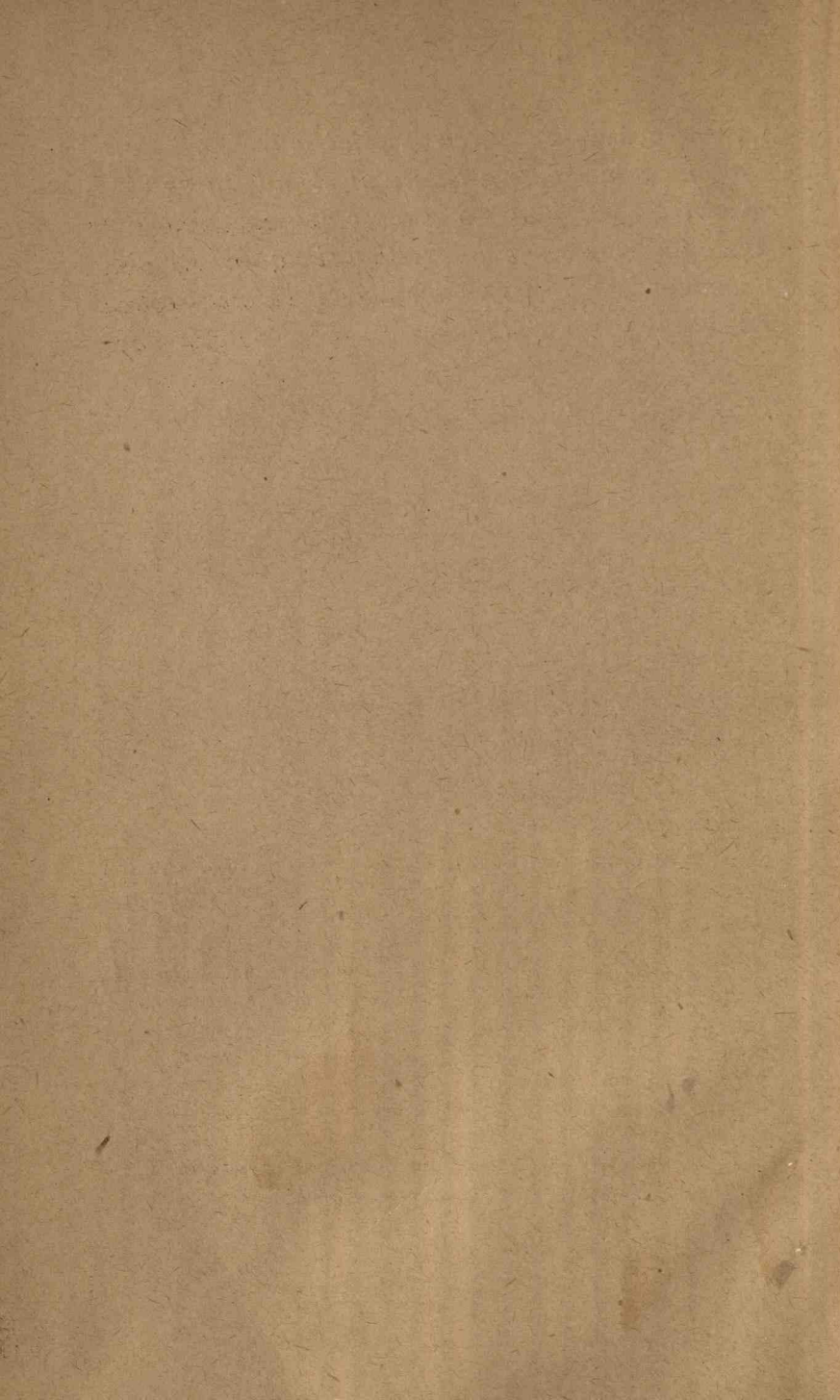
Prin urmare, calea aleasă de Casa Școalelor e cea mai nemerită și va da roade binefăcătoare!

Prima lucrare propusă de D-l Meissner și aprobată de Casa Școalelor cu care să se înceapă această bibliotecă e „Didactica magna” de Amos Comenius. Și cum eu tradusesem această

lucrare acum 12 ani, cu prilejul aniversării de 300 ani dela moartea autorului ei, mi s'a cerut să revăd traducerea, s'o însoțesc de note explicative unde voiu crede de cuviință și s'o dau Casei Școalelor. Am fost următor acestei cereri și astfel se publică această lucrare.

P. GĂRBOVICEANU

Vieța și activitatea lui Comenius

Ioan Amos Comenius s'a născut în 28 Martie 1592 în *Niwnitz*, un sat în *Moravia* sud-estică, — o oră depărtare de orașelul numit *Brodul-Unguresc*¹⁾. Tatăl său se numea *Martin Komenský* (iar el *Comenius*, după obiceiul cel aveau în timpul umaniștilor, bărbați culți, de a'și latiniza și greciza numele. Comp. *Ratichius*, *Erasmus*, *Iungius*, *Melanchton* etc.), după numele unui sat *Komna* (forma cehă *Komne*), de asemenea în apropiere de *Brodul-Unguresc*. El era morar, om cu dare de mână și făcea parte din secta religioasă numită a *fraților boemieni și moravi* (*unitas fratrum*²⁾).

1) In *Opera did. Omnia* III, 72, el se numește *Hunno Brodensis*, adică din *Brodul-Unguresc*. Se poate, că *Niwnitz* să fi făcut parte din circumscripțiunea cu *Brodul-Unguresc* ca reședință, sau că părinții săi, să se fi retras aci, căci rămășițele lor se găsesc în cimitirul din această din urmă localitate. In matricolele Universității din *Heidelberg* e înscris sub numele de *Ioanes Amos Nivanus Moravus*.

2) Această sectă reconstituită sub numele de *Unitas fratrum* de către preotul *Michail de Bradacz* se compunea din resturi de ale

Moartea sa timpurie, cum și a soției sale *Ana* a făcut, ca instrucțiunea fiului lor *Ioan* să fie neglijată, căci abia la etatea de 16 ani (1608) a putut să urmeze cursurile școlii latine. Se vede însă, că aci n'a profitat mult, fiindcă în Cap. XI, 13, al *Didacticii*, oftează din adâncul sufletului său cu lacrimi în ochi: *Dă-mi înapoi anii perduți cu școlăritul, bunul meu Dumnezeu!* și mărturisește, că această decadentă a învățământului i-a inspirat din tinerețe compătimire către semenii săi. (Opera did. omnia I, 442).

În anul 1610 urmează cursurile de Filozofie și Teologie la Universitatea protestantă din *Herbron* în ducatul de *Nassau*, sub conducerea renumitului teolog *Alstedt* (născut în 1588 și mort în 1638 ca profesor de Filozofie și Teologie la *Weissenburg* în *Transilvania*). În anul 1612 îl găsim înscris în matricolele Universității din *Heidelberg*. După o lungă călătorie științifică făcută prin *Olanda*, se reîntoarce în patria sa în anul 1614, când e și numit director al școlii din *Prerau*. Cât timp a stat aci a alcătuit un mic compediu de gramatică latină cu scop de a se învăța mai cu înlesnire limba latină și pe care l-a publicat în *Praga* în 1616 sub titlul de *Grammaticae facillioris praecepta*.

În anul 1616 e hirotonisit preot și în 1618 ales predicator în *Fulnek*, locuința cea mai veche și mai principală a membrilor „unitas fra-

Taboriților și *Utraquistilor*, aderenți ai lui *Hus* și în urmă și din resturi de ale *Valdenzilor*.

trum", încredințându-i-se conducerea și a bisericii și a școlii¹⁾).

Timpuri grele și pline de jale sosesc însă pentru Comenius și pentru tovarășii săi de credință. *Fulnek* e ocupat în 1621 de către *Spanioli* și distrus aproape cu desăvârșire, cu care ocaziune Comenius își perde întreaga sa avere: biblioteca și manuscriptele, — fructul activității sale literare din cei trei ani din urmă²⁾. Pe lângă această nenorocire, el e lovit de alta și mai mare, căci puțin după aceea își perde pe prea *iubita sa soție și doi copilași ce avea.*

În 1624 toți predicatorii necatolici primesc ordin imperial de a părăsi pământul austriac. Comenius fiind unul din aceștia a trebuit să se supună și ași perde prin această postul ce ocupa. Împreună cu alți 24 de predicatori sectari găsește azil la *Baronul Carol de Zerotin* (care posedă domenii întinse în Boemia), unde li se oferă pe lângă locuință și toate cele necesare pentru hrană. Nenorocitul Baron e silit însă îndată de a'i îndepărta și Comenius află încă cât-va timp ospitalitate la *Sadowsky de Sloupna* în mun-

1) Anno autem 1618 ad Ecclesiae Fulnecensis Pastorum, Scholaeque ibidem erectae curaturam vocatus, alia insuper eodem spectantia consiliis agitare et in chartas referre coepi: sed que triennio post urbicula nostra ab Hispanis occupata et Bibliotheca mea tota direpta perierunt. (Opera did. Omnia I, p. 3).

2) *Palacky*, Jahrb. des böhm. Mus. 1629, Sept. și Oct.; *Gindely*, Sitzungsberichte der philos. hist. classe der Kaiserl. Acad. der Wissenschaft. Viena 1855, p. 482—550.

ții boemieni, unde trăește în ascuns, ocupându-se cu educațiunea copiilor protectorului său.

Din acest timp dureros și plin de ispite pentru conreligionarii săi mai ales, datează mai multe scrieri religioase ale lui Comenius cu conținut edificator și îndemnător pentru ei, cum că numai în *Dumnezeu, e siguranța și liniștea eternă*. Cea mai însemnată din aceste scrieri e: *Labirintul lumii și Paradisul inimii* pe care însuși Comenius o numește *utilissimi argumenti liber* și care e considerată și astăzi de către literații cehi, atât ca stil, cât și ca simțiminte, ca una dintre cele mai frumoase din scrierile lor în proză.

În 1627 se dă un nou ordin imperial, ca toți nobilii sectari, cari nu vor trece la Catolicism să părăsească țara; iar pe de altă parte poporul era silit cu felurite mijloace neumane, să se supună Papei. Au preferat însă mai bine să părăsească locul natal și strămoșesc și să rățăsească prin alte țări, decât să abdice la principiile de credință, — Coroana personalității lor.

În 1628 pe o iarnă geroasă și furtunoasă au trebuit să emigreze numai din Boemia peste 30.000 de familii, dintre care 500 nobile. Comenius însoțit de protectorul său Sadowsky, de socrul său și de alte persoane, s'a îndreptat prin Silesia către Polonia. Când a ajuns la limita ce desparte Silesia de Boemia, a îngenunchiat cu ceilalți tovarăși și cu lacrimi în ochi rugă pe A tot puternicul și bunul Dumnezeu, ca să aibă îndurare de scumpa lui patrie și să nu extermine de odată cu îndepărtarea sa și învățătura profesată,

ci să cultive și să facă să producă rod sămânța semănată. În 8 Februarie 1628 a ajuns și s'a stabilit în orașelul polonez *Lisa*, care devenise centrul de atracțiune al emigrațiilor boemieni și moravi, fiindcă în jurul lui existau peste 100 comunități sectare.

Aci Comenius se dedică cu totul educațiunii și instrucțiunii tinerimii, cum și alcătuirii de scrieri didactice, în care scop mai ales intră în relațiuni cu cei mai însemnați bărbați de școală din Europa. Nu după mult timp e numit și profesor la gimnaziul local și după unii biografi ai săi și director.

În 1631 publică prima scriere didactică prin care își face cel mai mare nume în lumea învățată. E *Ianua linguarum reserata*, o nouă metodă de a învăța limba latină. Această scriere a fost tradusă imediat în 12 limbi europene, cum și în alte limbi asiatice, așa că se susține, că cu excepțiune de Sf. Scriptură, această scriere eră cea mai răspândită între popoarele universului. Despre traducerea în limbile orientale ne spune însuși Comenius în opera *Omnia pars II*, p. 268, că „cum anno 1642, Lugdunum Batavorum transire interque alios viros clarissimos D. Jacobum Galium, Matheseos et Orientalium L. L. Profesorem, salutare contigisset, ostendebat ille mihi a fratre suo, Petro Galis (quam ante annos tunc novem in Asiam linguarum Orientis causa miserat) datas Aleppo Syriae literas: quibus pro transmissa sibi janua L. L. Comeniana gratias agens, eam a se in Arabicum tran-

slatam, Muhamedanis adeo placere significabat, ut jam inter se operas eandem in *Turcicum, Persicum, Mongolicum sermonem transferendi partiti sint*. Addito in pluna eos jam ejusdem autoris aut similis stili inquirere. Haec me obstupescere videns vir optimus intulit: *Vides Comeni, quam feliciter tibi janua tua ad gentes aperiat januam*".

Spre a se vedeà opiniunea învățătilor relativ de această scriere, e destul de a aminti numai zisele lui *Pierre Bajle* în al său *Dictionnaire historique et critique*, că: „*Quand Comenius n'aurait publié que ce livre-là, il se serait immortalisé*".

În 1632 termină Comenius și Opera sa principală pedagogică, adică *Didactica magna seu Omnes omnia docendi artificium* pe care o începuse deja în timpul șederii sale în munții boemieni, însă în limba cehă, iar după alții în limba germană. În limba latină a tradus-o numai în urma invitării ce a primit din partea *Suediei* în 1638, ca să-i reformeze școalele. El nu merge în Suedia, ci merge în 1641 în *Englitora*, de unde primise o asemenea invitare și unde principiile sale didactice erau deja cunoscute, căci amicul său din Londra *Samuel Hartlieb*, cărui îi trimesese un rezumat din *Didactica*, îl publicase fără voia sa sub numele de „*Pansophiae Prodromus*". Nu poate să facă însă nimic, din cauza răzcoalelor Irlandezilor și a războiului civil, ce izbucnise în acest timp și se vede silit de a părăsi *Englitora* și să urmeze invitării unui bogat negustor olandez anume *Ludovic de Geer* de a

merge în Suedia (1642)¹⁾. Aci intră în relațiuni cu renumitul cancelar *Oxenstierna*, care îi recomandă de a lucra mai mult pe terenul didactic practic. În acest scop merge în *Elbing*, unde compuse scrierea *Novissima linguarum methodus*, în care își expune principiile sale didactice și chipul lor de aplicare. În 1646 se reîntoarce în Suedia cu această operă, ce e dată imediat în cercetare unei comisiuni, compusă din trei bărbați de știință, care o găsesc bună de a fi tipărită. În 1648 Comenius se întoarce prin *Elbing* iarăși la *Lisa*, unde și apare de sub tipar această scriere. În acest an el e numit și *episcop* al fraților boemieni și moravi, ultimul episcop al lor, căci cu terminarea resbelului de 30 de ani și cu încheierea păcei din *Vestfalia* (1648) parte din ei au trecut la luterani, parte la reformați.

În 1650 e invitat în *Ungaria* de către principele *Sigismund Racoczi* spre a da ajutor cu sfaturile sale la reformarea școalelor de aci. El primește această invitare și în luna lui Maiu ajunge în *Saros-Patak*, unde rămâne 4 ani. În acest interval lucrează cu cuvântul și cu fapta pentru reorganizarea școlii din *Patak*. Publică mai multe scrieri

1) Ludovic de Geer locuia în Suedia de 20 ani. El cunoștea foarte bine planurile de reformă a le lui Comenius și îl ajută bănește. Comenius însuși îl numește cel mai mare filantrop din Europa.

în care arată rețelele de care sufere instrucțiunea și mai ales educațiunea și propune mijloace de îndreptare.

Cea mai însemnată operă a sa din acest timp e însă **Orbis sensualium pictus**, ce a apărut în 1658 în *Nürnberg* în editura librarului *Mihael Endter* sub titlul de *Orbis sensualium pictus h. e. omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum Pictura et Nomenclatura*.

Prin această scriere Comenius devine părintele *învățământului intuitiv*, căci nimeni înainte de el nu s'a încercat de a căuta să introducă *tabloul ca mijloc de învățământ*. El vrea ca învățarea cuvintelor să meargă paralel cu a lucrurilor. De o dată cu cuvântul să se arate și obiectul ce reprezintă acel cuvânt, sau, cel puțin modelul lui, dacă nu se poate arăta însuși obiectul. Imediat după întroducere, în care arată scopul și importanța acestei scrieri, urmează un *alfabet figurat*. Lângă fie-care literă e și figura unui animal, a copilului, etc., cari cu a lor voce exprimă una din literele alfabetului.

Orbis pictus la aparițiune a fost primit cu entuziasm. S'a publicat în nenumărate edițiuni și s'a utilizat până la jumătatea secolului al XIX-lea.

Goethe ne spune (în scrierea sa *Din viața mea*), că în copilăria sa n'a avut altă carte cu care să se fi jucat, decât *Orbis pictus*. Iar *Herder* ne spune lămurit, că de și *Orbis pictus* e alcătuit cu un secol și jumătate înainte, totuși nu e întrecut de o altă scriere de acest fel.

În urma morții lui Racoczi (1654) Comenius e silit să părăsească Ungaria. Se întoarce iarăși în Lisa, unde rămâne numai până în 1656.

În acest an, luna Aprilie 28 Lisa e cuprinsă, devastată și arsă de către Poloni¹⁾ cu care ocaziune Comenius își pierde întreaga sa avere: casa și biblioteca în care se aflau și multe manuscrise, fructul activității sale de aproape 40 ani. De aici se refugiază în *Silesia* și în fine la *Hamburg*. *Laurențiu de Geer* fiul fostului protector *Ludovic de Geer* îi propune însă de a se stabili în *Amsterdam*. Comenius primește această propunere și în 1656 în etate de 64 ani se stabilește în *Amsterdam*, cu speranța de a-și petrece în liniște ultimii ani ai vieții sale. El e ajutat aici de negustori bogați, ocupându-se în schimb cu educațiunea și instrucțiunea copiilor lor.

În anul 1657, în urma îndemnului protectorului său *Ludovic de Geer* și a altor amici învățați din Germania, cum și în urma cererii orașului *Amsterdam* se decide de a aduna la un loc toate scrierile sale didactice, atât tipărite, cât și netipărite și a le publica sub titlul următor:

1) Cauza acestei uri și răzbunări ne așteptate din partea Polonilor, se zice, că ar fi următura: *Carol X Gustav*, regele Suediei, cuprinsese aproape întreaga Polonie între care și orașele *Lemberg* și *Cracovia*. Lisa ai cărei locuitori cehi și moravi, la rândul său sa supus și ea lui *Gustav* și de aici nemulțumirea și spiritul de răzbunare al Polonilor.

I. A. COMENII

opera didactica Omnia

Ab anno 1627 ad 1657 continuata.

*Variis huc usque occasi-
onibus scripta, diversisque
locis edita; nunc autem non
tantum in unum, ut simul
sint collecta, sed et ultimo
conatu in Systema unum
mechanice constructum re-
ducta.*

Amsterdamii

Impensis D. Laurentii de Geer.

Execuderunt Christophorus
Cunradus et Gabriel à Roy
Anno MDCLVII.

Toate operele didactice ale lui

I. A. COMENIUS.

Dela anul 1627 continuate până la 1657.

*Compuse în diferite oca-
ziuni și tipărite în diferite
locuri; iar acum, nu nu-
mai că s'au adunat spre
a fi la un loc, ci s'a cău-
tat să se aranjeze într'un
sistem construit mecani-
cește.*

Amsterdam

Cu cheltuiala d-lui Laurentiu de Geer.

Tipărite de Christofor Cunrad
și Gavril à Roy
În anul 1657.

Ultima dorință ce o mai avea Comenius până a nuși da sfârșitul, eră de a vedea unirea tuturor confesiunilor, ba chiar a tuturor religiunilor, pe baza Sf. Scripturi și a rațiunii. În acest scop a publicat o scriere numită *Ingerul păcii* și voia să traducă Biblia și în limba turcă, făcând o precuvântare adresată către Sultan prin care îi recomandă cetirea Sf. Scripturi. El doria cu ori și ce preț îmbunătățirea stărei omenirii prin iubirea și pacea dintre oameni.

De aceea compune o scriere intitulată *De rerum humanorum emendatione consultatio catholica*, a cărei primă parte *Panergesia* a apărut în 1666.

În 15 Noembrie 1671, în etate de 80 de ani,

moare Comenius în orașul Naarden (în apropiere de Amsterdam), unde e și înmormântat.

Aceasta este pe cât se poate de scurt viața și activitatea lui Comenius. Trebuie amintit numai, că activitatea lui literară nu se mărginește numai la scrierile amintite, ci constă în peste 100 de lucrări didactice și științifice. Cât privește valoarea sa pedagogică, cetirea Didacticei Magna, care e un fel de enciclopedie pedagogică, cred, că va fi în stare de a forma fiecărui o temeinică convingere despre această valoare, fiindcă *principiile didactice expuse în această scriere și formulate de el, au fost, sunt, și vor fi totdeauna adevărate.*

PETRU GĂRBOVICEANU

Didactica Magna

În această lucrare e expusă arta universală de a învăța pe toți toate.

Sau:

O metodă sigură și aleasă de a înființa în toate comunele, orașele și satele ori cărei țări creștinești astfel de școale, în care tinerimea de ambele sexe fără să se înlătore cineva, să se poată instrui în științe, să se poată crește în moravuri bune și religioase.

Prin această metodă ea va fi înzestrată în anii tinereții cu tot ce e de folos pentru viața prezentă și cea viitoare și anume:

Printr'un învățământ concentrat, plăcut și temeinic.

Pe lângă aceasta, din sfaturile date, se poate deduce *temeinicia* lui din chiar mersul firesc al lucrurilor; *adevărul* se demonstrează prin exemple paralele luate din artele mecanice; se arată rânduirea cuvenită a învățământului după ani, luni, zile și ore; în fine se mai arată o cale sigură și ușoară de a aplica cu succes aceste sfaturi.

Ținta didacticii noastre va fi să aple o metodă

după care învățătorii cu mai puțină osteneală să învețe pe școlari mai mult, după care școalele vor duce o viață mai puțin zgomotoasă și vor înfățișa mai puțin dezgust și muncă deșartă, ci din potrivă mai multă plăcere și un progres temeinic. Societatea creștinească va înfățișa mai puțin întunec, mai puțină dezordine și neunire, ci din contră mai multă lumină, ordine, pace și liniște.

Psalm. 67. 1, 2.

Dumnezeule, miluește-ne și ne binecuvintează;
fă să lucească fața ta preste noi, ca să se cunoască pre pământ calea ta și mântuirea ta întru toate popoarele.

Către cetitori,

1. *Didactică, însemnează arta de a învăța pe alții.* De curând au început câțiva bărbați, nemulțămiiți, că în școale nu se face nimic, să caute această artă. Dar, precum ținta lor a fost diferită, tot așa a fost și succesul.

2. Unii voiau să alcătuiască numai manuale, în care căutau să învețe într'un chip mai ușor cutare ori cutare limbă; alții au voit să arate căi mai scurte, cum să-și poată însuși cineva mai ușor cutare știință sau artă; alții în fine altele; și toate acestea după niște observațiuni exterioare, adunate din o practică ușurică, adecă cum se zice, *a posteriori*.

3. *Noi cutezăm să promitem o didactică mare, adecă, o artă universală, de a învăța toate pe toți.* Și anume de a învăța în mod sigur, cu succes; iute, se înțelege însă fără greutate și desgust pentru învățător și școlar, ci din potrivă, cu plăcere pentru amândouă părțile; *temeinic*, nu superficial și cu scop numai formal, ci așa încât școlarii să ajungă la o cultură științifică adevărată, să dobândească moravuri curate și o religiozitate adevărată. Acestea le vom demon-

stră *a priori*, adecă le vom scoate din firea ne-strămutată a lucrurilor. Cu chipul acesta, vom stabili o artă universală pentru întemeierea școalelor și conducerea lor.

4. Promisiunea e mare și vrednică de cea mai serioasă silință. Mulți poate vor socoti, că acestea sunt niște visuri, nu expunerea unui lucru sigur. Rog însă pre cetitori să nu'și dea părerea de mai înainte, ci să aștepte până la urmă, când se va vedeă ce este sigur în acest lucru și atunci să judece. Căci eu, nici nu doresc, ca meșteșugul meu de a convinge să atragă într'atât pe cineva, încât să'și dea aprobarea sa unui lucru, pre care nu'l a cercetat pre deplin. Din protivă, eu atrag atențiunea tuturor celor interesați, și îi îndemn, ca să'și ascuță mintea, de a nu fi amăgiți de farmecul cuvintelor.

5. Afacerea aceasta e în adevăr serioasă și trebuie cercetată de toți cu toată luarea aminte. „*Cedar mai mare sau mai bun putem aduce societății decât instruind tinerimea? Cu deosebire în moravurile și timpurile de față, când dânsa a căzut așa de jos, încât trebuie înfrânată cu toată puterea*”, după cum, cu multă dreptate se exprimă Cicero; iar Filip Melancton, zice: „*a instrui bine tinerimea, prețuește mai mult decât a cuceri Troia*”. Și tot acolo tinde și cunoscuta vorbă a lui Grigore de Nazianz: τέχνη τεχνῶν, ἀνθρώπου ἄγειν, τὸ πολυτρόπω τάτων καὶ τὸ ποιηκλιώτατον τῶν ζωῶν adecă: *Cea mai înaltă artă este aceea, de a formă bine pe om, care e ființa*

cea mai ciudată și mai schimbătoare și mai greu de condus dintre toate viețuitoarele.

6. Artă de a învăța pre alții este deci, un lucru greu și nu e de ajuns judecata pătrunzătoare a unui singur om, ci a multora, în timp ce unuia, ori cât de pătrunzător la minte ar fi, tot îi scapă multe lucruri din vedere.

7. De aceea, pentru binele neamului omenesc, cer dela toți cetitorii mei: *întâiu*, să nu socotească drept cutezanță, dacă s'a aflat un om, care să încumete nu numai a încercă o lucrare așa de însemnată, ci chiar s'o ducă cu izbândă până la sfârșit, de oarece scopul e folositor. *Al doilea*, ca dânșii să nu părăsească numai decât orice speranță, dacă prima încercare n'ar izbuti, și lucrul n'ar ajunge la sfârșitul dorit; căci e necesar, ca germenii să se nască întâiu și apoi să crească lucrurile. Ori câte lipsuri ar aveă lucrarea, dacă n'ar ajunge la ținta dorită, lucrul însă va arătă, că treapta ajunsă e mai înaltă și mai aproape de țintă decât aceea, care s'a ajuns până acum. În fine, mai rog pe cetitori, să fie cu toată luarea aminte și pătrunderea cerută de un obiect așa de însemnat. Cât pentru mine, voi arătă cu puține cuvinte punctul meu de plecare, apoi voi arătă punctele principale ale rezultatului dobândit și în fine voiu încredința lucrarea mea păstrării și cercetării aceloră cari sunt capabili de a o judecă.

8. Această artă de a învăța, eră în mare parte necunoscută în veacurile trecute în gradul de

perfectiune, la care pare că vrea să se ridice; din astă cauză, studiile științifice și școalele erau pline de caznă și oboseli, de nesiguranță și închipueli de greșeli, așa că numai aceia ce erau înzestrați cu aptitudini excelente puteau să dobândească o cultură temeinică.

9. Se pare însă, că D-zeu vrea să trimită ca un fel de auroră înaintea erei *noui*, deoarece a deșteptat ici și colea în *Germania* câțiva bărbați distinși, cari desgustați fiind de metoda în curcată, întrebuintată în școale, s'au apucat să se gândească cum să afle o cale mai ușoară spre a învăța artele și limbele. Izbânda lor a fost firește mai mare, ori mai mică, după cum se vede din cărțile și manualele didactice ce au publicat.

10. Vreau să zic, bărbați ca *Ratichiu, Lubin, Helvig, Ritter, Bodin, Glaumiu, Vogel, Wolfstern*, și unul care merită să fie numit întâiu și a-nume, *Ioan Valentin Andree*, fiindcă în multe locuri a descoperit boalele bisericii, ale constituțiunii statelor, precum și pre ale școalelor și a arătat ici și colea și mijloacele de îndreptare în prețioasele sale scrieri. Dar și Franția a pus din apărte-i o piatră la acest edeficiu prin publicarea frumoasei didactici a lui Ioan Cécile Frey la Paris, în 1629 sub titlul: „Ad divas scientias Artesque et Linguas Sermonesque extemporarios, nova et expeditissima via”. „Calea nouă și cea mai ușoară de a ajunge la științele nobile, la arte, limbi și cuvântările libere”.

11. M'am folosit cu cea mai mare silință ori

de câte ori mi s'a oferit prilej de scrierile acestor bărbați și am avut din aceasta o bucurie fără margini, o mulțămire interioară, care a liniștit întru câtva durerea ce aveam din cauza rușinării patrii și a tristei stări a Germaniei întregi. Am început deci a spera că prevedința divină, dinadins a adus lucrurile așa, ca cu căderea școalelor celor vechi, și alcătuirea celor noi, după idei noi, să se întâmple tot în același timp. Și e lucru firesc, căci cine vrea să ridice o nouă clădire, începe cu nivelarea locului și cu depărtarea clădirii ruinate și neîndestulătoare.

12. Această idee a deșteptat în mine o speranță nouă, împreună cu simțământul bucurii; dar și aceasta am văzut-o mai la urmă nimicindu-se, de oarece am ajuns la convingerea, că această lucrare așa de însemnată nu se va face cum se cade din temelii.

13. Și fiindcă doriām să mi fac o idee mai exactă în privința unor puncte; iar în privința altora să mi expun părerea mea proprie, am scris când la unul, când la altul, din acești bărbați, însă în deșert; parte, fiindcă ori cine păstrează cu sfințenie pentru sine descoperirile făcute; parte, pentru că aceia la cari scrisorile mele au fost adresate nu s'au găsit, așa că ele mi s'au adus îndărăt fără răspuns.

14. Unul din acei bărbați, învățatul Ioan Valentin Andree, mi-a scris cu multă amabilitate, că *mi dă mie locul de onoare*, și m'a îndemnat să fac și eu ceva. Îmbărbătat prin aceasta, m'am

apucat să cumpănesc mai des lucrarea, până când în sfârșit, dorința fierbinte de a face ceva folositor, m'a hotărât să întreprind această lucrare din temelie.

15. Așa dar, am lăsat la o parte descoperirile, ideile, observațiunile și amintirile altora și m'am apucat să consider lucrul ca din nou și să cerc să aflu cauzele, metodele și ținta didacticei.

16. Astfel s'a născut această lucrare, care, precum sper, explică lucrul mai deplin ca până acum.

Ea a fost alcătuită mai întâiu în limba cehă pentru trebuința compatrioților mei și mai la urmă, după sfatul unor bărbați distinși, a fost tradusă în latinește, pentru folosul general.

17. „*Însăși iubirea creștinească cere, zice Dr. Lubin, în didactica sa, să nu ascundem neamului omenesc, cele ce Dumnezeu le-a făcut pentru binele muritorilor, ci să le arătăm lumii întregi. Căci esența ori cărui lucru bun este însăși puțința de a fi împărtășit tuturor și el este cu atât mai mare, cu cât este împărtășit unui număr mai mare*”.

18. Căci e o lege a umanității, ca omul să aducă un ajutor aproapelui său în suferință, și cu atât mai mult, când nu e vorba numai de un singur om, nu de câțiva oameni, ci de orașe, provincii, regate, ba chiar de întregul neam omenesc, ca în această împrejurare.

19. Dacă totuși s'ar găsi vre un om așa de răutacios, încât să socotească că nu se cuvine unui

teolog să trateze lucruri ce se ating de școală, apoi să știe, că și eu m'am gândit multă vreme la așa ceva, dar că am văzut în fine, că nu pot face altfel, decât să mă supun voinții lui Dumnezeu și să aduc la cunoștința generală, ce-eace un impuls Dumnezeesc mi-a deșteptat în minte.

20. Frați creștini, permiteți-mi, să vă vorbesc ceva mai întâiu. Cei ce mă cunosc mai de aproape știu, că sunt un om puțin talentat, cu puțină învățatură, un om însă, care deplânge relele timpului său și doritor de a împlini golurile ce se află la noi, fie prin descoperirile sale, fie prin altceva, care numai dela Dumnezeu pot veni.

21. Dacă deci, se va găsi în cartea mea ceva bine expus, meritul nu e al meu, ci al celui ce a făcut o putere din gura pruncilor și care, pentru a se arăta cu fapta credincios, bun, sincer, *dă celui ce are, deschide celui ce bate, arată celui ce caută* (Luca c. 11), pentruca și noi să dăm altora din darurile primite. Domnul meu Iisus Christos știe că am o inimă așa de simplă, încât mi e egal, a învăța dela alții, a observa altora, și a fi observat, a jucă rolul unui învățător al învățătorilor, dacă mi s'ar permite, și al unui școlar al școlariiilor, dacă prin aceasta a și putea spera un progres oarecare.

22. Așa dar, observațiunile pre care cu ajutorul lui Dumnezeu le-am putut face, le depun aici ca o proprietate a tuturor.

23. Dacă însă, alt cineva, a găsit ceva mai bun,

să facă și el tot așa, ca astfel pentru ascunderea talantului, să nu fie acuzat de crimă de Domnul, care voește, *ca servii săi, să facă astfel, ca talantul ce s'a dat fiecăruia după puterea sa, să câștige alți talanți.* (Luca 19). Totdeauna a fost, este și va fi liber a năzuî cineva după lucruri mari; ceea ce ai început cu ajutorul lui Dumnezeu, nu îți va fi îndeșert.

Grație și pace dela Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru
Iesus Christos în Sfântul Spirit.

tuturor conducătorilor instituțiilor omenesti,
domnitorilor țărilor, păstorilor bisericilor, conducătorilor școalelor,
părinților și îngrijitorilor copiilor.

1. (*Cele două opere mai însemnate ale creației: paradisul și omul. Compararea omului cu paradisul*). Dumnezeu a așezat pe omul creat din lutul pământului în paradisul plăcerii, plantat în Orient, nu numai de a-l păzi și îngriji, ci spre a fi însuși o grădină a plăcerii pentru Dumnezeul său (1 Moise 2, 15).

2. Precum paradisul era cea mai frumoasă parte a lumii, tot așa și omul era cea mai delicată creatură. *Paradisul* se află spre răsăritul soarelui; *omul* a fost creat după chipul aceluia, al căruia răsărit e dela început, din eternitate. Orice plantă ce crește în paradis, era frumoasă la vedere și plăcută la mâncare, mai mult decât orice alta, ce crește și se află răspândită pe pământ; în om însă sunt întrunite toate corpurile din care se compune lumea și toate gradele de frumusețe, spre a exprima întreaga artă a înțe-

lepciunii Dumnezeiești. *Paradisul* are pomul cunoștinții binelui și al răului; *omul* are inteligența spre a deosebi și voința spre a alege ce e bun sau rău. În paradis era pomul vieții; în om e în-suși pomul nemuririi: anume înțelepciunea dumnezească, care a prins rădăcini vecinice în om. (Eccl. 2, 13). Un râu izvoră din locul plăcerii, (grădina Eden), spre a uda *paradisul* și se împărțiă în patru brațe (1 Moise 2, 10); în inima omului se revarsă cele mai felurite daruri ale Sfântului Spirit, spre a-l adăpa și iarăși din trupul său vor curge râuri de apă vie (Ioan 7, 38), adecă, în om și peste om, se revarsă în felurite chipuri înțelepciunea lui Dumnezeu ca și râuri împărțite în toate direcțiunile. Aceasta o mărturisește și Apostolul, când zice, că acum, începătoriilor și puterilor în cer să fie cunoscută prin biserică, înțelepciunea cea de multe feluri a lui Dumnezeu (Efes. 3, 10).

3. Așa dar, fiecare om e pentru Dumnezeu un paradis al plăcerii, dacă rămâne în locul în care a fost pus. Tot în felul acesta e comparată în Sfânta Scriptură adesea și biserica, care e obștea oamenilor supuși lui Dumnezeu, cu paradisul, cu grădina, cu viea.

4. (*Pierderea ambelor paradise*). Dar, vai! Ce nenorocire! Am pierdut paradisul plăcerii trupești în care ne aflam. Am pierdut în acelaș timp și paradisul plăcerii sufletești care eram noi înșine! Aruncați am fost în pustiele pământului și înșine am fost făcuți stuf părăsit și murdar, pe-trucă ne am arătat nerecunoscători de darurile

trupești și sufletești cu care ne înzestraseră Dumnezeu în paradis. Așa dar, pe drept am fost despoiați de amândouă, pe drept a fost dat trupul și sufletul nostru ostenelelor și mizerii.

5. (*Tânguirea Domnului*). Despre aceasta să ascultăm în această privință pe profetul, care astfel vorbește despre mândrul rege al Tirului, condamnat la pedeapsă:

„Fost-ai în grădina Domnului și împodobit cu fel de fel de petri prețioase, cu sardonice, topaze, diamante, turcuaze, onice, iaspis, cu safir, ametist, cu smaragde și aur. Chiar pentru ziua nașterii tale erau pregătite tambure și flaute. Erai ca un heruvim, cu aripi, care se întind în depărtare și te acopere și te-am așezat pe muntele cel sfânt al lui Dumnezeu, ca să umbli pe petrele cele arzătoare și ai fost desăvârșit în căile tale, din ziua nașterii tale până s'a aflat nedreptate în tine. Căci interiorul tău este plin de nedreptate din cauza negoșului tău și ai păcătuit. Pentru aceasta te voi arunca de pe muntele lui Dumnezeu ca pe un lucru spurcat. De frumusețe-ți înălțatu-ți-s'a inima, stricatu-ți-s'a înțelepciunea prin strălucirea ta; de aceea te vor arunca la pământ, etc.. (Ezech. 28, 13. etc.).

Vai, dânsul ne-a aruncat la pământ și ne-a sfărâmat în dreapta sa mânie, așa încât deși am fost ca grădina Eden, am ajuns acum ca o pustie și deșert.

6. (*Redobândirea paradisului prin grația lui Dumnezeu*). Mărire însă, laudă și cinste pentru totdeauna lui Dumnezeu înduratul, care deși ne-a

părăsit un timp, tot nu ne-a gonit în pustia de veci, ci din contră, trimițând înțelepciunea sa, prin care au fost create cerul și pământul și toate lucrurile, a îmbrățișat iarăși neamul omenesc cu îndurarea sa. Astfel după ce a jupuit și a tăiat cu securea și fierăstrăul legii sale, arborele pierit și uscat al inimilor noastre, a introdus în el noi altoi din paradisul ceresc. Și pentruca el să îmugurească, și să crească, l'a udat cu sângele său, și nu încetează de a-l stropi cu feluritele daruri ale Sfântului său Spirit și cu izvoarele de ape vii, trimițând pe lucrătorii săi, pe grădinarii sufletești spre a îngriji cu credință de nouă grădină a Domnului. Astfel vorbește Domnul către Isaia și prin el și către alții: „*Eu pun cuvântul meu în gura ta și te acoper pe tine cu umbra mânilor mele, pentru ca să plantez cerul și să întemeiez pământul și să zic către Sion tu ești poporul meu*”. (Is. 51, 16).

7). (*Biserica: paradisul ce înverzește din nou*). Așa dar, earăși înverzește grădina bisericii, bucuria inimii d-zeești precum zice Dumnezeu lui Isaia, cap. 51, 3 etc.. „Domnul va mângâia Sionul, va mângâia toate ruinele lui, va face pustiul lui asemenea Edenului și deșertul lui asemenea grădinii Domnului. Afla-se-va într'însul bucurie și veselie”. Și la Solomon: „Mireasa mea, sora mea, tu ești o grădină închisă, un izvor închis, o fântână sigilată. Vlăstarele tale sunt o grădină de mere, granate cu fructe plăcute, chiparoși și narde (Cântarea cânt. 4, 12, 13)”. La care, biserica, ca mireasă răspunde: „Fântână a gră-

dinii, izvor de apă vie, ce curge din Liban. Deșteaptă-te crivățule și ridică-te vântule de miazăzi și aburește grădina mea, ca să curgă aromele tale. Vină iubitul meu în grădina sa și să mănânce fructele sale cele plăcute! (Acelaș 4, 15, 16, 17).

8. (*Totuși din nou se vestejește*). Crește oare această nouă plantă a paradisului după dorință?

Cresc oare toți germenii și se fac mari, și produc oare toți arborii, noi semănături, șofran, smirnă, tămâe și roade bune? Auziți vocea Domnului, care zice către biserica sa (Ier. 2, 21):

„Dar eu te sădisem viță aleasă, din sad cu totul curat. Deci, cum te ai prefăcut înaintea mea în o coardă de viță sălbatică?”

Aceasta-i tânguirea Domnului, că și această nouă semănătură s'a stricat.

9. (*Tânguirile Domnu'u' și a'e bărbaților înțelepți în această privință*). Sfânta Scriptură e plină de astfel de plângeri. Plini sunt de cea mai mare dezordine și ochii celor ce au cercetat înșiși lucrurile omenesti și pre ale bisericii. Solomon, cel mai înțelept om, se plânge după ce aduce înaintea conștiinții toate faptele ce se întâmplă sub soare, cugetările, vorbele și lucrările sale proprii (Eccl. 1, 14, 15).

Iată, totul era deșertăciune. Ce e strâmb, nimeni nu poate îndrepta și lipsurile nici unul a le număra. Așa încât și înțelepciunea iarăși e un izvor de turburare pentru spirit. (Acelaș I, 18): Căci unde este multă înțelepciune, acolo este și multă scârbă, și cel ce înmulțește știința, înmulțește durerea.

10. (*De ce mulțimea nu se interesează de aceasta?*). Pentru că după cum cel ce nu își cunoaște boala, nu se îngrijește de ea; după cum cine nu simte durerea nu suspină; după cum cel ce nu vede primejdia, nu se dă înapoi, chiar de s'ar află pe marginea prăpăstii; tot așa și cine nu cunoaște neamul omenesc și biserica, cu toate relele, care le pustiesc, nu e de loc atins de ele. Dar dacă vre unul se vede pre sine și pre alții, acoperit de nenumărate semne pe trup, și vede că ranele și bubele devin puroae și umplu aerul cu mirosul lor; dacă se vede pre sine și pre cei lalți aproape de cele mai primejdioase prăpăstii mergând printre laturi întinse, ba unii căzând în prăpăstii și vâltori; atunci e greu a nu se înfiora și a îmmărmuri de durere!

11. (*Demonstrare inductivă cum că întreaga noastră ființă e coruptă*). Căci ce se mai află în noi și în ființa noastră la locul convenit? Absolut nimic. Totul e în cea mai mare dezordine. În locul *inteligenții*, prin care ar trebui să fim egali cu îngerii, găsim la cei mai mulți o necunoștință așa de mare, încât ca și dobitoacele, nu cunosc nici lucrurile cele mai necesare; în locul *prudenții prevăzătoare* prin care noi, cari suntem destinați pentru eternitate, ar trebui să ne pregătim pentru dânsa, găsim *neîngrijire*, nu numai de eternitate, ci și de moarte, astfel că cei mai mulți se dau pradă morții pământești și trecătoare, ba chiar celei mai sigure morți; în locul *înțelepciunii cerești*, prin care ni s'a dat să cunoaștem pre bunul bunurilor, să-l cinstim și să ne bucurăm

de el în chipul cel mai plăcut, domnește din contră depărtarea cea mai nerușinată dela acel Dumnezeu, în care trăim, ne mișcăm și suntem și revolta cea mai nebună contra sfintei sale voințe; în locul *iubirii reciproce* și al *sincerității* domnește ură reciprocă, invidie, războiu și vărsare de sânge; — în locul *dreptății*, nedreptate, apăsare, furtișag și tâlhărie; în locul *curățenii*, imoralitatea și nerușinarea în gândire, vorbe și fapte; în locul *simplității* și *adevărului*, minciună, înșălăciune; în locul *umilinței*, mândrie și aroganță.

12. (*Suntem cu toții pierduți*). Vai ție neam nefericit, că ești atât de decăzut! *Domnul privește din cer peste fiii oamenilor, să vadă de e vre un înțelept, care să caute pre Dumnezeu. Inșă toți s'au abătut, toți s'au stricat. Nimeni nu e, care să facă bine, nici unul măcar* (Psalm. 14 23).

Aceia chiar, cari se consideră ca conducători ai altora, dau pildă rea și să abat dela calea cea bună, — căci ar trebui să fie luminători și ci răspândesc din contră pretutindeni întunerec. Unde mai e ceva bun și adevărat, e în acelaș timp trunchiat, îmbucățit, — nimic decât umbră și vorbe deșerte, dacă se compară cu aceea ce în adevăr ar trebui să fie. Cine nu observă aceasta să se știe că suferă de amețală. Oamenii înțelepți văd ceea ce văd în observarea afacerilor lor proprii și ale altora nu prin ochelarii părerilor stăpânitoare ale timpului, ci prin lumina cea curată a adevărului.

13. (*O îndoită mângâere: I, Paradisul etern*). Ne rămâne înșă o îndoită mângâere. Mai întâiu

aceea, că Dumnezeu prepară aleșilor săi un paradis etern, unde se va întoarce perfecțiunea, însă mai puternică și mai viguroasă ca cea din-tâiu, care acum e pierdută.

În acest paradis a intrat Christos, când s'a despărțit de trup (Luc. 23, 43); acolo a fost condus Pavel (2 Cor. 12, 41) și Ioan îi privi strălucirea (Apocal. 27, 21, 10).

14. (*Restabilirea paradisului bisericii aici pe pământ*). Cea de a doua mângâere stă în aceea, că Dumnezeu chiar aici îngrijește de a reînvi Paradisul bisericii și de a prefăce deșerturile ei în o grădină a plăcerii după cum arată d-zeeștile promisiuni mai sus citate. Am văzut deja, că aceasta s'a întâmplat de multe ori într'un chip sărbătoresc. De pildă, după căderea în păcat, după deluviu, după intrarea poporului în țara Canaan, sub David și Solomon, după întoarcerea din Babilon și reconstruirea Ierusalimului, după înălțarea lui Christos la cer și predicarea Evangheliei între păgâni, sub Constantin, și așa mai departe. Și chiar acum după furoarea războaelor așa de înspăimântătoare și după devastările teribile ale țărilor, Părintele cel ceresc în îndurarea sa ne privește încă cu ochi miloși, de aceea trebuie să-i fim recunoscători și să ne ajutăm în afacerile noastre singuri, cu mijloace și căi, pe care el însuși ni le va arăta.

15. (*Cel mai puternic mijloc al acestei restabiliri, e adevărata educațiune a tinerimii*). Aceasta e ce ne învață Sf. Scriptură mai întâiu de toate și anume: că nu se află alt mijloc mai puternic

sub soare, pentru îmbunătățirea decadenței omenești, decât o bună educațiune a tinerimii. Solomon, de pildă, care străbătuse toate cărările înșelătoare ale nebunii omenești, se tânguește, că odată ce cineva a apucat pe o cale greșită, a nevoe se mai întoarce și de aceea se adresează către tinerime și o conjură, ca în zilele tinereții să-și aducă aminte de Creatorul ei, să se teamă de el și să țină poruncile, *căci aceasta e datoria fiecărui om* (Eccles. 13, 1, 13). Și în altă parte: „*Invață pe copil calea pe care trebuie să umble și când va îmbătrâni nu se va abate dela ea*”. (Prov. 22. 6). Tot astfel David: „*Veniți copiilor, ascultați-mă, temerea Domnului vă voi învăța*” (Psal. 34. 11). Însă chiar cerescul David, sincerul Solomon, eternul Fiiu al lui D-zeu, care a fost trimis din cer spre a ne renaște, ne arată cu degetul întins aceeași cale, când zice: „*Lăsați pruncii să vie la mine și nu-i opriți, că a unora ca acestora e împărăția lui Dumnezeu*” (Marc. 10, 14). Către noi ceilalți grăiește: „*Adevăr zic vouă, de nu vă veți întoarce și nu vă veți face ca pruncii nu veți intra în împărăția cerului*” (Mat. 18, 3).

16. (Copiii nu sunt numai obiectul adevăratei reînnoiri, ci și modelul aceleea). Dar ce fel de cuvântări sunt acestea! Ascultați și luați aminte voi toți, aceea ce s'a zis de către Căpetenia și Domnul tuturor și anume cum declară El, că numai pruncii sunt demni de împărăția lui Dumnezeu și chiar moștenitori ai acestei împărății. Și mai departe: că numai aceia pot să se facă părtași la această mântuire, cari se fac asemenea

pruncilor. O! dare-ar Dumnezeu, iubirii mei copilăși, ca să puteți înțelege acest privilegiu cerească! Voi sunteți aceia ce a mai rămas neamului omenesc ca frumusețe și drept în patria cerească! Al vostru e Christos, a voastră e sfințenia prin spirit, a voastră e grația lui Dumnezeu! A voastră e motenirea lumii viitoare!

Toate acestea, sunt numai ale voastre și îndreptate fără îndoială numai și numai asupra voastră, dacă ceilalți nu se întorc să se facă ca voi. Luați aminte cum numai noi cei în vârstă ne socotim drept oameni, iar pe voi drept maimuțe; numai pe noi de înțelepți, iar pe voi lipsiți de minte; numai pe noi de vârstnici, iar pe voi de nevârstnici; acum suntem trimiși la voi în școală! Voi ne sunteți învățătorii, iar faptele voastre să ne fie ca model, ca exemplu!

17. (*Pentru ce cinstește Dumnezeu pe prunci așa de mult?*) Dacă vrea cineva să cugete asupra faptului pentru ce Dumnezeu cinstește și laudă așa de mult pe prunci, atunci nu va afla alt motiv mai însemnat, decât acela, cum că la prunci totul e mai simplu și mai capabil de a lua doctoria pe care o oferă împrejurărilor omenești demne de plâns, îndurarea cea binevoitoare a lui Dumnezeu! Căci, deși corupțiunea provenită de la căderea lui Adam a pătruns întreg neamul omenesc, totuși al doilea Adam, Christos, l'a implantat din nou arborelui vieții și nimeni nu se înlătură afară de acela, care se înlătură singur prin propria-i necredință (despre care la copii nici nu poate fi vorba) (Marcu 16, 16). De aci

provine, că copiii, cari nu se pătează din nou cu păcate și necredință, sunt numiți moștenitori universali ai împărăției cerești, numai dacă știu să se păzească nepătați de lume. Și aceasta să poată face cunoscut copilului cu mult mai ușor, decât altuia, din cauză, că nu e încă copleșit de deprinderi rele.

18. (*De ce ne face Dumnezeu pe noi cei în vârstă, atenți asupra copiilor?*)

Christos ne poruncește nouă celor în vârstă, să ne facem ca pruncii, adecă să uităm răul pe care ni l'am însușit dintr'o instrucțiune greșită și l'am învățat din exemplele cele rele ale lumii și să ne întoarcem la starea de simplitate, de blândețe, de modestie, de curățenie, de supunere, de mai înainte. Inșă se înțelege de sine, că nimic nu e mai greu decât a se dezvăța cineva de obiceiuri (căci obiceiul e a doua natură și chiar dacă se înlătură cu baston și cu sabie, el se va întoarce din nou¹⁾ și din aceasta rezultă, că *nicic nu e mai greu, decât a aduce pe un om rău condus, în starea sa de mai înainte*. Arborele odată crescut înalt sau mic, cu ramuri drepte sau strâmbe, așa rămâne și mai târziu, adecă nu se mai poate îndreptă. Obada dela roată, odată uscată, mai lesne se rupe, decât să se mai poată face dreaptă. Aceasta ne o spune și Dumnezeu despre oamenii, cari s'au obicinuit în lucrări rele. „*Poate Etiopeanul să-și schimbe pielea, sau*

1) Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Et mala perrumpet furtim fastidia victrix (Horatius Epist. 1, 10, 24, etc).

Pantera petele? Atunci veți putea și voi să faceți bine, voi, cari sunteți obicișuiți a face rău" (Ier. 13, 23).

19. (*Reformarea bisericii trebuie să înceapă neapărat cu copiii*). De aici rezultă că, *dacă e să se întrebuinteze mijloace contra conrupțiunii neamului omenesc, apoi aceasta să se facă printr'o educațiune îngrijită a tinerimii*. Tot în același chip trebuie să procedeze și acela care voește să-și facă o grădină din nou și anume s'o sădească cu lăstari tineri și să îngrijească cu luare aminte, ca plantațiunea să crească bine, de oarece arta posedă o putere prea mică, că să poată planta arbori bătrâni și să-i facă fructiferi. Așa dar, inimi curate, care nu sunt încă pline cu cugetări și obiceiuri lumești, sunt cel mai bun teren pentru Dumnezeu.

20. (*Mărturisirea lui Dumnezeu*). Despre aceasta ne dă să înțelegem însuși Dumnezeu în profeti, când se plânge despre conrupțiunea generală și cum că nu e nici unul pe care să-l învețe și care să-i înțeleagă vorbirea. La aceasta adaogă însă, *că numai celor întărcați de lapte, celor depărtați dela piept* (Isaia 28, 9).

21. (*Lucrarea figurată a lui Christos*). Aceasta se pare că a voit s'o arate și Mântuitorul în mod figurat, atunci când dorind să meargă la Ierusalim, a dat poruncă să i se aducă o măgăriță cu mânzul ei și n'a călărit pe măgăriță, ci pe mânz. Evanghelistul adaogă la aceasta: „*Mântuitorul a poruncit să i se aducă un astfel de mânz, pe care n'a călărit nici un om*" (Luca 19,

30). Să credem oare că aceasta s'a întâmplat fără nici un motiv și fără nici o intențiune? Departe de noi! Toate cuvintele și faptele lui Christos, atât cele mari, cât și cele mici, precum și toate literile Sfintii Scripturi sunt pline de secrete, anume pentru instrucțiunea noastră. De aceea e sigur, că, deși Christos chiamă la sine pe cei vârstnici și pe cei nevârstnici și 'i conduce pe toți către cerescul Ierusalim, totuși, el consideră pe cei nevârstnici, cari nu sunt încă înjugați de lume mai apți (de a se obicinui cu jugul lui Christos, decât aceia pe cari i-a conrump și i-a rui-nat deja lumea cu păcatele ei. *Deci, e bine să conducem tinerimea către Christos, căci el îi pune însuși jugul său cel dulce și se bucură de aceasta.* (Mat. 11, 30).

22. (*Ce însemnează a educa tinerimea cu îngrijire*). A educa tinerimea cu îngrijire, însemnează a luă dispozițiuni, ca sufletele ei să fie ferite de ispitele lumii și ca sămânța virtuții puse în ele să ajungă la o dezvoltare înfloritoare, prin neîncetate sfaturi și prin exemple. În fine, ca inimile ei să fie inițiate în adevărata cunoștință de Dumnezeu, în cunoașterea de sine și a feluritelor obiecte și să se obicinuiască de a vedea în această lumină, lumina lui Dumnezeu și să iubiască și să cinstiască pe Părintele luminii mai pre sus de toate.

23. (*Și care e fructul unei astfel de educațiuni*). Și dacă s'ar întâmpla aceasta, atunci s'ar confirma în faptă, cum că e adevărat aceea ce zice Psalmistul și anume: „Dumnezeu 'și-a înte-

meiat din gura pruncilor și a sugătorilor putere pentru inimi, ca astfel să distrugă pe vrășmaș și răzbunător!" (Psalm. 8, 3). Aceasta însemnează distrugerea Satanei, care pentru condamnarea sa vrea să-și răzbune asupra acestor vlăstari ai lui Dumnezeu, contra tinerimii, căutând s'o infecteze la rădăcină cu felurite răni ale viclenii sale înșelătoare, sau s'o otrăvească cu totul (prin exemple rele ca: necredința în Dumnezeu și alte păcate condamnabile, ca astfel devenind fără viață în interior să se distrugă, sau cel puțin să se consume și să devie fără putere și nefolositoare.

24. *(Cum îngrijește Dumnezeu de tinerime).* Din această cauză dă Dumnezeu pruncilor, îngeri ca păzitori (Mat. 18, 10) și pune pe părinți ca îngrijitori și le poruncește să-i crească în frica și temerea Domnului, (Efes. 6, 4). După aceea, poruncește cu seriozitate tuturor celorlalți, ca să nu atâte și să demoralizeze tinerimea cu exemple rele și pe cei cari vor lucra astfel îi amenință cu munca vecinică (Mat. 18, 6, 7).

25. *(Să facem aceasta după exemplul patriarhilor.* Și cum vom putea să facem aceasta în mijlocul unui deluviu, așa de mare, de confuziune omenească? În timpul patriarhilor, când acei bărbați pioși locuiau separați de lume nu numai în familiile lor, ca părinți, ci de asemenea ca preoți, învățători și conducători, aceasta eră mai ușor, de realizat, din cauză, că copiilor le eră oprită ori și ce relațiune cu cei imorali și părinții erau adevărate pilde de moralitate, conducându-i pe calea cea adevărată cu sfaturi și la

caz de trebuință și cu cuvinte mustrătoare. Cum că Avraam astfel a lucrat, ne mărturisește însuși Dumnezeu cu cuvintele: „*Știu, că va da poruncă pruncilor săi și casii sale după el, ca să păzească calea Domnului și să facă ce e bun și drept*” (1. Moise, 18, 19).

26. (*Acum, societățile rele conrup pe tinerime*) Acum locuim însă, atât cei buni, cât și cei răi la un loc și numărul celor răi întrece pe al celor buni. Prin exemplele celor răi se ademenește tinerimea așa de puternic, încât prescripțiunile întrebuițate, ca un contra medicament pentru practicarea virtuții, sunt fără nici un efect, sau de o mică importanță.

27. (*Părinții nici nu se interesează, sau nu înțeleg cum să se opună răului*). Și aceasta dinpreună cu acele reguli al virtuții se oferă prea rar! Sunt puțini părinți, cari ar fi în stare să învețe pe copiii lor ceva bun, fie pentrucă ei înșiși n'au învățat nimic despre aceea, fie pentrucă ei ocupându-se cu alte lucruri, îi neglijează.

28. (*Chiar învățătorii nu sunt în stare toți să facă aceasta*). De asemenea și între învățători se află puțini, cari să cunoască a iniția pe tinerime în ceea ce este bun. Și dacă se află vre unul undeva, atunci se angajază de către un Pașă, (vre un puternic al zilei sau vre un bogat) ca să se ocupe nnumai și numai cu ai săi, încât poporul e lipsit de priceperea și munca unui asemenea bărbat.

29. (*De aici rezultă, că totul să sălbăticește și devine din ce în ce mai rău*). Aceasta e cauza,

că restul tinerimii crește fără cultură necesară și se aseamănă întocmai cu o pădure pe care nimeni n'o îngrijește, n'o udă, n'o curăță. De aceea domnesc moravuri și obiceiuri sălbatice asupra întregii lumi, asupra orașelor, satelor, caselor și oamenilor al căror corp și spirit sunt pline de întunecime. Dacă s'ar sculă astăzi din morminte, Diogenes, Socrate, Seneca, Solomon, n'ar găsi lumea altfel decât cum eră altă dată. Și dacă Dumnezeu ar vorbi din cer către noi, n'ar putea să zică alt ceva decât ceea ce a zis cu altă ocaziune: „*Toți s'au abătut, toți s'au stricat, nu e nici unul, care să facă bine, nu e unul măcar*” (Psalm. 14, 3).

30. (*A se îngriji de binele general e datoria tuturor; altfel să ne așteptăm la pedepse din partea lui Dumnezeu*). Cine poate să dea un sfat, sau, cu rugăminte și suspin, cu plângere și lacrimi, e în stare să roage pe Dumnezeu, ca să arate o cale după care s'ar putea îngriji mai bine de tinerime, acela să nu tacă, ci să dea sfat, să vorbească! *Blestemat să fie, care face pe orb să rătăciască* (5 Moisi 27, 18). *Blestemat să fie și acela, care dacă poate să întoarcă pe un orb de pe o cale rătăcită, n'o face. Vai aceluia! care scandalizează pe unul dintre cei mai mici* (Mat. 18, 6, 7).

Vai și aceluia, care poate să înlătore scandalul și nu-l înlătură. *De vei întâlni boul sau măgarul vrășmașului tău rătăcind, condu-i-l acasă, căci Dumnezeu voește aceasta* (2 Moise 23, 4; compară 5 Moise 22, 1). Și dacă am vedea nu

animale rătăcindu-se, ci întreaga lume, atunci să trecem înainte fără grije și fără să dăm vre un ajutor? Departe de noi așa ceva!

31. (*Trebue scoasă sabia contra Babilonului destrăbălărilor*). *Blestemat să fie acel care va face cu lenevire lucrul Domnului; blestemat să fie cel ce va împedeca sabia sa, ca să nu curgă sânge.* (Ieremia 48, 10). Și să sperăm oare, ca să rămânem fără vină, dacă suportăm cu indiferență îngrozitorul Babilon al ruinării noastre? Scoate sabia, tu cel ce ești cu ea încins, sau cel ce știi în ce teacă e ascunsă și conlucra la exterminarea Babilonului, ca astfel să te binecuvinteze Domnul!

32. (*Despre autoritatea lumească*). Faceți cu sânguință această faptă a Domnului, voi bărbați ai autorităților, voi servitori ai lui Dumnezeu celui prea înalt și exterminați cu sabia cu care v'a încins Domnul, — cu sabia dreptății, toate neorânduile de care e plină lumea și care nemulțămesc pre Dumnezeuul vostru.

33. (*Despre servitorii bisericii*). Faceți această faptă cu sânguință, voi preoților, voi servitori credincioși ai lui Iisus Christos și distrugeți răul cu sabia cea cu două tăisuri, care vi s'a încredințat vouă, — cu sabia cuvântului. *Căci pentru aceea sunteți puși, ca să stărpiți și să sfărâmați răul, să-l distrugeți și să-l înlăturați, iar binele să-l plantați și să-l zidiți* (Ieremia 1, 10; psalm. 101, 5; Roman. 13, 4 etc). Ați ajuns deja la cunoștință, că nimeni nu se poate opune mai cu succes conrupțiunii în neamul omenesc, decât

atunci când se va combate în prima etate; că vlăstarii, care trebuie să dureze pentru totdeauna nimeni nu poate să-i planteze mai bine, decât atunci, dacă se plantează și se cresc când sunt tineri; că nimeni nu poate să zidiască mai cu succes un Sion în locul Babilonului, decât atunci dacă pietrile cele vii ale lui Dumnezeu. — *tinerimea*, va fi la timp cioplită, netezită și preparată pentru construcțiunea cerească.

Așa dar, dacă dorim să avem biserici, state și case bine orânduite și înfloritoare, trebuie să lucrăm mai întâiu, ca școalele să fie bine orânduite și înfloritoare. Numai așa putem să ne ajungem scopul; în alt chip nici odată.

34. (*Modul de procedare, trebuie să fie analizat și examinat*). Cum trebuie să se procedeze spre a se putea ajunge la țelul dorit, voesc să v'o arăt eu, al cărui spirit l'a condus Dumnezeu spre aceasta. Uitați-vă, ascultați și observați la aceasta, voi căroră v'a dat Dumnezeu ochi de a vedea, urechi de a auzi și o minte de a judeca.

35. (*Ce trebuie să facă cei ce vor vedea această lumină nouă și cei ce nu vor vedea-o*). Dacă cuiva i răsare o lumină pe care n'a văzut-o mai înainte, să aducă laudă lui Dumnezeu și să n'ascundă strălucirea ei timpului celui nou. Dacă observă însă în această lumină o lipsă, atunci s'o completeze și s'o curățe sau să facă atenți și pe alții, ca să poată fi îmbunătățită. *Mai mulți ochi văd mai bine decât doi.*

36. (*Recompensa ce așteaptă pe cei ce lucrea-*

ză). Astfel, trebuie să ne ajutăm reciproc, ca să putem executa lucrarea lui Dumnezeu; astfel vom putea să scăpăm de blestemul, ce amenință pe cei ce fac cu lenevire lucrarea lui Dumnezeu. Să ne îngrijim bine de cele mai prețioase giuvaerice ale lumii, — de tinerime, ca să putem fi părtași la strălucirea, ce e promisă acelor ce conduc pe alții la dreptate (Daniil 12, 3).

Dumnezeu să se îndure de noi, ca în lumina Sa să vedem lumină! Amin.

Foloasele Didacticei

Dacă se procedează cum să cade în învățământ, e în interesul:

1. *Al părinților*, care până acum erau de obicei nesiguri în aceea ce trebuia să se aștepte de la copiii lor. Ei tocmai învățători, le dedeau multe daruri, îi schimbau cu alții, toate însă în zadar și fără nici un folos. Acum, după ce metoda învățământului a prosperat așa de mult, nu e altceva de așteptat, cu ajutorul lui Dumnezeu, decât rezultatul dorit.

2. E în interesul *învățătorilor*, dintre cari cei mai mulți nu știu până în prezent nimic despre o artă în învățământ și dacă voiau să și îndeplinească datoria, nu făceau altceva, de cât să și istoviască puterile în o muncă plină de cazne; sau schimbau metoadele, așteptând un succes când într'un chip, când într'altul, perzându-și astfel în zadar și timpul și osteneala.

3. E în interesul *școlarilor*, ca să poată fi conduși la înălțimea științelor, fără greutate, plictiseli, plângeri și bătăi; ci în formă de joc și glume.

4. *E în interesul școalelor*, care prin schimbarea metodei, nu numai se vor ține pe loc în stare de viață, ci vor putea să se îmbunătățească neîncetat. Ele vor fi atunci în adevăr locuințe de plăcere. Și dacă (în urma perfecționării metodei) din fie care școlar (într'un grad mai mare sau mai mic) ar deveni un învățat, atunci nu va mai fi nici odată lipsă de învățători cum se cade și studiile vor fi totdeauna în prosperare.

5. *E în interesul statelor*, conform mărturii lui Cicerone citată mai sus, cu care corespunde întocmai zicătoarea pitagoreului *Diogenes* comunicată de *Stobeus* și anume: „*Care e temelia întregului stat? Educațiunea tinerimii, căci nici odată nu va putea vița să dea fructe bune, dacă nu va fi bine îngrijită.*

6. *E în interesul bisericilor*, căci numai o școală bine organizată, va fi în stare să le dea conducători cum să cade, iar conducătorilor, ascultători care să'i înțeleagă.

7. În fine, e în interesul *Cerului*, ca școalele să fie organizate în așa chip, în cât în ele să se dea o adevărată și îngrijită cultură spiritului, pentru ca mai cu ușurință să se libereze prin strălucirea luminii dumnezeiești aceia de întunec, pre care sunetul trompetii cerești n'a putut să îi deștepte. Căci, de și Evanghelia se predică aici și colea și după cum sperăm se va predică până la finele lumii, să întâmplă însă în lume acelaș lucru, ca la o serbare populară, ca la un bâlcu, ca într'o cârciumă sau ca într'o adunare sgomotoasă de oameni, că nu se ascultă de o-

biceiu acela, care vorbește aceea ce e mai bun, ci mulți aleargă încoaci și încolo, ascultând pe acel, care încântă mai mult cu nimicurile sale.

Pot servitorii Evangheliei să și îndeplinească datoria lor cu cea mai mare energie; pot ei să vorbiască, să strige, să îndemne și să conjure; totuși cea mai mare parte a oamenilor nu i va ascultă. Câți nu vin să viziteze adunările religioase numai din întâmplare! Alții și dacă vin, au însă urechile și ochii închiși la aceea ce să petrece aici, din cauză că sunt ocupați în interiorul lor cu alte lucruri. În fine, se află alții, cari sunt atenți și înțeleg unde tind sfaturile sfinte, totuși nu vor fi așa de puternic sguđuși și mișcați în interiorul lor, cum ar trebui să fie, pentru că tâmpirea spiritului și obicinuința viciurilor le întunecă și le îngreuiază mintea, așa că nu pot eși din acea letargie. Ei rămân așa dar, în obicinuita lor orbire și în greșalele lor, ca și cum ar fi legați cu lanțuri, încât nimeni nu poate să i libereze din înrădăcinata corupțiune, decât singurul Dumnezeu, după cum zice unul din părinți: „*E aproape o minune, dacă un păcătos îmbătrânit se îndreaptă către pocăință*”. Acolo însă, unde Dumnezeu oferă mijloacele, e a l ispită dacă s'ar cere minuni și tot așa stă lucrul și aici după părerea noastră. De aceea credem, că e datoria noastră, să cugetăm asupra mijloacelor prin care întreaga tinerime creștinească să se poată însufletă din ce în ce mai mult către viociunea spiritului și iubirea cerească. Și dacă am ajuns a-

ceasta, atunci vom vedea cum și va răspândi imperiul ceresc puterea sa!

Așa dar, nimeni să nu și înlătore dela acest sfânt scop cugetările sale, dorințele sale, puterile și mijloacele sale. Cine a dat voința, va da de asemenea și împlinirea și se cuvine nouă s'o cerem fără încetare dela grația divină și să așteptăm cu speranță, *căci e vorba aici de fericirea oamenilor și gloria celui prea Înalt.*

Ioan Val. Andree.

A se îndoi cineva de progres, e lucru rușinos; a desprețui sfaturile altora, e nedrept.

CAPITOLUL I

Omul e cea din urmă, cea mai complexă și
cea mai perfectă creatură.

1. *Sentința: cunoaște-te pe tine însuți, să cre-
deă căzută din cer*). Când Pitacus a anunțat al
său γνῶθι σε αὐτόν (cunoaște-te pe tine însuți),
a fost primită această sentință de către înțelepți
cu un astfel de entuziasm, încât ei, spre a o
putea recomanda poporului, asigurau, că e că-
zută din cer și au sculptat-o cu litere de aur
în templul lui Apolon dela Delfi (unde s'adună
totdeauna o mulțime imensă de oameni). Fapta
aceasta din urmă e înțeleaptă și pioasă. Cea din-
tâiu e însă inventată; cu toate acestea conformă
adevărului și aceasta o putem noi înțelege mai
ușor decât aceia.

2. *(Ea e în adevăr căzută din cer)*. Căci ce
însemnează altceva, decât cuvântul din cer aflat
în Scriptură: *de mă vei cunoaște pe mine, o o-
mule, pe tine te vei cunoaște*; pe mine izvorul e-

ternității, înțelepciunii și bunătății; pe tine crea-
tura mea, imaginea și bucuria mea!

3. (*Perfecțiunea naturii omenești*). Pe tine te am ales eu ca tovarăș al eternității; spre folosul tău am preparat eu cerul, pământul și toate cele cuprinse într'însul; numai ție, ți am dat eu toate: existență, viață, simțire și rațiune, pe când celorlalte creaturi numai separat; pe tine te-am pus peste făpturile mânilor mele, toate le-am supus picioarelor tale, oi și boi, animale sălbatice, paserile cerului și peștii mării, și în acest chip te-am încoronat cu glorie și onoare (Psalm 8). În fine ca să nu ți lipsiască nimic, m'am dat ție, chiar pe mine însumi în unire personală, unind natura mea cu a ta pentru eternitate, ceea ce nu s'a întâmplat nici uneea dintre creaturi, atât văzute, cât și nevăzute. Căci, care dintre creaturi, atât în cer, cât și pe pământ, se poate lăuda, că Dumnezeu s'a descoperit în carnea sa și s'a arătat îngerilor (1 Timotei 3, 16)? Astfel ca să nu priviască și să admire numai pe acela, pe care doriau să-l vadă (1 Petru 1, 12), ci de asemenea să adore pe Dumnezeu cel descoperit în carne și anume pe Fiiiul lui Dumnezeu și al omului (Ebrei 1, 6; Ioan 1, 52; Matei 4, 11). *Recunoaște așa dar, că tu ești cel mai înalt punct de perfecțiune al făpturilor mele, un minunat extras din ele, locțiitorul lui Dumnezeu între ele, coroana gloriei mele.*

4. (*Acestea să se facă cunoscute tuturor oamenilor*). Bine ar fi, ca toate acestea să se imprimе nu numai pe uşile templelor, pe titlurile cărţilor, nu numai pe limbele, în urechile şi în ochii tuturor oamenilor, ci de asemenea şi în inimile lor! Bine ar fi, ca toţi aceia, care 'şi iau asupraşi sarcina de a instrui oameni, să'i deprindă de a trăi, aducându-şi aminte de această demnitate şi favoare şi să întrebuiţeze toate mijloacele spre a ajunge un scop aşa de înalt!

CAPITOLUL II

Cea din urmă țintă a omului, e în afară de această viață.

1. (*Cea mai perfectă dintre creaturi, trebuie să aibă de asemenea cea mai perfectă și cea mai înaltă țintă*). Cum că o creatură așa de perfectă e destinată pentru o chemare mai înaltă decât celelalte creaturi, ne învață însăși rațiunea și anume, că cel unit cu Dumnezeu, care e punctul cel mai înalt de perfecțiune, onoare și fericire, să împărtășește în eternitate cu el de cea mai complectă onoare și fericire.

2. (*Aceasta se poate demonstra*). Deși aceasta se dovedește îndestulător din Scriptură și noi credem în adevăr, că lucrul în general stă așa, totuși nu va fi de prisos, dacă vom aminti în trecut în câte chipuri ne a restabilit Dumnezeu în această viață, aceea ce aveam mai dinainte.

3. (a. *Din istoria Creațiunii*). Mai întâiu din creațiune însăși: Dumnezeu n'a voit, ca omul să existe pur și simplu, ca celelalte creaturi, ci după ce a deliberat mai dinainte cu sine însuși, 'i a format corpul și anume cu degetele sale și 'i a suflat suflet din al său propriu.

4. (b. *Din natura ființei noastre*). Natura noastră ne arată, că aceea ce ne stă la îndemână în această viață, nu ne e în deajuns. Căci, noi ducem aici o întreită viață, una *vegetativă*, una *animală* și una *intelectuală* sau *spirituală*. Dintre acestea, cea dintâiu și are terenul său de activitate numai în corp; cea de a doua se întinde prin ajutorul acțiunilor simțurilor și al mișcării asupra obiectelor; cea de a treia poate să existe și separat, după cum se vede la îngeri. Și pentru că e evident, că această treaptă înaltă a vieții, foarte mult se întunecă și se împiedică în noi de cele două mai sus numite, urmează de aici neapărat, că ea se va aduce în viitor la o completă dezvoltare.

5. (*Din tot ce facem și suferim aici*). Tot ce facem și suferim în această viață ne arată, cum că noi nu putem să ajungem aici cea din urmă țintă, ci din contra totul în noi tinde către altă țintă. Căci, tot ce suntem, facem, cugetăm, vorbim, intenționăm, dobândim, posedăm, nu e altceva decât un fel de scară pe care ne urcăm din ce în ce mai mult, spre a ajunge treptele de mai sus, fără a putea cu toate acestea să ajungem vre o dată pe cea de mai sus. La *început*, omul nu e nimic, după cum din eternitate nu eră nimic; în pântecul mamei numai, și ea el începutul din o picătură de sânge părintesc. Ce e așa dar omul la început? O masă brută și fără formă. După aceea, ia forma unui corpuleț, însă fără simțire și mișcare. Mai târziu începe a se mișca și prin puterea naturii ese la

lumină și cu încetul se deschid ochii, urechile și celelalte simțuri. Cu timpul se arată și *simțul intern*, adică atunci, când devine conștient de vedere, auz și simțire. În fine se arată și *inteligenta* prin observarea deosebirii obiectelor, iar *voința* în funcțiunea unui conducător, apropiindu-se de unele obiecte și depărtându-se de altele.

6. (*În toate acestea să află o gradațiune nelimitată*). Însă, chiar în aceste părți se află o complectă gradațiune. Căci inteligența și rațiunea se arată încetul cu încetul, întocmai după cum es la iveală din întunerecul profund al nopții, razele cele luminoase ale Aurorei și neîncetât cât durează viața până la moarte se adaogă din ce în ce mai multă lumină, (afară numai dacă omul nu se sălbăticește cu totul). Tot așa sunt și acțiunile noastre. La început neînsemnate, slabe și foarte confuze; apoi puțin câte puțin se desvoltă cu puterile corpului de asemenea și bunele calități ale spiritului, așa că în tot timpul vieții noastre, (afară numai dacă nu ne cuprinde o lăncezire extremă și ne îngroapă de viu), nici odată nu lipsește ocaziunea de a lucra, a proiecta și a aduce la îndeplinire. *Toate acestea într'un spirit nobil, tind totdeauna mai sus, fără a ajunge cu toate acestea o limită; căci dorințele și tendințele n'au un sfârșit în această viață.*

7. (*Aceasta o probează întreaga experiență*). Ori unde se va întoarce cineva, aceasta i o va spune întreaga experiență. Dacă ar iubi cineva *averi și comori*, n'ar fi în stare să-și poată îndestulă pofta, chiar dacă ar posedă întreaga lu-

me, după cum ne arată exemplul lui Alexandru. Dacă ar căuta cineva cu mult zel *onoruri*, nu s'ar putea liniști, chiar dacă l-ar adora întreaga lume. Dacă s'ar da cineva *plăcerilor*, chiar dacă i s'ar *umplea simțurile de pârae de plăceri*, totuși nu'i vor fi în deajuns și cererea sa îi va crește din ce în ce mai mult. Dacă cineva își va fi îndreptat spiritul său *studiului înțelepciunii*, nu va putea afla o limită, căci cu cât cineva știe mai mult, cu atât recunoaște mai mult aceea ce îi lipsește. Foarte bine zice în această privință Solomon: „*Ochiul nu se satură de privire și urechea nu se umple de auzire*” (Eccles. 1, 8).

8. (*Insăși moartea nu pune capăt ființii noastre*). Cum că moartea nu ne duce la limita cea mai extremă a obiectelor, ne arată exemplele acelor care mor. Căci aceia, cari au dus aici o viață bună, se bucură, că au să meargă în altă viață mai bună; aceia însă, cari s'au dedat cu totul acestei vieți trecătoare și în cele din urmă văd, că au s'o părăsească și trebuie să meargă în altă parte, încep să tremure și dacă e încă posibil să împacă cu Dumnezeu și cu oamenii. Și, deși corpul sfărîmat de suferințe, lăncezit, simțurile se întunecă și viața chiar se stinge; totuși spiritul își îndeplinește datoriile sale cu mai multă vioiciune, ca altă dată, în timp ce ia dispozițiuni părintește, cu seriozitate, cu băgare de seamă asupra sa însuși, asupra familiei, asupra urmașilor, asupra statului, etc., și în adevăr în așa chip, încât acela care vede un bărbat pios și înțelept, murind, se pare, ca și

cum ar vedea tina pământului curgând și acel care 'l ascultă crede că aude un înger și trebuie să mărturisească, că aici nu se întâmplă alt ceva decât că: un strein caută să afle eșire, în timp ce coliba sa amenință să cadă. Aceasta au recunoscut-o înșiși păgânii și de aceea numiau Romanii *moartea* după mărturisirea lui Festus, *Abitionem, plecarea* și grecii să serviau adesea de cuvântul *οἰξοδοι* care însemnează de asemenea *a pleca, a muri*. Și aceasta din cauză, că moartea nu e alt ceva decât trecerea în altă țară.

9. (*Cum că oamenii sunt destinați pentru eternitate, ne învață exemplul lui Christos ca om*). Mai mult însă, ne e cunoscută această nouă creștinilor, după ce Christos Fiul Dumnezeuului celui viu, trimis din cer spre a restabili în noi imaginea cea perdutoasă a lui Dumnezeu, ne-a arătat-o prin propriul său exemplu. Căci, conceput și prin naștere adus la lumină, umblă printre oameni, apoi muri, învia din morți, se înalță la cer și moartea nu mai avu nici o putere asupra Lui. El e numit și e în adevăr *înainte mergătorul nostru* (Evr. 6, 20); Cel dintâiu născut între frați (Rom. 8, 29); Capul membrilor sale (Efes. 1, 22); Prototipul tuturor acelor, cari au să se transforme după figura lui Dumnezeu (Rom. 8, 29). Așa dar, după cum El n'a fost aici ca să rămâe, ci din contră după terminarea misiunii sale să se întoarcă la locuințele eterne, tot așa și noi tovarășii săi, nu vom rămâne aici, ci vom pleca în altă țară.

10. (*Intreita locuință a omului*). Pentru fie care dintre noi, viața și locuința vieții e întreită și anume: *pântecele mamei, pământul și cerul*.

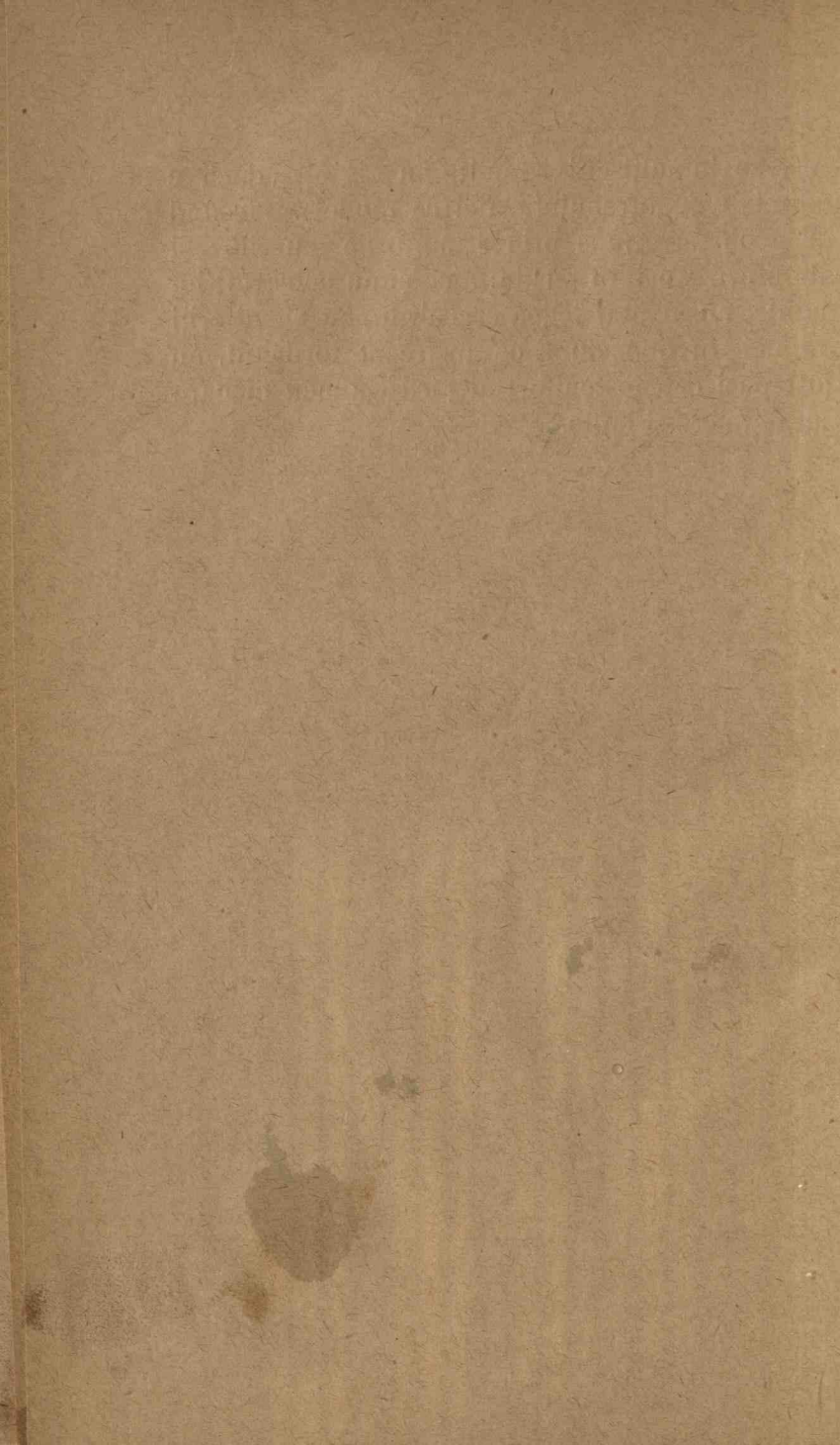
Din cea dintâiu locuință intră omul prin naștere în cea de a doua; din cea de a doua intră prin moarte și înviere în cea de a treia; din cea de a treia nicăeri, — pentru eternitate. În cea dintâiu primim numai viața cu mișcarea și simțirea în naștere; în cea de a doua viață, *mișcarea și simțirea cu principile cunoștinții*; în cea de a treia complectarea tuturor.

11. (*Și întreita viață*). Cea dintâiu viață e o preparare pentru cea de a doua; cea de a doua pentru cea de a treia; cea de a treia constă în sine însăși fără sfârșit. Trecerea din cea dintâiu în cea de a doua și din cea de a doua în cea de a treia, e plină de dureri și în amândouă cazurile trebuie să se înlăture îmbrăcămintea sau acoperământul (care mai sus, bine înțeles, nu e decât secundar, aici însă însăși carcerea corpului), întocmai după cum dintr'un ou spart iese un pui. Cea dintâiu și cea de a doua locuință sunt așa dar, asemenea unor ateliere în care se formează și anume în cea dintâiu se formează corpul spre folosul vieții viitoare și în cea de a doua se formează sufletul inteligent spre folosul vieții eterne; cea de a treia locuință va aduce desăvârșirea amândorora.

12. (*Un model pentru aceasta sunt izraeliții*).

Așa se înmulțiseră izraeliții în Egipt, (dacă e permis a 'i întrebuința aici ca model). Plecând de acolo au ajuns prin strâmtoarele munților și ale Mării Roșii în pustie: aici și au construit locuințe, au învățat legea și s'au luptat cu diferiți inimiți. În fine, după ce au trecut Iordanul, au fost puși ca moștenitori ai țării Canaan în care curge miere și lapte.

CAPITOLUL III

Vieața aceasta e o pregătire pentru cea eternă

1. (*Probe despre aceasta*). Cum că această vieață, care tinde în altă parte, nu e vieață în adevăratul înțeles al cuvântului, ci din contră o introducere în adevărata și vecinica vieață, să probează mai întâiu *prin noi înșine*, după aceea *prin lume* și în fine *prin Sfânta Scriptură*.

2. (*Noi înșine*). Dacă ne observăm pe noi înșine, vedem, că toate se petrec în noi treptat, așa încât fie care treaptă precedentă deschide calea celei următoare. De pildă: prima noastră vieață o petrecem în pântecul mamei. Și pentru ce? Nu cumva în profitul său propriu? Nici vorbă despre aceasta. O petrecem acolo numai ca micul corp să se poată forma potrivit, spre a deveni locuință și instrument al sufletului, spre întrebuințarea comodă a vieții următoare de care ne bucurăm sub soare. Indată ce s'a ajuns acest scop, căutăm să ieșim la lumină, din cauză că nu mai e nimic ce se poate întâmpla cu noi în acel întuneric. Tot în acelaș chip vieața aceasta sub soare nu e altceva, decât o pregătire pen-

tru cea eternă, așa încât, sufletul cu ajutorul corpului își dobândește aceea ce îi e folositor pentru viața eternă. Indată ce s'a făcut aceasta, plecăm de aici pentru că nu mai avem ce lucra. Sunt însă unii, cari pleacă de aici nepreparați, sau ceva mai mult sunt aruncați spre peire, după cum se întâmplă că se leapădă prin diferite împrejurări din pântecel mamei, copii ne formați încă și nu pentru viață, ci pentru moarte; și aceasta se face în amândouă cazurile cu voia lui Dumnezeu, dar din pricina vinovăției oamenilor.

3. (*Lumea vizibilă e creată spre a servi ca o pepinieră, ca un magazin și ca o școală a oamenilor*). *Lumea vizibilă* însăși de ori și ce parte o vom privi, ne probează, că ea nu e creată pentru alt scop, decât a servi la *înmulțirea, nutrirea și exercițiul neamului omenesc*. Căci pentru că i-a plăcut lui Dumnezeu, ca să nu creze pe toți oamenii de o dată, după cum s'a întâmplat aceasta cu îngerii, ci din contră un bărbat și o femeie, dându-le în acelaș timp puterea și bine cuvântarea de a se înmulți prin naștere, de aceea a fost necesar să se acorde un anumit timp pentru această înmulțire înceată și li s'a acordat câteva mii de ani.

Și pentru ca acel timp să nu fie orb, surd și confuz, a creat aerul prevăzut cu soare, lună și stele și a orânduit, ca după rotațiunea lor să se măsoare ore, zile, luni și ani. Mai departe, pentru că omul, o creatură corporală aveà nevoie de o locuință spre a se adăposti, de un spațiu pentru respirație și mișcare, de alimente spre a se

nutri și de haine pentru înbrăcăminte, i-a creat Dumnezeu ca un loc stabil pământul, l'a înconjurat cu aer; l'a udat cu apă, a făcut să crească diferite plante și animale și acestea nu numai pentru necesitatea omului, dar și pentru bucuria lui. Și pentru că a creat pe om după chipul său, înzestrându-l în acelaș timp cu suflet și ca să nu-i lipsească spiritului hrana necesară, a făcut să apară creaturile în diferite specii, astfel încât să-i apară această lume vizibilă întocmai, ca o oglindă strălucitoare a *puterii, înțelepciunii și bunătății lui Dumnezeu* și prin a cărei privire să fie atras spre admirarea Creatorului, să înainteze în cunoștința sa și să fie captivat de iubirea sa, întocmai după cum statornicia, frumusețea și dulceața cea nevăzută și ascunsă sub abisul eternității se pot privi, gustă și înțelege pretutindeni din acele obiecte vizibile. *Această lume* nu e prin urmare, decât *magazinul nostru, școala noastră*. Așa dar, se află ceva afară din această viață unde vom putea intra după eșirea din clasele acestei școale și anume în *Academia eternă*. Aceasta se poate proba cu ajutorul rațiunii, totuși cu mai multă tărie cu ajutorul cuvintelor lui Dumnezeu.

4. (*Dumnezeu însuși în cuvântul său*). Mărturisește însuși Dumnezeu la Osea (2, 21, 22), *cum că cerul e creat din cauza pământului, pământul din cauza grâului, vinului și a untului și de lemn; acestea însă din cauza omului*. Toate sunt așa dar, numai din cauza omului și chiar timpul însuși. Căci lumii nu i va fi acordat nici o du-

rată mai lungă, decât ca să se împliniească numărul aleşilor (Apocalips 6, 11). Indată ce se va fi întâmplat aceasta, cerul şi pământul vor trece şi locul lor nu se va putea afla (Apocalips 20, 7). Căci un nou cer şi un nou pământ se vor naşte în care va locui dreptatea. (Apocalips 21, 1; 2 Petru 3, 23). *In fine, numirile ce se dau acestei vieţi de către Scriptură ne fac a înţelege că această viaţă nu e decât o preparare pentru cealaltă viaţă. Ea o numeşte o cale, o poartă, o aşteptare, iar pe noi nişte streini peregrini, chirişi, ai unui alt stat şi anume ai unui stat care durează.* (Comp. 1 Moise, 47, 9; Psalm 39, 13; Iob 7, 12; Luca 11, 34).

5. (*Esperienţa*). Toate acestea ne învaţă lucrul însuşi şi situaţiunea noastră, care e la vederea tuturor oamenilor. Căci cine dintre toţi, cari sunt născuţi, după ce s'a făcut vizibil, n'a dispărut iarăşi, în timp ce noi totuşi suntem destinaţi pentru eternitate? Şi pentru că noi trăim aşadar pentru eternitate, trebuie neapărat ca şi viaţa aceasta să fie numai o tranziţie. De aceea zice Christos: „*Pentru aceasta şi voi fiţi gata, că în ora în care nu gândiţi va veni Fiiul omului.*” (Mat. 24, 44). Şi din această cauză (şi aceasta o ştim de asemenea din Scriptură) chiamă Dumnezeu pe unii din această viaţă chiar în etatea cea mai timpurie, pentru că vede că sunt preparaţi, ca de pildă pe *Enoch* (1 Moise, 5, 24; compară Cartea Înţelepciunii 4, 14). De ce se arată Dumnezeu indulgent contra celor răi? De sigur pentru că n'a voit ca vre unul să se pearză nepre-

parat, ci ca să se întoarcă la pocăință (2 Petru 3, 9). Dacă vre unul continuă totuși a abuză de indulgența lui Dumnezeu, atunci se va luă de aici.

6. (Concluziune). După cum e sigur, că șederea în pântecel mamei e o pregătire pentru viață în corp, tot așa e sigur, că șederea în corp e o pregătire pentru viața aceea, care va urmă acestea și care va dură pentru eternitate. Fericit e acela, care aduce cu sine din pântecel mamei membre bine formate! De o mie de ori însă e mai fericit acela, care duce cu sine de aici un suflet bine format!

CAPITOLUL IV

**Pregătirea pentru eternitate are trei trepte :
Cunoașterea sa însăși (și a tuturor lucrurilor
care 'l înconjoară), stăpânirea de sine și calea
către Dumnezeu.**

1. *(Izvorul cunoștinții scopurilor secundare ale omului, e subordonat scopului suprem al eternității). Scopul suprem al omului e fericirea eternă în comunitate cu Dumnezeu. Care sunt însă scopurile secundare ce servesc acestei vieți trecătoare, se arată din cuvintele pe cari le-a rostit Dumnezeu la crearea omului: „Să facem om după chipul și asemănarea noastră, care să stăpâniască peste peștii mărilor și paserile cerului și peste animale și tot pământul și târătoarele care se târăsc pe el”. (1 Moise 1, 26).*

2. *(Acele scopuri sunt de trei feluri: a) omul să fie singur înzestrat cu inteligență; b) să se stăpânească singur pe sine și c) să fie bucuria Domnului.*

De aici rezultă că omul a fost pus între cre-

aturile vizibile spre a fi: 1) *Creatura inteligentă*; 2) *creatura care să domnească preste celelalte creaturi* și al 3) *creatura care să fie imaginea și bucuria Creatorului său*. Aceste trei calități ale omului sunt astfel legate unele de altele, în cât cu nici un chip nu se pot despărți, din cauză, că ele sunt temelia vieții prezente și viitoare.

3. (*Ce însemnează, că omul e o creatură inteligentă*). A fi *creatură inteligentă* înseamnă a fi în stare, de a dobândi cunoștința despre ori și ce, și a afla adevăratele raporturi ale lucrurilor; adecă a cunoaște, a numi și a înțelege tot ce conține lumea, după cum e scris (1 Moise 2, 19), sau după cum zice Solomon (Eccles. 7, 17 etc): a cunoaște cum s'a făcut lumea și puterea elementelor; începutul timpurilor, finele și mijlocul; cum crește și cum scade ziua; schimbarea anotimpurilor; pozițiunea stelelor; natura animalelor domestice și a celor sălbatice; puterea spiritelor și gândul oamenilor; felurite plante și puterea rădăcinilor; cu un cuvânt, toate cele ce se văd și cele ascunse, etc.. Tot de aceasta se țin și meseriile și arta de a cuvânta, *ca nu cumva după cum zice Sirach, să rămână ceva necunoscut, fie în lucrurile mari, fie în cele mici* (Sir. 5, 18). Căci numai astfel poate omul pe drept să se numiască ființă inteligentă, dacă cunoaște natura tuturor lucrurilor.

4. (*Ce însemnează că e Domnul Creaturilor*). A fi *Domnul Creaturilor* înseamnă a ști să aplice fiecare lucru potrivit scopului său și a-l întrebui-

ință cu folos în propriul său profit; a apărea pretutindeni regește în mijlocul creaturilor, adecă cu demnitate și sfințenie, (recunoscând mai presus de sine și adorând numai pe un Creator, pe îngeri însă ca împreună servitori ai săi lângă sine, iar pe toate celelalte ființe, ca stând departe de sine); a nu se supune nici unei creaturi, nici chiar propriului său corp și a întrebuița toate după dorință în serviciul său; a ști să întrebuițeze cu prudență cutare lucru, unde, când, cum și cât; unde, când, cum și cât trebuie a ține seama de corp; când, unde, cum și cât trebuie a împlini voința aproapelui; cu un cuvânt, a ști să conducă cu prudență toate mișcărilor și acțiunile, atât interne cât și externe, atât proprii cât și streine.

5. *(Ce însemnează a fi chipul lui Dumnezeu). A fi chipul lui Dumnezeu înseamnă în fine a reprezenta în viața reală perfecțiunea imaginii sale, după cum el singur zice: „Fiți sfinți, pentru că eu Dumnezeuul vostru sfânt sunt” (3 Moise 19, 2).*

6. *(Aceste trei părți formează proprietățile: I ale culturii, al II ale virtuții și al III ale religiosității).* Din aceasta urmează, că omului îi e înlântat dela natură, ca să cunoască, a) toate lucrurile; b) ca să fie stăpân pe sine și peste toate lucrurile și c) să reducă totul și pe sine însuși la Dumnezeu, care e izvorul tuturor lu-

crurilor. Aceste trei părți le exprimăm de obicei cu cuvintele:

- I. **Invățământ** (cultură).
- II. **Virtute** sau **bune moravuri**.
- III. **Religiozitate** sau **pietate**.

Sub denumirea de învățământ, înțelegem cunoașterea tuturor artelor și a limbilor; sub aceea de moravuri nu numai purtarea externă, ci de asemenea întregul chip extern și intern de a lucra; sub aceea de religiozitate însă, adorarea internă prin ajutorul căreia spiritul omului se unește cu cea mai înaltă voință (ființă).

7. *(Aceste trei părți cuprind întreaga ființă a omului în această viață; celelalte toate sunt adaose secundare).*

În aceste trei părți stă întreaga superioritate a omului căci ele singure alcătuiesc temelia vieții de față și a celei viitoare; celelalte ca de pildă, *(sănătatea, tăria, frumusețea, bogăția, demnitatea, amicitia, izbânda norocoasă și viața lungă)* nu sunt altceva decât niște adaose și pozoabe externe ale vieții, dacă le oferă Dumnezeu. Ele sunt mai mult fudulie de prisos, greutate nefolositoare, piedică păgubitoare, dacă cineva doritor de asemenea lucruri, le caută și le procură cu osteneală, neglijând însă pe cele de mai sus și ocupându-se numai cu ele.

8. *(Aceasta se poate demonstra: I cu exemplul orologiului, II cu al calului și III cu al sănătății).* Voiesc să explic aceasta cu exemple. Oro-

logiul e un instrument minunat și în genere necesar spre a determină timpul; substanța sau ființa sa își dobândește desăvârșirea prin măsurarea artistică a tuturor părților. Capsulele în care este închis, gravurile, zugrăvirea, aurirea sunt niște adaose, care 'i măresc frumusețea, nu însă și bunătatea. Dacă cineva 'ar voi mai bine un obiect frumos decât bun, s'ar face de râs, ca unul cenu 'și îndreaptă privirea asupra aceea ce e principal, adecă folositor. Asemenea stă și valoarea unui *cal* în puterea sa unită cu curaj, iuțeală și abilitate de a se conduce după semnul călărețului. O coadă lungă sau înnodată, o coamă linsă sau sbârlită, un frâu aurit, o ebâncă înpodobită cu fel de fel de țesături și alte înpodobiri de felul acesta, pot să înfrumusețeze în adevăr un cal, totuși vom numi nebun pe acela, care ar voi să prețuească valoarea calului după acestea. În fine, buna stare a sănătății noastre se întemeiază pe regulata mistuire a bucatelor și pe o bună dispozițiune internă; a dormi pe puf, a se îmbracă luxos, a se nutri cu mâncări gustoase și scumpe, mai mult pot strică sănătății decât să 'i ajute. Care se obosește căutând mai mult zaharicale decât mâncări nutritoare, acela lucrează nebunește. Mult mai vătămătoare e însă nebunia aceluia, care căutând să fie un om, își îndreptează atențiunea mai mult asupra podoabei omului, decât asupra ființii lui. De aceea numește înțeleptul nebuni și atei *pe acei ce socotesc viața noastră drept o glumă sau un bâlcu* și le vestește că lauda și binecuvântarea lui Dumne-

zeu vor fugi dela asemenea oameni (Cartea Ințelep. 15, 12, 19).

9. (Concluziune). Prin urmare, să fie bine știut că cu cât vom pune mai multă osteneală în această viață spre dobândirea culturii, virtuții și pietății, cu atât ne vom apropia mai mult de ultima noastră țintă. Aceste trei părți trebuie să formeze opera vieții noastre; celelalte toate sunt numai niște adaose, piedici și spoeli.

CAPITOLUL V

Sămânța celor trei părți (cultură, moravuri bune și religiozitate) ne e pusă dela natură.

1. (*Natura omului a fost la început bună și trebuie să ne întoarcem la ea (din corupțiunea în care am căzut).* Prin natură nu înțelegem aici corupțiunea căpătată după căderea în păcat, (și în urma căreia suntem numiți „*dela natură copii ai mâniei*” și incapabili de a cugeta ceva bun, ca dela noi înșine) ci starea primitivă și originală la care trebuie să ne întoarcem, ca la originea noastră. În acest sens se exprimă *Ludovic Vives* (Cartea I. despre concordie și discordie): „*Ce e creștinul altceva, decât un om redat naturii sale și restabilit în dreptul său după naștere din care diavolul îl doborîse.* În acest sens se poate înțelege și ce scrie *Seneca*: „*Înțelepciunea e a se întoarce la natură și a se restabili în țara din care ne-a gonit greșala generală. (și anume a neamului omenesc comisă prin cei dintâi oameni).* Și iarăși: „*Omul nu e bun, dar se poate face bun, aducându-și aminte de originea sa și tinzând a se face asemenea lui Dumnezeu. Ori*

și cine are dreptul să se încerce a se urca la înălțimea de unde s'o coborît". (Epistola 93).

2. Aceasta se poate face prin puterea providenții eterne, care restabilește din nou cele căzute). Prin cuvântul *Natură* înțelegem de asemenea *providența generală a lui Dumnezeu, sau neîncetata influență a bunătății divine* de a face valabil în fiecare creatură, scopul la care a fost destinată; căci, aparținerea înțelepciunii divine de a nu crea nimic în deșert, adecă fără o anumită țintă sau fără mijloacele potrivite spre ajungerea ei. Așa dar, tot ce există are o țintă, și spre a ajunge la aceasta, totul e prevăzut cu instrumentele și mijloacele necesare, ba chiar cu anumită tendință, ca nimic să nu fie condus la ținta sa fără voie și cu opoziție, ci din contră, iute și cu plăcere, înboldit fiind de natură însăși încât s'ar procura durere și chiar moarte, dacă s'ar împedea dela aceasta. Prin urmare e sigur, că omul de asemenea e capabil și născut mai presus de toate de a avea cunoștința lucrurilor, armonia moravurilor și iubirea lui Dumnezeu (cum că el e destinat spre aceasta, am văzut-o deja) și că rădăcinile acestor trei aptitudini așa de sigure se află în el, după cum și rădăcinile fie cărui arbore în pământul de sub el.

3. (*Înțelepciunea 'și-a pus rădăcinile sale eterne în om*). Dar, spre a arăta mai lămurit adevărul zicătoarii lui Isus Sirah, cum că *Înțelepciunea are o temelie eternă în om* (Sirach I, 14) — să vedem care sunt temeliele ce au în noi înțelepciunea, virtutea și religiozitatea; cu chipul a-

cesta vom putea cunoaște, ce minunat organ al înțelepciunii e omul.

4. (a. *Prin aceea, că l'a făcut capabil de a dobândi cunoștința de lucruri și care reese din aceea, că l'a creiat după chipul Său*). E evident că omul e născut cu facultatea de a putea dobândi cunoștința lucrurilor, căci el e mai întâiu chipul lui Dumnezeu. Dacă un portret e făcut cu îngrijire, atunci reprezintă de sigur trăsurile portretului original; altfel nici nu merită numele de portret. Dar, pentru că între celelalte atribute ale lui Dumnezeu, *A tot știința*, e unul dintre cele mai principale, trebuie neapărat, că așa ceva să se afle și în om. Și pentru ce nu? *Omul stă de sigur în mijlocul operelor lui Dumnezeu, posedând spiritul cel mai luminător și care se poate compara cu o oglindă sferică, atârnată într-o cameră, pentru că primește imaginea tuturor lucrurilor, — a tuturor de jur împrejur. Căci spiritul nostru coprinde nu numai aceea ce e în apropiere, ci își apropie și cele depărtate (atât în spațiu cât și în timp), se înalță la cele de mai sus, cercetează cele mai ascunse, desvelește ce este acoperit, ba se căsnește de a cunoaște și aceea ce nu e cunoscut; spiritul omului e fără margini, fără sfârșit. De s'ar lăsa omul o mie de ani, în care el neîncetat să învețe câte ceva nou înțelegând una din alta, tot va mai avea loc și pentru cele ce din nou s'ar prezenta. Puterea spiritului omenesc e așa de nesfârșită, în cât seamănă în privința cunoștinții cu o prăpastie fără fund. Corpul nostru e foarte mărginit;*

Vocea se întinde ceva mai departe; *Vederea* e mărginită numai de înălțimea cerului; *Spiritului* nu i se poate pune nici o margine, atât în cer cât și în afară de cer. El se înalță până la cel mai înalt cer și se scoboară până la cele mai mari adâncimi; și dacă ar fi ele de o mie de ori mai înalte și adânci, el tot le-ar pătrunde cu o iuțea aproape de necrezut.

Putem să negăm, că pentru el nu e totul accesibil?

5. (b. *De a fi o lume în miniatură*). *Omul e numit de filozofi un microcosmos, adică o lume în miniatură, care cuprinde în sine tot ce se întinde și se vede în marea lume, adică în macrocosmos. Cum că aceasta e adevărat, se va arăta în alt loc. Spiritul unui om, care intră în lume, se compară, foarte nimerit cu o sămânță în care deși n'avem de fapt forma plantei sau a arborului, totuși se află în realitate deja planta sau arborele, după cum aceasta se poate vedea că atunci când se pune sămânța în pământ prinde rădăcini și desfășoară ramuri ce se acoper cu frunze, flori și fructe. Prin urmare, nu e necesar de a introduce în om ceva din afară, ci numai a desvelii aceea ce el ascunde în sine, a dezvoltă și arată lămurit însemnătatea fiecărui moment. Se zice că Pitagora s'ar fi exprimat adesea, cum că așa de natural e firei omului de a ști totul, în cât dacă s'ar examina un copil de șapte ani asupra tuturor cestiunilor filozofice, el ar putea să răspundă cu siguranță la toate și acesta fără îndoială, din cauză, că lumina rațiunii e o formă*

și o normă suficientă pentru toate lucrurile. Acum însă omul în urma păcatului în care singur s'a învelit cu umbră și întuneric nu se poate singur liberă, ci din contră, acei ce se încearcă să facă aceasta, se încurcă și mai mult.

6. (c. *Inzestrat cu simțuri*). Pre lângă aceasta, sufletul nostru rațional i s'au dat organe ca un fel de înștiințatori și pânditori cu al căror ajutor dobândește cunoștință de tot ce e afară de el și anume: *vederea, auzul, mirosul, gustul și pipăitul*, așa încât nici o creatură de undeva nu-i poate rămâne ascunsă. Și fiindcă lumea vizibilă n'are nimic ce nu s'ar putea vedea, auzi, mirosi, gusta, și pipăi, și să și poată deosebi ce e și de ce specie ține, de aici urmează, că lumea nu conține nimic ce n'ar putea să înțeleagă un om inzestrat cu simțuri și rațiune.

7. (d. *Imboldit de dorința de a cunoaște*). Omului, *'i e încă implantată dorința de a ști și nu numai aptitudinea de a suportă lucrări, ci de asemenea imboldirea spre lucrare*. Aceasta se arată deja în prima etate și ne însoțește în toată viața. Căci, cine nu dorește a vedea, a auzi și a face în continuu ceva nou? Cui nu-i place de a merge zilnic undeva, a vorbi cu cineva, a întrebă ceva, a povesti ceva? În scurt lucrul stă așa: *Ochii, urechile, pipăitul și spiritul însuși intră în lucrare căutând hrană; că nimic nu e mai nesuferit pentru natura umană decât nelucrarea și amorteala*. Și dacă chiar oamenii ignoranți admiră pe învățați, nu e aceasta oare un semn că ei simt plăcerile unei dorințe naturale și la care

ar dori să fie părtași, dacă ar spera că o să poată? Pentrucă ei pierd însă speranța, de aceea suspină și admiră pe acei pe cari îi văd superiori lor.

8. (*De aici provine că mulți ajung la felurita cunoștință a lucrurilor prin propria lor conducere*). Exemplele *autodidacților* arată foarte lămurit, că omul sub conducerea naturii poate străbate la ori și ce. Căci unii, cari se aveau pe sine de învățatori, sau după cum zice Bernhardus, stejerii și fagii (din cauză, că ei se plimbau prin păduri și făceau studii) progresau cu chipul acesta mai mult, decât alții, cari luau lecții oboșitoare dela învățatori. Oare, nu ne poate servi aceasta de învățătură, că totul se află în om și anume făclia, lumina, ulei, material de foc și alte lumini necesarii? De ar ști el numai să scapere îndestul și să aprindă luminele, atunci ar vedea îndată înaintea sa, ca în plăcută privire minunatele comori ale înțelepciunii lui Dumnezeu, atât în sine, cât și în lumea externă (cum e împărțit totul, după număr, măsură și greutate). Acum însă, când lumina internă nu-i aprinsă, ci se poartă împrejurul-i luminile părerilor streine, nu poate fi altfel decât așa cum e, și anume, că el e asemenea unuia, care e închis într'o cameră întunecoasă prin ale cărei ferestre de abia pot pătrunde raze dela faclele ce se poartă pe de alături, în timp ce lumina întreagă nu poate pătrunde. Așa e cum zice *Seneca: în noi se află semănate semințele tuturor științelor și Dumne-*

zeu ca învățător, scoate la lumină aptitudinile noastre de unde erau ascunse.

9. (Compararea spiritului nostru, a) cu pământul, b) cu o grădină și c) cu o tablă ștearsă, (*tabula rasa*). De asemenea și obiectele cu care se compară spiritul nostru, învață aceasta. (a) Pământul (cu care Scriptura compară adesea inima noastră) nu primește oare semințe de tot felul? (b) Una și aceeași grădină nu se seamănă oare cu ierburi, flori și plante de tot felul? În tot cazul, numai dacă nu-i lipsește grădinarului prudența și silința. Și cu cât e mai mare deosibirea, cu atât e mai plăcută ochilor privirea, cu cât e mai puternică desfătarea inimii. (c) *Aristotel* compară spiritul omului cu o *tabula rasa* pe care nu-i scris nimic, însă pe care să poate scrie totul. Așa dar, după cum un scriitor priceput poate să scrie pe o tablă ștearsă aceea ce voește și un pictor să desemneze totul, tot așa de ușor e celui care cunoaște arta de a învăța, să imprimeze totul în spiritul uman. Dacă aceasta nu se poate întâmpla, atunci să se știe, că nu-i tabla de vină (afară dacă o fi aspră), ci nedibăcia scriitorului sau a pictorului. E însă această deosebire: pe tablă se pot trage linii numei cât permite suprafața, în spirit din contră se poate scrie și imprima încontinuu, fără a se afla vre odată o limită, pentru că el e nemărginit, (după cum s'a zis mai sus).

10. (d. *Cu ceara, în care se imprimă încontinuu sigiliu*). Nimerit se compară creerii noastre, — laboratorul cugetărilor, *cu ceara*, în care se im-

primă sigiliu, sau din care se formează figuri. Căci, precum ceara poate lua ori ce formă și se poate preface ori cum, tot așa și creerii primesc imaginile tuturor obiectelor coprinse în întreaga lume. Cu chipul acesta se arată tot de o dată ce e cugetarea și știința noastră. Tot ce atinge vederea, auzul, mirosul, gustul și pipăitul meu, e pentru mine ca un sigiliu prin care imaginea lucrului se imprimă în creeri și anume așa, încât imaginea lucrului rămâne, deși lucrul poate e departe de ochi, urechi, nas, mână și nu'i posibil ca să nu rămâne, afară numai dacă o atențiune neglijentă a procurat o impresiune prea slabă. De pildă: când am văzut un om sau am vorbit cu el; când am văzut în călătorie un munte, un râu, o câmpie, o pădure, un oraș, etc.; când am auzit un tuncet, o muzică, o cuvântare; când am cetit ceva cu atențiune într'un scriitor, etc.; toate acestea se imprimă în creeri, așa încât ori de câte ori îmi aduc aminte de ele, se întâmplă, ca și cum ar stă acum înaintea ochilor mei, le aș vede, gustă și pipăi. Deși creerii primesc succesiv aceste impresiuni cu o mai mare claritate, sau le reprezintă mai lămurit, sau le păstrează mai constant, totuși primesc fiecare impresiune, o reprezintă și o păstrează într'un chip oarecare.

II. (*Facultatea sufletului nostru de a concepe e o minune a lui Dumnezeu*). Aici avem o oglindă minunată a înțelepciunii lui Dumnezeu, care a putut să prevadă, că mărginita masă a creierilor va fi în deajuns pentru primirea a mii și

mii de imagini. Căci aceea ce fiecare dintre noi în curs de atâția ani a văzut, a auzit, a gustat, a cetit ori a adunat pe calea experienței sau a deducțiunii și de a căror naștere își poate aduce aminte, — toate acestea sunt negreșit purtate în creeri, adică imaginele obiectelor pe care le-am văzut odată, auzit, cetit, etc.; dintre care sunt prezente cu miile de mii și se înmulțesc în infinit, de oarece zilnic vedem ceva nou, auzim, cetim, etc. — și sunt totuși ținute toate. Câț de adâncă e această înțelepciune a A tot puterniciei lui Dumnezeu! Solomon *se miră cum curg toate râurile în mare și cu toate acestea tot nu se mai umple* (Ecles. 1, 7); cine nu s'ar miră însă de vastitatea memoriei noastre, care cuprinde totul și iarăși îl scoate la lumină, nici nu se umple, nici nu se golește vre odată? Așa dar, inteligența noastră e în adevăr mai mare decât lumea, după cum cuprinderea e neapărat mai mare de cât cuprinsul.

12. (*Inteligența noastră e o oglindă*). In fine, inteligența noastră seamănă foarte bine cu *ochiul* (e vorba mai întâiu de acei ce știu să cetească) sau cu o *oglină*. De se va pune în față-i un obiect de ori ce formă sau culoare, ea va oferi o imagine foarte asemenea ei, afară numai dacă i se va apropia obiectul la întunerec, sau cu partea dinnapoi, sau 'l va ține prea departe, sau de va împiedica prin clătinare stabilirea imaginii; în acest caz trebuie să mărturisim, că nu va reuși. Eu vorbesc însă de ce se întâmplă când e la lumină și în apropiere potrivită a obiectu-

lui. Prin urmare, nu e necesar de a silii ochiul ca să se deșchidă spre a vedea un lucru, căci dela sine se bucură de lumină și n'are nevoie de ajutor, (afară numai dacă numărul obiectelor e prea mare) și nu se poate nici odată sătură de privire. Tot așa se însetoșează și spiritul nostru după obiecte, e plin de dorință de a privi, dela sine coprinde și adună împreună; pretutindenți e neobosit, afară numai dacă nu e turburat de un prea mare număr de obiecte, ci din contră, i se ofer spre privire în bună ordine.

13. *(O a doua rădăcină a moralității pusă în om din partea înțelepciunii divine, e armonia).*

Cum că *armonia moravurilor* e un ce firesc omului, au recunoscut și păgânii, deși n'au cunoscut lumina dată de Dumnezeu și un conducător sigur la viața eternă, dar au făcut din aceste schinte mici facle. Așa de pildă, *Cicerone* spune: „*Germeii virtuților se află în aptitudinile noastre și dacă ar putea crește, natura însăși ne-ar conduce la o viață fericită*”. (Asta de sigur e prea mult zis!) „Acum însă, de îndată ce ne-am născut și am văzut lumina, ne mișcăm în tot felul de rătăcirii, așa încât pare că am suferit odată cu laptele mamei”. Cum că aceasta în adevăr așa e, adevărat că germeii virtuților se află în născuții omului, rezultă din următoarele: *întâiu, pentru că fiecare om se bucură de armonie; al doilea, pentru că atât în interiorul, cât și în exteriorul său, nu e altceva decât armonie.*

14. (a. *El se bucură de ea pretutindeni, adecă în toate obiectele care se văd, aud, pipăi, gustă și chiar în virtuți*). *E lucru știut, că omul se bucură de armonie și că o caută cu mare zel*. Căci cine nu s'ar bucură la vederea unui om bine format, a unui cal *elegant*, a unui tablou frumos! Și de unde ar proveni 'aceasta, dacă relațiunile dintre părțile singuratice și dintre colori, n'ar plăcea? Această (dezmerdare a ochilor e absolut conform naturii. *Intreb mai departe: pe cine nu-l impresionează muzica?* Și de ce? Firește, pentru că armonia tonurilor produce un acord plăcut. *Cui nu-i plac bucate gustoase?* Fără îndoială de aceea, pentru că pregătirea lor potrivită, gădilă într'un chip plăcut gâtlejul. Fie cine se bucură de căldura și frigul moderat, de măsura în odihnă și de mișcarea membrelor. Și aceasta numai din cauză, că tot ce e măsurat e plăcut și binefăcător, tot ce e nemăsurat e primejdios și stricăcios. *Noi iubim chiar și virtuțile altora* (căci și cei ce nu sunt virtuoși, admiră virtuțile altora, deși nu le imitează, socotind ca imposibil de a schimba deprinderea greșită), de ce n'ar iubi mai fiecare pe ale sale însăși? *In adevăr, cât de orbi suntem dacă nu recunoaștem, că germenii ori cărei armonii sunt în noi!*

15. (b. *El o află de asemenea în sine însăși și mai întâiu în corpul său*). *Dar și omul însuși e numai armonie, atât cu privire la corpul său, cât și la sufletul său*. Căci, după cum lumea cea

mare se aseamăna cu un orologiu mare, care e compus din felurite roate și mașinării cu atâta artă construite, încât toate părțile împreună să ajută și contribuiesc la mersul și armonia mișcărilor tot așa e și omul. Cu privire la corp, construit cu atâta artă, *inima* e primul *mobil*, — principiul mișcării, izvorul vieții și al acțiunilor; dela ea primesc mișcarea și măsura ei, toate celelalte membre. *Creerii* sunt însă cari produc mișcarea și ca cu ajutorul nervilor, ca cu niște funii, mișcă și încovoie celelalte membre. Felurimea însă a acțiunilor atât interne, cât și externe, constă în relațiunea potrivită a mișcărilor.

16. (*După aceea în sufletul său*). În mișcările sufletului nostru *voința e prima roată*. Mobilele, care îl împing sunt *dorințele și pasiunile*, care fac, ca voința să încline într'o parte sau într'alta. *Cheea*, care închide și deschide mișcările, e *rațiunea*, care măsoară și hotărăște, ce trebuie să căutăm și ce să evităm în ori ce loc. Celelalte mișcări ale sufletului sunt ca niște roate mai mici cari urmează roatei celei mari. Așa dar, dacă nu se dă o prea mare însemnătate dorințelor și pasiunilor și cheea, — rațiunea închide și deschide cum se cade, atunci nu poate urmă altceva decât armonia virtuților, adică o împrejurare potrivită a acțiunilor și pasiunilor.

17. (*Armonia întreruptă se poate restabili*). Așa dar, omul nu e în realitate nimic altceva, decât o armonie. După cum nu putem zice îndată des-

pre un orologiu, ori despre un instrument muzical, alcătuit de mâna maestră a unui artist, că dacă e stricat sau dezacordat nu mai folosește de loc, (din cauză, că se poate repara); tot așa și în privința omului, oricât ar fi el de decăzut prin păcatul original putem spune, că poate fi iarăși restabilit cu puterea lui Dumnezeu și cu anumite mijloace sigure.

18. (III. *Cum că rădăcinile religiunii din partea înțelepciunii dumnezeiești se află în om, dovedește: 1, natura sa, ca imagine a lui Dumnezeu*). Cum că rădăcinile religiunii se află în om dela natură, se dovedește din aceea, că el e imaginea lui Dumnezeu. Noțiunea imaginii coprinde în sine pe aceea a asemănării. *Cine se aseamănă se adună, e legea neștrămutată a tuturor lucrurilor* (Sirah 13, 18). Așa dar, fiindcă omul n'are nimic cu care să se asemene afară de El, după al cărui chip a fost creat, de aici urmează că nimic nu se află unde să fie atras mai mult prin dorințele sale, afară de izvorul din care a eșit, numai dacă l'a cunoscut în deajuns.

19. (*Adorarea unei ființe supreme e innăscută tuturor*). Aceasta reese și din exemplul păgânilor, cari, fără a fi instruiți de vre un cuvânt al lui Dumnezeu, ci numai prin boldul ascuns al naturii, au recunoscut *Divinitatea*, au adorat-o și și-au îndreptat privirile spre ea, deși au rătăcit în numărul și chipul cum o adorau. „*Toți oamenii au o idee despre zei și recunosc locul suprem unei anumite ființe divine*”, scrie Aristotel:

(Cartea I despre cer, cap. 3). Iar Seneca zice: „Cea dintâiu adorare a zeilor e de a crede în ei, după aceea a le recunoaște mărirea și bunătatea fără care nu e posibil nici o mărire; de a ști, că ei sunt care guvernă lumea și conduc toate, ca proprietatea lor și îngrijesc de susținerea neamului omenesc (Epistola 96). Cât de puțin se depărtează aceasta de aceea ce zice Apostolul: „Cine vrea să vie la Dumnezeu, trebuie să creadă, că el există și că va răsplăti pe acei ce-L caută” (Evrei 11, 6).

20. (Năzuința către bunul suprem, care e Dumnezeu). Platon se exprimă astfel: „Dumnezeu e bunul suprem, mai presus de ori și ce substanță și natură, către care totul tinde” (Platon în scrierea sa Timeus). Acest adevăr (cum că Dumnezeu e bunul suprem, către care totul tinde) îl întărește și Cicerone cu cuvintele: „Natura e prima învățătoare a pietății. (De natura deorum, — despre natura zeilor). Și Lactanțiu scrie: „Noi suntem creați cu condițiunea că vom da ascultare lui Dumnezeu, creatorul nostru, că’L vom căuta numai pe El și vom urmă numai Lui. Prin această legătură a pietății suntem uniți și legați cu Dumnezeu și de aici și are religiunea și numele său”.

21. (Aceasta nu e distrusă cu totul prin căderea în păcat a neamului omenesc). Trebuie însă a recunoaște, că năzuința naturală către Dumnezeu, ca bunul suprem, prin căderea în păcatul original a fost așa coruptă, încât nimeni nu

e în stare a se întoarce prin sine însuși la calea cea dreaptă; totuși ea se află mișcată în acei pe care Dumnezeu îi luminează cu cuvântul și spiritul său, astfel încât *David* poate să strige către Dumnezeu: „*Dacă te-am pe tine, atunci numai întreb de cer și pământ. Carnea mea și inima mea se topesc, dar tu, o Dumnezeule, ești stânca inimii mele și partea mea în eternitate*”. (Psalm 73, 25—26).

22. (*Pretexte contra tendinții de pietate se caută așa dar, numai de către cei nelegiuți*). Dacă ne sfătuim asupra mijloacelor de îndreptare ce s'ar întrebuiți contra corupțiunii, nimeni să nu ne aducă înainte ca pretext corupțiunea însăși, pentru că Dumnezeu prin Sfântul său Spirit și cu ajutorul mijloacelor orânduite, voește să o înlătore. Căci, după cum s'a întâmplat lui *Nabucadnețar*, când a fost gonit dintre oameni și a trebuit să locuiască cu animalele câmpului, totuși i-a rămas speranța, că spiritul său omenesc, ba chiar demnitatea regească o va dobândi, în data ce va fi recunoscut puterea Cerului (Daniel 4, 23), tot așa ne-au rămas și nouă, care suntem arbori depărtați din paradis, rădăcini, care vor încolți din nou cu ajutorul ploaiei și soarelui grației dumnezeiești. Sau n'a implantat Dumnezeu oare în inimi îndată după căderea în păcat și amenințarea distrugerii (pedeapsa cu moarte) noii arbori ai grației sale, (prin promisiunea seminței binecuvântate? N'a trimis el pe Fiul său, ca să ridice din nou pe cel căzut?

23. (*De asemenea, nu trebuie să se înarmeze Vechiul Adam contra Celui Nou*). E un lucru insultător și nelegiuit și tot de odată un semn vizibil de nerecunoștință, dacă ne mișcăm inconștient în cercul corupțiunii, iar despre *renaștere* nu voim să știm nimic! Ce a știut să strice în noi Vechiul Adam, n'a putut oare Noul Adam, adică Christos să îndrepteze? De aceea zice și Apostolul în numele său și al altor din nou născuți: „*Toate le pot prin Christos, care mă întărește*” (Filipeni, 4, 13). Și dacă e posibil, că un altoiu cu care se altoește o salcie, sau un alt arborel sălbatic se prinde și devine fructifer, cum n'ar putea fi aceasta posibil dacă se altoește pe propria-i rădăcină? Aceasta reese și din argumentarea Apostolului (Rom. 11, 24). Afară de aceasta, dacă Dumnezeu poate să deștepte lui Abraam și din pietri, copii, (Mat. 3, 9), de ce n'ar putea el să deștepte la ori și ce faptă bună, pe acei cari sunt făcuți ca copii ai săi dela începutul creațiunii, după aceea prin Christos din nou primiți în locul copiilor și prin spiritul grații reînăscuți?

24. (*Grația lui Dumnezeu nu trebuie mărginită, ci din contră recunoscută cu mulțămire*). Să ne ferim de a mărgini grația lui Dumnezeu, care e gata de a o revărsa asupra noastră cu belșug! Căci, dacă noi, cari suntem implantați în Christos prin credință și prin spirit suntem dăruiți copilăriei, negăm, că suntem vrednici împreună cu toată seminția noastră pentru împărăția lui Dumnezeu, cum ar fi putut atunci Christos să zică

despre copii, căror le aparține împărăția cerească? Sau, cum ar fi putut să ne facă atenți asupra lor, poruncindu-ne să ne întoarcem și să devenim ca copiii, dacă voim să venim în imperiul ceresc? (Mat. 18, 3). Cum poate Apostolul să numească copiii creștinilor (și chiar dacă nu mai unul dintre membrii familiei, adevăratul sau femeea e credincios) sfințiți și să le tăgăduiască ori și ce necurățenie? (I Cor. 7, 14). Ba chiar Apostolul îndrăznește să zică de acei ce sunt încărcăți cu cele mai grele păcate: „Și astfel au fost unii dintre voi (adevărat furi, lacomi, bețivi, calomnatori, răpitori etc.), dar v'ați spălat, v'ați sfințit, v'ați îndreptat prin numele Domnului Iisus și prin spiritul Dumnezeuului nostru" (Cor. 6, 11). Așa dar, cui i se pare un lucru imposibil dacă zicem, că copiii creștinilor (nu prima naștere a Vechiului Adam, ci renașterea celui nou adevărat copiii lui Dumnezeu, frățiorii și surioarele lui Christos) cari vor să fie instruiți, sunt capabili de a primi semințele eternității? Noi nu cerem, bine înțeles, nici un fruct dela un maslin sălbatic, ci i venim numai în ajutor, implantând pomului vieții altoi noi, astfel încât ei prinzându-se, pot să aducă fructe.

25. (Concluziune). Să fie așa dar stabilit, că e mai natural pentru om și prin grația Sfântului Spirit mai ușor, ca să devie înțelept, moral și sfânt, decât ca perversitatea (ce vine din afară) să poată fi în stare de a împiedica progresul, căci fie ce lucru se întoarce ușor înapoi la natura sa. Și aceasta ne-o arată Sfânta Scriptură cu cu-

vintele: „Înțelepciunea se poate vedeà bucuros de către acei ce o iubesc și se poate aflà de acei ce o caută. Ea se lasă a fi cunoscută și se află chiar fără osteneală. Ea așteaptă la poarta lor (Cartea Înțelepciunii 6, 13). Cunoscută e și zicătoarea poetului din Venuzia:

- Nimeni nu e așa de sălbatic încât să nu poată fi domesticit,

Numai să'și ție urechea gata spre cultură. (Horat. Epist. I, 1. 39. 40).

CAPITOLUL VI

Omul, dacă vrea să fie om, trebuie să se cultive.

1. (*Semințele nu sunt încă fructe*). Semințele, cunoștinții, moralității și religiei le dă după cum am văzut, natura; cunoștința, virtutea și religionea însăși, nu le dă însă. Ele se pot dobândi prin vorbire, învățatură și lucrare. De aceea, s'a definit omul de către cineva, nu tocmai rău, că el e un *animal capabil de cultură*, din cauză, că nu poate deveni om, dacă nu se cultivă spre aceasta..

2. (*Omului îi e aptitudinea pentru știință în adevăr innăscută, dar nu și știința însăși*). Dacă observăm știința lucrurilor, atunci vedem, că numai Dumnezeu e în stare de a ști toate cu ajutorul unei singure și simple priviri, fără început, fără sfârșit. Omului și îngerului însă, nu i s'a putut da aceasta, pentru că infinitul și eternitatea, adecă Divinitatea nu i se putea da. Un însemnat privilegiu au oamenii și îngerii într'aceea, că au primit ascuțimea spiritului, cu ajutorul căreia pot să priceapă creaturile lui Dumnezeu și cu chipul acesta să dobândească o comoară de cu-

noștințe. De aceea e știut despre îngeri, că ei învață de asemenea prin observațiuni. (1 Petru 1, 12; Efes 3, 10; 1 Reg. 22, 20; Iob. 1, 6) și cu cunoștința lor, ca și a noastră, se întemeiază pe experiență.

3. (*Cum că omul trebuie să se cultive pentru umanitate, să arată: 1, prin exemplul celorlalte creaturi*). Nimeni să nu creadă, așa dar, că acela poate să ajungă în adevăr om, care n'a învățat să lucreze ca om, adică n'a fost cultivat spre aceea ce face pe om. Aceasta să vede din exemplele tuturor creaturilor, care deși sunt destinate spre folosul omului, totuși nu pot fi bune, dacă nu se prepară cu mâna noastră. De pildă, *pietrile* sunt date spre a servi la construirea de case, turnuri, ziduri, statui etc.; totuși ele nu pot servi la aceasta, dacă nu sunt cioplite, netezite și poleite cu mâna noastră.

De asemenea *mărgăritarul* și *pietrile scumpe* care sunt destinate spre împodobirea oamenilor, trebuie să se cioplească, să se radă și să se polească. *Metalele*, care sunt produse spre întrebuințarea cea mai necesară a vieții noastre, trebuie săpate, topite, curățite, turnate în diferite chipuri și bătute cu ciocanu, căci fără aceasta, ne sunt de puțin folos, întocmai ca și huma pământului. De la *plante* avem hrană, băutură, medicamente, totuși așa încât erburile și fructele să fie semănate, secerate, treerate, măcinate, arborii plantați, curățiți și îngrășați; fructele culese, uscate etc.. Dacă e să se întrebuințeze în medicină, atunci să se prepare mai cu îngrijire. A-

nimalele și mai cu seamă acelea care prin viața și puterea lor sunt îndestul de puternice, pare că le e îndestulător. Dacă e însă să se folosească de puterea lor pentru care și sunt dăruite omului, atunci trebuiesc exercitate. Căci iă bagă de seamă! Calul e potrivit dela natură pentru războiu, boul pentru tras, măgarul spre a purta sarcini, cânele spre pază și vânătoare, șoimul spre prinderea paserilor etc.; totuși trebuiesc deprinse prin exercițiu la acestea, căci altfel nu vor fi în stare.

4. (2. *Prin exemplul omului însuși, atât cât privește partea trupească*). Omul, având în vedere trupul său, e destinat spre lucrare; observăm totuși, că lui nu'i e înăscut nimic altceva, decât aptitudinea; spre a ședeà, a merge, a întrebuinta mâinile la lucru, trebuie instruit. De unde dar un privilegiu spiritului nostru, ca el fără nici o preparare de mai înainte, să fie perfect prin sine și dela sine? Nu e oare o lege a tuturor creaturilor de aș'i luà începutul din nimic și de a se ridicà numai treptat, cu privire, atât la ființa lor, cât și asupra acțiunilor? Căci e cunoscut și despre îngeri, cari în ceea ce privește perfecțiunea stau mai aproape de Dumnezeu, că nici ei nu știu toate, ci numai treptat înaintează în cunoștința înțelepciunii demne de admirat a lui Dumnezeu, după cum am arătat mai sus.

5. (3. *Și fiindcă omul deja înainte de căderea în păcat avea nevoie de exercițiu, cu atât mai mult acum după căderea în păcat*). E evident, că omului chiar înainte de căderea în păcat i s'a

deschis o școală în paradis, în care trebuia să progreseze treptat. Căci, deși celor dintâi oameni, îndată după ce au fost creați, nu le-au lipsit nici facultatea de a merge, nici vorbirea și rațiunea, totuși rezultă din cuvântarea ce a avut Eva cu șearpele, că le-au lipsit cunoștința lucrurilor, cari mai mult sau mai puțin să dobândește din experiență. Fiindcă aceea dacă ar fi avut mai multă experiență, n'ar fi stat de vorbă cu șearpele, știind prea bine, că unei asemenea creaturi nu e dat să vorbească și că în vorbirea lui nu e altceva decât o înșeiătorie ascunsă. Și aceasta cu atât mai mult acum în starea de corupțiune; adecă, dacă vreă cineva să știe ceva, trebuie să învețe, din cauză, că aducem cu noi spiritul lipsit de ori și ce cunoștințe, întocmai ca o *tabula-rasa*, fără a putea face ceva, a vorbi sau a înțelege. Din contră, totul trebuie studiat din temelie și aceasta e cu mult mai greu pentru noi, de cum eră în starea de perfecțiune, fiindcă nu numai obiectele ne sunt întunecate, ci chiar și limbele sunt mai încurcate (din cauză, că în loc de una, trebuie învățate mai multe, dacă e ca cineva în interesul științei să se întreție cu mai mulți, — cu viii și cu morții), ba chiar și limbele materne au devenit mai încurcate și nimic nu se naște cu noi.

6. (*Și pentrucă exemple arată, că oamenii fără educațiune nu devin, decât niște animale sălbatice*). Avem exemple, cum că oameni, cari au fost răpiți în copilăria lor de animale sălbatice și au crescut între ele, nu știau mai mult, de

cât știau animalele; ba chiar se serveau de limbă, mâni, picioare numai ca animalele, dacă nu stătuseră câtva timp cu oamenii la un loc. Să dăm câteva exemple. Pe la anul 1540 s'a întâmplat într'un sat din Hesa, care se află în mijlocul pădurilor, să se piardă un copil de 3 ani din negligența părinților. Câțiva ani în urmă, băgară de seamă țărani, că împreună cu lupii umblă și un animal cu patru picioare, deosebit la corp de ei și având la chip asemănare cu omul. Răspândindu-se vestea, primarul localității a dat poruncă să'l prindă cu ori și ce chip, însă viu. Odată prins a fost dus înaintea primarului și mai târziu trimis Prințului la Castel. Când a fost adus în curtea Prințului, scăpă imediat, fugi și se ascunse sub o bancă, privind furios și scoțând un urlet neplăcut. Prințul dete poruncă, să crească la un loc cu oameni. Puțin câte puțin animalul sălbatic începù să se îmblânzească apoi să se ridice în două picioare, în fine să vorbească cum se cade, întocmai ca și un om. Atunci a povestit el, atât, cât putea să și aducă aminte, că a fost răpit de lupi și nutrit de ei și că s'a deprins a eși cu ei la pradă. Istoria aceasta e povestită de *Dresser* în cartea sa: „despre disciplina veche și nouă”. De ea amintește și *Cammerariu* mai adaogând una la fel. *Gulartiu* scrie (în cartea sa: minunile secolului nostru), că în anul 1563 s'a întâmplat în Franția să meargă niște nobili la vânătoare, cari, după ce uciseseră 12 lupi au prins un băiat de vre o șapte ani, gol, cu pelea galbenă, cu părul creț. El aveà ghiare

întoarse întocmai ca un vultur și nu putea vorbi, ci scotea numai sunete nearticulate. Fiind adus la Castel de abia cu multă osteneală a putut să fie pus în fiare și aceasta din pricina sălbăticiii lui celei mari. După ce s'a îmblânzit prin câteva zile de nemâncare, a început să asculte și în luna a șaptea să și vorbească. A fost dus prin orașe, producând astfel un câștig însemnat stăpânilor săi. În fiine, mai târziu l'a recunoscut o nenorocită de femeie, că e fiul ei. Așa dar, e adevărat ce zice Platon (în scrierea sa, de legibus, cart. 6): „*Omul e ființa cea mai blândă și asemenea lui Dumnezeu, dacă a fost îmblânzit prin o creștere potrivită; îi lipsește aceasta, sau a avut una falsă, atunci e cel mai sălbatic din tot ce produce pământul*”.

7. *(De instrucțiune au nevoie 1 și cei netalentați (tâmpiți) și cei talentați). Trebuie să se arate în general, că toți au nevoie de instrucțiune.* Chiar dacă observăm felurita stare a oamenilor ajungem la acelaș rezultat. Căci cine ar putea să nege, că tâmpiții n'au nevoie de instrucțiune spre ași înlătura tâmpirea cea firească? Dar și cei talentați sau înzestrați dela natură cu deșteptăciune au în realitate mai mare nevoie de instrucțiune, pentru că un spirit deștept de nu se va ocupa cu lucruri folositoare, se va ocupa cu cele nerolositoare, care aduc numai griuri și primejdii. Căci după cum un câmp, cu cât e mai roditor, cu atât poate produce mai mulți spini și mărăcini, tot așa și spiritul cel mai talentat e plin de gânduri îngrijitoare, dacă nu e semă-

nat cu sãmânța înțelepciunii și a virtuții. Și după cum într'o moară de măcinat, dacă nu se aduc grăunțe de măcinat în cantitate îndestulătoare, ea se tocește singură și produce pulbere ne folositoare, face în zadar zgomot și se strică în cele din urmă, *tot așa și un spirit vioiu, dacă nu e prevăzut cu lucrări serioase, se încurcă în fleacuri, în lucruri păgubitoare, aducătoare de grijuri și ajunge în cele din urmă de a fi însuși cauza pierderii sale.*

8. (2. *Și bogății ca și săracii*). Ce sunt bogății fără înțelepciune decât niște porci îngrășați cu tărâțe? Ce sunt cei săraci, dacă le lipsește priceperea lucrurilor, decât niște măgari condamnați să poarte sarcini? *Dar cel frumos, însă neînvățat, decât un simplu papagal, împodobit cu pene frumoase, sau după cum a zis cineva o teacă de aur în care e ascunsă o sabie de plumb?*

9. (3. *Cârmuitorii ca și supușii*). Acei, cari o dată vor avea să cârmuiască pe alții, cum sunt de pildă regii, prinții, funcționarii, păstorii bisericilor, învățătorii, e tot așa de necesar, ca mai întâiu să capete înțelepciune, după cum se cere dela o călăuză să aibă ochi buni, dela tâlmaci să cunoască limba, dela trompetă să aibă sunet, dela sabie să aibă tăiș.

De asemenea trebuie ca și supușii să fie luminați, pentruca să știe să asculte cu prudență pe acei ce le poruncesc cu înțelepciune, și nu de nevoe, ca măgarul, ci de bună voe, din iubirea de ordine. O creatură inteligentă nu se va conduce cu strigăte, cu închisori, cu bătăi, ci cu

rațiune. Dacă nu se va face așa, insulta cade și asupra lui Dumnezeu, care de o potrivă a făcut pe toți după chipul său, iar lucrurile omenești se vor umplea (de siluri și neliniște.

10. (*Așa dar, toți fără excepțiune*). Prin urmare e sigur, că toți oamenii, cari sunt născuți ca oameni, au nevoie de instrucțiune; căci pentru că sunt oameni, nu trebuie să fie dobitoace sălbatice, ori lemne necioplite. De aici urmează: *că, cu atât va fi cineva altuia mai superior, cât cât va fi mai învățat decât el.* Acest capitol se poate foarte nimerit încheea cu cuvintele înțeleptului: „*Cine desprețuește înțelepciunea și bătaia, e nefericit și speranța lui e nimic și lucrul lui în zadar și faptele lui fără folos*” (Înțelepciunea III, 11).

CAPITOLUL VII

Instrucțiunea omului se poate începe foarte bine în vârsta fragedă; dacă nu se face atunci nu se poate face altădată mai bine.

1. (*Asemănarea omului cu o plantă*). Din cele zise până aici, rezultă, că între om și pom se află o anumită asemănare. Căci, după cum un pom roditor, ca mărul, părul, curmalul, vița de vie, pot crește de sine, însă sălbatic și aduc fructe sălbatic, iar spre a aduce fructe dulci și plăcute trebuie plantat, udat, tăiat de un grădinar priceput. Tot așa și omul ajunge prin sine însăși de a avea o figură omenească (după cum ori și ce animal de ași avea forma sa); însă o ființă inteligentă, înțeleaptă, morală, religioasă, nu poate deveni fără să fi primit în sine altoiul înțelepciunii, moralității, religiozității. *Să arătăm acum, că o plantare de acest soi trebuie să se facă pe cât timp plantele sunt încă tinere.*

2. (*Instrucțiunea omului să se înceapă din copilărie și anume 1, din cauza nesiguranții acestei vieți*). Acest principiu în ceea ce privește oamenii să întemeiază pe următoarele șase cuvinte. Mai

întâiu, *nesiguranța vieții prezente*, despre care știm că o vom părăsi, dar nu știm când și unde. *E un lucru periculos, ca cineva să fie zmulș de moarte nepregătit, căci nu se mai poate întoarce. Timpul de față e dat anume omului spre a afla grația lui Dumnezeu sau de a o pierde pentru eternitate.* Căci, precum cel ce se naște fără un membru al corpului, e lipsit de el în toată viața; tot așa și nouă celor ce trăim în corp, sufletul ne e alcătuit pentru cunoștința lui Dumnezeu și comunitatea cu el, așa că acei cari s'au despărțit de corp fără a le fi dobândit aici pe pământ, nu vor mai avea nici timp, nici ocaziune de a le dobândi. Și fiindcă e vorba de un lucru de atâta importanță, e nevoie de cea mai mare iuțeală, pentru ca nimenea să nu fie împiedecat prin moarte.

3. (2. *Spre a fi pregătit pentru afacerile vieții, înainte ca ele să-și ia începutul*). Inșă chiar dacă moartea apropiată n'ar grăbi și dacă am fi siguri de o viață foarte lungă, tot ar trebui, ca instrucțiunea să înceapă de timpuriu și anume din pricină, *că viața nu se trece cu învățătura, ci cu lucrarea.* Trebuie așa dar, să fim pregătiți cât se poate de timpuriu spre acțiunile vieții, pentru ca viața noastră să nu se sfârșiască înainte de a fi învățat cum să lucrăm. Ba încă, chiar dacă cineva ar voi să-și petreacă viața întregă numai cu învățătura, va afla o mulțime de lucruri pe care Creatorul le-a lăsat cercetării, așa încât de va trăi cineva cât și Nestor, ar socoti drept cea mai folositoare ocupa-

țiune de a descoperi comorile ascunse ale înțelepciunii dumnezeiești și de a scoate din ele mijloacele pentru o viață fericită.

Așa dar, simțurile omului trebuiesc deșteptate de timpuriu spre cercetarea lucrurilor, de oare ce el are multe de învățat, de aflat și de dobândit în întreaga-i viață.

4. (3. Ori și ce poate mai ușor luă o formă oarecare, cu cât e mai fraged). E o însușire naturală a tuturor creaturilor organice, că ele, cât timp sunt fragede, se încovoae și iau mai ușor o formă oarecare; întărite însă nu se mai pleacă. Ceara moale se poate preface în felurite chipuri; cea întărită se poate mai lesne sfărâma în bucăți. Un arborel se poate planta, transplantă, tăia, încovoia încoaci, ori încolo; nici de cum însă un arbore bătrân. Cine vreă să facă o *coardă* dintr'un lemn, trebuie să ia unul verde, fraged; din talpă de casă, cerc de butie nu se poate. Din ouă proaspete încălzite prin clocire ies puii, din cele vechi nici o dată. Neguțătorul de cai 'și alege un *cal tânăr*, plugarul un *junc*, vânătorul un câne ori un șoim tânăr spre a-i putea deprinde cu munca, dacă ia însă animale bătrâne se ostenește în zadar.

5. (Tot asemenea și omul). Toate acestea se pot referi și la om. Creerii lui (pe care 'i am asemănat mai sus cu ceara, întru cât primesc prin organele simțurilor imaginea lucrurilor) în vârsta copilăriei sunt moi și apți de a primi imaginile; cu timpul devin aspri și tari, așa că după cum arată experiența lucrurilor li se întipăresc mai

cu anevoe. De aceea zice *Cicerone*: *Copiii pricep foarte iute nenumărate lucruri*. Tot așa mâinile și celelalte membre se pot deprinde la lucrări și arte numai în anii copilăriei, când articulațiunile sunt moi. Cine vreă să devie un bun copist, un pictor, cismar, fierar, muzicant etc., trebuie să se ocupe cu meseria sa, cât timp imaginațiunea lui e vie și degetile elastice; altfel nu va putea nici o dată să producă ceva. În acelaș chip și religiozitatea trebuie sădită din primii ani în aceea, în ale căror inimfi e să prindă rădăcini. De voim, ca cineva să aibă deprinderi frumoase, trebuie să fie cioplit încă din vârsta fragedă; cine voește să a jungă departe în studiul științelor, trebuie să aibă mintea deșchisă pentru tot, încă din primii ani ai vieții, când dorința e zeloasă, spiritul ager, memoria credincioasă.

Vrednic de răs și batjocură, zice *Seneca* în ep. 36: „*e un bătrân, care se ocupă cu buchile (primele elemente ale cunoștinței); tânărul trebuie să învețe pe bătrân să lucreze!*”

6. (4. Omului i s'a dat un mare spațiu pentru creșterea sa; acest timp nu trebuie să fie întrebuințat în alte scopuri). Pentru ca omul să se poată instrui și ridică la demnitatea de om, i-a dat Dumnezeu anii tinereții, în cari neputând face altceva, să fie apt numai pentru instrucțiune. În adevăr: calul, boul, elefantul și toate celelalte animale mari ajung la mărimea firească în doui până la trei ani, în timp ce omul ajunge a fi în putere, numai după douăzeci până la treizeci de ani. Cine crede, că așa ceva e întâmplător sau că are altă

origine, dovedește puțină pătrundere de spirit. Se știe că Dumnezeu a destinat fie care făptură la ceva: oare să fi lăsat el pe om, stăpânul lucrurilor, să-și petreacă timpul fără nici un folos? Sau să credem noi, că prin aceasta a voit să facă pe pofta naturii, ca ea cu încetul să-i facă instrucțiunea? Dar natura lasă să crească numai în câteva luni corpuri cu mult mai mari. Așa dar, nu ne mai rămâne nimic de gândit, decât, că Creatorul nostru a voit să se arate către noi binevoitor, lăsându-ne mai mult timp spre creștere, pentru ca să avem un spațiu mai întins pentru deprinderea în arte și științe; El ne a făcut de asemenea atâta timp nedestoinici pentru administrarea casei și a statului, pentru ca în acel interval să ne facem cu atât mai vrednici pentru celalt timp și chiar pentru eternitate.

7. (5. *Sigur e numai aceea ce s'a câștigat în prima etate*). Omul păstrează temeinic numai aceea ce a câștigat în copilărie, după cum rezultă din următoarele exemple: O sticlă păstrează mirosul lichidului cu care a fost umplută întâiu, chiar de s'ar sparge. Un arbore 'și păstrează sute de ani ramurile sale în aceeași direcțiune pe care a avut-o de mic și chiar până ce e tăiat. O roată mai ușor se rupe în mii de bucăți decât să se prefacă în o linie dreaptă. Tot așa și în om se păstrează primile impresiuni cu atâta putere, în cât e o minune dacă se pot schimba. De aceea e mai rațional, ca ele să fie întipărite în copilărie și după preceptele adevăratei înțelepciuni.

8. (6. *E un lucru foarte periculos, de a nu fi*

educat cum se cade). In fine e foarte periculos, ca un om să nu fie înzestrat din copilărie cu preceptele sănătoase ale vieții. Pentru că spiritul omului nu poate rămâne neocupat, de îndată ce simțurile au intrat în activitate, caută neapărat să se ocupe cu lucruri nefolositoare, păgubitoare, dacă nu se ocupă cu lucruri folositoare. A se dezobicinui de acestea mai târziu, e sau cu neputință, sau foarte greu, după cum am arătat mai sus. De aceea, lumea e plină de grozăvii, pentru a căror înlăturare nu sunt de ajuns nici autoritățile statului, nici servitorii bisericilor, pre cât timp nu se caută cu seriozitate pricina izvoarelor răului.

9. (*Concluziune*). Așa dar, ori cine se îngrijește de binele urmașilor săi, conducătorii instituțiilor omenesti, guvernatorii statelor și ai bisericilor, cari se gândesc la binele neamului omenesc, să se grăbească de a îngrijii, ca planetele cerului să fie la timp sădite, tăiate, udate și să fie conduse la propășire durabilă pe tărâmul culturii științifice, morale și religioase.

CAPITOLUL VIII

**Tinerimea trebuie să fie instruită și pentru
aceasta e nevoie de școli.**

1. *(1. A se îngriji de educațiunea copiilor, cade cu deosebire în sarcina părinților).* Am arătat, că plantele paradisului, tinerimea creștină, nu poate crește ca o pădure, ci că are nevoie de îngrijire; să vedem acum în a cui sarcină cade aceasta. Părinții sunt firește însărcinați cu ea, ca unii, cari fiind cauza vieții aceloră, sunt datori a fi dători unei vieți morale, inteligente și sfinte. In-suși Dumnezeu ne arată prin următoarele cuvinte că Abraam s'a ocupat cu aceasta: „Eu știu, că el va porunci fiilor săi și casei sale după dânsul, ca să păzească calea Domnului și să facă dreptate și bine” (1 Moise 18, 19). Acelaș lucru 'l cere Dumnezeu dela toți părinții prin următoarea poruncă: „Aceste vorbe să le spui copiilor tăi, și să vorbiască de ele când șezi acasă, ori când mergi pe drum, ori când vei ședeà jos, ori când te vei sculà” (5 Moise 6, 7). Și prin Apostolul zice: „Și voi părinților, nu întârâtați pe

copii voștri spre mânie, ci creșteți-i în învățatură și temerea de Domnul". (Efes. 6, 4).

2. (*Părinților le sunt dați în ajutor învățătorii școalelor*). De oare ce din cauza înmulțirii oamenilor și a afacerilor lor, sunt puțini cari înțeleg, ori pot, sau mai au timp de prisos spre a se dedica instrucțiunii copiilor lor, de aceea s'a introdus încă de mult obiceiul de a se încredința copiii multora spre a fi învățați, la persoane distinse prin cunoștința în științe și seriozitatea moravurilor. Acești educatori ai tinereții se numesc de obicei *învățători, magistri, dascăli, profesori*; iar localurile destinate pentru exercițiurile comune ale copiilor se numesc: *școli, institute de învățământ, auditorii, colegii, gimnazii, academii, etc.*

3. (*Originea și înmulțirea școalelor*). Prima școală în urma deluviului a fost deschisă sub patriarhul *Sem*, după mărturia lui *Ioséf* și mai târziu a fost numită *hebreă* (școală ebraică). 1) Ori cine știe, că în *Caldea*, mai ales în *Babilon* au existat multe școli, în cari au fost cultivate între alte științe mai ales Astronomia. 2) În această știință a Caldeilor au fost instruiți mai târziu (în timpul lui Nabucadnețar), *Daniel* și tovarășii săi. (Dan. 1, 20). 3). Tot așa și în *Egipt* unde a fost instruit *Moise* (Fapt. Apost. 7, 22). 4) În fine *la poporul izrailit au fost înființate din porunca lui Dumnezeu școli în toate locurile și numite sinagogi*, în cari leviții învățau să esplice legea. Aceste școli laudate prin predicile Apostolilor și ale lui *Iisus*, au existat până în timpul acestuia.

De la *Egipteni* au împrumutat 5) și *Grecii* obiceiul de a înființa școli și dela aceștia 6) *Romanii*. Dela *Romani* s'a răspândit lăudabilul obicei de a înființa școli 7) peste tot imperiul, mai ales cu răspândirea religiunii creștine prin îngrijirea principilor și episcopilor religioși. 8) Istoria ne spune despre *Carol cel Mare*, că îndată după supunerea unei seminții păgâne trimetea la ea episcopi și învățători și a înființat biserici și școli. 9). Exemplul său l-au urmat alți împărați, regi, principii și autorități creștine, astfel încât numărul școlilor, a crescut atât încât astăzi sunt fără număr.

4. (*E nevoie de a se înființa în toate locurile școli*). Că acest obicei pios nu numai că trebuie păstrat, dar și răspândit, e de interes pentru ori și ce stat creștin și anume, ca în ori și ce societate de oameni, fie aceasta un oraș, orașel sau sat, să se înființeze o școală, ca loc de educațiune a tinerimii.

5. (*Aceasta rezultă, 1) din ordinea cuvenită a lucrurilor*). Dacă un părinte de familie, care nu și procură însuși toate lucrurile trebuincioase în casă din lipsă de timp, ci întrebuințează spre aceasta tot felul de meșteșuguri, de ce n'ar face așa ceva și pe acest tărâm? Când 'i trebuie carne se duce la măcelar, când 'i trebuie făină la molar, când 'i trebuie haine se duce la croitor, când 'i trebuie băutură la cârciumar, etc.. Pentru învățământul religios avem deja *bisericile*; pentru cercetarea dreptului părților contrarii în proces și pentru chemarea poporului spre a i se face

comunicări necesare, avem *judecătoriile și primăriile*. De ce n'am avea și pentru tinerime școli? Chiar și țărani nu-și pasc singuri porcii și vitele, ci țin porcari și văcari cu leafă, cari servesc tuturor deopotrivă, în care timp stăpânii se pot ocupa de afacerile lor neturburați. *E firește o scurtare a lucrurilor, a se ocupa cineva numai de una neturburați*; astfel un singur om poate folosi multora și iarăși mulți pot folosi unuia singur.

6. (2. *De nevoe*). Fiindcă părinții sunt rareori destoinici de a învăța pe copii, sau că n'au timp, urmează, că alți oameni trebuie să-și facă o meserie din aceasta. Cu chipul acesta societatea va fi mai bine îngrijită.

7. (3. *Din cauza folosului*). Chiar dacă s'ar afla părinți, cari să se consacre instrucțiunii copiilor lor, *tot e mai bine de a instrui tinerimea în o adunare mai numeroasă*. În acest caz mulțămirea și îndemnul la lucru sunt mai mari, căci unii iau exemplele dela alții și se îndeamnă. Așa, putem vedeà cum facem noi și cum fac ceilalți și e firesc lucru a urmà pe cei din înainte sau a apucà înaintea celorlalți, cum zice versul:

Iute se aruncă armăsarul din grajduri prin poarta deschisă. De a fugit înainte vre unul, urmează de sigur și ceilalți.

Ceva mai mult: Copiii se conduc mai mult de exemple decât de reguli. Prescripțiunile ori de ce fel ar fi, ajută puțin; arătând însă cum fac alții, copilul îi va urmà dela sine, imitând.

8. (4. *Din exemplele neconținute ale naturii*). În fine, *natura ne servește pretutindeni ca model*

că aceea ce trebuie produs cu prisos, trebuie produs numai într'un singur loc.

Astfel, arborii cresc în pădure, iarba în livezi, peștii în apă, metalele în adâncimile pământului etc., în număr foarte mare.

Mai e de observat, că dacă o pădure produce brazi, stejari sau ceri, 'i produce și cu belșug, în timp ce celelalte soiuri de arbori nu pot crește acolo; când o țară produce aur, nu produce și celelalte metale în cantitate egală. *Corpul nostru* ne dă un exemplu, care întărește și mai mult acest adevăr. Fiecare membru al său trebuie să se împărtășească din hrana luată, totuși partea cuvenită fie căruia nu i se dă nepregătită, așa încât fie care să aibă la urmă a o pregăti singur; ci sunt oare care membre, ca un fel de ateliere hotărâte pentru anume lucrări, pentru a primi bucatele spre folosul întregului corp, spre a le încălzi, a le mistui și apoi a le împărți ca hrană gată celorlalte membre. Astfel, *stomacul* secretează sucurile digerante, *ficatul* alcătuește sângele, *inima* principiul vieții, *creerii* sufletul; și aceste produse se răspândesc în toate părțile corpului și întrețin viața. După cum atelierele întrețin și cresc meseriile, bisericile religiozitatea, judecătoriile dreptatea, de ce n'ar aprinde și școalele lumina înțelepciunii, de ce n'ar curăți-o, de ce n'ar înmulți-o, comunicând-o întregului corp al societății umane?

9. (5. *Și din ale artei*). *In fine, se observă acelaș lucru și la procedările raționale pe tărâmul artei.* Un grădinar de pildă, care străbate pă-

đuri și stufuri nu plantează un arbore pe întâmpate, în locul unde l'a găsit, ci 'l scoate și 'l strămută în ogrăzi, unde 'l îngrijește împreună cu alți pomi. Acela, care voește să aibă pești pentru trebuințele casei, alcătuește eleștee spre înmulțirea lor. Cu cât grădina e mai mare, cu atât cresc și pomii mai frumos. Cu cât eleștele sunt mai întinse, cu atât cresc și peștii mai mari. Așa dar, după cum pentru pomi trebuiesc grădini și pentru pești eleștee, tot așa și pentru tinerime școli.

CAPITOLUL IX

**Întreaga tinerime de ambele sexe trebuie să
urmeze la școală.**

1. Școalele să fie locuri de primire pentru toată tinerimea. Nu numai copiii celor avuți sau ai celor de sus, ci toți deopotrivă, nobili și nenobili, bogați și săraci, copii și fete, trebuie duși la școală, fie ei în orașe mari sau mici, în târguri sau sate, după cum rezultă din cele ce urmează.

2. (1. Pentru că toți trebuiesc formați după chipul lui Dumnezeu). Mai întâiu, cine s'a născut ca om, acel s'a născut ca să fie om, adecă o creatură inteligentă, care domnește peste celelalte creaturi și cărei i sa intipărit imaginea Creatorului său. De aceea toți trebuiesc ajutați de a fi inițiați în știință, virtuți și religiune spre a potrece cu folos vieța aceasta și de a se pregăti cum se cuvine pentru cea viitoare. Cum că înaintea lui Dumnezeu nu se face deosebire de persoane, aceasta o mărturisește însuși de ne-nunțate ori. Prin urmare, dacă admitem numai câțiva spre a se desvoltă intelectualmente și dacă înlăturăm pe alții, prin aceasta suntem

nedrepti nu numai față de acei ce sunt de aceeași natură cu noi, dar și față de Dumnezeu însuși, care cere să fie recunoscut, iubit și laudat de toți, cărora le-a dat chipul său. Această adorare va fi cu atât mai sinceră, cu cât va fi mai mare și vie lumina cunoștinței. Căci noi iubim numai aceea ce cunoaștem.

3. (2. *Pentru că toți trebuie să fie pregătiți pentru chemarea lor viitoare*). Mai departe, noi nu știm la ce a hotărât Provedința divină pe unul sau pe altul. E cunoscut iară, că Dumnezeu, își face adesea instrumente ale măririi sale din cei mai săraci și mai desprețuiți. Să imităm așa dar soarele ceresc, care luminează întregul pământ, îl încălzește, îi dă vieță, așa că tot ce trăește, înverzește, înflorește și poate produce roade să trăiască, să înverziască, să înflorească și să dea roade!

4. (3. *Mai ales trebuie să ajutăm pe acei ce sunt mai puțin deștepti din fire*). Cu toate acestea sunt mulți, cari dela natură sunt puțin pricepuți și deștepti. Aceasta ne îndeamnă să îngrijim de îndreptarea lor cu atât mai mult, cu cât e unul mai slab la minte, cu atât are mai multă nevoie de ajutor spre a fi scăpat de prostie și aceasta pe cât e posibil. Nu se află o slăbiciune de minte așa de mare, încât o îngrijire cum se cade să nu poată aduce absolut nici o îndreptare. Căci, după cum de pildă, un butoiu găurit care a fost adeseori spălat, deși nu ține apă, totuși se poate curăți, tot așa și cei slabi la minte, deși nu pot să înainteze în

științe, tot pot însă să se mai cioplească, dând ascultare autorităților statului și servitorilor bisericii..

Nu mai puțin ne învață și experiența, că multe naturi domoale au dobândit o cultură științifică așa de înaintată, încât au întrecut pe cei mai bine înzestrați dela natură și aceasta ne o spune și poetul cu cuvintele: *munca necontenită învinge totul*¹⁾. Ba chiar se află mulți oameni, cari în copilăria lor deși sunt foarte tari, dar pe urmă însă se bolnăvesc și slăbesc; alții din contră sunt slăbănogi, cu timpul însă se întăresc. Tot așa stă lucrul și cu capacitatea lor intelectuală. Unii se arată copti la minte înaintea de timp, slăbesc însă îndată și în sfârșit se tâmpesc; alții se par la început slabi, cu cât trece însă se fac mai ageri și mai puternici. Și în grădinile noastre nu ne place să avem numai pomi ale căror fructe se coc de timpuriu, ci și de acei cari se coc și mai târziu, pentru că fie care își primește plata la timpul său (după cum să exprimă Isus Sirach 39, 40) și pentru că se arată, că n'a fost în zadar, dacă produc în cele din urmă fructe, deși târziu. Nu cumva trebuie să suferim în grădina științelor numai capacități precoci și vioi? Așa dar, nimeni să nu fie exclus din ea, afară numai de aceia, cari n'au fost înzestrați de Dumnezeu cu inteligență.

5. (*La întrebarea, dacă femeile pot fi admise la studii științifice sau nu, trebuie să răspundem*

1) Virgil: Georgice I. 145.

afirmativ. Nu e nici un motiv îndestulător că femeile ar trebui cu totul excluse dela studiile științifice, fie ele tratate în limba latină, fie în limba maternă). Ele sunt de asemenea ca și bărbații imaginea lui Dumnezeu, ca și dâșii sunt părtașe ale grației divine și împărăției cerurilor; și ele sunt înzestrate cu un spirit vioi și cu pricepere întinsă (de multe ori mai mult ca bărbații). Și lor le stă calea deschisă spre a ajunge la ranguri înalte, de oare ce însuși Dumnezeu s'a servit de dâșele pentru conducerea popoarelor, pentru a dă domnilor și regilor sfaturi folositoare, pentru practicarea medicinei și la alte lucruri binefăcătoare pentru neamul omenesc, ba chiar pentru a profeti spre a chema pe preoți și pe episcopi la datorie. De ce să le învățăm abecedariul și pe urmă să le luăm cărțile din mână? Nu cumva ne temem de imprudență din partea lor? Să se știe însă, că cu cât ne ocupăm mai mult (cu cugetarea), cu atât poate să lipsească mai mult imprudența, căci ea 'și iă de obicei nașterea acolo unde lipsește ocupația.

6. *(Totuși cu oare care atențiune). Să se observe însă, ca să nu li se ofere ori și ce cărți (tot astfel și cu tinerimea celuilalt sex; căci e lucru de plâns, că aceasta nu s'a înlăturat cu atențiune până acum) ci cărți, din care se pot căpăta încontinuu pe lângă adevărata cunoștință de Dumnezeu și a operilor sale și adevărata virtute și pietate.*

7. *(Înlăturarea unei observațiuni). Nimeni să nu 'mi replice așa dar cu cuvintele Apostolului:*

„*Unei mueri nu 'i e permis ca să învețe*” (1 Tim. 2, 12) sau cu ale lui Juvenal în satira a 6: „*Mu-
erea care 'i căsătorită cu tine să nu aibă darul de
a cuvânta, sau să știe toate istorioarele*”. Sau cu
cuvintele lui Ippolit aflate la Euripide: „Eu u-
răsc muerea învățată. Să ferească Dumnezeu, să
am în casa mea o muere, care să știe mai mult
decât e de trebuință unei mueri. Căci muerii în-
vățate, 'i a dat însăși *Venera* o mai mare viclenie”.
Acestea toate, — o afirm, — nu să opun prin-
cipiului nostru, căci nici eu nu îndemn să se în-
struiască muerile spre a deveni curioase, ci din
contră spre moralitate și fericire. Și mai cu seamă
în aceea ce se cuvine să știe și în aceea ce e
potrivit cu inteligența lor. După aceea în econo-
mia casnică, și în genere în aceea ce fac pro-
pria sa fericire, a bărbatului, a copiilor și a fa-
miliei.

8. (*O altă observațiune*). De s'ar pune între-
barea: Ce s'ar întâmpla dacă toți lucrătorii, ță-
ranii, hamalii, ba chiar și muerile ar ajunge în-
vățați? Răspund: Dacă se va orânduî cum se cade
această cultură generală a tinerimii, atunci nu va
avea nimeni dintre toți lipsă de materia necesară
spre a cugeta, a dori și a lucra. Și fiecare va
ști încotro să-și îndrepteze lucrările și dorințele
vieței, în ce cerc se mișcă și cum trebuie să-și
păstreze locul. Afară de aceasta toți se vor bu-
cura, deși cu osteneală și muncă, privind cu-
vintele și operele lui Dumnezeu și vor înlătura
odihna cea periculoasă a cărnei și sângelui prin ne-
încetata cetire a Bibliei și a altor cărți bune. Și

după cum am zis deja odată, trebuie să învețe de a vedea pretutindeni pe Dumnezeu, a'l lăuda și a'l cuprinde, și cu chipul acesta vor face viața aceasta obositoare mai plăcută și de a aștepta pe cea viitoare cu mai mare dorință și speranță. Oare, o astfel de stare a bisericii nu poate să ne reprezinte aici, paradisul, pe cât se poate cere sub soare?

CAPITOLUL X

Instrucțiunea în școli trebuie să fie generală.

I. (*Ce se înțelege sub acel „toate” ce trebuie să se predea și învățat în școli*). Acum să dovedim că în școli toți trebuie să se instruiască în toate (*științele*). Prin aceasta, să nu se înțeleagă totuși, ca și cum noi am cere dela toți cunoștința tuturor științelor și artelor, pe cât se poate de bine și amănunțită, căci aceasta nu e nici folositor, nici n'ar fi posibil din cauza vieții noastre celei scurte. Noi vedem, că fie care știință și artă are o astfel de întindere după coprinsul ei intern sau extern (cum de pildă: Fizica, Aritmetica, Geometria, etc., ba chiar și Agricultura, Pomologia etc.), încât omul cu calitățile cele mai excelente, ar trebui să-și sacrifice întreaga viață, dacă s'ar ocupa cu cercetarea ei teoretică și aplicarea practică. Aceasta s'a întâmplat lui Pitagora, care s'a ocupat cu Aritmetica, lui Archimede cu Mecanica, lui Agricola cu Mineralogia și Metallurgia, lui Longolius cu Retorica (de și el aveà numai o țintă în vedere și anume ca să ajungă un perfect Ciceronian). Inșă, toți trebuie să învețe te-

meliile, legile și scopurile a tot ce este principal, ce este el în sine și ce se întâmplă cu el, astfel că atunci când intră în lume, să fie nu numai observatori, ci și colaboratori.

Să se ia încă măsuri, ca nimeni, care locuiește în lume, să nu întâlnească ceva despre care n'are cunoștință și asupra cărei nu poate să judece și nu poate să-l întrebuițeze fără greșală periculoasă.

2. (*Anume, aceea ce privește cultura întregului om*). Fiecine să tindă fără deosebire într'aceea, ca în școli și prin mijlocirea școalelor să dezvolte în întreaga viață: 1) *Aptitudinile prin științe și arte*; 2) *modul de exprimare să se îmbunătățească*; 3) *moravurile să se dezvolte în virtuți*; 4) *Dumnezeu să se adoreze din inimă*.

3. (*Înțelepciune, prudență, pietate*). Bine s'a exprimat cel care a zis: „Școalele sunt locuri ale umanității, în timp ce ele tind fără îndoială, ca oamenii să devie în adevăr oameni, adică (cu privire la principiile mai sus stabilite) 1) *creaturi inteligente*, 2) *creaturi, care să domniască peste celelalte creaturi și peste sine însăși*, 3) *creaturi spre bucuria Creatorului lor*. Aceasta se va face dacă școalele vor fi în stare să facă pe oameni înțelepți la minte, prudenți în lucrările lor și pi-oși în inimă.

4. (*Probă, cum că aceste trei bucăți nu se pot separa una de alta*). Aceste trei bucăți trebuie să se implanteze în școli întregii tinerimi. Voiu proba aceasta, aducând ca argument:

a) *din lucrurile, care ne înconjoară,*

b) *din noi înșine,*

c) *din Christos, Omul-Dumnezeu, cel mai perfect model pentru perfecțiunea noastră.*

5. (1. *Din conexiunea obiectelor însăși*). Obiectele însăși, atât, pe cât le putem studia, se împart în trei categorii și anume în obiecte care singure se pot studia, ca de pildă cerul, pământul și tot ce e într'însul; după aceea în obiecte care se pot imita, cum e ordinea cea minunată, care să arată pretutindeni și pe care omul în acelaș timp poate s'o imiteze în lucrările sale; și în fine în obiecte în care se pot gusta, cum e grația divină și felurită binecuvântare a lui Dumnezeu în timp și în eternitate. Și dacă e, ca omul să fie capabil pentru toate acestea, trebuie să fie instruit; și anume: pe de o parte să cunoască aceea ce i se oferă spre observare pe această scenă vrednică de admirat, iar pe de alta să facă aceea ce i se oferă spre lucrare, și în fine de alta să guste aceea ce i se oferă cu mâna binevoitoare spre gustare din partea A tot bunului Creator (ca unui oaspete în casa sa).

6. (2. *Din compunerea sufletului nostru*). Dacă ne observăm pe noi înșine, atunci ne putem convinge, că tuturor de-o potrivă li se cuvine instrucțiune, bune moravuri și pietate și să ne aruncăm o privire asupra ființei sufletului nostru sau asupra scopului creării noastre și aducerii în lume.

7. (Sufletul nostru e compus din trei puteri, care oglindesc necreată Trinitate): *inteligență,*

voință și memorie. Inteligența 'și întinde activitatea sa prin observarea asupra deosebirei obiectelor (până în cele mai mici particularități). Voința 'și arată activitatea prin alegerea obiectelor și anume prin alegerea celor bune și înlăturarea celor vătămătoare. Memoria însă conservă aceea cu ce s'a ocupat inteligența și voința spre folosul viitor și aduce aminte sufletului de atârnarea sa de Dumnezeu și de datoria sa în care privință se și numește conștiință. Și pentru ca acele puteri să și îndeplinească bine datoria lor trebuie să fie prevăzute cum se cade cu aceea ce luminează inteligența, conduce voința și deșteaptă conștiința, ca cu chipul acesta să poată pătrunde lucrurile cu ascuțime, voința să aleagă fără greșală, inteligența și conștiința să conducă toate cu sârguință către Dumnezeu.

8. (*Din scopul venirii noastre în lume*). Dacă examinăm pentru ce am fost aduși în lume, se va arăta, că aceasta are de două ori un întreit scop și anume spre a servi lui Dumnezeu, *creaturilor și nouă înșine* și spre a gusta plăcerea, care 'și are izvorul în Dumnezeu, în *creaturi și în noi înșine*.

9. (1. *Spre a servi lui Dumnezeu, aproapei și nouă înșine*). Dacă voim să servim lui Dumnezeu, aproapei și nouă înșine, trebuie să posedăm cu privire la Dumnezeu, *pietate*; cu privire la aproapele, *moralitate*; cu privire la noi înșine, *cunoștință* (știință). Afară de aceasta, toate acestea sunt așa de strâns unite unele cu altele încât omul pentru sine însuși nu poate să fie nu-

mai cultivat, dar și moral și pios; spre binele aproapei să aibă nu numai bune moravuri, dar și știință și pietate; iar spre cinstirea lui Dumnezeu nu numai pietate, ci de asemenea și bune moravuri și știință.

10. (2. *Spre a ne bucura de o întreită plăcere*). Dacă observăm bucuria la care a destinat Dumnezeu, pe om, aflăm că el a mărturisit aceasta la creațiune, atunci când nu numai l'a adus în lume și a prevăzut-o cu fel de fel de bunuri, ci încă a întemeiat pentru el un paradis de plăcere și în fine a decis, să fie un tovarăș al fericirii sale eterne.

11. (Sub bucurie nu trebuie să se înțeleagă aceea a corpului, deși aceasta, care nu e altceva decât puterea sănătății, plăcerea în mâncare și dormire nu poate să rezulte decât din virtutea cumpătării), ci aceea a sufletului, care rezultă sau din obiectele ce ne înconjoară, sau din noi înșine, sau în fine din Dumnezeu.

12. (a. *Din obiecte însăși*). Bucuria, care și are izvorul în obiecte e acea încântare pe care o simte înțeleptul în studiere. Căci ori și unde se află, ori și ce i se oferă spre observare, ori și ce apucă în studierea sa, pretutindeni și în toate află atracțiuni spre o bucurie așa de mare, încât adesea se uită chiar pe sine însuși. Aceasta ne o arată foarte bine Cartea Înțelepciunii: „Nu e nici un dezgust de a avea relațiuni cu înțelepciunea, nici neplăcere de a fi cu ea, ci plăcere și bucurie. (Cart. Înțelep. 8, 16). Și un păgân în-

pelept zice: „ τοῦ φιλοσοφίαν οὐδὲν ἡδϊόν ἐν βίῳ“ ; — „Nimic nu e mai dulce în viață decât a filozofă”.

13. (b. *Din noi însine*). Bucuria în sine însăși, e cea dulce încântare în care omul dedat virtuții se bucură de buna sa constituție internă, în timp ce e gata pentru tot ce cere prescripțiunea dreptății. Această bucurie e cu mult mai mare decât cea de mai sus numită, conform zicătoarei: *O conștiință bună e o petrecere neînteruptă*.

14. (c. *Din Dumnezeu*). Bucuria în Dumnezeu e cea mai înaltă treaptă de plăcere în această viață, dacă omul, simțind eterna grație a lui Dumnezeu se bucură de favoarea sa părintească și neschimbată, așa încât inima sa se transformă în iubirea de Dumnezeu și nu mai știe ce trebuie să facă și să doriască altceva, decât să se adâncească în misericordia lui Dumnezeu și să rămâie în ea cu liniște și să guste plăcerea vieții eterne. *Aceasta e pacea lui Dumnezeu, care întrece toată înțelegerea*. (Filipeni 4, 7), — cea mai înaltă ce se poate dori sau cugeta. Acele trei așa dar: cultura, virtutea, pietatea, sunt cele trei izvoare din care curg toate râurile celor mai înalte bucurii.

15. (3. *Din exemplul lui Christos, care e modelul nostru*). În fine, a învățat acel Dumnezeu, care s'a descoperit în carne, (spre a oferi tuturor în sine un model și o regulă) prin propriul său exemplu, cum că aceste trei bucăți trebuie să se afle în fiecare om. Căci, când înaintă cu vârsta, crește de asemenea în înțelepciune și

grație înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor după mărturisirea evanghelistului (Luca 2, 52). Ce e înțelepciunea altceva, decât cunoștința tuturor lucrurilor în esența lor? Ce procură grație din partea oamenilor, decât curățenia moravurilor? Ce ne procură grație din partea lui Dumnezeu, decât temerea de Domnul, și anume pietatea cea mai sinceră, serioasă și ferbinte? Așa dar, să cultivăm în noi aceea ce am văzut la Iisus Christos care e idealul cel mai perfect al ori și cărei desăvârșiri și cu care trebuie să ne facem asemenea.

16. (De aceea zice el: *învățați dela mine* (Matei 11, 29) și pentru că acest Christos e dat neamului omenesc, ca cel mai luminat învățător, ca cel mai sfânt preot, ca cel mai puternic rege, de aici urmează, că creștinii, trebuie să se instruiască după modelul lui Christos și aduși acolo, de a fi luminați în spirit, sfinți în inclinările conștiinții și puternici în fapte (fiecare după chemarea sa). Așa dar, numai atunci vor fi școlile noastre în adevăr creștine, dacă ne fac pe cât e posibil asemenea lui Christos.

17. (*O separare nenorocită*). O separare nenorocită e, dacă aceste trei bucăți nu sunt unite între ele cu o legătură inviolabilă. Căci ce e cultura științifică, fără moralitate? Cine face progrese în științe, însă regrese în moravuri, mai mult regresează, decât progresează, zice un vechiu proverb latin. Ceea ce zice Solomon de o muiere frumoasă, dar fără minte, aceasta se poate zice și de un învățat, însă cu moravuri rele, a-

decă un om învățat fără virtute e întocmai ca un inel de aur în botul unui porc (Proverb 11, 22). Și după cum nu se leagă pietre scumpe în plumb, ci în aur și amândouă strălucesc atunci mai luminoși, tot așa trebuie, ca și știința să nu fie unită cu corupțiune, ci cu virtute și fiecare servește atunci celeilalte spre podoabă. Dacă însă la amândouă se mai adaogă și pietatea, atunci se va ajunge perfecțiunea. Căci după cum temerea de Domnul e începutul și finele înțelepciunii, tot așa e vârful și coroana erudițiunii, fiindcă desăvârșirea înțelepciunii e a se teme de Domnul (Proverbe 1; Sirah 1).

18. (*Concluziune*). In rezumat, pentru că dela etatea copilării și dela educațiune atârnă întreaga cealaltă vieată, de aceea toate vor fi în zadar, de nu se vor prepară aici spiritele pentru toate afacerile întregii vieți. Căci, după cum în pânțelele mamii fiecărui om viitor i se formează aceleași membre, mâni, picioare, limbi și totuși nu toți ajung artiști, scriitori, oratori; tot așa trebuie, ca și în școli, toți fără deosebire să fie instruiți în toate lucrurile, cari sunt necesarii pentru om, deși mai târziu unuia i va fi mai de folos aceasta, decât cealaltă și vice-versa.

CAPITOLUL XI

Până acum au lipsit școli, care să fi corespuns
pe deplin țintei lor.

1. (*Când avem o școală, care să corespundă pe deplin țintei sale?*) Voiu părea prea pretențios cu această îndrăzneată afirmare, însă eu mă razim pe lucrul însuși și te fac pe tine judecător, — tu care cetești acestea; eu vreau să-mi reprezint afacerea numai ca un actor. O școală, care să corespundă perfect țintei sale, numesc pe aceea, care e o adevărată instituțiune pentru cultura omului; unde spiritul celui care învață e luminat cu strălucirea înțelepciunii spre a putea pătrunde toate cele ascunse și descoperite (după cum e scris în Cartea Înțelepciunii 7, 17); unde sentimentele și tendințele să se conducă spre complecta armonie a virtuților; unde inimile să se atragă și să se umple de iubirea divină, așa încât acei, cari sunt aduși în școli creștine spre a fi introduși în adevărata înțelepciune, să se deprindă, ca chiar aici sub cer, să ducă o vieață cerească; cu un cuvânt; unde toți să fie în comun instruiți asupra tuturor lucrurilor.

2. (*Probă, cum că școli de felul acesta sunt necesarii, dar nu există*). Inșă, care școală și-a propus aceasta până acum în gradul de perfecțiune (adecă ținta de mai sus propusă) fără să mai vorbim de aceea, că ea ar fi ajuns-o? Cu toate acestea n'aș dori să apar, ca și cum aș vâna idei platonice și a'și visa o astfel de perfecțiune, care nu se află nicăiri și care nu se poate spera în această lume și de aceea vreau să aduc o altă probă, cum că școli de felul acesta trebuie să fie, dar nu există încă.

3. (*1. Prin dorința doctorului Luter*). Luter în îndemnarea sa din anul 1525 adresată statelor imperiului spre a înființa școli, dorește între altele aceste două lucruri: *Intâiu*, să se înființeze școli în toate orașele, târgurile și satele de a instrui toată tinerimea de ambele sexe (și cum să se facă aceasta, am arătat-o cu probe în cap. IX) în așa chip, încât și acei cari se ocupă cu *agricultura* sau cu altă *meserie* să meargă cel puțin două ore pe zi la școală spre a fi instruiți în cunoștințe folositoare, în moravuri bune și în temerea de Dumnezeu. *Al doilea*, să se instruiască după o metodă ușoară prin mijlocul căreia nu numai să nu se îngrozească de învățătură, ci din contră să fie atrași ca de niște mâncări gustoase și (după cum se exprimă el) ca școlarii să capete o mare bucurie din studii, ca și cum ar petrece zile întregi cu jucării, ca de pildă cu balonul, cu nuci etc.

4. (*2. Prin însăși mărturia obiectelor*). În adevăr, un înțelept sfat și demn de un bărbat așa

de mare! Inșă cine nu vede, că a rămas până acum numai o simplă dorință? Căci unde se găsesc acele școli? Unde e acea metodă atrăgătoare?

5. (*Mai întâiu, nu s'a înființat încă pretutindeni școli*). In tot locul vedem contrariul, căci în comunitățile mai mici ale târgurilor și satelor nu s'au înființat încă.

6. (3. *Și acolo unde există, nu s'au luat măsuri, ca să servească pentru toți*). Și unde se află nu sunt pentru toți, ci numai pentru anumiți oameni și anume, pentru cei bogăți, din cauză, că întreținerea lor e prea scumpă și cei săraci, nu se primesc decât din întâmplare, poate prin grația cuiva. E foarte probabil însă, că între aceeașia se pierd câte o dată talente excelente și aceasta spre marea pagubă a bisericilor și a statelor.

8. (4. *Nicăiri nu se instruesc în toate, nici chiar în ceea ce e principal*). Pentru instruirea acelor cari au rămas însă (fie că au fost siliți la aceasta de către părinți sau protectori; fie că au fost atrași de speranță să ajungă odată în vre o demnitate oare care cu ajutorul științei; fie înfine din o înclinare liberă a naturii spre aceste lucruri nobile) s'a introdus o astfel de modă, încât nu se procedă nici cu seriozitate, nici cu prudență îndestulătoare, ci din contră cu totul greșit și absurd. Căci ceea ce trebuie să se împlanteze cu deosebire spiritilor, aceea s'a neglijat mai mult și anume: *temerea de Dumnezeu și deprinderi bune*. De aceasta s'a îngrijit pretutindeni foarte

puțin în școli (și chiar în Universități, cărora li s'ar fi convenit să stea în fruntea culturii omenești) așa încât, în loc să iese din ele mai blânzi, au eșit măgari sălbatici, catări nedisciplinați și ambițioși; în loc de caractere solide și dispuse spre virtuți, numai o politeță superficială a moravurilor, numai o îmbrăcăminte streină și foarte scumpă și pentru deșertăciunea lumească niște ochi, mâni și picioare bine deprinse. Căci la câți din acești oameni, cari au fost mult timp instruiți în studiul limbilor și artelor le-au venit în minte să serviască celorlalți muritori de model, în cumpătate, castitate, prudență umilintă, umanitate, demnitate, răbdare, stăpânire de sine etc.? Și de unde poate să provină aceasta decât din aceea, *că în școli nu se îngrijește, ca acei cari ies din ele să aibă o vieată exemplară?* Probă despre aceasta ne dă lipsa de disciplină mai în toate școalele, moravurile cele destrăbălate ale tuturor claselor sociale și nenumăratele tânguiri, suspinuri și lacrimi ale multor bărbați pioși. Și mai poate cineva să apere o astfel de stare a școalelor?! Păcatul original transmis nouă dela strămoși ne iă în stăpânire, *asa încât depărtându-ne dela arborele vieții tindem fără ordine numai către arborele cunoștinții.* Școalele în condescența lor pentru această tendință neregulată au urmărit până în prezent numai științele.

9. (5. *Nu se procedează după o metodă ușoară, ci după una forțată*). Și aceasta în ce chip și cu ce rezultat! În așa chip, încât spiritul omenească ce ar fi putut să înțeleagă în timp de un

an de zile s'a ținut ocupat cinci, zece și chiar mai mulți ani. Ce s'ar fi putut da spiritelor în modul cel mai plăcut, se da și se împinge cu forța. Ce s'ar fi putut pune înaintea ochilor intuitiv și înțeles, se prezintă din contră întunecat, încurcat, — în formă de enigme.

10. (6. *Invățământul constă mai mult în cuvinte decât în lucruri*). Vreau să tac pentru un moment, că mai nicăeri nu se nutresc spiritele cu adevăratul sâmbure al lucrărilor, ci se îndoa-pă în general numai cu coji de cuvinte și cu pleavă de opiniuni (un fel de papagalism, adecă nu se învață lucrurile în partea lor esențială, ci numai în cea exterioară).

11. (7. *Cât de vast și de încurcat e studiul limbii latine*). Să atingem în treacăt de pildă numai studiul limbii latine; o Dumnezeule sfinte! cât de obositor, cât de incorect, cât de vast eră acesta!

În adevăr, mai repede învață cârciumarii, bucătarii și alți oameni asemenea lor o limbă, două sau trei, pe lângă cea maternă, decât învață elevii școalelor noastre pe cea latină și aceasta cu cea mai mare silință și în intervalul cel mai mare posibil. Și cu ce rezultat neegal? Aceia fle-căresc deja după câteva luni cu înlesnire limbile lor, aceștia însă de abia pot după 15 sau 20 de ani să pronunțe ceva latinește și atunci numai cu ajutorul gramaticii și al dicționarului și încă nu fără întârziere și nesiguranță. *De unde poate să provină o astfel de pierdere de timp și muncă, decât din partea unei metode defectoase?*

12. (*Tânguirea doctorului Lubinus în privința aceasta*). Asupra acesteea se exprimă foarte bine renumitul doctor în teologie Elihard Lubinus, profesor la Universitatea din *Rostoc*; „de obicei mi se pare mie acel metod pretutindeni întrebuintat de a instrui pe copii în școală, a fi tocmai așa, ca și cum cineva ar fi fost tocmit și plătit să afle o metodă, după care atât învățătorii, cât și școlarii numai cu o muncă imensă, cu un dezgust neuzit, cu o greutate nesfârșită și încă numai după un îndelungat timp, să poată ajunge la cunoștința limbii latine. *In totdeauna când mă gândesc la aceasta mi se cutremură inima, și întreaga ființă mi se umple de teroare*”.

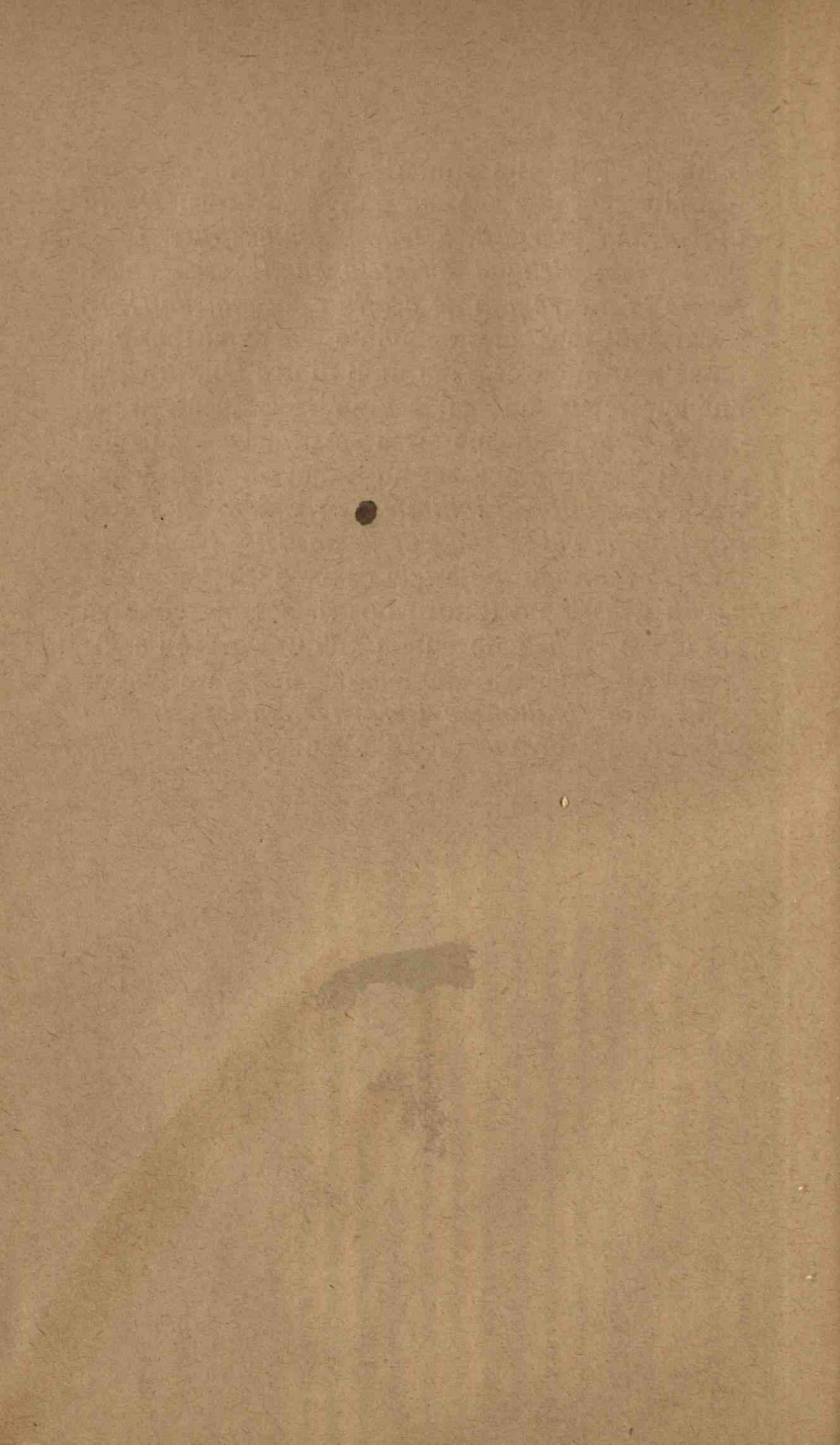
Și mai departe: „În timp ce reflectam adesea asupra acestui lucru, mărturisesc, că am ajuns la ideea și convingerea, că așa ceva a fost introdus în școală de către un geniu rău și invidios de către un vrăjmaș al neamului omenesc”. Așa vorbește Dr. Lubinus pe care l'am citat aici dintre mulți alți martori distinși.

13. (*Tânguirea autorului*). Însă ce nevoe e de martori? Câți dintre noi n'ar putea să servească în locul lor, ca unii ce suntem ieșiți din școală și universități și de abia suntem poleiți de cultură științifică! Dintre multele mi sunt și eu însuși unul, — un nenorocit om, cărui frumoasa primăvară a întregii sale vieți, anii înfloritori ai tinereții i s'au pierdut în mizerie cu școlăritul. Ah, după ce mi a fost dat să privesc lucrurile altfel, cât de des aducerea aminte de timpul pierdut, nu mi a scos suspinuri din piept, lacrimi din

ochi și vaete din inimă! Ah, cât de des nu m'a silit pe mine această durere să oftez: *Dă-mi înapoi anii pierduți, o Dumnezeuule sfinte!*

14. (*Tânguirile și dorințele trebuie să se transforme în încercarea de a afla ceva mai bun*). În zadar sunt însă aceste cuvinte, căci ziua perdută nu se mai întoarce. Nici unul dintre noi, ai cărui ani au trecut, nu mai reîntineresc, încât să înceapă viața din nou și să se prepare mai bine pentru ea. Spre aceasta nu e nici un sfat cu puțință. *Numai o posibilitate ne rămâne, ca noi să îngrijim pe cât se poate de urmașii noștri; și după cum am probat deja pe ce cale ne au aruncat în greșeli învățătorii noștri, acum trebuie să arătăm și pe ce cale putem înlătura greșelile. Aceasta să se facă în numele aceluia, care singur e în stare să numere lipsurile noastre și ce e strâmb să îndrepte* (Eclesiastic 1, 15).

CAPITOLUL XII

Școalele pot să fie aduse într'o stare mai bună.

I. (*Dacă e cu putință să se întrebuițeze medicamente contra boalelor cronice*). A vindeca boale învechite e lucru foarte greu și chiar se crede, că e ceva aproape imposibil. Dacă s'ar afla însă cineva, care să promită un mijloc vindecător, să-l respingă bolnavul? sau să dorească cât mai repede întrebuițarea lui, mai cu seamă dacă e conștient, că medicul nu se conduce după o aparență întâmplătoare, ci după o meditare temeinică? Acolo trebuie să ajungem cu promisiunea noastră neobișnuită încât să se lămurească mai întâiu: *Ce promitem?* Și după aceea: *pe ce bază?*

Noi promitem o astfel de organizare a școalelor, încât prin ele I: să se instruiască întreaga tinerime, cu excepțiunea acelor, căror Dumnezeu le-a refuzat aptitudinea spre aceasta.

II. Și anume *în toate bucățile*, care sunt în stare să facă pe om *înțelept, drept și plin*.

III. *Această instrucțiune*, ca o preparare pentru viață, trebuie să se termine *înainte de etatea maturității*.

IV. *Să se predea instrucțiunea, fără bătăi, fără asprime și constrângere, ci pe cât se poate de ușor, plăcut și de bună voie.* (După cum de pildă un corp viețuitor crește în mărime fără să aibă trebuință de o întindere sau lungire a membrilor, pentru că corpul dacă primește în regulă nutriment, căldură și exercițiu, ajunge dela sine încetul cu încetul și fără să se observe la complectă sa mărime și putere. Tot așa, — o afirm —, se transformă și mijloacele de nutriment, căldură și exercițiu oferite spiritului, dela sine, în înțelepciune, virtute și pietate).

V. *Să nu se dea o instrucțiune mascată, ci adevărată, nu superficială, ci solidă, adecă creatura înzestrată cu rațiune, — omul — să nu se lase de a fi condus de o rațiune streină, ci de a sa proprie și nu numai să cetească și să înțeleagă în cărți opiniuni streine asupra lucrurilor sau să memoreze și iarăși să reproducă, ci însuși să pătrundă până în miezul lucrului și să-și însușiască adevărata lor înțelegere și întrebuițare.*

VI. *Această instrucțiune să nu fie obositoare, ci cât se poate de ușoară.* De aceea să se întrebuițeze numai 4 ore zilnic pentru învățământul public și anume așa, că un singur învățător e de ajuns pentru 100 de elevi și aceasta de 10 ori mai ușor, decât cum se obișnuște până acum de a se întrebuițea un învățător pentru unul singur.

3. *(Caracterul oamenilor cu privire la noile descoperiri se explică prin exemplul mașinii lui Archimede).* Inșă cine ar crede aceasta înainte de a vedea? E o particularitate cunoscută a oame-

nilor, ca ei să se mire cum e posibil să se facă vre o descoperire oare care; iar după ce s'a făcut, să se mire, cum de nu s'a făcut mai dinainte. De pildă, atunci când Archimede promitea regelui *Hiero*, ca el singur să tragă până la mare o corabie foarte mare și pe care n'ar fi putut să o miște din loc aproape 100 de oameni, a fost luat de toți în răs, iar după ce au văzut, au rămas cu toți uimiți.

4. (*Prin exemplul lumii noi*). Pe *Columb*, care spera să descopere în apus insuli noi, nu voia să-l asculte nici unul dintre regi și să-l ajute cu ceva spre a putea face o încercare, cu excepțiune de regele de *Castilia*. Istoria ne spune, că înșiși tovarășii săi marinari pierzând ori și ce speranță de a ajunge la ținta dorită, eră să-l arunce în mare și s'ar fi întors acasă fără să fi executat planul proiectat. *Și totuși acea lume nouă așa de imensă s'a descoperit și noi rămânem uimiți acum, cum a putut să stea ascunsă atâta timp*. Aici se poate cită încă și acea faptă glumeață, ce s'a întâmplat aceluiași *Columb* și anume: în *Spania* s'a dat de către un personajiu însemnat o masă în onoarea lui, dar el fiind de origine italian eră foarte mult invidiat de către Spanioli pentru descoperirea mare ce făcuse și de aceea eră foarte des în timpul mesei înțepat cu expresiuni sarcastice de către ei; astfel ei îi ziceau între altele, că pământul nou a fost descoperit din întâmplare, iar nu din știință și că ar fi putut să se descopere de ori și cine. Atunci el le-a pus următoarea întrebare: Cum se

poate așeză un ou cu vârful cel ascuțit și să stea drept fără să se întrebuițeze vre un sprijin? După multe încercări zadarnice luă singur oul, îl sparse încet la vârful cel ascuțit și așa îl așeză. Toți au început să râdă și să strige că aceasta ar fi putut și ei s'o facă. Da, le răspunse el, fiindcă ați văzut că e posibil, dar de ce n'ați putut înainte de mine?

5. (*Prin exemplul imprimerii*). Tot așa a fost după cum cred eu și atunci când *Ioan Faust*, inventatorul imprimerii a făcut cunoscut, că el are un mijloc cu care un singur om va putea copia în 8 zile mai multe cărți de câte 10 din cei mai buni scriitori într'un întreg an și cărțile vor fi mai curat scrise și toate în aceeași formă dela început până la sfârșit și absolut fără nici o eroare, numai dacă una va fi îndestul de corectă etc.. Cine l'ar fi crezut? Cui nu i s'ar fi părut aceasta o enigmă sau un fel de fanfaronadă? Și totuși acum știe ori și ce copil, că în fapt așa e.

6. (*Prin exemplul ierbii de pușcă*). Așa s'a întâmplat și lui *Berthold Schwarz* inventatorul armelor de fier, atunci când s'a adresat către *arcași* cu următoarele cuvinte: Arcurile voastre, mașinele voastre de războiu, lăncile voastre nu mai au nici o valoare. Eu vreau să vă dau un instrument, care numai cu ajutorul focului va arunca nu numai pietre și fier, ci încă va trage mai îndepărtare, va lovi cu siguranță și va dà ori ce jos la pământ, și toate acestea fără a avea trebuință de brațul vostru. Cine nu l'ar fi luat în

râs la exprimarea unor astfel de cuvinte? E ceva cunoscut, că tot ce e nou și neobișnuit se consideră ca ceva miraculos și de necrezut.

7. (*Prin exemplul scrierii*). Și Americanii nu'și puteau închipui cum e posibil ca un om să'și comunice altuia, cugetările sale, fără ca să'î vorbească ci numai prin o bucată de hârtie, în timp ce la noi pricep această și cei mai proști. Așa dar, pretutindeni e acelaș lucru și anume:

Că aceea ce odinioară se părea celor vechi o minune, urmașilor să li să pară demn de râs.

8. (*De asemenea și aflarea unei noi metode e supusă criticii*). Cum că și acestui nou început al meu nu i se va întâmpla altfel o prevăd mai dinainte, pentrucă în parte am probat-o deja. Unii se miră și se indignează de faptul, că se află oameni cari să califice școalele, cărțile și metodele de imperfecte și se încumăt de a promite ceva neobișnuit și care întrece ori și ce credință.

9. (*Cu ce li se poate opune*). Mie 'mi-ar fi ușor să mă întemeez pe rezultatul afirmării mele, ca pe adevăratul martor viitor, dar pentrucă totuși în prima linie nu scriu aceasta pentru poporul incult, ci pentru cei culți de aceea trebuie să explic, că e posibil de a instrui întreaga tinerime în științe, moravuri și pietate, însă fără acea greutate pe care au simțit-o atât învățătorii, cât și școlarii după metoda întrebuințată până acum.

10. (*Bazele explicării științifice*). Singura bază,

dar absolut îndestulătoare pentru această explicație e următoarea: *fiecare lucru nu numai că se conduce ușor într'acolo unde înclină dela natură, ci încă ce e și mai mult, se grăbește cu oarecare plăcere așa încât sînte durere, dacă ar voi cineva să-l împiedice.*

11. Căci e sigur, că o pasere spre a zbură, un pește spre a înotă, un animal spre a merge, n'au nevoie de a fi îmboldiți, ci o fac dela sine îndată ce simt, că membrele destinate pentru acele funcțiuni sunt destul de puternice. Apa n'are nevoie de a fi îmboldită să curgă la vale: *focul* dacă are materii combustibile și aer, n'are nevoie de a fi îmboldit să ardă; de asemenea *piatra rotundă* de a se rostogoli, sau cea pătrată de a stă pe loc, semînța dacă e muiată de umiditate și căldură n'ar nevoie de a fi îmboldită să încolțiască. Fiecare lucru tinde dela sine să facă aceea spre ce e creat și face aceasta la cel mai neînsemnat ajutor.

12. Așa dar, (fiindcă după cum am văzut în Cap. V) semîțele științei, moralității și pietății se află dela natură în fiecare, (se află și excepțiuni) de aici urmează neapărat, că nimic nu e necesar pentru ele decât o ușoară îmboldire și o direcțiune înțeleaptă.

13. (I. Obiecțiune). Se zice însă, că nu se poate face din ori și ce lemn statua lui Mercur. Răspund: *însă din ori și ce om un om*, numai dacă nu-i corupt.

14. (II. Obiecțiune). Se mai obiecțează, că facultățile noastre interne s'au slăbit în urma pă-

catului original. Răspund: însă nu s'au distrus. Pot să fie slăbite forțele corpului nostru, totuși noi știm să le aducem iarăși la forța lor naturală prin mers, sărit și alte exerciții. Căci de și primii oameni la crearea lor puteau să meargă, să vorbiască, să cugete, noi nu putem acesta, dacă n'am învățat; dar de aici urmează, că aceasta nu se poate învăța altfel, decât confuz, cu multă osteneală și cu rezultat nesigur. Căci, dacă învățăm cu privire la corp să *mâncăm, să bem, să umblăm, să sărim*, și alte lucrări fără multă greutate, de ce n'am învăța și cu privire la spirit, numai dacă nu ne lipsește o bună metodă? Și ce să mai adaog la aceasta? Un profesor de echitație învață un cal în câteva luni, să meargă în treapăt, să sară și să facă diferite mișcări după biciușca sa; un dresător învață ursul să joace, iepurile să bată din tipsie, cănele să dea cu pușca etc.; o babă dreseză un papagal, un vultur, un corb, să imiteze tonurile și melodiile omenești etc.; și toate acestea se execută în timpul cel mai scurt, fără ca ele să aibă vre o aplicare naturală. Și omul să nu se poată el oare instrui cu ușurință în aceea unde natura nu numai că-l lasă sau 'l conduce, ci 'l și silește cu forța? Să se rușineze acei cari ar voi să afirme aceasta în serios, ca nu cumva dresătorii de animale să ne primiască cu hohote de râs!

15. (III. *Obiecțiune*). Ni se mai obiectează încă, că însăși *greutatea lucrurilor* face, ca să nu le poată înțelege ori și cine. Răspund: Și care greutate oare? Nu cumva să află vre un corp în

natură de o culoare așa de întunecată, încât să nu se poată reflecta într'o oglindă, dacă e așezat la lumină? Se află ceva ce nu se poate desemna, dacă acel care desemnează cunoaște bine arta desemnului? Se află vre o semăntă sau vre o rădăcină pe care n'ar suporta-o pământul, sau pe care n'ar putea-o face să incolțiască cu căldura sa? Cu condițiune numai să se afle cineva care să priceapă unde, când și cum să se seme și să se sădiască. Mai adaog încă: că nu se află în lume nici o stâncă sau un turn de o astfel de înălțime pe care nu s'ar putea urcă nimeni, afară numai dacă 'i lipsesc pocioarele. Să se așeze însă scări, sau să se facă trepte în stânci în bună direcțiune și de aceeași depărtare. Așa dar, dacă se întâmplă, că foarte puțini ajung la înălțimea științelor deși mulți întreprind cu curagiu și cu mare dorință aceasta și acei, cari ajung până la un loc oarecare, reușesc numai cu ostentală și amețială, nu provine de acolo, că spiritul uman 'i-ar fi ceva inaccesibil, ci numai pentrucă treptele sunt rău împărțite, vicioase și vătămătoare, adecă pentrucă metoda e încurcată. Cum că cu ajutorul unor trepte bine împărțite și sigure poate să ajungă ori și cine la ori și ce înălțime, e un lucru sigur.

16. (IV. *Obiectiune*). Se zice mai departe: *Că sunt capete, atât de tâmpite, încât e imposibil de a le instrui în ceva.* Răspuns: Abia s'ar afla o oglindă așa de murdară, încât să nu poată reflecta obiecte într'un chip oarecare; cu greu s'ar afla o tablă așa de aspră să nu să poată scrie

ceva pe ea. Pe lângă aceasta, dacă oglinda e murdară de praf sau de pete să se curățe; tabla dacă e aspră să se netezească; atunci vor putea face serviciul cerut. Tot așa și tinerimea, dacă va fi îngrijită și îmboldită, se va îngriji și îmboldi de sigur fiecare reciproc și în cele din urmă toți vor fi în stare să priceapă ori și ce. *(Să se observe; eu rămân neschimbat în afirmarea mea pentru că și baza stă neschimbată)*. Se află însă o deosebire și anume, că capetele tardive observă, că ele posed numai o slabă cunoștință a lucrurilor, dar totuși observă; cei talentați din contră pătrund până în miezul lucrurilor și adună asupra lor observațiuni noi și folositoare. În fine: *Se află capete, care sunt cu totul nepotrivite pentru cultură, după cum un lemn strâmb sau nodoros nu e potrivit de loc pentru facerea unui dulap sau a unei mese; totuși afirmarea mea e adevărată pentru spiritele mijlocii, care sunt încă destule prin grația lui Dumnezeu*. Oamenii foarte slabi la minte se află așa de rar, ca și oamenii, cari ar avea dela natură membre diforme. Căci e lucru cunoscut, că orbirea, surzenia, schiopătarea, slăbiciunea, numai în rari cazuri se nasc de o dată cu omul, ci rezultă mai mult prin vina noastră și tot așa imensa slăbiciune a creierului.

17. *(V. Obiecțiune)*. Se mai ridică obiecțiunea: *Că unora nu le lipsește aptitudinea spre învățatură, ci plăcerea, și a-i constrânge contra voinței lor e ceva neplăcut și nefolositor*. Răspuns: Ni se istorisește înadevăr despre un filozof, că a-

veà doui școlari și 'i-a gonit pe amândouii de oarece unul aveà voință, dar nu puteà, iar altul aveà putere, dar nu voia. Oare să nu fie și învățătorii de vină pentru această antipatie către știință? *Aristotel* s'a exprimat cel puțin, că aplicarea spre rău e înăscută omului. Și aceasta am arătat-o și noi în cap V și XI. Inșă, pentru că indulgența prea mare a părinților corupe câte odată tendința naturală în copii, câte odată societatea vițioasă 'i conduce spre lucruri de nimic, iar câte odată fiindcă se ocupă cu fel de fel de lucruri exterioare, se țin cu chipul acesta departe de cultura intelectuală și de aici provine că în ei nu se mai vede nici o tendință către ceva mai înalt și sunt așa de distrași în cât nu pot să-și revină în sine așa ușor. (Căci, după cum limba, dacă e deprinsă cu un gust oarecare nu poate să deosebiască bine pe un altul, tot așa și spiritul, dacă e ocupat cu ceva, nu mai poate să se ocupe cu atențiune în acelaș timp și cu altceva). De aceea, să se înlătore mai întâiu acea dezinteresare externă și să se redeà naturii iarăși vioiciunea sa; de sigur că atunci se va întoarce și pofta de învățătură. Inșă câți din acei, cari și iau asupra-și sarcina de a cultivà tinerimea, cugetă de a-i face mai întâiu apți pentru cultură? Căci, după cum tâmplarul mai înainte de a netezi lemnul cu dalta, 'l cioplește cu barda; după cum fierarul mai întâiu roșește fierul în foc înainte de a-l bate cu ciocanul; după cum abagiul mai întâiu curăță lâna, o scarmână și o deapănă mai înainte de a o

toarce și a o țese; după cum cismarul mai întâiu lucrează pielea, o întinde și o curăță înainte de a face încălțăminte din ea; tot așa și învățătorul să deștepte mai întâiu în școlar pofta de învățatură, să-l facă doritor de ea și să-i urmeze în toate, înainte de a 'l cultivă după preceptele sale. Dar cine se gândește la așa ceva? Fiecare cultivă pe școlar, așa cum 'l primește; 'l dresează, 'l bate, pâruește, 'l pune în stare de a 'l imită în toate și dacă nu reușește, se indignază, se mânie și sbiară. Și să ne mai mirăm, că sunt oameni, cari condamnă o astfel de metodă de învățământ și se înspăimântă de ea? De mirat e însă, că se mai află cineva, care să poată suporta o astfel de metodă.

18. (*Felurile aptitudinilor*). Aici se oferă ocaziunea de a arăta în scurt deosebirea aptitudinilor intelectuale. Mai întâiu unii sunt pătrunzători și alții stupizi; unii molatici și flexibili; alții rigizi și neînduplecați; unii doritori de știință dela sine, iar alții mai mult doritori de a se ocupa cu comerțul. Din aceste trei clase, care se sub împart la rândul lor fiecare în două, rezultă o înșeșită amestecare a aptitudinilor intelectuale.

19. (I). În primul loc găsim oameni, cari sunt pătrunzători, doritori de știință și ascultători și dintre toți ceilalți cei mai potriviți pentru învățatură.

Ei n'au nevoie decât să li se dea nutrimentul înțelepciunii, și vor crește dela sine, întocmai ca o plantă înaltă. E trebuință însă de atențiune

spre a nu li se permite de a se prea grăbi, ca astfel să-și piardă forțele înainte de timp și să devie nefructiferi.

20. (II). Alții sunt *pătrunzători*, însă *molatici*, totuși pe lângă aceasta și *îndatoritori*. Ei au nevoie numai de stimulare.

21. (III). Al treilea, găsim oameni, cari sunt *pătrunzători și doritori de învățatură*, însă *semeți și neînduplecați*. Unii ca aceștia sunt urâți în școli și învățătorii pierd ori și ce speranță de ei, însă dacă sunt conduși cum se cade devin de obicei cei mai cum se cade. Un exemplu ne dă istoria cu *Temistocle*, cel mai mare comandant atenian, care ca copil eră de un caracter așa de destrăbălat (încât învățătorul său i-a și zis: Copile, un ce mediocru nu va ești din tine; ci, sau un mare bun pentru Stat, sau un mare rău). Mai târziu, când cineva se miră de schimbarea produsă în moravurile lui, el răspunde: *mânzii sălbatici devin cei mai buni cai, dacă se disciplinează cum se cade*. Și aceasta se poate vedea la *Ducipal* al lui Alexandru cel Mare. Alexandru văzând, că tatăl său vreă să înlătore un cal foarte sălbatic, pentru că nu sufereă nici un călăreț, i-a zis: Ce cal excelent pierdeți și aceasta numai din nedibăcie fiindcă nu e nimeni, care să știe să-l dreseze! Și după ce l'a dresat singur, fără bătaie, cu o dibăcie demnă de admirat, așa l'a domolit, încât Alexandru, l'a călărit nu numai atunci, ci și mai târziu, și nu să găsiă pe suprafața pământului un alt cal mai vrednic de un așa Viteaz. *Plutarh*, care ne istori-

sește aceasta adaogă: *Acel cal ne aduce aminte, că multe capete cu bune aptitudini intelectuale se pierd numai prin vina învățătorului, care fac din cai, măgari, fiindcă nu știu să stăpânească peste oameni liberi și conștienți de sine însăși.*

22. (IV). Al patrulea, se găsesc oameni *ascultători* și tot deodată *doritori de învățătură*, dar *molatici* și *grei de cap*. Ei pot să urmeze celor de mai sus, dar spre a putea face aceasta trebuie ca învățătorii să se lase la nivelul lor și să nu le impue lucruri prea grele și să nu le pretindă nimic cu asprime, ci să-'i susție în toate cu bunăvoință, să-'i ajute, să-'i îndemne, ca astfel să nu se descurajeze. Se poate, ca ei să fie mai tardivi în atingerea țintei lor, dar pot să suporte timp mai îndelungat după cum se întâmplă și cu fructele tomatice. Și după cum un sigiliu se imprimă mai cu greu în plumb, însă ține mai mult, tot așa și aceștia au mai multă forță vitală decât cei talentați și ce au înțeles odată nu uită așa ușor. De aceea să nu li se închidă porțile școalelor!

23. (V). Al cincelea, sunt unii *tâmpiți* și pe lângă aceasta *neglijenți* și *leneși*. Și aceștia se pot îndreptă, dar să nu fie *tenaci*. Afară de aceasta se cere și din partea învățătorilor multă dibăcie și răbdare.

24. (VI). In cele din urmă se mai găsesc încă *tâmpiți* și pe lângă aceasta *răi dela natură* și în genere *corupți*. Știm însă, că în întreaga natură se află mijloace contra corupțiunii și că pomii nefructiferi dela natură pot să devie fructiferi

prin o bună tratare. De aceea să nu pierdem speranța, ci să căutăm cel puțin a combate și distruge tenacitatea lor. Dacă aceasta nu-i posibil, atunci să dăm la o parte lemnul diform și nodoros, fiindcă ori și ce speranță de a putea face din el un Mercur e zadarnică. *E ceva nefolositor de a căuta să cultivăm un pământ neproductiv* zice Cato. Oamenii de felul acesta, de abia se află unul dintr'o mie și aceasta e proba cea mai convingătoare despre bunătatea lui Dumnezeu.

25. Tot ce s'a zis până acum rezultă și din cuvintele lui Plutarh: *Cu ce aptitudini se naște copilul nu depinde de om, dar stă în puterea lui, ca să se poată face bun printr'o educațiune îngrijită.* Așa dar, stă în puterea noastră zice el. De sigur, căci grădinarul dintr'un altoiu produce un pom întrebuintând pretutindeni aceeași artă de plantare.

26. *(O împătrită probă cum că toți se pot trata cu aceeași artă și după aceeași metodă). Posibilitatea însă, cum că întreaga tinerime, deși deosebită prin aptitudinile intelectuale se poate educa și instrui după aceeași metodă, rezultă din următoarele patru puncte:*

27. (I). *Intâiu: toți oamenii trebuie conduși spre aceleași scopuri de înțelepciune, moralitate și pietate.*

28. (II). *Al doilea: toți oamenii deși sunt neasemănați prin aptitudinile lor intelectuale, au*

însă aceeași natură umană și înzestrată cu aceleași organe.

29. (III). Al treilea: *acea deosebire a aptitudinilor nu e altceva decât o abatere sau o lipsă a armoniei naturale* în acelaș chip după cum și boalele corpului nu sunt altceva decât abateri cu privire la umiditate sau uscăciune, căldură sau răceală. De pildă, ce e *sagacitatea* altceva decât fineța și mobilitatea nervilor craniului, care se comunică foarte repede organelor simțurilor și primesc ori și ce impresie dela obiectele oferite? Și dacă această mobilitate nu se ține în frâu, se poate întâmpla, ca spiritul să se distragă și creierul sau să se slăbească, sau să se prostească; de aceea vedem adese ori, că talente însemnate, de obicei, sau se distrug, de timpuriu, sau să tâmpesc. Ce e *tâmpenia* pe de altă parte, altceva decât o corpulență cleioasă și o obscuritate a nervilor în craniu și care se poate înlătură printr'o continuă mișcare? *Aroanța și nedisciplina*, ce sunt altceva decât o tărie abondentă de curagiu care nu voește să cedeze și de aceea trebuiesc temperate prin educațiune? *Lenevia* însă, ce e mai departe, decât o prea mare lăncezire a curagiului și care are nevoie de întărire? După cum pentru corp medicamentul e mai eficace atunci, când nu se oferă, ca ceva opus contrariului (căci din aceasta se poate ivi o luptă puternică) ci ca o temperare a elementului inimic, așa ca să nu fie prea mult într'o parte, iar în cealaltă prea puțin; *tot așa și contra erorilor spi-*

ritului omenesc mijlocul cel mai potrivit, va fi o astfel de metodă prin care excesele și lacunele în caracter să se micșoreze și totul să se conducă spre armonie. Prin acest principiu, metoda noastră e potrivită pentru spiritele mijlocii (care formează majoritatea). Pentru capetele mai distinse se vor găsi piedici să fie demolite, ca astfel să nu se istoviască înainte de vreme. Tot așa se va servi de îndemnuri și îmboldiri ca să miște și pre cei mai molatici.

30. (IV). *În fine: prisosul și lipsa în aptitudini se pot înlătura când sunt încă în formațiune.* După cum de pildă, în resboiu, se amestecă recruții cu soldații mai experimentați, cei slabi cu cei puternici, cei domoli cu cei iuți și trebuie să se lupte sub acelaș stindard și sub aceeași comandă atât cât durează lupta în ordine de bătae, iar după ce s'a câștigat victoria, fie care urmărește pe inamic atât cât voește și poate și făcând pradă după voință; tot așa să se procedeze și în această campanie științifică, încât să se amestece cei molatici cu cei iuți, cei slabi cu cei pătrunzători, cei îndrăzneți cu cei ascultători și să fie conduși după aceleași reguli și exemple, atât, cât au nevoie. După absolvirea studiilor școlastice, fiecare să urmărească restul studiilor cu iuțeala, care 'i-e posibilă.

31. *(Ce precauțiune să se întrebuinteze la amestecarea caracterelor de diferite feluri).* Sub această amestecare nu înțeleg numai pe aceea cu privire la loc; ci și pe aceea cu privire la aju-

tor. De pildă, dacă învățătorul vede un școlar talentat să-i încredințeze spre a instrui doi sau trei mai puțin talentați; dacă a mai aflat vre unul cu o purtare foarte bună (morală) să-i dea și lui alții cu un caracter corupt spre a-i conduce și observa. Cu chipul acesta vor profita ambele părți, numai dacă învățătorul e atent, ca totul să meargă după un plan. Inșă cred, că va fi sosit timpul să procedăm la expunerea lucrului însuși!

CAPITOLUL XIII

**Temelia reorganizării școlilor, e ordinea strictă
în toate.**

1. (*Ordinea e sufletul lucrurilor*). Dacă examinăm aceea ce conține lumea în organismul ei până în cele mai mici părți, vom afla, că nu e nimic altceva, decât *ordinea*, adică împărțirea regulată a lucrurilor, atât a celor superioare, cât și inferioare, atât a celor mari, cât și a celor mici, atât a celor asemănate cât și neasemănate, după loc, timp, număr, măsură, greutate și după cum e potrivit pentru fiecare. De aceea au și numit unii *ordinea* foarte bine și nimerit *sufletul lucrurilor*. Căci tot ce e așezat în ordine și păstrează pozițiunea și stabilirea atât cât are ordine. Dacă încetează ordinea, atunci i ia locul moleciunea, nesiguranța, decadența. Ori și ce lucru în natură și artă ne poate servi ca pildă despre aceasta.

2. (*1. De pildă: lumea*). Ce face, ca lumea să fie lume și să conziste în întregimea ei? Nimic altceva decât, că fiecare creatură se ține regulat în limitele sale după prescripțiunile naturii.

Și prin această conservare a *ordinii particulare* se ține și *ordinea lumii*.

3. (2. *Firmamentul*). Ce face ca timpul împărțit în ani, luni și zile să curgă așa de bine orânduit și fără încurcătură? Nimic altceva decât *ordinea nestrămutată a firmamentului*.

4. (3. *Insectele, care lucrează așa de artistic*). De unde provine, că *albinele, furnicele, păean-genii* execută lucrările lor cu o fineță așa de mare, încât spiritul omenesc e pus în pozițiune mai mult de a admira aceasta, decât de a imita? Din nimic altceva, decât din *înnăscuta lor aptitudine de a ține în lucrări ordine, număr și măsură*.

5. (4. *Corpul omenesc*). Ce face, ca *corpul omenesc* să fie un organ vrednic de admirat, în cât să poată executa un număr aproape nelimitat de lucrări, cu toate că nu e prevăzut cu mijloace nenumărate? adevă, că el cu puținele membre din care e compus poate să execute lucrări de o varietate vrednică de admirat, fără ca să lase ceva de dorit? De sigur numai înțeleapta simetrie a tuturor membrelor și anume atât în parte a fiecărui pentru sine însuși, cât și a tuturor în relațiunile lor reciproce.

6. (5. *Sufletul nostru*). Ce face, că singurul nostru suflet e îndestulător spre a domni preste întregul corp și a executa atâtea lucrări? Nimic de cât *ordinea* prin ajutorul căreia toate membrele stau în strânsă legătură unele cu altele și se pun în mișcare după dorința celui dintâiu impuls ce vine din partea sufletului.

7. (6. *Un stat condus cu dibăcie*). Ce face, că

un singur om, *un rege sau împărat* să poată conduce popoare întregi? Și deși sunt atâtea senzuri, câte capete, totuși toate se supun tendințelor aceluia singur și dacă acesta se poartă bine, toate lucrurile merg bine? Nimic altceva decât ordinea prin care toate se țin unite, adecă prin legăturile legilor și supunerii și toate sunt supuse acelui unic conducător al lucrurilor; unii însă din aceștia sunt conduși imediat de el, iar fie care din ei conduc pe alții și așa mai departe. Aceasta se întâmplă întocmai ca la un lanț unde fiecare verigă e unită cu cealaltă și dacă se mișcă prima verigă, să mișcă toate, iar dacă cea dintâiu stă liniștită, toate stau liniștite.

8. (7. *Mașina lui Archimede*). Prin ce a putut Hiero¹⁾ să miște singur înaintea oamenilor o greutate așa de mare pe care încercase în zadar să o miște din loc sute de oameni? Cu o mică mașină artistică compusă din suluri, împletituri și bucăți, așa, că fiecare ajută pe cealaltă la înmulțirea puterilor.

9. (8. *Tunul*). Acele efecte îngrozitoare ale tunurilor prin care să clatină ziduri, să dărâmă turnuri și să distrug armate, rezultă numai prin o anumită ordine a lucrurilor și prin aceea, că se unește activul cu pasivul, adecă dela buna amestecare a nitratului cu pucioasă, (aceea ce e mai cald cu ceea ce e mai rece), dela buna pozițiune a tunurilor, dela umplutura îndestulătoare cu iarbă de pușcă și cu gloanțe și în fine dela

1) Hiero cel tânăr, tiranul Siracusei + 215 a. Crist.

buna tragere la țintă. Lipsește una din acestea, atunci întregul aparat e fără efect.

10. (9. *Imprimeria*). Cine a perfecționat imprimăria cu mijlocul căreia să înmulțesc cărțile, iute, frumos și fără greșală? Fără îndoială ordinea în așezarea literilor, în turnare și poleire, în prepararea hârtiei, etc...

11. (10. *Căruța*). Să dăm de exemplu și ceva mecanic: Ce face, ca căruța, care e făcută din lemn și fier să se poată trage așa ușor de cai înhămați și să facă un serviciu așa de bun în transportare de oameni și lucruri? Nimic decât întrebuințarea artistică a lemnului și a fierului în roate, osii, jug și altele. Și dacă se rupe numai una din acestea, atunci întregul aparat numai e de nici un folos.

12. (11. *Corabia*). Ce e aceasta, că oamenii se urcă în corăbii spre a intra în violenta mare și pătrund până la Antipozi și să întorc iarăși nevătămați? Nimic altceva decât ordinea observată la întreaga corăbie, încât să nu fie nimic în stare rea, căci altminterlea poate fi expusă la clătinare și scufundare.

13. (12. *Orologiul*). Ce face, ca orologiul—măsurătorul timpului,—să producă mișcări și să arate minute, ore, zile, luni și poate chiar și anii. Și acestea le arată nu numai ochilor, ci și urechilor spre a fi auzite din depărtare și în întuneric? Mai departe, ce e în un astfel de instrument, că omul se scoală din somn la o oră stabilită de el și în același timp aprinde lumină spre a putea vedea? Ce face în fine, că el poate să

arăte începutul sărbătorilor și al zilelor săptămânale, schimbarea lunii, mișcarea planetelor și întunecimile de soare și lună? Ce ar fi demn de admirat, dacă așa ceva n'ar exista, adică, ca un metal, un lucru neînsuflețit să poată produce mișcări vii și regulate? Înainte de a să fi inventat așa ceva, nu s'ar fi crezut ca ceva imposibil, întocmai ca și când ar fi voit cineva să afirme, că arborii ar putea să umble și pietrele să vorbească? Cum că cu orologiul așa stă lucrul, ne o spun însăși ochii noștri.

14. (*Intregul secret al orologiului stă în ordinea sa*). *Insă prin ce putere ascunsă să întâmplă aceasta?* Prin nici una, decât numai prin puterea ordinii, care domnește aici în toate lucrurile și anume prin împărțirea după un anumit număr, măsură și ordine a tot ce e coprints acolo, așa încât, fiecare parte și are ținta sa stabilită, mijloacele pentru ajungerea ei și pentru mijloace anumite măsuri, adică cea mai potrivită relațiune a fiecărei părți către celelalte și legile comune spre a comunica puterea și a o suportă. Așa că totul să petrece cu cea mai mare regularitate, ca și cum ar fi un corp viu, mișcat prin propriul său spirit. Dacă s'ar întâmpla însă, ca să se sfărâme, să se strice, să se tocească ceva și chiar dacă ar fi roțița cea mai mică sau altă bucată neînsemnată, îndată ar stă, s'au n'ar merge regulat. Toate acestea arată destul de lămurit, că *totul atârână numai dela ordine*.

15. (*Se poate spera că se va găsi o formă de școală asemenea orologiului*). *Nimic altceva nu*

cere didactica așa dar, decât o bună distribuire a timpului, a materiei și a metodei. Dacă vom reuși să facem aceasta, atunci nu ne va fi de loc greu să instruiem tinerimea în toate, ori și cât de numeroasă ar fi, întocmai după cum cu ajutorul imprimării să acoper zilnic sute de coale de hârtie cu cea mai frumoasă scriere, sau prin așezarea mașinii lui Archimede se pot mută case, tunuri și alte greutăți, sau prin urcarea în corabie poate trece cineva ușor oceanul și a se duce în lumea nouă. Și numai puțin, totul va merge regulat, întocmai după cum și orologiul să ține în echilibrul prin greutatea lui. Și această va fi așa de plăcută, după cum și privirea unui automat e destul de plăcută. În fine, se va întâmpla cu aceeași siguranță, care numai la un asemenea instrument artistic se poate afla.

16. (*Concluziune*). Prin urmare, să începem în numele A totputernicului o astfel de reorganizare a școalelor, încât să corespundă în totul orologiului celui artistic construit și cu diferite aparate împodobit.

CAPITOLUL XIV

Stricta ordine școlară să se împrumute dela natură și în adevăr o astfel de ordine pe care să n'o poată împiedecă nici un obstacol.

1. (*Temeliile artei să se caute în natură*). Să începem în numele lui Dumnezeu de a căută temeliile pe care se poate construi *metoda învățământului*, întocmai ca pe o stâncă stabilă. Și dacă e să căutăm mijloace pentru lipsurile din natură, apoi nu le putem găsi nicăiri, decât în natură însăși, căci e foarte adevărat, *că arta nu poate nimic, decât a imită natura*.

2. (*Aceasta se poate lămuri cu exemple: I, cu al înotării, II cu al corăbii, III cu al zburatului*). Aceasta se poate probă cu *exemple*. Vedem un *pește* înotând în apă; așa ceva 'i-e natural. Vrea omul să-l imiteze, atunci e neapărat să întrebuințeze organe și mișcări asemenea cu ale lui. În locul aripilor și coadei să întindă brațele și picioarele și în același chip cum 'și mișcă și peștile aripele sale. Însăși *corăbiile* nu pot să fie construite, decât după această idee și că în locul aripelor să se întrebuințeze lopeți sau voaluri de

pânză, iar în locul coadei să se întrebuinteze cărma. Mai vedem pasări zburând prin aer; e ceva natural. Și când *Dedal* voia să le imiteze, a trebuit să-și pue aripi și să le miște.

3. (4. *Cu exemplul producerii aē sunete*). Organul, care produce sunete la animale e *trachea arteră*, compusă din inele cartilagineoase și prevăzută în partea de sus cu laringele, întocmai ca și cu o supapă, iar în partea de jos cu plămâni. După acest model se construiesc și flautile, signalurile și alte instrumente de suflat.

4. (5. *Cu exemplul fulgerului*). S'a constatat, că aceea ce produce *tunetul* în nori aruncând foc și pietrii nu e altceva decât silitră aprinsă cu pușcioasă. Imitându-se aceasta, se compune din pușcioasă și silitră iarbă de pușcă, care aprinzându-se și dându-i-se drumul din pușcă produce fulger și tunet imitat.

5. (*Cu exemplul măsurătorului timpului*). S'a studiat cerul și s'a constatat, că el se învârtește incontinuu și că prin diferitele cercuri ale stelelor să produce în lume plăcuta schimbare a anotimpurilor. După același model s'a format un *instrument, care reprezintă învârtirea zilnică a cerului și măsoară orele*. Și acest obiect compus din roate așa format încât nu numai că vrea să pună în mișcare de cealaltă, ci încă se poate ține în mișcare fără sfârșit. A fost însă nevoie, ca acest instrument să fie compus din bucăți mișcătoare și nemișcătoare, întocmai după cum e și lumea și anume pentru partea stătătoare în lume, pentru pământ, s'a luat pedestalul mișcător, co-

loanele și cercurile, iar pentru căile mișcătoare ale cerului diferitele roate. Și pentru că nu se putea face ca vre una din aceste roate să se învârtiască și să tragă după sine și altele, a trebuit să se împrumute dela natură puterea mișcătoare și anume gravitatea sau elasticitatea. Sau se adăogă osiei *roatei principale o greutate*, care trăgând în jos, osia se întoarce și mișcă roata și cu ea altele, sau să iă o *tablă lungă de oțel* și să sucește împrejurul osiei și apoi o lasă liberă și prin aceasta ea tinde a se desface învârtind în același timp osia și roata. *Dar pentru că mișcarea să nu se facă prea repede*, ci din contră încet după exemplul cerului, să se mai intercaleze și alte roțițe din care cea din urmă mișcată de doi dințișori țin locul lumini care trece și vine, adevă al zilelor și nopților. Acelei părți însă, care trebuie să arate orele și sferturile de oră i s'a adăogat vergele artistice, care ridică piedicile după trebuință și le pune iarăși în același chip după cum și natura prin mișcarea corpurilor cerești produce primăvara, vara, toamna și iarna împărțite în luni, cari trec și vin din nou.

7. (*Concluziune: cum să se imiteze natura în didactică*). Din toate acestea rezultă, că acea ordine, care trebuie să fie modelul cel mai însemnat al artei cum să se învețe *toți toate*, să nu se împrumute de nicăiri sau nu se poate împrumută decât dela *învățătorea natură*. Indată ce se va stabili aceasta, atunci, aceea ce e *conform artei* va reuși așa de bine și ușor, întocmai ca și aceea ce e *conform naturii*. Foarte bine se

exprimă Cicerone: „Dacă urmărim naturii ca unei conducătoare, atunci nu ne vom abate nici o dată dela calea cea adevărată”. Și mai departe: „dacă natura e conducătoarea noastră, atunci e imposibil să ne rătăcim. Această o sper și eu și de aceea îndemn, că după observarea procesului pe care îl urmărește natura în desfășurarea ei, să se procedeze în același chip.

8. (*Cinci piedici ni se opun*). Speranții noastre i se poate opune însă zicătoarea lui *Ipcrat*: „Scurtă e viața, însă lungă e arta, ocaziunea fugitivă, experiența înșelătoare, judecata greoaie”. El enumără așa idar, cinci piedici, pentru ce nu poate să ajungă ori și cine la o cultură înaltă științifică și anume: I *Scurtimea vieții*, care face, ca tocmai atunci când ne preparăm pentru viață să fim luați de aici. II *Mulțimea confuză a lucrurilor* pe care spiritul trebuie să și-o apropie și care e un ce obositor de a o putea cunoaște. III *Lipsa de ocaziuni spre a putea învăța frumoasele arte*, iar dacă ni se oferă dispar cu repeziciune (căci anii tinereții, cari sunt cei mai potriviți pentru cultura spiritului se petrec în jucării, etatea următoare însă, oferă ocaziuni mai mult spre lucruri de nimic, decât spre lucruri serioase (după cum sunt și afacerile oamenilor) sau și dacă se oferă o ocaziune favorabilă dispare mai înainte de a fi putut pricepe). IV. *Slăbiciunea inteligenții și nesiguranța judecății noastre*, care ne pun în poziție de a nu putea pătrunde până în miezul lucrurilor. V. În fine că, chiar dacă voește cineva prin dese observațiuni și neenumărate

încercări să priceapă adevărata esență a lucrurilor, aceasta e prea *obositoare* și în același timp *înșelătoare* și *nesigură*.

9. (*Răspuns I. Așa a voit Dumnezeu să orânduiască*). *Dacă cele zise sunt adevărate, cum pot eu să îndrăznesc de a expune o cale așa de generală, sigură, ușoară și solidă spre a se putea învăța?* Răspund: Cum că aceasta e foarte adevărat, o arată experiența, dar că se află însă și contra mijloace destul de potrivite, ne arată pe lângă probele raționale și experiența. Aceasta e stabilită așa, de cel mai înțelept conducător al lucrurilor, de Dumnezeu, însă spre binele nostru. *El ne-a dat un scurt timp spre a trăi, fiindcă noi în starea actuală de corupțiune nu pricepem cum să întrebuițăm viața în bine.* Căci dacă noi, *cari ne naștem și murim și sfârșitul e amenințat în noi dela început, ne ocupăm însă cu lucruri nebunești, ce s'ar întâmpla dacă am trăi sute, sau mii de ani?* Dumnezeu ne-a acordat așa dar numai atâta timp, cât a crezut că e în deajuns de preparare spre o viață mai bună. Pentru această întrebuițare viața aceasta e destul de lungă, numai dacă știm să o întrebuițăm.

10. (*A doua piedică*). Dumnezeu a voit ca să fie multe lucruri și aceasta spre folosul nostru și anume ca să fie multe spre a ne putea ocupa, exersa și forma.

11. (*A treia*). El a voit ca ocaziunile să fie fugitive și inteligibile numai în partea lor externă, ca astfel îndată ce le-am observat să tindem

cu zel de a le pricepe acolo unde sunt de priceput.

12. (*A patra*). *Experiența* e înșelătoare pentruca atențiunea să joace un rol mai însemnat și să simțim necesitatea de a studia lucrurile mai temeinic.

13. (*A cincea*). Judecata asupra lucrurilor în fine e greoaie, pentruca astfel zelul și perseveranța să fie îmboldite de a dobândi teren. Aceasta însă la fine, pentruca ascunsa și peste toate lucrurile răspândita înțelepciune a lui Dumnezeu, să se facă mai mult cunoscută spre mai mare plăcere pentru noi. *Căci zice fericitul Augustin: „Dacă lucrurile s'ar pricepe cu ușurință, atunci nu s'ar mai căuta adevărul, nici cu zel, nici nu s'ar afla cu bucurie”*.

14. *Acele piedici se pot în mare parte înlătură*). Să se observe așa dar, în ce chip se pot combate acele piedici cu ajutorul lui Dumnezeu și pe care prevedința divină le-a pus spre îmboldirea zelului nostru. Și aceasta nu ne e posibilă decât numai:

I. Prin *prelungirea vieții* spre a putea fi îndestulătoare pentru timpul arătat.

II. Prin *scurtarea materii de învățământ* spre a putea corespunde duratei vieții.

III. Prin *priceperea ocaziunilor* spre a nu trece nefolosite.

IV. Prin *deschiderea minții* spre a putea pătrunde lucrurile cu ușurință.

V. Prin *stabilirea unei temelii solide* în locul u-

nei observațiuni superficiale, ca astfel să nu poată înșelă.

15. (*Ordinea capitolelor următoare*). Voiu căuta așa dar după instrucțiunea dată de natură.

Principiile :

- prelungirii vieții* spre a învăța tot ce e necesar;
- ale *scurtării materii de învățământ* spre a învăța mai cu iușeală;
- ale *priceperii ocaziunilor* spre a învăța cu siguranță;
- ale *deschiderii minții* spre a învăța cu ușurință;
- ale *ascuțimii judecății* spre a învăța cu temeiu.

Toate acestea le voiu trata în anumite capitole. Principiile scurtării materii de învățământ le voiu trata însă la urmă.

CAPITOLUL XV

Principiile prelungirii vieții.

(*Omului i s'a dat o viață destul de lungă*). *Aristotel* și *Ipocrat* se tânguesc în ceea ce privește scurtimea vieții și impută naturii, că a dat cerbilor, corbilor și altor creaturi neraționale o viață mai lungă, iar viața omului, care e destinată pentru ceva mai însemnat, e din contră închisă în limite mai înguste. Însă foarte bine replică *Seneca*: „*Noi n'am primit o viață scurtă, dar noi o facem scurtă. Noi n'avem lipsă în aceasta, ci noi o întrebuințăm cu ușurință. Viața e destul de lungă, numai dacă s'ar pricepe omul cum s'o folosească*”. Și mai departe: „*Viața e destul de lungă și pentru îndeplinirea celor mai mari întreprinderi e dată în deajuns, numai dacă se întrebuințează bine*”. (Despre scurtimea vieții, cap. 1 și 2).

2. (*Ea se scurtează însă de noi*). Dacă aceasta e adevărat cum și e în fapt, atunci e vina noastră că viața nu ne e îndestulătoare pentru

executarea celor mai mari întreprinderi, pentru că noi înșine risipim viața, parte pentru că o strangulăm, așa că trebuie să se stingă înainte de timpul natural, parte pentru că 'i întrebuițăm restul în lucruri de nimic.

3. (*Și anume prin slăbirea puterilor*). *Ipolit Guarino*, un autor însemnat, scrie și dovedește cu probe cum că chiar un om de o natură delicată, care ese în lume nevătămat posedă în sine atâta putere de viață, încât 'i e în deajuns până la 60 de ani; dacă e însă de o natură foarte puternică, atunci 'i e în deajuns până la 100 de ani. Iar dacă sunt unii, cari mor înainte de acest timp (și e știut că cei mai mulți, mor în etatea copilării, juneții și în cea adultă) aceasta se întâmplă prin vina oamenilor, cari prin diferite abuzuri, sau prin lipsa de mijloace de existență și vatămă atât propria lor sănătate, cât și a copiilor, cari se nasc și grăbesc moartea.

4. (*Sau prin aceea, că nu întrebuițează tot timpul, așa cum 'l-a întrebuițat Alexandru cel Mare*). Cum că chiar o durată de viață mai scurtă (de pildă 50, 40, 30 de ani) e în deajuns pentru executarea celor mai mari fapte numai dacă se întrebuițează bine, ne arată exemplele aceloră, cari mai înainte de a îndeplini anii complecți ai maturității au ajuns acolo unde alții n'au fost în stare să ajungă în decursul celei mai lungi vieți. *Alexandru cel Mare* a murit în al 31-lea an al vieții sale și nu numai că era destul de științific cultivat, dar chiar învingătorul lumii pe care a supus-o nu atât prin forța armelor, cât prin

deciziuni înțelepte și prin o minunată iuțeală în lucrare. *Giovani Pico Mirandola* n'a ajuns nici chiar etatea lui Alexandru, însă prin studiul filozofiei s'a ridicat peste tot ce poate să pătrundă istețimea spiritului omenesc, încât a fost considerat ca o minune a timpului său.

5. (*Insuși Iisus Christos*). Și șpre a nu mai aminti altceva, însuși Domnul nostru Iisus Christos a trăit pe pământ numai 34 de ani și a împlinit marea operă de mântuire Fără îndoială ca să dea un exemplu cu aceasta (căci în el totul are o însemnătate simbolică), cum că omul ori câtă viață ar avea, îi e îndeajuns șpre a dobândi tot ce e necesar pentru eternitate.

6. (*Prin urmare, nu se poate plânge nimeni de scurtimea vieții*). Nu pot să trec cu vederea fără să citez și cuvintele de aur pronunțate de *Seneca* în acest senz (în epis. 94). „Am găsit mulți, zice el, cari sunt drepti față de oameni, față de Dumnezeu însă nici unul. Zilnic blestemăm ziua în care ne am născut, etc.. Ce e aceea, că omul se duce repede de aici, când el tot trebuie să se ducă în tot cazul? Viața e lungă, dacă e plină. Plină e însă atunci, când spiritul „și a redobândit însuși bunul său și stăpânirea de sine”. Și mai departe: „Te conjur, o *Luciliu* meu, ca să nu tindem ca viața noastră, care e o podoabă pământescă, să nu fie lungă, dar să cântăreaască mult”. Și îndată după aceea: „De aceea să laudăm și să punem între numărul fericiților pe acel bărbat, care a știut să întrebuinteze bine tim-

pul, ori și cât de scurt a fost. Căci el a văzut adevărata lumină; el n'a fost unul din mulțime; el a trăit și a lucrat". Și iarăși: „După cum într'un corp mic poate să fie un om complet, tot așa și într'o durată scurtă de timp o viață completă. Etatea e un ce exterior. Mă întrebi: care e cea mai îndelungată durată de viață? A trăi până la înțelepciune. Cine a ajuns'o a dobândit nu numai cel mai îndepărtat scop, dar și cel mai înalt".

7. (*Două mijloace de îndreptare*). Contra plângerilor asupra scurtimii vieții ne stau la dispoziție atât nouă, cât și copiilor noștri, următoarele două mijloace. Ori și cine trebuie să îngrijească pe atât cât e posibil ca:

I. *Corpul să fie păzit de boale și moarte.*

II. *Ca spiritul să fie pus în pozițiune de a executa toate cu înțelepciune.*

8. (I. *Corpul trebuie ferit de boale. Și pentru ce? pentrucă el e 1, locuința sufletului și al 2-lea, organul omului*). Corpul trebuie ferit de boale și nenorociri mai întâiu pentrucă el e locuința sufletului și în adevăr singurul, căci dacă e distrus, sufletul trebuie să părăsească imediat această lume. Iar dacă a fost vătămat numai în parte, așa că sau un membru, sau altul a suferit o mutilare oarecare, atunci sufletul, care e oaspetele său are o locuință neospitalieră. Așa dar, dacă voim să locuim cât se poate de mult și bine în palatul lumesc în care suntem introduși prin bunătaea lui Dumnezeu, să îngrijim cu înțelepciune de întregul nostru corp. Al doilea, acest corp nu

e destinat numai ca locuință a sufletului rațional, ci și ca organul lui fără care nu e în stare să audă nimic, să vadă, să vorbească, să lucreze și chiar să cugete. Și pentru că nimic nu se află în inteligență, care să nu fi fost mai întâi în senzuri. De aceea spiritul primește materialul tuturor cugetărilor numai dela senzuri și nu îndeplinește actul de cugetare astfel decât prin un fel de percepțiune internă, adică prin observarea imaginilor rămase dela obiecte. De aici provine, că prin vătămarea creerilor, să vatămă și imaginațiunea și că dacă se excită membrele corpului, se excită de asemenea și sufletul. Așa dar, e foarte adevărat că: *Ori și cine să se roage, ca un spirit sănătos să locuiască într'un corp sănătos.* (Juvenal sat. 10. 356: *Orandum est ut sit mens sana in Corpore sano*).

9. (*Și cum aceasta? Prin modul de viață, care se poate imită dela arbore, care are 1 trebuință de o nutrițiune cumpătată*). Corpul nostru se poate ține în putere și prosperare prin un cumpătat mod de viață, despre care eu din punctul de vedere al medicului voesc să amintesc aici numai ceva și în adevăr printr'un exemplu luat dela arbore. Pentruca arborele să dureze ani mulți are nevoie de trei lucruri: 1) *de o continuă umiditate*, 2) *de o deasă eshalațiune*, (evaporațiune), și al 3) *de un repaos periodic*. El are nevoie de umiditate, căci fără ea se veștejește și se usucă. Inșă umiditatea trebuie să fie cumpătată, căci dacă e prea multă îi putrezesc rădăcinile.

Tot așa și corpul are nevoie de nutriment, căci fără el se consumă de foame și sete, însă să nu fie în cantitate prea mare, că se îngreunează și se apasă puterea mistuirii. Căcât cineva se nutrește mai cu cumpătare, cu atât se va face mistuirea mai cu siguranță și mai cu temei. Dar, pentru că cei mai mulți nu iau în băgare de seamă aceasta, de aceea și distrug prin multă mâncare puterile și viața. Căci moartea provine din boale, boalele din sucuri stricate, sucurile stricate din o mistuire rea, mistuirea rea din prea multă mâncare, adecă se îndoapă stomacul cu atâtea bucate, încât el mistue numai pe jumătate. De aceea e imposibil, ca cineva să nu fie coprins de boale. *Mulți au mâncat așa de mult până au murit zice Sirach (37, 34); Cine mănâncă însă cu cumpătare, acela trăește cu atât mai mult. (Sirach 37, 34).*

10. (*Și aceasta să fie simplă*). Pentru conservarea unei bune sănătăți e nevoie nu numai de o nutrițiune cumpătată, dar și simplă. Pe un arbore fie chiar fraged nu 'l udă grădinarul cu vin sau lapte, ci cu lichidul comun tuturor vegetalelor, adecă cu apă. De aceea trebuie ca părinții să se feriască de a deprinde pe copii să fie capricioși în mâncare (cu fel de fel de bucate) și mai ales pe acei cari s'au devotat studiului sau cari voesc să se devöteze. Căci nu se poatește în zadar, că *Daniil cu tovarășii săi, de sânge regesc, cari trebuiau să se ocupe cu studiul, mâncând legume și bând apă, au devenit*

mai apti și mai dibaci și ce e și mai mult, mai deștepti intelectualmente, decât toți copiii, cari se nutriau din bucate regești. (Dan 1. 12 etc.). Despre aceste particularități însă în alt loc mai pe larg.

11. (2. De o deasă eshalațiune). Și de o deasă eshalațiune are nevoie arborele și de o deasă răcoreală prin vânturi, ploii și îngheț căci altfel se slăbește ușor și se usucă. Tot așa și corpul uman are nevoie de mișcare, de ocupațiune de exercițiu, fie în formă de joc, fie în serios.

12. (Din timp în timp și de repaos). În fine, arborele are trebuință în anumite timpuri și de repaus, așa ca să nu producă incontinuu din sine ramuri, flori și fructe, ci să lucreze și în interiorul său preparând sucul, ca astfel să se poată împuternici. Insuși Dumnezeu a stabilit ca după vară să urmeze iarnă spre a procură repaus tuturor veșuitoarelor pe pământ și chiar pământului și a mai hotărât prin lege, ca țara să sărbătorească un an din șapte în șapte (Leveticu 25). În același chip a stabilit Dumnezeu pentru oameni (și animale) noaptea ca să-și poată readună iarăși puterile pierdute de munca zilei, atât prin somn, cât și prin repaus. Insa chiar în micile intervaluri dintre ore atât spiritul, cât și corpul au trebuință de recreații, spre a nu se întâmpla ceva contrariu naturii. Așa dar, chiar între lucrările zilnice e folositor de a face o recreație, de a ține o conversație, de a face glume și jocuri, de a face exerciții de muzică și altele.

13. *(De aceste trei lucruri atârnă buna stare a corpului, însă numai dacă se observă cu seriozitate).* Cine observă aceste lucruri (adecă să se nutrească cu cumpătare, să exerseze corpul și să folosească mijloacele de împuternicire ale naturii) acela nu poate altfel, decât să conserve viața și sănătatea, atât de mult pe cât e posibil: excepțiune numai de nenorocirile ce vin de sus.

Așa dar, o bună parte a adevăratei organizațiuni a școalelor va stă într'o convenabilă împărțire a muncii și a repausului, sau a ocupațiunilor, recreațiunilor și conversațiunilor.

14. *(Timpul destinat pentru lucru trebuie să se împarță bine).* Aceasta rezultă din o înțeleaptă împărțire a timpului necesar pentru lucru. Treizeci de ani se pare a fi un ce neînsemnat și se pronunță cu ușurință și totuși acești treizeci de ani coprind multe luni, mai multe zile și nenumărate ore. Într'un asemenea interval poate cineva să ajungă departe, numai dacă înaintează, fie chiar cât de încet. Aceasta ne o arată creșterea arborilor; ei cresc așa de încet, încât observându-se cu cea mai mare atențiune nu se poate vedea nimic, de oarece se întâmplă cu încetul și fără să se observe. Totuși se poate vedea că o plantă a crescut în fiecare lună o bucată și că în timp de treizeci de ani s'a dezvoltat într'un complet arbore. Tot așa stă lucrul și cu creșterea corpului nostru. Noi nu, vedem cum crește; știm numai că a crescut. Și că chipul cum spiritul și apropie cunoștința lucrurilor nu e al-

tul decât acesta, ne arată cunoscutele versuri latine:

*Adaogă micii tale gremezi incontinuu bob cu bob,
Și în scurt timp comoara ta s'a mărit ca un munte.*

15. (*Minunata putere a progresului*). Cine cunoaște puterea progresului va observa aceasta cu ușurință. În timp ce în arbore în fiecare an crește din trunchiu numai o singură ramură, un singur vâstar; același arbore va posedă în timp de treizeci de ani ramuri mari și mici cu miile; foi însă, flori și fructe fără număr. Și să se creadă imposibil, ca omul prin activitatea sa să nu poată ajunge într'un interval de 20 sau 30 de ani la o anumită înălțime sau lățime? Să observăm lucrul mai de aproape.

16. (*O împărțire potrivită a timpului*). Ziua obicinuită are 24 de ore dintre care, dacă le împărțim în trei pentru trebuința vieții vom avea: 8 ore pentru somn, tot atâtea pentru afacerile exterioare (îngrijirea de sănătate, timpul mănăririi, îmbrăcarea și dezbrăcarea, recreațiunea, conversația cu amicii și altele) în timp ce pentru afacerile serioase făcute cu plăcere și fără plictiseală rămân numai 8 ore. Așa dar, săptămânal, (dacă a șaptea zi se întrebuintează numai pentru repaus) rămân pentru lucru 48 de ore; anual 2495; câte însă în timp de 10, 20 și 30 de ani?

17. (*E în deajuns spre a dobândi o mare comoară de cultură*). Dacă cineva ar învăța în fiecare an numai un singur rând dintr'o știință oarecare, numai o singură regulă, o singură istori-

oară frumoasă, sau o zicătoare, cât ar fi de mare comoara cunoștințelor dobândite!

18. (*Concluziune*). De aceea, Seneca se exprimă foarte nimerit: „*Vieața e lungă numai dacă știm s'o folosim; ea e destul de lungă și ajunge pentru executarea celor mai mari întreprinderi numai dacă se întrebuințează bine*”. Prin urmare, totul stă în aceea, ca să înțelegem arta cum să se întrebuințeze bine ori și ce. Aceasta voim s'o examinăm mai departe.

CAPITOLUL XVI

Cerințele generale ale învățământului :

adecă cum se poate predă de către învățători și învăță de școlari cu temeinicie spre a sê putea face progres.

1. (*Creșterea lucrurilor naturale se face dela sine*). In Evanghelia lui Marcu (cap. IV, 26 etc.), se află următoarea frumoasă parabolă a lui Iisus Christos. „*Așa este împărăția lui Dumnezeu, ca și când un om aruncă sămânță în pământ. Și dacă doarme, sau dacă se scoală, noaptea și ziua, sămânța răsare și crește cum nu știe el. Căci pământul produce de sine mai întâi iarbă, apoi spic și după aceea grâu deplin în spic. Iar când se coace fructul, îndată pune secera, fiindcă a sosit secerișul*”.

2. (*Cazul acesta trebuie să fie și la cele artificiale*). Mântuitorul arată aici, că Dumnezeu e care lucrează în toate și că omului nu-i rămâne altceva, decât să primiască semințele învățaturii cu inimă curată, și că dela el provine, că totul încolțește și crește până se coace dela sine, fără ca omul să observe în ce chip se întâmplă a-

ceasta. Așa dar, acei cari instruesc tinerimea n'au altceva de făcut, decât să-i semene în suflet sămânța științelor și s'o ude cu îngrijire; prosperarea și creșterea vine de sus.

3. (*Plantarea e o artă*). Cum că, spre a putea semăna și a planta, e nevoie de o anumită artă și experiență, știe ori și cine. Dacă un grădinar fără experiență, plantează o grădină, se întâmplă că cea mai mare parte din plante să se usuce, iar dacă unele cresc, aceasta se face mai mult grație întâmplării decât artei. Un grădinar cu experiență și cunoscător lucrează cu prudență, fiindcă știe unde, când și ce trebuie să facă și să nu facă spre a putea reuși întoate. Bine înțeles, că câte o dată nu'i reușește nici celui cunoscător (pentru că e aproape imposibil omului de a putea îngriji de toate, cu atențiune, ca să nu se întâmple ici și colea câte o greșeală); totuși nu e vorba aici de prudență și întâmplare, ci de arta cum se pot împiedica prin prudență întâmplările.

4. (*Metoda învățământului trebuie să fie tratată ca o artă*). Fiindcă metoda învățământului a fost până acum așa de nesigură, încât abia putea cineva să îndrăzniască de a zice: „Eu voiu înainta cu acest copil în atâtea ani așa de departe; eu 'l voiu iniția atât și atât în cultură, etc.; de aceea trebuie să observăm acum, dacă această artă a plantării spirituale se poate rezuma pe o temelie solidă, încât să înainteze cu siguranță și să nu mai înșele?”

5. (*Și în adevăr, prin paralelizmul artei cu na-*

tura). Dar pentru că această temelie nu poate să fie alta decât să potrivim pe cât e posibil cu îngrijire aceste operațiuni artistice cu operațiunile naturii (după cum am văzut în cap. XIV) să examinăm acum căile naturii cu exemplul pasării, care și scoate singură puii și dacă observăm cu ce succes se urmăresc căile naturii și de către grădinari, pictori și arhitecți, atunci vom înțelege cu ușurință cum că trebuie să se urmeze aceste căi ale naturii și de către educatorii tinerimii.

6. (*Și pentru ce aceasta?*). Și dacă cuiva i se va părea aceste explicații relative la căile naturii, neînsemnate, cunoscute și ordinare, atunci să bage de seamă că eu am intențiune de a deduce din aceste lucruri zilnice și cunoscute ce se întâmplă în natură și artă cu bun succes (afară de școală). pe acele necunoscute asupra cărora e îndreptată tendința mea. Și în adevăr, dacă lucrurile din care scoatem forma prescripțiilor noastre sunt cunoscute, atunci putem să sperăm că și concluziunile noastre vor fi cu atât mai evidente.

PRINCIPIUL I

Natura e atentă asupra timpului potrivit. — (*I principiu al naturii: ea nu întreprinde nimic care să nu fie la timp*). Pasărea, de pildă, care vrea să-și înmulțiască specia, nu-și începe lucrarea în iarnă când totul îngheață, nici în vară, când totul arde de căldură și se veștejește; nici

în fine în toamnă, când puterea de viață a tuturor creaturilor e în apunere de o dată cu soarele și când tinerele creaturi sunt coprinse de o iarnă vrăjmașă, ci în primăvară, când soarele dă tuturor lucrurilor o nouă putere și o nouă viață. Și aceasta iarăși numai treptat. Căci în timpul când temperatura e încă puțin rece, pasărea conține ouăle în corpul său unde sunt apărate contra răului și le ține calde: iar când aerul devine mai temperat, ouă și în fine când timpul s'a făcut mai cald ies puii din gheoace spre a se deprinde încetul cu încetul cu lumina și căldura.

8. (*O adevărată imitare a acestui principiu în grădinărie și arhitectură*). De asemenea și grădinarul e atent ca să nu întreprindă nimic ce n'ar fi la timp. Așa dar, el nu plantează nimic în timpul de iarnă (fiindcă sucul e atunci în rădăcini și nu se ridică spre a nutri vlăstarul); nici în vară (fiindcă sucul e răspândit peste ramuri); nici în toamnă (fiindcă sucus se retrage iarăși către rădăcini), ci în primăvară, când umiditatea se răspândește dela rădăcini, și părțile superioare ale plantei încep să fecundeze. Inșă chiar și mai târziu când mai e ceva de făcut cu arborele să se observe timpul favorabil, adecă când e timpul de îngrășat, de curățit, de săpat, etc.. Și arborele însuși și-are timpul său favorabil de creștere, de înverzire, de înflorire, de producere de fructe etc.. Tot așa și arhitectul înțelept trebuie să observe timpul potrivit când să se ciopliască lemnene, când să se fabrice olanele, când să se pue

temelia, când să se facă zidurile și să se tencuiască etc.

9. (*O îndoită abatere dela aceste cugetări în școli*). *Contra acestui principiu se păcătuiește în școli într'un îndoit chip:*

I. *Prin aceea, că nu se alege bine timpul potrivit pentru exersarea spiritelor;*

II. *Prin aceea, că mai târziu exercițiile nu se împart cu îngrijire, așa ca totul să progreseze treptat.* Căci, cât timp copilul e încă mic nu se poate instrui, fiindcă rădăcinile judecării sunt prea mici. A instrui pe cineva la bătrânețe e prea târziu, fiindcă inteligența și memoria sunt în decadență. În mijlocul vieții e prea greu, fiindcă puterea inteligenței prin felurimea lucrurilor se risipește și cu anevoie se poate readună. Așa dar, timpul juneții trebuie observat când forța vieții și a inteligenței e în creștere: atunci prosperează și prinde rădăcini adânci.

10. (*O întreită îmbunătățire*). *Din acestea putem conchide că:*

I. *Instruirea omului să se înceapă în primăvara vieții, adică în etatea fragedă;* (etatea copilării e imaginea primăverii, juneța a verii, maturitatea a toamnei și bătrânețea a iernii).

II. *Orele de dimineață sunt cele mai potrivite pentru studiu;* (fiindcă dimineața corespunde primăverii, prânzul verii, seara toamnei și noaptea iernii).

III. *Tot ce trebuie învățat să se împartă după etate, așa ca nimic să nu se dea spre învățare ce nu s'ar putea pricepe.*

PRINCIPIUL II

11. **Natura întâiu prepară materia și apoi îi dă forma.** — (*II principiu: materia înaintea formii*). Paserea, de pildă, care vrea să nască o creatură asemenea ei primește mai întâi sămânța dintr'o picătură de sânge; după aceea își face cuib în care să poată oua; și în fine începe să clociască până când se formează puiul și iese afară din gheoace.

12. (*Imitare*). Așa și *arhitectul* înțelept, mai înainte de a începe clădirea unei case își procură lemne, piatră, fier și altele spre a nu întârzia din lucru din lipsa de material, sau să sufere soliditatea lucrării.

În acelaș chip procedează și *pictorul*, care vrea să facă un tablou; mai întâi pune pânza în rame, își prepară culorile, o pensulă bună și în urmă începe a desemna.

Tot așa și *grădinarul*, mai înainte de a-și începe plantațiunea, ține gata grădina și tot felul de instrumente, ca nu cumva în timpul lucrării să fie silit de a căuta ce îi e necesar și a-și pricinui prin aceasta multe neajunsuri.

13. *Contra acestui principiu păcătuiesc școalele: mai întâiu, fiindcă nu îngrijesc de a avea la dispoziție pentru trebuință tot soiul de instrumente, cărți, table, modele, tablouri și ultele; ci tocmai atunci când au nevoie de ele se caută în toate părțile, se dictează, se copiază, etc., și când aceasta se întâmplă unui învățător fără experiență și neglijent (și numărul acestora e totdeauna*

în majoritate) atunci totul merge şchiopătând, întocmai așa ca și când un medic, dacă ar voi să dea cuiva un medicament, atunci să alerge prin păduri și grădini spre a adună plante și rădăcini, să le coacă și să le destileze, în timp ce medicamentele trebuiau să fie gata pentru ori și ce întâmplare.

14. *Al doilea fiindcă în cărțile întrebuintate în școli nu se observă această ordine naturală, a decă ca materia să precedeze formii.*

Aproape pretutindeni se întâmplă contrariul. Ordinea lucrurilor se impune înaintea însăși a lucrurilor, în timp ce e imposibil de a regula ceva acolo unde nu e nimic de regulat. Voiu proba aceasta cu patru exemple.

15. (a). *Limbile se învață în școli înainte de lucruri. (realia);* căci se țin spiritele ocupate cu studii limbistice mai mulți ani și tocmai după aceea, — și Dumnezeu știe când — li se dă spre învățare studii reale, ca matematica, fizica și altele.

Și totuși lucrurile sunt principalul, iar cuvintele numai ceva întâmplător; lucrurile corpul, iar cuvintele înbrăcămintea; lucrurile miezul, iar cuvintele coaja. Așa dar, amândouă să se ofere în același timp spiritului uman, înainte de toate însă lucrurile fiindcă ele sunt obiectul atât al judecării, cât și al vorbirii.

16. (b). Mai departe, în studiul limbelor se procedează cu totul greșit, *căci nu se începe cu studiul unui anumit scriitor, sau cu un dicționar bine făcut, ci cu gramatica;* și totuși autorii procură materia de vorbit adecă cuvintele, iar gra-

matica din contră forma, adecă legile pentru formarea, construcțiunea și legătura cuvintelor.

17. (c). In enciclopedii se începe pretutîndeni cu artele, iar științele și cunoștințele urmează după ele, deși acestea procură materialul, iar aceea forma.

18. (d). In fine, se începe mai întâi cu regulile în formă abstractă și după aceea se lămuresc cu exemple și totuși lumina trebuie să precedeze celui ce se luminează.

19. Din acestea rezultă, cum că spre o temeinică îmbunătățire a metodei e necesar:

I. Ca să se fie la dispoziție, cărți și alte mijloace de învățămînt;

II. Ca inteligența să se dezvolte înaintea limbii;

III. Ca nici o limbă să nu se învețe din gramatică ci din autori;

IV. Ca științele reale să precedeze celor mecanice și al

V. Ca exemplele să precedeze regulile.

PRINCIPIUL III

20. Natura își alege pentru acțiunile ei un subiect potrivit, sau face cel puțin să fie potrivit. — (III principiu: materia se potrivește de a primă forma). Paserea, de pildă, n'aruncă ori și ce în cuib spre a l' cloci, ci un astfel delucru din care poate să iasă un pui, adecă un ou.

Dacă cade o petricică în cuib sau altceva, o

aruncă afară ca ceva nefolositor. După aceea încălzește ciocind materia din ou atâta timp până când se formează puiul și e în stare să iasă afară.

21. (*Imitare*). Așa și *arhitectul*: mai întâi taie lemnele, le usucă, le cioplește și le potrivește cu dalta, nivelează locul de clădire, 'l curăță, pune o nouă temelie sau completează și îmbunătățește pe cea veche spre a o putea întrebuința.

22. În același chip și *pictorul*: dacă nu 'i convine pânza și baza pentru culori, atunci caută prin toate căile să-și procure un material mai bun, îmbunătățind și pe cel dintâi.

23. Tot așa și *grădinarul*: a) caută un vlăstar dintr'un trunchiu fructifer; b) 'l transportă în grădină și 'l înfige bine în pământ; c) nu 'l altoește până nu observă că a prins rădăcini și d) mai înainte de a 'l altoi, 'i taie toate ramurile și chiar o bucată din trunchiu, ca cu chipul acesta suc să nu contribuiască decât la nutrițiunea altoiului.

24. *Contra acestui principiu s'a păcătuț în școli* nu atât prin aceea că s'a primit tâmpiți și proști (căci după părerea noastră trebuie să se primiască în școli toată tinerimea) cât prin aceea că:

I. Aceste plante nu se transportau în grădinele de plantațiune, adecă nu se încredințau cu totul școalelor, ca cu chipul acesta toți acei cari trebuiesc să fie formați oameni, să nu fie liberați mai înainte de ce să fi terminat studiile.

II. Că s'a căutat de ordinar să li se altoiască vlăstarii științelor, moralității și ai pietății mai

înainte ca trunchiul să fi prins rădăcini, adecă mai înainte de a fi deșteptat iubirea de învățatură la acei pe cari natura nu i-a însuflețit cu așa ceva.

III. *Că micii arborei sau vlăstari nu se curățiau bine mai înainte de a se plantă, adecă că spiritele nu se țineau în frâu și în ordine, ca cu chipul acesta să se poată desobișnul de ocupațiunile zadarnice.*

25. *Așa dar:*

I. *Cel ce se dă la școală să stea până la sjârșit.*

II. *Mai înainte de a se dă ceva de învățat (un obiect oarecare de studiu) să se prepare copiii la aceasta spre a putea înțelege de ce e vorba.*

(Despre aceasta mai amănunțit în capitolul următor, II principiu).

III. *Să se înlătore toate piedicile ce întâmpină școalele în calea lor.*

Căci e un ce nefolositor de a dă reguli mai înainte de a înlătura piedicile ce le stau în cale, zice *Seneca* (*Seneca Epist. XCV*). Despre aceasta însă în capitolul următor.

PRINCIPIUL IV

26. **Natura nu 'și pierde cumpătul în lucrările sale, ci înaintează treptat, treptat, până le-a terminat pe deplin.** — De pildă: dacă produce o păsărică, atunci deosebește într'un anumit timp oasele, nervii și vinele, unele de altele: în alt timp face ca carnea să fie solidă, după aceea le

acopere cu piele și cu pene, învață pasărea să zboare, etc...

27. (*Imitare*). Când *arhitectul* pune temelia unei case nu construiește în același timp și pereții și cu atât mai mult acoperământul, ci din contră fiecare la timpul și la locul său.

28. Așa și *pictorul*, nu se ocupă de o dată cu 20 sau 30 de tablouri, ci numai cu unul singur. Și dacă se întâmplă să proiecteze din când în când și altceva, totuși prima sa ocupațiune e numai una.

29. În același chip și *grădinarul*, nu plantează de o dată mai mulți vlăstari, ci separat, — unul după altul — ca astfel să nu se încurce nici el însuși, nici să vatăme lucrarea naturii.

30. (*Abatere*). De aceea eră o adevărată confuziune în școli, dacă se dădeau școlărilor spre învățare mai multe obiecte de o dată, ca de pildă gramatica latină și greacă, Retorica și Poetica și cine mai știe ce.

Căci, cine nu știe, că în școalele clasice zilnic mai în fiecare oră se schimbă materia lecțiilor și a exercițiilor? Așa dar, ce e confuziunea, dacă nu aceasta? Intocmai așa, ca și când un *cizmar* ar voi să termine de o dată șase sau șapte ghetă noi, schimbându-le separat una după alta, când în mâni, când punându-le la o parte. Sau ca și când un *brutar* ar voi, când să bage în cuptor diferite feluri de pâine, când să le scoată afară, ca și cum ar fi necesar să bage și să scoată din cuptor fiecare pâine în parte, de mai multe ori. Inșă cine va face o asemenea

prostie? Mai înainte de ce cizmarul n'are o ghiață gata nu începe alta. Brutarul nu bagă alte pâni în cuptor, mai înainte ca cele din cuptor să fie coapte.

31. (*Indreptare*). Așa dar, să imităm pe aceștia și să îngrijim, ca acelor cari se ocupă cu *Gramatica* să nu li se mai dea și *Dialectica* (*Logica*) și când spiritul e ocupat cu *Dialectica* să nu mai fie neliniștit și cu *Retorica* și dacă ne ocupăm cu limba latină, atunci cea greacă să mai aștepte etc...

Căci de altmintrelea un studiu va împiedica totdeauna pe celelalte, fiindcă spiritul dacă e ocupat cu mai multe de o dată, nu va putea să studieze temeinic pe fiecare în parte. Foarte bine a știut acest lucru marele bărbat *Iosef Scaliger*¹⁾, care (probabil în urma sfatului părintelui său) nici o dată nu s'a ocupat în același timp mai mult decât o specialitate științifică, concentrându-și toate puterile intelectuale asupra ei. Și de aici faptul, că el a învățat așa de bine nu numai 14 limbi, ci și atâtea arte, științe, câte cad în domeniul spiritului uman, una după alta, încât s'a arătat în toate mai solid, decât toți acei cari învățau după metoda obișnuită. Fie cine însă, care a încercat să apuce o cale ca el, n'a încercat în zadar.

32. *Așa dar, ar trebui ca și în școală să nu se ocupe elevii în același timp mai mult, decât cu un singur obiect.*

1) Născut în anul 1540 + 1609, renumit ca filolog.

PRINCIPIUL V

33. **Natura începe fiecare lucrare a ei dinăuntru în afară.** — (*V. principiu: partea internă mai întâi*). De pildă: ea nu formează mai întâi ghiarele, penele sau pielea paserii, ci părțile interne; cele externe din contră după aceea, la timpul lor.

34. (*Imitare*). Așa și *grădinarul*, nu altoește ori și unde și numai în partea externă a lemnului, ci despică corpul plantei drept în mijloc și înfige altoiul așa de adânc în substanța moleculară pe cât e posibil; apoi astupă bine părțile unde se îmbucă altoiul cu lemnul, ca cu chipul acesta să numai poată ieși suc, ci să se pătrundă imediat în partea internă a altoiului și să-și întrebuițeze întreaga sa putere spre bunul lui mers.

35. Tot așa și *arborele*, care se nutrește cu ploaia Cerului și cu sucurile pământului, nu-și însușește aceste materii de nutrițiune prin părțile externe ale coajii, ci prin porii părților sale interne. De aceea *grădinarul*, nu udă ramurile, ci rădăcinile și animalele nu se servesc de membrele externe spre a mistui alimentele, ci de stomac, care după ce le-a preparat le răspândește în întregul corp. Așa dar, dacă cultivatorul tinerimii se ocupă mai mult cu rădăcinile științei, adică cu *inteligența*, atunci și forța vitală va trece cu ușurință în trunchiu, adică în *memoriă* și în fine vor apărea foile și fructele, adică ușoara

întrebuințare a limbii și aplicarea practică a lucrurilor.

36. (*Abatere*). *Contra acestui principiu păcătuiesc acei învățători, cari vor să termine instruirea tinerimii încredințată lor prin multă dictare și învățare pe de rost, fără ca să se explice bine lucrurile. Și acei, cari voind să explice mult, nu pricep să țină măsură în explicarea lor, adică nu știu cum să se descopere cu îngrijire rădăcinile și cum să se așeze altoii științelor. Și cu chipul acesta nu torturează pe bieții școlari altfel, decât ca și când ar voi să despice o plantă, nu cu un cuțitaș, ci cu un ciocan mare.*

37. (*Indreptare*). *De aceea ar trebui ca de acum înainte:*

I. *Să se cultive mai întâi priceperea lucrurilor, după aceea memoria și în cele din urmă dexteritățile (întrebuințarea limbii și a mâinii).*

II. *Învățătorul să examineze toate căile și mijloacele pentru ascuțimea inteligenței și să le întrebuințeze cum se cade. (Despre aceasta vom vorbi mai amănunțit în capitolul următor).*

PRINCIPIU VI

38. **Natura își începe creațiunile sale cu formarea conturilor generale și termină cu particularitățile.** — (*VI principiu: mai întâiu ce e general*). De pildă: dacă vreă să formeze din ou o pasăre, atunci nu-i formează mai întâi capul, ochii, penele, picioarele, ci din contră încălzește întreaga masă a oului și prin aceasta o pune

în mișcare și produce vine și un anumit centru al întregii păserile (care se va transforma mai târziu în cap, aripi, picioare etc.), și numai atunci fiecare parte se poate dezvoltă complet.

39. (*Imitare*). *Arhitectul*, care procedează tot așa, concepe mai întâiu în mintea sa un plan general al întregii clădiri, sau își face o schiță pe hârtie, sau un model de lemn și după aceea pune temelia clădirii, construște zidurile și acoperământul. Apoi se ocupă cu lucrurile mai puțin însemnate și cari aparțin la complectarea casei, adică cu ușile, ferestrelle, scara etc.. Și în urmă de tot se ocupă cu împodobirea, adică cu pictura, cu sculptura, cu parchetarea scândurilor și altele.

40. Tot așa procedează și *pictorul*. El nu desemnează și pictează mai întâiu urechia, ochiul, nasul, gura, ci schițează numai fața (sau întregul om) și aceasta numai cu creionul și dacă observă, că schițarea lui are asemănare, atunci fixează acest contur cu pensula, însă iarăși numai în general. După aceea deosebete lumina de umbră, desemnează treptat diferitele membre și le împodobește cu felurite culori.

41. În același chip procedează și *sculptorul*, care vrea să facă o statuie; el ia o masă brută de piatră, o cioplește de jur împrejur și în adevăr mai întâi foarte simplu și după aceea fin, așa încât să redea trăsurile generale ale modelului; în cele din urmă lucrează cu cea mai mare îngrijire posibilă fiecare parte și o colorează.

42. De asemenea și *grădinarul* ia numai conturul arborelui, adică altoiul, care produce mai târziu tot atâtea ramuri, câți muguri a avut.

43. (*Abatere*). *Din acestea urmează, că e greșită calea, dacă se predau școlărilor științele dela început, până în cele mai mici amănunte, fără ca să li se dea mai dinainte o idee generală asupra întregului învățământ; și nimeni să nu se instruiască pe deplin într'o specialitate oarecare, fără ca să aibă cunoștințe despre celelalte.*

44. *Tot de aici urmează, că nu mai puțin e greșită calea, dacă se învață științele, artele și limbile, fără să se predea mai dinainte noțiunile preliminare.* Mi aduc aminte de o asemenea procedare, atunci când de abia începusem studiul Dialecticii, Retoricii, Metafizicii și imediat eram împovorați cu reguli amănunțite, cu comentarii, cu aplicarea comentariilor, cu compararea autorilor și discuțiunile lor. De asemenea eram îndopați cu studiul limbii latine, cu toate neregularitățile ei, și cu al limbii grece cu toate dialectele și noi nenorociții nici nu pricepeam despre ce e vorba!

45. (*Indreptare*). Mijlocul de îndreptare contra acestei neorândueli, va constă în următoarele:

I. *Copiii, cari se devotează studiului să fie puși în cunoștință cu temelia culturii generale, chiar dela începutul învățământului, adică împărțirea materialului de învățământ să se facă așa, ca studiile următoare, să nu pară că aduc ceva nou, ci că sunt numai o mai departe dezvoltare a ce-*

lor dintâi. Tot așa și *arborele*, chiar dacă ar fi de o 100 de ani, nu mai produce ramuri noi, ci cele ce s'a produs mai înainte se dezvoltă în alte ramuri.

II. *Ori și ce limbă, știință și artă să se predea mai întâi în cele mai simple noțiuni preliminare*, ca cu chipul acesta să poată avea școlarul o idee generală asupra lor; după aceea mai dezvoltate cu ajutorul *regulelor și exemplelor*; apoi *sistemele complete cu toate excepțiunile și anomaliile* și în fine *comentariile*, însă numai atunci când sunt de trebuință. Căci cine a priceput un lucru pe deplin atunci nu mai are nevoie de comentarii, ci din contră el singur va fi în stare de a comenta.

PRINCIPIUL VII

46. **Natura nu face salturi, ci înaintează treptat.**—(*VII principiu: toate treptat, iar nu cu salturi*). Și formarea paserii își are treptele sale, cari nici nu se pot sări, nici schimbă, până ce puiul nu iese din gheoacea spartă a oului. De îndată ce s'a făcut aceasta, *paserea mamă* nu-l lasă să zboare imediat și să-și caute singur nutrimentul (căci n'ar putea), ci îl nutrește singură și îl ajută spre a căpăta pene, încălzindu-l cu propria sa căldură. După ce i-a crescut penele nu-l gonește imediat din cuib spre a zbură, ci-l exersează puțin câte puțin de a-și întinde aripele, mai întâiu în cuib, după aceea să se ridi-

ce deasupra cuibului și a le mișcă în fine, afară din cuib, totuși în apropiere. Apoi din cracă în cracă, din arbore în arbore, din munte în munte. Și astfel va putea cu chipul acesta să zboare în aer liber. Toate acestea însă după cum se vede își au timpul său anume și nu numai timpul, ci și trepte și nu numai trepte, ci și o continuare neschimbătoare de trepte.

47. (*Imitare*). Tot așa înaintează și acel ce clădește o casă. El nu începe cu vârful, nici cu pereții, ci cu temelia. Și după ce a pus temelia, nu începe imediat cu acoperământul, ci clădește mai întâi pereții. Cu un cuvânt: *după cum se condiționează reciproc ori și ce, tot așa și nu altfel trebuie să se și uniască*.

48. Așa și *grădinarul* trebuie să observe trepte în lucrările sale. El trebuie să caute un trunchiu, să-l dezgroape, să-l planteze, curețe, despice, să înfigă altoiul, etc., și să nu lase nimic la o parte, nici să îngrijiască de una înaintea alteia. Și dacă totul înaintează treptat, atunci nu e posibil ca lucrarea să nu reușiască.

49. (*Abatere*). Așa dar e un lucru prost, dacă învățătorii nu împart materia de învățământ atât pentru sine, cât și pentru școlari, așa, ca nu numai una să urmeze încontinuu după alta, ci ca și fiecare să se termine neapărat într'un anumit timp. Căci dacă nu se stabilesc bine scopurile și mijloacele spre a ajunge la ele, precum și ordinea mijloacelor, atunci se va trece ușor ceva cu vederea, se va schimba și ușor se va încurcă lucrul.

50. (*Indreptare*). De aceea trebuie:

I. *Ca totalitatea studiilor științifice să se împartă în clase și că aceea ce se predă mai întâiu să deschidă calea la aceea ce se predă mai târziu.*

II. *Ca timpul să se împartă cu îngrijire, ca cu chipul acesta fiecare an, lună, zi și oră; să-și aibă partea sa anumită.*

III. *Ca această măsurare a timpului și a lucrului, să se observe bine, ca nu camva să se treacă ceva cu vederea, sau să se schimbe.*

PRINCIPIUL VIII

51. **Dacă natura începe ceva, ea nu încetează până nu-și termină lucrarea.** — (*VIII principiu: Nimeni să nu înceteze mai înainte de a-și termina lucrarea*). De pildă: dacă pasărea începe să ciociască ouăle fiind condusă la aceasta de un impuls al naturii, ea nu încetează până nu scoate puii. Căci dacă ar întrerupe numai câteva ore, atunci s'ar răci fructul și s'ar strică. Și chiar dacă a scos puii nu-'i părăsește imediat, ci îi încălzește până se întăresc în vieață și se acoper cu pene spre a putea suportă aerul.

52. (*Imitare*). Așa și *pictorul*, care a început un tablou face tot posibilul ca să-și continue lucrarea, căci numai astfel se prind culorile mai bine și țin mai mult.

53. Din același motiv, e cel mai bun lucru de a nu se întrerupe clădirea unei case deja începută. Căci altfel se strică lucrarea de soare, ploaie

și vânt și aceea ce se adaogă mai târziu nu se prinde bine. In fine se vatămă zidul făcându-se diferite găuri în el.

54. De asemenea și *grădinarul* procedează destul de înțelepțește, dacă punând o dată mâna pe plantă nu încetează până ce și-a terminat lucrarea. Căci de permite ca sucii trunchiului sau al altoiului să se usuze, atunci și planta se va usca.

55. (*Abatere*). De aceea e destul de vătămător lucru, dacă se dau copiii la școală ani și luni întregi și pe urmă se țin acasă în anumite timpuri de se ocupă cu alte afaceri. Tot așa, dacă învățătorul începe cu școlarii când una când alta și nu termină nimic. In fine și dacă n'are un plan stabilit după care să urmeze în fiecare oră, ca cū chipul acesta să se vadă încetul cu încetul un anumit progres. Unde lipsește un asemenea foc, acolo totul se răcește. Și nu în zadar e proverbul, *ca fierul să se bată până e cald*, căci de se răcește, atunci nu mai are asupra lui nici o putere ciocanul și va trebui să se bage încă o dată în foc, însă bine înțeles aceasta se face cu anumită pierdere de timp și de fier. Căci cu cât se bagă de mai multe ori în foc, cu atât se pierde mai mult din substanța lui.

56. (*Indreptare*). Din acestea urmează:

I. *Ca acel, care se dă la școală să se țină în ea până ce iese un om cu multe cunoștințe, moral și religios.*

II. *Localul școlii trebuie să fie într'un loc liniștit, departe de zgomote și de petreceri.*

III. *Ceea ce trebuie făcut conform prescripțiunii, să se facă fără întrerupere.*

IV. *Să nu se permită absențe și vagabondagiu ori și sub ce pretext.*

PRINCIPIUL IX

57. *Natura înlătură cu îngrijire aceea ce e contrariu și periculos. — (IX principiu: A ceea ce e contrariu trebuie înlăturat).* Pasărea, care încălzește ouăle prin clocire nu suferă în cuib vânt, ploaie sau piatră. Ea gonește de asemenea șerpi, pasări carnivore și altele.

58. *(Imitare).* Tot așa și *arhitectul* conservă lemnele, cărămida, țigla, varul pe cât se poate de uscate și nu lasă să se strice sau să se dărâme aceea ce s'a clădit o dată.

59. Asemenea și *pictorul* nu pune un tablou pictat de curând ori și unde, adecă în curent, sau la o căldură prea mare, sau să se umple de praf și să pună cineva mâna pe el.

60. Și *grădinarul* îngrădește vlăstarii fragezi spre a nu fi roși sau vătămați de capre și alte animale.

61. *Abatere.* Așa dar, se procedează foarte neînțeleptește *dacă se predau școlărilor chiar de la începutul studiului controversă, adecă, dacă li se inspiră îndoială asupra unui lucru oare care, mai înainte de a-l fi priceput. Căci ce înseamnă aceasta, de a clătina o mică plantă înainte de a prinde rădăcini?* (Foarte bine scrie Hugo: nimeni nu va putea să ajungă la o cunoș-

tință științifică a adevărului, dacă începe în învățământ cu examinarea controverselor). *Tot așa și tinerimea dacă nu e ferită de citirea cărților demoralizatoare și de a nu fi în contact cu colegi corupți.*

62. (*Indreptare*). De aceea se recomandă următoarele:

I. *Ca școlarii să nu primiască alte cărți spre citire, decât acele, care sunt destinate pentru clasa lor.*

II. *Ca aceste cărți să fie astfel întocmite, încât să se poată cu drept cuvânt numi izvoare ale înțelepciunii, moralității și pietății.*

III. *Să nu se permită nici un contact desrânat atât în școală, cât și în apropierea ei.*

63. (*Concluziune*). De se vor observa toate acestea cu îngrijire, atunci nu va fi posibil, ca școlarele să nu-și ajungă ținta lor.

CAPITOLUL XVII

Principiile cum se poate predă și învăță cu ușurință.

1. (Nu e destul de a putea ceva cu siguranță ci trebuie să doriască și **ușurința**). Am arătat cu ce mijloace poate să-și ajungă educatorul scopul său, acum să vedem cum trebuie să se acomodeze aceleași mijloace aptitudinilor spirituale, ca astfel întrebuințarea lor, să se facă ușor și plăcut.

2. (Zece principii). Studiind natura va rezultă, că instrucțiunea tinerimii se va face cu ușurință:

I, dacă va începe de timpuriu și înainte de a se corupe spiritele;

II, dacă începe cu o preparare intelectuală potrivită (învățământul intuitiv);

III, dacă pleacă dela general la particular și

IV, dela ce e mai ușor la ce e mai greu;

V, dacă nu se împovărează nimeni printr'un număr prea mare de materii;

VI, dacă nu se procedează cu grabă;

VII, dacă nu se constrâng spiritele la altceva decât la aceea ce au plăcere, potrivit etății lor și a metodei;

VIII, dacă se predau potrivit cu ajutorul intuițiunii;

IX, dacă se are în vedere utilul;

X, și dacă se predau toate după una și aceeași metodă.

PRINCIPIUL I

1. Natura începe cu îndepărtarea a tot ce nu e bun și curat.

3. (*Principiu: Să ia o materie curată*). Pasărea de pildă, întrebuințează spre clocire numai ouă proaspete cari conțin cea mai curată materie.

Dacă puiul a început să se formeze mai dinainte atunci se așteaptă în zadar vre un rezultat bun.

4. (*Imitare*). Dacă *arhitectul* vrea să clădiască o casă are nevoie de un loc viran, sau dacă vrea s'o clădiască în locul unei alteea, atunci trebuie neapărat s'o dărâme pe aceasta.

5. Asemenea și *pictorul*, desemnează mai bine pe o tablă curată. Dacă e deja desemnată, pătată, sau stricată, trebuie mai întâi curățită și dreasă.

6. De vrea cineva să conserve *unsori scumpe*, atunci are nevoie de butoaie goale, sau cel puțin curățite de vechiul lichid.

7. Tot așa și *grădinarul*, plantează mai cu plăcere vlăstari tineri. Iar de e nevoit să planteze și arbori mai trecuți, atunci trebuie să i curățe de ramuri, ca cu chipul acesta sucule să nu se răspândiască în altă parte. Și aceasta e pricina de ce a considerat *Aristotel privațiunea sau eliberarea între principiile lucrurilor*, de oarece crede că ceva imposibil, de a da unei materii o formă oare care, mai înainte de a înlătură pe cea dintâiu.

8. (*Abatere*). Din aceasta rezultă mai întâiu că e mai bine de a iniția spiritul în studiul înțelepciunii *când e fraged*, de oare ce nu e încă deprins de a se distrage cu ocupațiune nefolositoare. Căci, cu cât începe instrucțiunea mai târziu, cu atât progresează mai cu anevoință fiindcă sufletul e ocupat cu alte lucruri. *Al doilea, că un copil nu poate fi instruit cu bun succes de mai mulți învățători de o dată*, fiindcă e aproape imposibil, ca toți să observe una și aceeași formă ceea ce are ca consecință o distrugere și împiedecare a dezvoltării lui intelectuale. *Al treilea, că e o procedare nedibace* dacă în instrucțiunea tinerilor mai în etate nu se face începutul cu *educațiunea morală*, ca astfel înfrânându-li-se defectele să se poată face capabili pentru restul instrucțiunii. Dresătorii de cai i țin mai întâiu în fiare și i domolesc și apoi le formează inersul. De aceea, bine se exprimă *Seneca*: „*Mai întâiu învață moravuri și apoi înțelepciune, fiindcă aceasta se învață cu greutate fără moralitate*. Și

Cicerone: „Filosofia morală prepară spiritele pentru semănătura următoare”, etc..

9. (Indreptare). De aceea:

I. Să se înceapă instrucțiunea tinerimii de timpuriu.

II. Un școlar să aibă pentru unul și același obiect de studiu un singur învățător.

III. Mai întâi de toate să se aducă în ordine purtarea morală și aceasta după indicațiunile educătorului.

PRINCIPIUL II

10. Natura prepară materia așa, încât să poată primi forma.

(II principiu: în materie se naște dorința de a primi forma). Puiul fiind deja în deajuns format în ou, tinde către o perfecțiune mai mare, se mișcă, coaja se sparge dela sine, sau o sparge el cu ciocul. Odată ieșit din această închisoare, se bucură când e încălzit și nutrit de mamă-sa, deschide cu plăcere ciocul și înghite nutrimentul oferit; se bucură că poate vedeà cerul, că se deprinde la zburat și îndată după aceea să poată în adevăr zburà. Cu un cuvânt: el se grăbește bucurous la toate darurile naturii, însă numai *treptat*.

11. (Imitare). Așa trebuie să îngrijiască și grădinarul, ca planta prevăzută cu umezeală și căldură după trebuință să poată prosperà bine.

12. (Abatere). Așa dar, rău îngrijesc de binele copiilor acei, cari 'i constrâng să învețe contra voinții lor. Căci ce se poate sperà dela ei

la urma urmelor? Dacă cineva n'are poftă de mâncare și totuși 'și îndoapă stomacul, atunci nu poate urmă din aceasta decât greață, sau cel puțin o proastă mistuire și o indispozițiune. Din contră, dacă cuiva 'i e foame, atunci mănâncă cu poftă, stomacul mistuește bucatele pe cât sunt calde și le transformă cu îngrijire în carne și sânge. De aceea zice *Isocrat*: „*Cine învață cu plăcere, învață mult*”. Și *Quintilian*: „*Dorința de a învăța se întemeiază pe voință și ea nu se poate constrânge*”.

13. (*Indreptare*). Așa dar:

I. *Dorința de a ști și a învăța trebuie să se deștepte în copii cu ori și ce chip.*

II. *Metoda de învățământ să micșoreze oboseala în învățare, ca astfel să nu existe nimic ce ar displăcea școlarilor și îi ar înspăimânta să mai urmeze cu învățătura.*

14. (*Cum trebuie să se deștepte și să se nutriaască în copii dorința de învățătură*). Dorința de învățătură să deșteaptă și nutrește însă în copii de către părinți, de învățători, de școală, de obiectele de învățământ de metode, de autorități.

15. (I, *din partea părinților*). Din partea părinților se face aceasta 1) dacă ei în fața copiilor laudă învățătura și pe învățați; 2) dacă îi îndeamnă să se siliască cumpărându-le cărți și haine frumoase, sau dacă le promet ceva frumos; 3) dacă laudă copiii pe învățător (și mai ales pe al lor) atât pentru excelenta lui cultură, cât și pentru purtarea lui față de școlari (*căci iubirea și stima sunt cele mai puternice sentimente*

de a întipări dorința de imitare); 4) în fine dacă 'i trimit câte o dată cu vre o însărcinare, sau cu câte un mic dar la el, etc.. Cu chipul acesta vor reuși de a-'i face să iubiască atât învățătura, cât și pe învățător.

16. (II, din partea învățătorilor). Din partea învățătorilor 1) dacă sunt binevoitori și simpatici și nu 'și îndepărtează inimile prin asprimea lor, ci din contră le atrag prin atitudinea lor părintească și cuvintele lor; 2) dacă laudă studiile ce au să predeă pentru importanța, atracțiunea și ușurința lor; 3) dacă laudă câte o dată pe cei silitori (și dacă împart copiilor mai mici, mere, nuci, zahăr, etc.); 4) dacă 'i cheamă și le arată, tablourile acelor ce au să învețe altă dată, instrumente optice și geometrice, planigloburi și alte lucruri ce sunt în stare să-i uimiască; 5) dacă înformează pe părinți despre ceva prin ei; — cu un cuvânt 6) dacă tratează pe școlari cu blândeță, le va câștiga cu ușurință inima, așa încât mai bucuros vor stă la școală decât acasă.

17. (III, din partea școlii, fiind prevăzută atât în năuntru, cât și în afară, cu tot felul de lucruri atrăgătoare). Școala însăși trebuie să fie un loc plăcut oferind ochilor atât în năuntru cât și în afară o bună privire. În năuntru să fie o cameră luminoasă, curată și împodobită cu tot felul de tablouri. Aceste tablouri pot să reprezinte sau figurile bărbaților renumiți, hărți geografice, fapte istorice, sau altele. În afară să fie împrejurul școlii nu numai un loc liber pentru plimbare și joc (căci aceasta nu se poate opri

copiilor după cum vom vedea mai jos), *ci deasemenea și o grădină* în care să fie introduși copii câte o dată spre a privi arborii, florile și alte plante. De se va proceda astfel, atunci vor merge copiii la școală nu cu mai puțină plăcere, de cât merg de obicei la bălciuri unde totdeauna speră de a vedea și auzi ceva nou.

18. (IV, *din partea obiectelor*). Și obiectele atrag tinerimea dacă corespund inteligenței ei și se predau cu claritate și dacă se însoțesc și de observațiuni glumețe sau mai puțin serioase, însă totdeauna plăcute. Căci aceasta însemnează a uni *plăcutul cu utilul*¹⁾.

19. (V, *din partea metodei, ca să fie naturală*). *Metoda* însăși spre a putea deștepta gustul la învățătură trebuie să fie *mai întâi naturală*. Căci aceea ce e natural și ia dela sine mersul său. Apa n'are nevoie de a fi silită să curgă la vale; să se înlătore numai stăvilarul sau altceva ce o oprește și atunci se va vedea îndată curgând. De asemenea și pasărea de a fi îndemnată să zboare, să se deschidă numai colivia. Nici ochiul sau urechia n'au nevoie de a fi îndemnați să priviască un tablou frumos sau să asculte o melodie plăcută ce li se oferă; din contră au nevoie la asemenea lucruri mai mult de ținerea în frâu. Cerințele unei metode naturale se pot vedea din capitolul precedent și din regulile ce urmează mai jos.

1) Horaț, Art. poetic. 343: „Omne tulit pomtum qui mismit utile dulci.

(*Să se uniască cu prudență plăcutul cu utilul*). Al doilea, spre a putea atrage metoda spiritele, trebuie să fie îndulcită cu o anumită prudență, așa încât toate obiectele de învățământ ori cât de serioase ar fi, să se predeă într'un mod plăcut și atrăgător și anume în forma unei conversațiuni sau în proverbe și fabule. Mai amănunțit însă despre aceasta în alt loc.

20. (VI, *din partea autorităților*). *Autoritățile* civile și școlare pot însă să stimuleze pe școlari, dacă iau parte în persoană la ori și ce act public (*pot ele să constea în exerciții de declamațiuni și disputațiuni, sau în examinări și promoțiuni*) și laudă pe cei mai silitori și le dau daruri (fără deosebire de persoană).

PRINCIPIUL III

Natura produce ori și ce din elemente, cari după mărime sunt neînsemnate, iar după conținut puternice.

21. (III *principiu: Ori și ce din elemente, cari sunt proprii lucrurilor*). Materia de pildă, din care trebuie să fie formată pasărea, se concentrează într'o picătură și se înconjoară cu o ghioațe spre a se putea purta cu ușurință în pânțele și încălzi la clocire. Și totuși conține în sine după conținut întreaga pasăre, fiindcă mai târziu se formează din sufletul închis, corpul pasării.

22. (*Imitare*). Așa și *arborele*, ori și cât de mare ar fi, se coprinde în sâmburile fructelor sale, sau în vârful ramurilor, în altoi; și dacă

Îl punem în pământ se formează din el iarăși un arbore prin puterea care lucrează în interiorul său.

23. (*Abatere extraordinară*). *Contra acestui principiu se păcătuiește în școli de obicei pe măsură.* Cei mai mulți învățători se obosesc de obicei prin aceea, că în loc de a semăna semințe, imediat seamănă plante și în loc de a planta vlăstari, imediat plantează arbori; adică în loc să comunice școlarilor elementele fundamentale le comunică un chaos de diferite concluziuni și chiar texte complete. Și totuși după cum e sigur, că lumea e compusă din patru elemente, tot așa e sigur că și învățământul se întemeiază pe foarte puține principii din care (după ce s'au cunoscut felurite deosebiri) rezultă o mulțime imensă de concluziuni, întocmai după cum la un arbore pot să iasă dintr'o puternică rădăcină sute de ramuri, mii de foi, flori și fructe. O, bine ar fi să se îndure Dumnezeu de timpul nostru și să deschidă cuiva ochii minții spre a observa bine legătura dintre lucruri și s'o facă cunoscută și altora!

Cu ajutorul lui Dumnezeu am de gând ca în *Sinopsă* (privire asupra pansofiei creștine) să dau o probă a încercării mele cu umilă speranță, ca Dumnezeu să dea la lumină prin alții mai mult decât prin mine.

24. (*Indreptare*). Să se observe însă trei lucruri:

I. *Fiecare artă să fie coprinsă în regulile cele mai scurte și precise.*

II. *Fiecare regulă trebuie exprimată cu vorbele cele mai scurte și înțelese.*

III. *Fiecare regulă să fie urmată de mai multe exemple, ca cu chipul acesta să se poată observă lămurit cât se întinde întrebuințarea acestor reguli.*

PRINCIPIUL IV

25. *Natura pornește dela ce e ușor la ce e greu.*

(*IV principiu: Ce e mai întâiu*). Formarea oului de pildă nu începe cu partea cea mai tare, cu gheoacea, ci cu conținutul, care la început e înconjurat numai de o peliță și tocmai mai târziu de gheoacea tare. Tot așa și *pasărea* care voește să zboare, trebuie să se deprindă mai întâiu de a stă în picioare, după aceea de a mișcă aripile, a zbură puțin și în cele din urmă de a zbură în aerul liber.

26. (*Imitare*). Așa și *tâmplarul*, mai întâiu învață a tăia lemne, după aceea a le ciopli și în cele din urmă a face din ele clădiri complete, etc..

27. (*Diferite abateri*). Așa dar, e o procedare greșită dacă se învață în școală ceva necunoscut prin ceva deasemenea necunoscut, după cum se și întâmplă.

1, *dacă se dau începătorilor în limba latină reguli deasemenea latinești*, ceea ce e tocmai așa, ca și când cineva ar voi să explice ebreeste cu reguli în limba ebraică, arabește cu reguli în limba arabă, etc..

II.) *dacă tot aceluiași începători li se dă în ajutor un dicționar latino-german, în timp ce ar trebui să se întâmple contrariul.* Căci, ei nu voesc să învețe limba maternă cu ajutorul limbii latine, ci cea latină cu ajutorul celei materne.. (Dspre această încurcătură mai mult în^o Cap. XXII).

III. *Dacă se dă copiilor un învățător strein, care nu le cunoaște limba.* Căci dacă li se răpește mijlocul comun (de a se putea înțelege unul cu altul și se mulțămesc numai cu semne și presupuneri, ce înseamnă aceasta altceva, decât turnul Babilonului?)

IV. *Se depărtează dela adevărata metodă dacă se instruește după aceleași reguli gramaticale (după ale lui Melanchton sau Rameus) tinereimea tuturor popoarelor (de pildă cea franceză, germană, boemă sau polonă, maghiară etc.), în timp ce fiecare din aceste limbi și are o pozițiune particulară și până la un punct oare care proprie față de cea latină și care trebuie descoperită mai dinainte, dacă voim să facem cunoscut copiilor natura limbii latine în modul cel mai lesnicios.*

28. (*Indreptare*). Aceste greșeli se pot combate:

I. *Dacă învățătorul și școlarii vorbesc aceeași limbă.*

II. *Dacă toate explicațiunile se fac în limba cunoscută.*

III. *Dacă gramatica și dicționarul sunt acomodate limbii cu ajutorul căreia trebuie să se învețe*

cea nouă (de pildă gramatica latină celei materne, și cea grecească celei latine).

IV. *Dacă studiul unei limbi noi înaintează treptat așa, ca școlarul să se deprindă mai întâi a înțelege (căci aceasta e cel mai ușor lucru), după aceea să scrie (lăsându-i timp mai întâi să cugete), și în fine să vorbiască (și aceasta e mai greu, de oarece se face fără preparare).*

V. *Dacă se unește limba latină cu cea maternă, atunci cea maternă ca cea mai cunoscută să precedeze celei latine iar cea latină să-i urmeze.*

VI. *Dacă materia de învățământ se aranjează așa, încât școlarilor să li se facă cunoscut mai întâi aceea ce e mai aproape de tot, apoi ceea ce e mai aproape, mai departe și în fine mai departe de tot.*

Dacă se dau copiilor reguli spre învățare pentru prima oară (ca de pildă din Logică, Retorică etc.), atunci trebuie să fie lămurite cu exemple ce nu pot fi pricepute de ei și anume cu exemple teologice, politice, poetice și altele, ci cu exemple luate din viața de toate zilele. De altfel nu pricep nici regula, nici întrebuintarea ei.

VII. *Dacă se exersează copiilor mai întâi senzurile (ca cel mai ușor lucru), după aceea memoria, apoi cugetarea și în cele din urmă rațiunea. Căci aceasta e procedarea cea adevărată, fiindcă or își ce cunoștință și ia naștere în intuițiunea senzuală și apoi prin imaginațiune se comunică memoriu; prin inducțiune din aceea ce particular se formează priceperea noțiunii ge-*

nerale și în fine *judicata*, asupra lucrurilor ce sunt îndestul de înțelese, spre a putea face cunoștința destul de sigură.

PRINCIPIUL V

Natura nu se împovărează, ci se mulțamește cu puțin.

(*V principiu: nimic nu trebuie împovorat*). Ea nu cere de pildă doi pui dintr'un ou, ci e mulțămărită dacă iese unul cum se cade la lumină. (Imitare). *Grădinarul* nu altoește un trunchiu cu mai mulți altoi, ci de mult, dacă a observat că e destul de puternic, 'l altoește cu câțiva.

30. (*Abatere*). Așa dar e o distragere a spiritelor, dacă se dă școlărilor în același timp diferite obiecte spre învățare, ca de pildă Gramatică, Dialectica, Retorica, Poetica, limba greacă etc., și acestea toate în unul și același an (Comp. Cap. precedent, principiul IV).

PRINCIPIUL VI

31. Natura nu se grăbește, ci înaintează încet.

(*VI principiu: nimic cu grabă*). *Pasărea* de pildă, nu aruncă oule în foc spre a scoate pui mai repede, ci 'i lasă să iasă încet cu căldura naturală; de asemenea nu-'i îndoapă cu mâncare spre a-'i crește cât mai repede (căci prin aceasta mai ușor i-ar asfixia), ci din contră le dă cu înțelul și cu prudență și atâta, cât poate să mistuiască fragedul lor stomac.

32. (*Imitare*). Aşa şi *arhitectul*, nu clădeşte cu repeziciune zidurile pe temelie şi acoperământul pe ziduri, până ce temelia nu e îndeajuns de uscată şi întărită spre a putea suportă greutatea, căci de altfel s'ar dărâma întreaga casă. De aceea, clădirile mari de piatră nu pot fi terminate într'un an, ci trebuie să li se rezerve un timp îndestulător.

33. Asemenea şi *grădinarul* nu cere, ca un arbore să crească în timp de o lună, sau să dea fructe în timp de un an. De aceea, nu se îngrijeşte zilnic de el să-l ude, nici nu caută să încălziască plantele cu foc sau cu var nestins, ci e mulţumit cu umezeala cerului şi cu căldura solară.

34. (*Abatere*). De aceea, e un fel de tortură pentru tinerime.

I. Dacă se ţine ocupată cu învăţământul public şi cu exerciţii zilnice 6, 7 sau 8 ore şi pe lângă acestea încă câteva ore cu lecţiuni private.

II. Dacă se împovărează cu dictate, teme şi altele ce trebuiesc învăţate pe de rost până se scârbesc şi chiar şi pierd cumpătul, după cum vedem adesea. Căci ce ar folosi, dacă s'ar turnă cu forţă ceva într'un butoi (şi cu care se compară mai adesea spiritul copiilor), iar nu picătură cu picătură, cât poate să intre? De sigur, cea mai mare parte a liquidului ar da pe delături şi mult mai puţin va intra înăuntru decât ar intra, dacă s'ar turnă picătură cu picătură. Aproape nebuneşte procedează acel, care doreşte să înveţe pe şcolari nu atât cât pot ei să pri-

ceapă, ci atât cât voește el. Puterile copilului trebuie ajutate, dar nu apăstate și *învățătorul tinereții e întocmai ca un medic, numai servitor al naturii, iar nu stăpânul ei.*

35. (*Indreptare*). Ușurința învățământului și plăcerea de a învăța se vor dezvoltă mai mult în școlari.

I. *Dacă se vor ține mai puține ore în școlile publice și anume 4 și dacă li se vor lăsa tot atâtă și pentru ocupațiunile private.*

II. *Dacă li se va ocupa memoria cu foarte puține lucruri și anume numai cu ce e mai principal, iar restul 'l lasă spre a-l prelucra în libertate.*

III. *Dacă li se va da spre învățare numai aceeace ei pot pricepe și care pricepere va crește cu progresul studiilor și înaintarea în vârstă.*

PRINCIPIUL VII

36. Natura nu scoate nimic la iveală cu forța, ci nimei aceeace e complet format înăuntru și caută să iasă dela sine.

(*VII principiu: nimic contra voinței*). Ea nu silește de pildă *puiul* să părăsiască oul până ce nu i s'au format și întărit bine membrele; nu'l silește să zboare mai înainte de a aveà aripi; nu'l aruncă afară din cuib mai înainte de a ști că e în stare de a zbură etc..

Așa și *arborele* nu produce ramuri până ce nu'l silește sucule se ridică din rădăcini; nici mugurii nu se desfac până ce frunzele și florile formate din suc nu caută să se dezvolte; nici flo-

rile nu și le leapădă până ce fructul coprins în ele nu s'a acoperit cu o peliță; de asemenea nu i cad nici fructele până ce nu s'au copt.

37. (*Abatere*). Așa dar se siluesc școlarii.

I. Dacă li se impun lucruri ce întrec etatea și inteligența lor.

II. Dacă li se dă să învețe pe de rost sau să lucreze ceva, fără nici o preparare sau explicare anterioară.

38. Din cele zise rezultă:

I. *Să nu se întreprindă cu tinerimea lucruri la cari etatea și puterea ei intelectuală nu'i permit.*

II. *Să nu se învețe pe de rost decât lucruri, cari au jost pricepute.* Deasemenea să nu se ceară nimic pe de rost, afară numai dacă se presupune că copilul posedă bine aceea ce se cere.

III. *Să nu se dea spre prelucrare decât aceea ce s'a explicat în deajuns.*

PRINCIPIUL VIII

39. **Natura se ajută singură în felul în care poate.**

(*VIII principiu: toate cu tact și rațiune*). Oulului de pildă nu i lipsește căldura vitală proprie și totuși ea se ajută de căldura solară și de penele pasărei ce clocește. Dumnezeu, părintele naturii, îngrijește de aceasta. De asemenea puiul ieșit din gheoace se încălzește de mama sa atât cât e trebuință și se formează și întărește de ea pentru diferitele trebuințe ale vieții. Aceasta o putem observa la berze, care și ajută puii purtân-

du'i în spinare spre a-i duce în cuib, chiar dacă și mișcă aripile. Tot așa ajută pe copii și acei ce sunt însărcinați cu îngrijirea lor. Ii învață să țină capul drept, să stea jos, în picioare, să umble puțin ținându-i de mână, după aceea liberi și în cele din urmă căpătând siguranță să umble repede. Iar dacă 'i învață să vorbiască, le pronunță mai întâi cuvintele și le arată cu mâna ce înseamnă acele cuvinte etc.

40. (*Abatere*). Așa dar, tiran e acel învățător care dă școlarilor ceva spre lucrare fără să le explice în deajuns despre ce e vorba, sau să le arate cum trebuie să înceapă și cu atât mai puțin, că nu'i ajută de loc în încercările lor, ci din contră, 'i lasă să lucreze singuri și să-i treacă sudorile și dacă nu fac bine devine furios. Ce înseamnă aceasta altceva, decât o torturare a tinereții? Intocmai așa ca și când o doică ar voi să constrângă un mic copilaș, să umble, care încă tremură să stea în picioare, și dacă n'ar putea, să înceapă a'l bate. Altfel ne învață însă natura și anume să avem atâta timp răbdare pentru slăbiciune, cât lipsește puterea.

41. (*Indreptare*). Din acestea rezultă:

I. *Că din cauza învățaturii să nu se bată nimeni.* (Căci dacă nu învață școlarii a cui e vina decât a învățătorului, care sau nu pricepe, sau nu 'și dă silința de a 'i face silitori!)

II. *Ce trebuie ca școlarii să învețe pe de rost, și li se explice bine, încât ei să vadă lucrurile așa de lămurit, cum văd cele 5 degete dela mână.*

III. *Și ca să li se întipărească bine memoria ce*

învăță, trebuie să se întrebuițeze pe cât e posibil și senzurile.

42. *De pildă, trebuie ca auzul să se uniască cu vederea și limba cu mâna.* Așa dar, aceeașe școlarii trebuie să știe, nu numai să li se istoriască, încât să între printr'o ureche și să iasă prin cealaltă, ci să li se și desemneze, ca astfel cu ajutorul ochilor să se poată întipări mai bine în imaginațiune. După aceea, să învețe iarăși ca să pronunțe cu gura și să arăte cu mâna, încât să nu treacă la alte lucruri până ce nu s'au întipărit bine ochilor, urechilor, spiritului și memorii. *Și spre acest scop ar fi bine, ca tot ceeașe se tratează într'o clasă, să se reprezinte figurat pe pereții clasei și acestea pot să fie precepte și reguli sau tablouri și embleme pentru ramura de învățământ ce se tratează.* Și dacă se procedeașe astfel, nu și poate cineva închipui, cât de mult contribuiește la întipărirea lor. Aici e nevoie iarăși de a se deprinde școlarii să treacă în caetele lor de notițe aceeașe aud și citesc în cărți, fiindcă prin aceasta, pe de o parte se ajută imaginațiunea, iar pe de alta se înlesnește aducerea a-minte.

PRINCIPIUL IX

43. *Natura nu produce nimic al cărui folos nu s'ar arată îndată.*

(IX principiu: ori și ce, să se poată întrebuița). Dacă formează de pildă o păsărică, se arată îndată, că aripele sunt destinate pentru zburat,

picioarele pentru mers etc.. Aşa şi cu *arborele*: Ori şi ce se produce din el are un folos, până şi coaja care acoperă fructele etc..

44. (*Imitare*). Aşa dar, învăţătorul va uşura lucrarea şcolarilor, dacă le va arăta atunci când 'i învaţă ce folos are ori şi ce pentru viaţa de toate zilele. Aceasta să se observe pretutindeni: în învăţământul limbistic, în *Dialectică*, *Aritmetică*, *Geometrie*, *Fizică*, etc.. Nu se observă aceasta, atunci aceea se predă şcolarilor li se pare ca ceva neuzit, — ca dintr'o altă lume. Şcolarul nu se va interesa cum sunt aceste lucruri în realitate şi cum sunt create şi de aceea el crede mai mult, decât ştie. Dacă i se va arăta însă, care e scopul fiecărui lucru, atunci i se va da chiar în mână, ca cu chipul acesta să se convingă singur de ştiinţa sa şi să se bucure de munca sa.

45. De aceea, să nu se înveţe, decât ceea ce are un folos evident.

PRINCIPIUL X

46. Natura se serveşte în lucrările ei pretutindeni de aceeaşi formă.

(*X principiu: ori şi ce întru mod uniform*). De pildă, după cum e formaţiunea unei pasert, aşa e şi a celorlalte şi chiar a tuturor animalelor în genere şi numai în anumite cazuri e diferită. Aşa şi cu *plantele*: dacă, cum o iarbă iese şi creşte din sămânţa sa; după cum se plantează un arbore, creşte şi înfrunzeşte, tot aşa şi ceilalţi pretutindeni şi totdeauna. Şi după cum se dezvoltă

o foaie într'un arbore așa și celelalte și după cum în anul acesta, așa și în cel viitor și în ori și ce timp.

47. (*Abatere*). Schimbările de metodă încurcă așa dar tinerimea și fac ca studiile să-'i fie chiar neplăcute, fiindcă nu numai, că diferiți învățători predau științele în diferite chipuri, ci chiar unul și același se predă diferit. De pildă, altfel Gramatica, altfel Dialectica, în timp ce s'ar putea predă în o singură formă după armonia ce există în univers și după relațiunile și legăturile ce au lucrurile și cuvintele între ele.

48. (*Indreptare*). De aceea să se observe:

I. *De a nu se întrebuintă decât una și aceeași metodă pentru toate științele; una și aceeași pentru toate artele și limbile.*

II. *Ca în aceeași școală, să nu existe pentru toate lucrările, decât aceeași ordine și metodă.*

III. *Ca edițiunile cărților pentru aceeași materie să fie pe cât posibil aceleași.*

Astfel vor înainta toate fără întrerupere și cu ușurință.

CAPITOLUL XVIII

Principiile cum se poate predă învățământul în mod temeinic.

1. (*Obicinuita cultură câștigată în școli e superficială*). Mulți se tânguiesc, că puțini sunt, cari să iasă cu o cultură temeinică din școli, ci cei mai mulți de abia ies cu ceva superficial, — cu un fel de spoială. Faptul în sine confirmă această tânguire.

2. (*O îndoită cauză*). De se întreabă cineva, care ar fi cauza acestei stări de lucruri, apoi ea e îndoită: 1) sau, fiindcă *școalele* se ocupă cu lucruri de nimic și lasă la o parte pe cele însemnate; 2) sau, fiindcă *școlarii* uită aceea ce au învățat o dată, nerămânându-le aproape nimic în minte. Cea din urmă greșeală e așa de generală, încât foarte puțini sunt, cari nu s'ar plânge de ea. Căci, dacă am putea să reproducem tot ce am învățat, auzit și înțeles, cât de învățați n'ar trebui să fim considerați! Doar nu ne-a lipsit ocaziunea de a ști multe! Inșă, de oarece nu se

procedează în mod regulat, e sigur, că ne procurăm apă cu sita.

3. (*Medicamentele spre a putea combate ambele aceste cauze, să se împrumute dela metoda naturală*). Oare nu se află nici un medicament contra acestui rău? Bine înțeles, dacă intrăm în școala naturii și căutăm căile pe care le urmează spre a putea face, ca creaturile ei să aibă durată. Se va putea afla, — o afirm, — o cale cu ajutorul căreia cineva va fi în stare să știe nu numai cât a învățat, ci mai mult decât a învățat, în timp ce va putea să reproducă cu ușurință nu numai aceea ce a învățat dela dascălii săi și a câștigat din diferiți autori, dar va putea să judece asupra lucrurilor și prin el însăși cu destulă cunoștință.

4. (Zece trepte). Aceasta se va realiza.

I. *Dacă se vor predă numai lucruri cari au un folos real.*

II. *Dacă toate se învață fără întrerupere.*

III. *Dacă li se pune o temelie solidă.*

IV. *Dacă această temelie e așezată cât se poate de adânc.*

V. *Dacă tot ce se predă mai târziu nu se realizează decât pe această temelie.*

VI. *Dacă ori și ce lucru, care coprinde părți ce se deosebesc unele de altele, se clasifică cu cea mai mare îngrijire.*

VII. *Dacă tot ce se învață mai târziu se clădește pe aceea ce s'a învățat mai înainte.*

VIII. *Dacă tot ce stă în legătură unul cu altul se unește în mod trainic.*

IX. *Dacă ori și ce lucru se aranjează după puterea inteligenței, memorii și limbii.*

X. *Dacă toate se întăresc prin exerciții continue.*

Să studiem acum fiecare punct în parte.

PRINCIPIUL I

5. *Natura nu întreprinde nimic nefolositor.*

(*I principiu: să nu se înceapă nimic ce nu-i de trebuință*). De pildă, dacă natura începe să producă o pasăre, apoi ea nu-i formează coarne, solzi, patru picioare sau altceva de care n'ar avea nevoie cândva, ci un cap, o inimă, aripi etc..

Tot așa și arborelui nu-i formează urechi, ochi, pene, peri, ci coajă, sevă, rădăcini și altele.

6. (*Imitare mecanică*). Și acel, care voește să aibă câmpii și grădini fructifere nu le plantează cu neghină, spini și ciulini, ci cu semințe și plante alese.

7. De asemenea și arhitectul, care voește să clădiască o casă solidă nu întrebuițează pae, humă; lemne de salcie, ci pietre, cărămidă, lemne de stejar și alt material de o calitate solidă.

8. (*Și în școli*). *În școli să nu se învețe așa dar I) decât lucruri, cari pot să folosiască atât în viața aceasta, cât și în cealaltă — mai mult însă în cealaltă.*

(*Acele lucruri să se învețe aici pe pământ, zice sf. Ironim a căror cunoștință continuă până în cer*).

II. *De i se dă tinerimii ceva spre învățare din*

cauza nevoilor acestei vieți, apoi atunci trebuie să fie de așa natură, încât să nu se aducă prin aceasta nici o vătămare vieții viitoare, — iar celei prezente să-i aducă un adevărat folos.

9. (*Să se învețe numai lucruri folositoare*). Căci la ce folosește învățarea unor lucruri, cari nu pot să aducă vre un folos nici aceluia ce le știe și nu pot să fie vătămătoare nici aceluia ce nu le știe și pot să fie uitate din cauza înaintării în vârste sau a altor ocupațiuni? Scurta noastră viață are așa de multe lucruri folositoare cu care poate fi ocupată, încât n'ar mai putea rămâne nimic pentru petreceri zadarnice. *De aceea școlile să aibă în vedere de a nu ocupa tinerimea decât cu lucruri serioase.* (Cum că și jocurile pot fi întrebuițate cu folos, despre aceea vom vorbi în alt loc).

PRINCIPIUL II

10. **Natura nu trece nimic cu vederea din aceea ce crede ea folositor pentru corpul ce 'l formează.**

(*II principiu: nimic din aceea ce aparține lucrurilor nu trebuie lăsat la o parte*).

De pildă: dacă formează o pasăre nu uită capul, aripile, picioarele, ghiarele, pelea, ochii și în fine aceea ce aparține unei ființe zburătoare, etc..

11. (*Imitare în școli*). **Așa dar, dacă școlile formează pe om în același mod, apoi atunci**

să-l formeze în totul așa, încât să fie capabil pentru toate trebuințele acestei vieți și pentru eternitate însăși către care tinde tot ce se petrece aici.

12. Prin urmare, în școli, trebuie să se învețe nu numai științe, ci de asemenea și moralitate și pietate. Cultura științifică să caute de a înnobila omului inteligența, limba și mâna, ca cu chipul acesta să poată studia, discuta și lucra cu rațiune tot aceea ce e spre folosul lui. Dacă va rămâne ceva la o parte din aceasta, atunci se produce un abis, care, nu numai că ascunde în sine o lipsă de cultură, ci stânjenește de asemenea și temeinicia. *Nimic nu poate fi temeinic, decât atunci când e studiat din toate punctele de vedere.*

PRINCIPIUL III

13. **Natura nu face nimic fără temelie sau rădăcină.**

(III principiu: lucru solid pe o temelie solidă). Mai înainte ca o plantă să fi prins rădăcini nu poate să crească; dacă încearcă atunci se ofilește și dispare. De aceea, un grădinar înțelept nu plantează dacă nu observă, că trunchiul a prins rădăcini. La pasăre și la ori și ce animal locul rădăcinii 'l țin intestinele, care încep să se formeze mai întâiu, fiindcă sunt temelia întregului corp.

14. (Imitare). Așa și *arhitectul* nu începe o clădire decât numai atunci, când i-a pus o temelie solidă căci de altfel întreaga clădire e amenințată

cu căderea. În același chip și *pictorul* dă colorilor sale o temelie, căci fără de aceasta colorile pot să dispară, sau să se curățe și să se întunece.

15. (*Abatere*). Să pue o asemenea temelie învățământului neglijează acei învățători, cari 1) nu se silesc de a face pe școlari studiosi și atenți, 2) cari nu caută să deă școlarilor o privire generală asupra întregului material de studiu, ca cu chipul acesta să poată observă destul de bine ce se poate întâmplă și ce se întâmplă. Dacă școlarul învață din contră fără atențiune și plăcere, cum se poate așteptă cineva la ceva temeinic din parte-i?

16. (*Indreptare*). De aceea:

I. Ori și ce studiu s'ar începe cu școlarii, să se caute de a deșteptă în ei iubirea spre acesta, dându-le probe de folosul și însemnătatea lui.

II. Ar fi bine să se caute de a întipări în mintea școlarului o idee generală asupra limbii și artei, mai înainte de a procedă la tratarea speci-ală a unui obiect, ca cu chipul acesta școlarul să poată privi chiar dela început scopul și limitele în totalitatea lui, cum și formațiunea lui internă. Căci după cum scheletul e temelia întregului corp, așa și planul unei arte e temelia întregii arte.

PRINCIPIUL IV.

17. Natura așează rădăcinile în adâncime.

(IV principiu: *temelia să fie adâncă*). Așa de pildă, ea a ascuns intestinele animalului cu totul în interiorul său. Și cu cât sunt mai adânci rădăcinile arborelui, cu atât e mai solid. Sunt din contră la suprafață, atunci poate să fie ușor desrădăcinat.

18. (*Indreptare*). Din acestea rezultă, că dorința de învățătură să se deștepte cu seriozitate în școlar și că tot ce e principal să se întipăriască în mintea lui și să nu se procedeze mai departe la studierea complectă a unei arte sau limbi, mai înainte de ce nu s'a stabilit, că are o idee generală asupra lor și că i s'a întipărit bine în minte.

PRINCIPIUL V.

19. Natura produce totul din rădăcini și nu din altă parte.

(V principiu: *totul din propria și rădăcină*). Tot ce se arată la un *arbore*, ca lemnul, coaja, foile, vlăstarii și fructele n'au alt început decât din rădăcină. Căci de și ploaea cade de sus și udă grădinile, totuși ea se absoarbe prin rădăcini și se răspândește mai departe prin trunchiu, ramuri frunze și fructe. De aceea și horticultorul, deși iă altoiul de aiurea, trebuie însă să-l așeze în trunchiu în așa chip, încât să se pară ca și înnăs-

cut; absoarbe seva aceleași rădăcini, prin ea se nutrește și cu ajutorul rădăcinii se poate dezvoltă. De aici înainte nu mai are arborele trebuință de nimic, adecă să-i se adaoge ramuri și frunze din altă parte. Așa și cu pasărea, dacă e să se acopere cu pene; nu să iă dela altă pasăre, ci ies din interiorul propriului său corp.

20. (*Imitare mecanică*). Tot astfel și deșteptul *arhitect* clădește în așa chip, încât ori și ce să se rezeme pe propria și temelie, fără alte propte din afară. Căci, dacă o clădire ar aveà trebuință de ele, atunci probează, că e defectuoasă și gata să se dărâme.

21. Și cine vreà să-și facă un *eleșteu* sau o *jântână*, acela n'aduce apă din altă parte sau să aștepte apa de ploae, ci sondează până ce găsește izvoare și le conduce prin canale și tuburi ascunse în rezervoarele sale.

22. Din acest principiu rezultă, că a instrui pe tinerime cum se cuvine nu constă în a le vâri în cap o mulțime de cuvinte, fraze, expresiuni și opiniuni din diferiți autori, *ci a le deschide calea cum să priceapă lucrurile, ca cu chipul aceștia să iasă din ea pârae ca dintr'un izvor, sau după cum ies din mugurii arborilor foi, ramuri și fructe*; în anul viitor apare din fiecare vlăstar o ramură nouă cu frunze, flori și fructe.

23. (*O mare rătăcire din partea școlilor*). Așa ceva n'au făcut școalele până în prezent, adecă să deprindă capetele copiilor întocmai după cum fac fragezii arbori cari produc numai din propria lor rădăcină, ci din contră le au deprins

să se încarce cu ramuri culese de aiurea, ca și Coțofana lui Esop, care se împodobiă cu pene streine. Nu s'au învrednicit încă nici să deschidă izvorul cunoștinței cel ascuns în ele, ci le-au udat numai cu râulețe streine. Adecă nu le-au arătat lucrurile însăși așa cum sunt în realitate, ci aceea ce au zis și scris unii și alții despre ele, așa că se credeau ca cei mai învățați acei ce știau opiniunile multora asupra lor. De aici a provenit, că cei mai mulți nu fac altceva, decât că se reped asupra autorilor spre a extrage din ei diferite opiniuni și a prezenta științele ca un fel de haină zdrențeroasă. Contra acestor se ridică *Orațiu* și le zice: „O, turmă de sclavi, cari numai imitați!”¹⁾ Da, o turmă de sclavi deprinsă de a purta numai sarcini streine.

24. (*Spoala unei învățături superficiale*). Ce înseamnă însă, vă rog, a se ocupa cineva cu opiniunile multora asupra unor anumite lucruri, în timp ce se caută cunoștințe asupra adevăratei naturi a lucrurilor? N'avem noi în această vieță altceva mai bun de făcut, decât să studiam cum alții au apucat la dreapta sau la stânga și să cutăm serios cum s'au abătut dela calea cea dreaptă și au rătăcit? O, voi muritorilor! e mai bine să ne îndrumăm spre țelul nostru și să lăsăm la o parte căile greșite. De îndată ce l'am stabilit și cunoscut în deajuns de ce să nu ne îndrumăm pe calea cea dreaptă și de ce să în-

1) *Orațiu*, *Epist.* I. 19.

trebuințăm mai bucuros ochi streini, în loc de ai noștri?

25. (*Cauza e metoda greșită*). Cum că școalele în așa mod procedează, adică *învață pe școlari să priviască cu ochi streini și să devie înțelepți cu capete streine*, aceasta o arată metoda tuturor științelor, căci ele nu învață cum se deschid izvoarele și cum se capătă din ele felurite râuri, ci prezintă ochilor ape derivate numai din autori și prin ele conduc la izvoare. Căci *dicționarele* (cel puțin, atât, cât 'mi sunt cunoscute, cu excepțiune poate al lui *Cnapius*; însă și acesta lasă ceva de dorit, ceea ce se va arăta în Cap. XXII) nu învață pe cineva să *vorbiască*, ci numai să *înțeleagă*; *Compendiurile de gramatică* nu învață pe cineva să *compue o cuvântare*, ci numai s'o *analizeze* și nici o *frazeologie* nu arată modul cum ar putea cineva să *formeze o cuvântare în mod artistic* și cum ar putea face o schimbare în coprinsul ei, ci oferă numai o amestecătură de felurite cuvântări. Aproape nimeni nu predă *Fizica* prin *intuițiune* și *expermentare*, ci numai prin reproducerea texturilor lui Aristotel și a *altora*. *Moravurile* nu caută nimeni să le formeze prin o intimă transformare a efectelor, ci le descriu numai superficial prin o simplă explicație și împărțire a virtuților. Se va arăta aceasta mai lămurit atunci când vom vorbi în special despre metoda artelor și limbilor și mai ales de va voi Dumnezeu, atunci când voiu dà la lumină *Pansofia*.

26. (*Lucrătorii procedează mai bine*). E în a-

devăr de mirat, că cei vechi n'au putut să observe aceasta mai bine, sau că această greșeală n'a fost îndreptată mai de demult de cei noui, căci e sigur că există ascunsă cauza întârzierii progresului. Și cum așa? Nu cumva zidarul învață pe ucenicul său arta de a zidi la dărâmarea unei case? Nici de cum, ci din contră 'l învață atunci când o construiește și anume ce material 'i trebuie, cum să-l lucreze, ciopliască, așeze etc.. Căci cine cunoaște arta construirii, n'are nevoie de a cunoaște pe a dărâmării, după cum și descusutul unei haine, nu e nici o artă pentru acel care știe s'o coase. La dărâmarea unei case n'a învățat nimeni arta clădirii, după cum nici la descusutul unei haine arta croitorii.

27. *(O îndoită pagubă provenită din cauza negrijirii învățătorilor pentru afacerile lor)*. În realitate neajunsurile și pagubele unei asemenea metode sunt evidente: 1) Fiindcă *cultura* multora și poate chiar a celor mai mulți constă numai dintr'o simplă nomenclatură, adică, că ei știu să reciteze expresiunile alese și regulile artelor, nu pricep însă să le aplice cum se cuvine. 2) *Fiindcă la nici unul cultura nu se ridică până acolo încât să poseadă o știință generală, care se reazimă pe sine însăși și se dezvoltă, ci e numai o grămădire de complicațiuni fără vre o legătură și fără să poată da vre un rod*. Căci acea știință care e formată numai din diferite citate și opinii ale scriitorilor, e asemenea unui pom ce se înalță de obicei la serbările țărănești, care

deși e împodobit cu multe ramuri, flori și fructe, ba chiar cu coroane și ghirlande, totuși nu poate să mai crească și să se conserve, de oarece acea podoabă nu e provenită din propria-i rădăcină, ci de aiurea. Un asemenea pom nu poate să dea nici un fruct și toate verdețile atârinate se veștejesc și cad. *Un bărbat însă cu cunoștințe solide e un pom cu rădăcină proprie, care trăește din al său suc și de aceea crește neîncetat, înverzește, înflorește și dă fructe.*

28. (Indreptare). *Din toate acestea rezultă: Oamenii trebuiesc inițiați atât pe cât e posibil să nu devie înțelepți din cărți, ci din studierea cerului și a pământului, a stejarilor și a fagilor, adică ei trebuie să cunoască și să examineze lucrurile prin ei înșiși, iar nu numai prin observațiuni și mărturisiri streine. Prin această procedare se va călca pe urmile vechilor înțelepți, cari nu voiau să-și procure cunoștințe asupra lucrurilor decât din prototipurile lor. De aceea să fie ca o lege:*

I. *Ori și ce, să se derive din nestrămutatele principii ale lucrurilor.*

II. *Să nu se învețe nimic întemeindu-se numai pe autoritate, ci din contra prin demonstrare și anume parte prin cea empirică, parte prin cea rațională.*

III. *Și nu numai după metoda analitică, ci din contra mai mult după cea sintetică.*

PRINCIPIUL VI

29. **Cu cât natura a făcut ca un lucru să fie mai folosit, cu atât l'a organizat mai bine.**

(VI principiu: *Ori și ce lucru să fie bine lămurit*). De pildă:—Cu cât e mai mare numărul articulațiilor în care e împărțit membrul unui animal, cu atât și mișcarea lui e mai felurită, cum e aceea a calului, în comparație cu a melcului etc.. Așa și arborele, care are mai multe rădăcini și ramuri e mai solid și face un mai bun efect.

30. (*E de imitat*). Când se instruește tinerimea să se explice lucrurile așa de lămurit încât, atât învățătorul, cât și elevul, să priceapă fără confuziune, unde stă și despre ce se tratează. Și aceasta atârnă mult de modul cum sunt compuse cărțile care se introduc în școală, adecă dacă stau în armonie cu prescripțiunile naturei.

PRINCIPIUL VII

31. **Natura e într'un continuu progres; ea nu stă niciodată și nu procură nimic nou dând la o parte ce a început, ci din contră continuă cu cea început, 'l înmulțește și'l complectează.**

(VII principiu: *Ori și ce să fie într'un continuu progres*). Când se formează fătul apar mai întâi picioarele, capul, inima, etc.; aceste părți rămân, dar se perfecționează. Pomul plantat nu își înlătură ramurile căpătate, ci continuă de a

le procură sucul necesar, ca cu chipul acesta în fie care an să se poată dezvoltă în alte ramuri noi.

32. (*E de imitat*). *In școli trebuesc, așa dar, I, toate studiile astfel rânduite, încât ceea ce se predă mai târziu să se întemeeze pe ce s'a predat mai înainte și aceasta să se fortifice prin cealaltă*

II. *Tot ce s'a predat și a fost priceput să se întipăriască și în memorie.*

33. (*Memoria trebuie să se îmbogățească și să se fortifice mai ales în prima etate*). Căci, fiindcă cu această metodă naturală tot ce s'a predat trebuie să formeze temelia pentru ce se va predă, urmează neapărat, ca să se întipăriască cât se poate de solid. Se va întipări însă în spirit numai aceea ce s'a priceput bine și ce s'a încredințat cu îngrijire memoriei. Foarte bine zice Quintilian: „*Toată învățătura se întemeiază pe memorie și în zadar învățăm, dacă dispăre ceva din ce am cetit, sau auzit*¹⁾”. De asemenea și Ludovic Vives: „*In prima etate trebuie memoria exersată, căci prin o îngrijire atentă crește; multe trebuie să i se încredințeze cu îngrijire și cât se poate de des. Căci această etate nu simte oboseală, fiindcă n'o calculează. Astfel se va dezvoltă memoria fără greutate și oboseală*”. Și în introducerea la filozofie zice: „*Să nu se lase memoria să odihnească. În fie care zi să i se încredințeze ceva. Cu cât i se va încredința mai mult, cu atât*

1) Inst. Orat. XI, 2, 1.

va putea să conserve mai fidel. Cu cât mai puțin cu atât mai invidel'. Și cum că aceste cuvinte sunt adevărate *ne arată exemplele naturii.*

Dacă un animal mistuește mai mult, crește mai mult și cu cât crește, cu atât voește mai mult nutriment și mistuește mai mult.

În chipul acesta cresc toate lucrurile în natură. *De aceea, nu trebuie să cruțăm prima etate în privința aceasta, căci numai astfel va putea să devie temelia progresului.*

PRINCIPIUL VIII

34. **Natura unește părțile ori și cărui lucru pentru totdeauna.**

(VIII principiu: Ori și ce în strânsă legătură).

Dacă formează o păsărică de pildă, atunci unește un membru cu altul, un os cu altul, un nerv cu altul etc.. Tot așa și la arbore: din rădăcină crește trunchiul, din acesta, ramurile, din ramuri bobocii, din boboci frunzele, florile, fructele și din acestea alte ramuri etc., așa încât chiar mii de ar. fi, tot unuia și aceluiași arbore aparțin. Așa și la o *clădire*, dacă trebuie să aibă trăinicie tavanul și acoperișul pe pereți; în scurt tot ce e mare și ce e mic să fie unite în așa fel încât, toate părțile să formeze o singură și complectă casă.

35. *(E de imitat).* Din astea urmează:

I. *Studiile întregii vieți trebuiesc astfel orându-ite încât să formeze o enciclopedie în care ori și*

ce să provină din aceeași rădăcină și ori și ce să fie la locul său.

II. Tot ce se predă să se întăriască cu argumente ca 'cu chipul acesta să nu poată dà loc la îndoeli sau să se poată uita.

Argumentele sunt acelea ce face ca obiectul să nu se poată clătina și cădea.

36. (Ce însemnează a învăța un lucru cu arătarea cauzelor?). A întări toate cu argumente însemnează: a explică ori și ce cu arătarea cauzelor, adecă nu numai a arătă, cum e ceva, ci de asemenea pentru ce nu poate fi altfel.

A ști însemnează, a cunoaște un lucru cu argumente. De pildă, de s'ar pune întrebarea, dacă e mai bine să se zică *totus populus* sau *cunctus populus* și învățătorul ar răspunde *cunctus populus* fără să argumenteze aceasta, atunci școlarul va uita îndată. Dacă răspunde însă, că *cunctus* e rezultat din *conjunctus* și de aceea *totus* să întrebuințează pentru un anumit lucru, iar *cunctus* pentru o noțiune colectivă cum e aici, atunci nu'mi pot închipui cum ar putea să uite un copil, afară numai dacă e tâmpit. Eu voesc, ca școlarii să cunoască cât se poate de bine derivațiunea tuturor cuvintelor, formațiunea construcțiunilor și întemeierea tuturor regulilor în obiectile de studiu (principiile științifice nu trebuiesc întemeiate cu argumente raționale, și cu presupuneri, ci cu ajutorul intuițiunii asupra obiectilor însăși). Aceasta va procura școlarilor pe lângă o întreținere plăcută și un mare profit, căci le va forma calea pentru o cultură solidă și le va deschide o-

chii încât să poată învăța cu ușurință unul dela altul.

37. (*Concluziune*). Așa dar, *în școli trebuie ori și ce predat cu arătarea cauzelor.*

PRINCIPIUL IX

38. **Natura observă cu privire la calitate și cantitate o relațiune ce există între rădăcină și ramuri.**

(*IX principiu: Ori și ce trebuie să păziască o măsură între partea internă și cea externă*). Căci, după cum rădăcinile se dezvoltă sub pământ, așa se dezvoltă și ramurile. Și aceasta trebuie să fie așa, căci dacă arborile s'ar dezvoltă numai în înălțime, nu s'ar putea să se ție, căci rădăcinile sunt care 'l țin. S'ar dezvoltă însă numai rădăcinile, ar fi fără folos, căci ramurile aduc fructe, iar nu rădăcinile. Așa și la animal, membrele externe se dezvoltă în aceeași proporție cu cele interne. Și dacă cele interne sunt în bună stare, de asemenea și cele externe.

39. (*E de imitat*). Tot așa stă lucrul și cu instrucțiunea: mai întâiu trebuie îngrijite și dezvoltate elementele cunoștinței, dar să se ia măsuri de a se dezvoltă și în ramuri, adecă dacă învățăm pe cineva un lucru să-l învățăm în același timp cum să-l pronunțe și să se folosiască de el.

40. De aceea:

I. *In ori și ce predăm școlarilor să ne gândim ce folos 'i ar putea aduce, ca cu chipul acesta să nu se învețe nimic în zadar.*

II. *Dacă școlarii au învățat un lucru oare care, să caute de a 'l comunica și altora, ca astfel să nu se știe nimic fără folos.* Căci numai în senzul acesta e adevărată zicătoarea: „*Știința ta n'are nici o valoare dacă alții nu știu, că tu ești un om cu știință*”. De aceea, nici un izvorăș să nu se deschidă, fără să iasă din el râulețe. Despre aceasta însă, mai mult în principiul următor.

PRINCIPIUL X

41. **Natura se însuflețește și împuternicește prin o neîncetată mișcare.**

(*X principiu: Ori și ce printr'un continuu exercițiu*). Pasărea nu încălzește oule numai prin clocire, ci pentru ca să fie încălzite în toate părțile în măsură egală, le întoarce zi cu zi. (Și aceasta se poate observa ușor la găști, găini și porumbei cari clocesc în casele noastre). A ieșit puiul din ghioace, atunci se exersează printr'o continuă mișcare a ciocului, a picioarelor, a aripilor, prin diferite încercări de a merge și a zbură până s'a împuternicit în deajuns.

Un arbore cu cât e mișcat mai des de vânturi, cu atât crește mai repede și 'și întinde rădăcinile în pământ. Chiar și plantelor le face bine când sunt mișcate de ploaie, furtună, tunete și trăsnete. De aceea se și zice, că locurile cari sunt mai mult expuse vânturilor și furtunilor au lemne mai puternice.

42. (*Imitare*). Așa și arhitectul știe, că clădi-

rile sale se usucă și se întăresc de soare și vânt. Și fierarul care voește să întăriască fierul și să facă din el diferite instrumente 'l pune când în foc, când în apă, ca cu chipul acesta să se poată întări mai bine.

43. *(Cum să se facă exercițiile în școală, să se imiteze natura)*. Din acestea rezultă că, instrucțiunea nu poate să devie temeinică fără dese repetițiuni și exerciții. Care e însă metoda cea mai bună în executarea exercițiilor ne învață mișcările naturale ce servesc în corpurile vii la nutrițiune, adică ale absorbițiunii, mistuirii și secrețiunii alimentelor. Intr'un animal (și chiar într'o plantă) dacă un membru caută nutriment spre a'l mistui, apoi 'l mistuește spre a se nutri atât pe sine, cât și spre a'l comunica și altor membre pentru conservarea întregului. (Căci fie care membru servește altora spre a putea fi servit de ele). *Așa se vor îmbogăți și cunoștințele intelectuale ale aceluia care I, caută și și însușește nutrimentul intelectual; II, rumegă și mistuește aceea ce a aflat; III, și aceea ce a mistuit împarte și comunică și altora.*

44. *(A întrebă pe mulți, a ține minte cele spuse și a învăța și pe alții, aceasta formează secretul învățământului)*. Acestea toate sunt exprimate și în cunoscutul vers latin:

Multa rogare; Rogata tenere; Retenta docere;

Haec tria discipulum faciunt superare Magistrum; adică, a învăța multe, a ține minte aceea ce a învățat și a învăța și pe alții fac ca sco-

larul să întreacă pe învățător. *Intrebarea sau rugarea* constă în a sfătui pe învățător, pe conșcolari și diferite cărți asupra unei anumite chestiuni. *Ținerea de minte* rezultă dacă se încredințează memoriei aceea ce s'a cunoscut și priceput în de ajuns și spre mai mare siguranță (căci foarte puțini sunt cari să se poată întemeia ori și când pe a lor memorie) să se ia notițe. *A învăța pe alții* constă în a comunica conșcolarilor sau altor cunoscuți tot ce a priceput. Cele două dintâiu sunt în școli cunoscute, cea de a treia nu în deajuns. Introducerea ei e însă de mare folos, căci e foarte adevărat, *că cine învață pe alții se învață pe sine* și nu numai fiindcă prin repetițiune are ocaziune de a se fortifica în cele ce a învățat, dar că poate să pătrundă mai bine în natura lucrurilor. Aceasta o mărturiseste și mult talentatul *Ioachim Fortius*, *că aceea ce a auzit el o dată sau citit, i-a dispărut din memorie în timp de o lună; ce a învățat însă pe alții, ține minte așa de bine, întocmai ca și degetele sale și nu crede să-i dispară vre o dată din memorie, de cât numai o dată cu moartea.* De aceea recomandă *că acei cari doresc ca școlarii să progreseze în studii, să-și procure școlari căror să le predea zilnic lecțiuni asupra materiilor pe cari le învață, chiar dacă le-ar plăti spre a-și putea procura.* E mai bine, zice el, *să renunți la alte plăceri, numai să ai pe cineva care să-ți asculte lecțiunile tale, adecă să ia parte la progresele pe cari le faci.*

45. (*Cum s'ar puteà introduce aceasta în școli*).

Mare folos ar aduce multora așa ceva, adecã, dacã învățatorul fie cărei clase ar introduce între școlarii săi asemenea procedare excelentă de exerciții și anume în chipul următor: fie care învățator, după ce a explicat un subiect oare care și a arătat folosul lui, să pue pe unul dintre școlari să reproducă aceea ce a zis el în aceeași ordine, să explice cu aceleași cuvinte și să arate folosul lui cu aceleași exemple, îndreptându-l unde a greșit. După aceea să se chieame un al doilea, care să reproducă același subiect, în timp ce ceilalți să fie atenți. În fine, un al treilea, un al patrulea, și atâți cât e trebuință, până ce se observă, că toți au priceput și sunt în stare să reproducă bine același subiect. Nu recomand să se observe altă ordine, decât să se pue cei mai capabili să reproducă aceea ce le-a vorbit învățatorul și după aceea cei mai puțini capabili, cari pot să reproducă cu mai multă ușurință, ascultând pe ceilalți.

46. (*Folosul unor asemenea exerciții*). *Un asemenea exercițiu va aduce un incincit folos.*

I. *Învățatorul și va precură totdeauna prin aceasta școlari atenți.* De oare ce unul și altul trebuie să se scoale din bancă și să repetiască întreaga lecțiune, fie care e atent asupra altuia și și deschide urechile spre a-l pricepe bine. O asemenea atențiune încordată și întărită în decursul timpului, face ca școlarii să devie capabili pentru toate afacerile vieței.

II. *Invățătorul e pus în pozițiune printr'o asemenea procedare de a constată dacă școlarii au priceput bine aceea ce se predă, sau nu. De va constată aceasta în rău, atunci va luă măsuri de îndreptare, atât în pröfitul său cât și în al școlarilor.*

III. *Prin deasa repetire vor fi puși în pozițiune de a pricepe și cele mai tardive capete, ținându-se la un nivel cu cele mai deștepte, în timp ce capetele cele mai înzestrate, se vor bucura de priceperea solidă a lucrurilor.*

IV. *Printr'o astfel de repetare deasă și vor însuși din ce în ce mai mult lecția dată, decât printr'o casnă proprie. Și dacă mai recitesc o dată seara și dimineța, atunci vor face experiență, că ori și ce se întipărește bine în memorie, dacă se învață în formă de glumă și joc.*

V. *Dacă în chipul acesta, școlarul de repetate ori va fi admis întocmai ca la profesorat, atunci se va produce în spirite o anumită vioiciune și gust de învățătură și va dobândi sinceritatea de a ști să trateze înaintea oamenilor deschis, tot ce e bun și frumos. Și aceasta va fi în viață de mare folos.*

47. *(Exercițiu de a învăța pe alții în afară de școală). In chipul acesta se pot face felurite comparațiuni și discuțiuni și în afară de școală asupra obiectelor deja cunoscute sau asupra altora ce se prezintă. In scopul acesta e nevoie, că atunci, când se adună într'un număr oare care, să și aleagă (prin sorț sau votare) un locțiitor de*

învățător care să conducă discuțiunile. Dacă vre
unul dintre conșcolari e chemat la aceasta și nu
voește, atunci trebuie aspru pedepsit, fiindcă tre-
buie știut, că nici unul să nu se dea înapoi, când
i se oferă prilejul de a învăța pe alții sau de
a fi învățat, ci din contră toți să tindă la acea-
sta. Despre exerciții în lucrări în scris (de ase-
menea un mijloc puternic spre progres) vom
vorbi în special la descrierea școlii materne și
clasice în capitolul 27. și 28.

CAPITOLUL XIX

Principiile după care se poate predă învățământul în mod scurt și repede.

1. (*Se spune de către unii, cum că aceasta e unită cu greutate. De aceea trebuiesc căutate înlesniri*). Așa ceva e prea obositor și prea vast va zice cineva. Câți învățători, câte biblioteci și câtă muncă nu trebuiesc pentru un asemenea învățământ? Răspund, că așa e, dacă nu se caută înlesniri pentru asemenea lucrări. Căci arta e lungă, largă și adâncă, ca și lumea care trebuie supusă spiritului. Inșă cine nu știe, că aceea ce e lung se poate strânge la un loc și aceea ce e prea vast se poate predă în trăsuri generale? Cui e necunoscut, că fabricanții 7es mii și mii de fire în cel mai scurt timp și produc lucruri demne de admirat? Cine nu cunoaște cum că morarii macină mii și mii de boabe fără nici o greutate și deosibesc tărăța de făină cu cea mai mare precizie și fără oboseli? Cine nu știe, cum că mecanicii ridică greutate enorme fără mașini mari și fără oboseli? *Nu depinde numai de forță, ci și de artă de a produce ceva deosebit. Și să lip-*

siască numai învățaților arta de a-și aranja cu un deosebit tact afacerile lor? Ar trebui numai de rușine, să căutăm remediul contra relelor de care a suferit școala până acum.

2. *(Mai înainte de a se întrebuiți un medicament trebuie cunoscută boala). Aceste remedii nu le putem afla înainte de ce nu se vor descoperi boalele și cauzele lor. Care poate să fie cauza, că lucrările și progresul celor mai mulți, astfel au fost împedicate în timpul șederei lor în școală încât n'au putut să pătrundă toate științele și artele, — ba unii chiar de loc?*

3. *(Opt cauze ale lipsei de program în școală). Ca adevărate cauze ale acestei stări se pot considera următoarele: întâiu, fiindcă nu s'a stabilit dela început cât trebuie să învețe școlarii în fie care an, lună și zi, ci totul e d'avalma.*

4. *Al doilea, fiindcă nu s'au arătat căile ce conduc d'a dreptul la scop.*

5. *Al treilea, fiindcă aceea ce e venit dela natură nu s'a predat unit, ci despărțit. Se învățau de pildă începătorii numai să citiască, iar scrierea li se predă câteva luni mai târziu. În școala latină învățau școlarii mai întâiu vorbele, fără să le priceapă și în anii tinereții se ocupau numai cu studii gramaticale, lăsând pe cele filozofice pentru o etate mai coaptă. Afară de aceasta trebuiau numai să învețe, iar nu să predă, în timp ce toate acelea (cetirea și scrierea, cuvintele și lucrurile, învățarea și predarea) trebuiau să se trateze de o dată, întocmai după cum la mers, ridicarea și lăsarea picioarelor, după cum în vor-*

bire ascultarea și răspunsul, după cum la jocul cu mingea aruncarea și prinderea ei.

6. *Al patrulea, fiindcă mai nicăiri nu s'a predat artele și științele în mod enciclopedic, ci trunchiat.* De aici a provenit, că ele erau pentru școlari ca o grămadă de lemne dintre care nici unul nu putea observa ce e înăuntru. De aceea unii se ocupau cu una, alții cu alta, fără să fi putut dobândi o cultură generală și temeinică.

7. *Al cincilea, fiindcă se întrebuițase nenumărate și felurite metode, în fiecare școală câte una,* — ba chiar fie care învățător câte una și ce e și mai mult, unul și același învățător într'un obiect o metodă, în o limbă alta. Și ce e și mai rău decât toate, că în unul și același lucru n'au rămas consecinți, așa că școlarii nu puteau să priceapă despre ce anume se tratează. De aici șovăirile, încât 'i coprindeau desgustul înainte de a se ocupa cu alte studii, și cei mai mulți nici nu voiau să știe de ele.

8. *Al șaselea, fiindcă a lipsit o metodă după care s'ar fi putut instrui toți copiii unei clase de o dată, ci se chinuia învățătorul cu câte unu.* Și dacă erau mai mulți școlari, atunci eră pentru învățători o greutate insuportabilă, iar școlariilor se oferea ocaziunea de a se ocupa cu nimicuri și dacă li se dă ceva serios spre lucrare, pentru ei eră o plagă.

9. *Al șaptelea, dacă erau mai mulți învățători se producea și o mai mare confuziune, deoarece ce mai în fie care oră se predă cu totul altceva,* — lăsând la o parte, că mulțimea învățăto-

rilor și a cărților încurcă mai de tot spiritele.

10. *In fine al optulea*, fiindcă eră permis școlarilor să se ocupe în școli și în afară de școală și cu alte cărți, fără ca învățătorul să zică ceva, de oare ce se credeà, că cu cât vor ceti mai mulți autori, cu atât vor face mai multe progrese în timp ce rezultă din aceasta numai o confuziune a spiritelor. De aceea, nu e de mirat, că foarte puțini erau în stare să învețe toate obiectele de studiu, ci e de mirat cum a putut vreunul să iasă din o astfel de încurcătură, — ceea ce de obicei se întâmplă numai cu cei mai talentați.

11. (*Exemple cum se pot înlăturà asemenea piedici să se împrumute dela natură*). În viitor asemenea piedici și încurcături trebuiesc combătute și să se profite de aceea ce duce drept la țel fără trăgănire, sau după cum se zice: *aceea ce se poate dobândi cu puțin, să nu se întrebuinteze mai mult decât e necesar*.

12. (*Exemplu dela soarele ceresc*). Să imităm soarele ceresc, ca cel mai însemnăt model al naturii. Căci, de și are să îndeplinească o însărcinare obositoare și înfinită (și anume să trimiață razele sale peste tot globul pământesc, și să dea lumină, vieată și putere tuturor elementelor, minerale, plante și animale și ale căror specii și individe sunt nenumărate), totuși îndestulează pe toate și poate să-și termine în fie care an cerul de datorii în cel mai strălucit chip.

13. (*Soarele întrebuintează o procedare scurtă în acțiunile sale*). Să observăm mai de aproape

chipul acțiunii soarelui și să-l avem în vedere la conducerea unei școli.

I. *Soarele nu se ocupă numai cu un singur obiect*, animale sau arbori, ci iluminează, încălzește și răcorește întregul pământ.

II. El luminează *cu aceleași raze*, udă cu aceeași nori, traversează toate cu aceleași vânturi și întărește toate cu aceeași căldură și răceală.

III. In unul și același timp produce primăvara, vara, toamna și iarna, făcând ca plantele să înverzească, înflorească, și să aducă fructe, fie care după natura sa particulară, adecă unele cocându-se mai timpuriu, iar altele mai târziu.

IV. *El observă totdeauna, una și aceeași ordine*; astăzi aceeași ca și mâine; anul acesta aceeași ca și anul viitor. Aceeași formă la aceeași specie de lucruri, — neschimbător și totdeauna.

V. *El produce ori și ce din sămânța sa și nu din altă parte.*

VI. *El produce ori și ce de odată*; lemnul cu coaja și mîzga sa; floarea cu foi; fructul cu coaja și sîmburi.

VII. El conduce toate *prin anumite trepte*, în cât una deschide calea celeilalte și una urmează din alta.

VIII. In fine, *el nu produce nimic nefolositor și dacă e ceva, îl distruge.*

14. Această activitate a soarelui se poate imita:

I, *dacă o școală e condusă numai de un singur învățător, sau cel puțin o clasă;*

II, *dacă se întrebuințează numai o singură carte pentru un singur obiect;*

III, *dacă se predă același lucru tuturor școlărilor aceleași clase;*

IV, *dacă se predau toate științele și limbile, după aceeași metodă;*

V, *dacă se învață ori și ce din temelie, — scurt și coprinzător;*

VI, *dacă tot ce e unit în sine se predă de asemenea unit;*

VII, *dacă ori și ce se predă în anumite gradațiuni, încât aceea ce se predă astăzi să fortifice aceea ce s'a predat ieri și să serviască de temelie la ce se va predă mâine;*

VIII, *și în fine dacă se înlătură tot ce e neșositor.*

15. De se vor putea introduce acestea în școală atunci nu se mai poate îndoii nimeni, cum că rotațiunea științelor nu se va îndeplini așa de ușor și liniștit, după cum observăm aceasta la soare. Dar să vedem mai de aproape, cum se pot realiză aceste sfaturi.

PRIMA PROBLEMA

Cum poate să fie în deajuns un învățător pentru un număr așa de mare de școlari.

16. *(De ce să fie un singur învățător ca conducător al unei școli?)* Nu numai că asigurăm cum că e posibil, ca un singur învățător, să conducă un număr de aproape 100 școlari, ci afirmăm chiar,

că așa trebuie să fie, de oare ce e mai bine și pentru învățători și pentru școlari. Invățătorul își va aranja lucrările fără îndoială, cu o mai mare plăcere, cu cât numărul școlarilor e mai mare și cu cât e mai activ, cu atât și școlarii devin mai vioi. Numărul cel mare va produce de asemenea și școlarilor mai multă plăcere și mai mult profit. (*E o bucurie pentru toți acei, cari au tovarăși de muncă*); ei se vor îndemna și ajuta reciproc, căci această vârstă și are tendința ei proprie de emulațiune.

Afară de aceasta, dacă învățătorul e ascultat de mai puțini, poate să treacă pe lângă urechile tuturor aceea ce le spune; din contră dacă îl ascultă mulți, pricepe fie care atât, cât poate să priceapă și în repetițiunile ce urmează, se reîntoarce tot ce s'a spus și devine folositor pentru toți, căci un spirit se freacă și se aprinde de un alt spirit și o memorie de o altă memorie. În scurt, după cum brutarul prin încălzirea unei singure sobe prepară o mulțime de pâini și cărămidarul o mulțime de cărămizi și după cum tipograful cu aceeași culegere de litere poate să tipărească sute de mii de exemplare de cărți, tot așa și învățătorul cu aceleași exerciții și studii poate să folosească de o dată unui mare număr de școlari, fără nici un neajuns. Vedem de asemenea, că un singur trunchiu e în deajuns pentru un arbore cu multe ramuri și îi dă sucul necesar, iar soarele e în deajuns pentru întregul pământ.

17. (*Și cum poate să fie aceasta, se probează*

cu exemple din natură). Și cum se face aceasta? Să observăm procedarea naturii la exemplele citate mai sus. *Trunchiul* nu aleargă în continuu până la ramurile cele mai extreme, ci din contră, stând la locul său trimite sucii mai întâiu ramurilor principale ce ies din el și prin acestea altora și așa mai departe, până la cele mai mici părțile ale arborelui. Asemenea și *soarele* nu se pogoară asupra fie căruia arbore, plantă și animal în parte, ci răspândindu-și din înălțime razele sale luminează de o dată întreaga emisferă, dând fie cărei creaturi lumină și căldură spre folosul propriu. Trebuie observat însă, că *acțiunea soarelui se ajută și prin pozițiunea locului*, de oare ce razele adunate în văi încălzesc ținutul vecin într'un grad mai mare.

18. (*Imitarea naturii în școală*). De se aranjează lucrările după acest model, atunci va fi în deajuns tot așa de ușor un singur învățător pentru un număr de școlari cât se poate de mare.

Anume:

I. Dacă împarte pe școlari în anumite diviziuni, de pildă în zece și peste fie care pune un monitor și peste aceștia un altul și așa mai departe.

II. Dacă nu instruește nici o dată numai pe unul singur, — fie în afară de școală, fie în școală, — ci pe toți împreună și de o dată. Învățătorul să nu meargă în bănci la vre unul și nici să permită să vie vre unul la el, ci să stea pe catedră (de unde poate să fie văzut și auzit de toți)

și să răspândească ca un soare peste toți razele sale. Și ei să fie îndreptați asupra lui cu ochii, urechile și spiritul și să prindă tot ce le predă el cu cuvântul, sau le arată fie cu mâna, fie în model.

III. E trebuință numai de artă spre a-i putea face să fie cu toții și fie care în parte atenți asupra lui și a-i face să priceapă, că gura învățătorului e ca un izvor (și care și e în realitate) din care revarsă asupra lor pâraele științei și să-i deprindă așa, încât, de câte ori se deschide acest izvor să-și așeze de desubt vasul lor spre a nu putea curge nimic, care să nu fie prins de ei. *Grija cea mare a învățătorilor să stea în aceea de a nu le vorbi, decât atunci, când îl ascultă și de a nu-i instrui decât atunci când sunt atenți.* Și aici își are foarte bine locul cuvântul lui Seneca¹⁾: „Să nu se vorbească decât aceluia, care ascultă”, cum și proverbul lui Solomon: „înțelepciunea se cetește în fața celui cu minte”. (Proverbi cap. 17, 24).

19. (Și cum poate el așa ceva? Cu ajutorul monitorilor și al său propriu, — prin opt căi). O asemenea atențiune se poate deșteptă și conserva nu numai cu ajutorul monitorilor, ci mai mult prin învățător însuși și anume prin opt căi.

I. Dacă își dă silința de a le spune totdeauna câte ceva din aceea ce le place și le folosese. Căci prin aceasta se atrag spiritele și le face de a ascultă cu mare atențiune și curiozitate.

1) Seneca epist. XXIX.

II. *Dacă se câștigă spiritele la începutul unei lecțiuni prin recomandarea materii de învățat, sau dacă se însușește prin punerea de întrebări asupra materii deja trecute aducând-o în legătură cu aceea ce se tratează, sau asupra acelei ce se predă acum, ca cu chipul acesta școlarii cunoscându-și neștiința lor să aștepte cu mai mult zel explicarea lucrurilor.*

III. *Dacă învățătorul, stând într'un loc mai sus își aruncă privirea asupra tuturor și nu permite nimănui să lucreze altceva, ci să-și îndrepte cu toții ochii asupra lui.*

IV. *Dacă ajută atențiunea prin aceea, că îi oferă tot ce-i posibil senzurilor, după cum am probat în cap. 17, regula a treia, principiul al optulea. Căci aceasta înlesnește nu numai priceperea, ci favorisează de asemenea și atențiunea.*

V. *Dacă și întrerupe câte o dată lecțiunea cu întrebarea: Tu sau tu, ce am zis eu acum? Repetă aceasta! Spune-mi pe ce cale am ajuns aci? Și altele multe de felul acesta și după capacitatea școlarilor din fie care clasă. De se va găsi vre unul, care n'a fost atent, imediat să se certe sau să se pedepsească. În chipul acesta se va ajuta foarte mult dezvoltarea atențiunei.*

VI. *De asemenea, dacă s'a întrebat unul și și pierde șirul vorbirii, să se întrebe al doilea, al treilea, al zecelea, al treizecelea și să se ceară răspunsul fără a repeți întrebarea. Toate acestea cu scopul, ca cu toții să fie atenți la aceea ce se zice unuia și să-l întrebuințeze în propriul lor folos.*

VII. Se poate însă întâmpla, că dacă unul sau altul nu știe ceva, să se întrebe atunci întreaga clasă și după aceea, acel care a răspuns mai întâiu și mai bine să se laude în fața tuturor, ca exemplu său să servească spre emulațiune. Dacă unul greșește să se îndrepteze și în același timp să-i descopere cauza erorii și s'o combată. Nu-și poate cineva închipui ce mare câștig e aceasta pentru un progres repede.

VIII. De îndată ce s'a terminat ora de studiu, să se ofere atunci ocaziune școlarilor, ca să întrebe pe învățător despre tot ce voesc, — fie că a dobândit impulsivitatea la aceasta în ora prezentă sau mai înainte. Întrebări în particular nu trebuie permise, ci fie care să întrebe pe învățător în public, — fie că face aceasta prin sine însăși, sau prin mijlocirea monitorilor. De se întâmplă ca vre unul să întrebe adesea despre lucruri folositoare, atunci să se laude cât se poate de des, ca cu chipul acesta să poată servi ca model spre silință și emulațiune.

20. (Ce folos poate oferi o atențiune astfel exersată?). O asemenea exersare zilnică a atențiunii va fi de folos tinerilor nu numai pentru moment, ci pentru întreaga viață. De se vor deprinde câțiva ani printr'un exercițiu continuu de a se ocupa totdeauna numai cu aceea despre ce se tratează, atunci vor face ori și ce cu prezență de spirit, fără să mai aștepte de a fi impulionați de alții. Și dacă școalele vor fi astfel, să nu se sperere oare că ele vor putea să dea un produs fructifer de bărbați deștepți?

21. (*Obiecțiune: în felul acesta se poate oare îngriji de fie care în parte, cum și de toți?*) Inșă se poate obiecțã: *Cu toate acestea va fi necesar de a se supraveghiã fie care în parte spre a se puteã observã în ce stare 'și ține fie care cărțile, cât de corect își transcrie lecțiunile, cum își învață lecțiunile pe de rost, etc..* Dacă sunt înșã prea mulți școlari, atunci e nevoie de un timp mai îndelungat. (*Răspuns: I, cu ajutorul monitorilor*). Răspund, *cã nu e de loc necesar de a ascultã totdeauna pe toți și de a le observã caetele, fiindcã învățătorul are în ajutor pe monitori care vor observã fiecare diviziunea sa și anume, ca fie care școlar sã-și îndeplineascã datoria atât de bine, pe cât e posibil.*

22. (*II prin privigherea abilã a învățătorilor însiși*). Învățătorul însuși, ca cel mai superior supraveghetor își va îndreptã atențiunea odatã asupra unora și altã datã asupra altora și cu deosebire spre a examinã neglijența ace'lor în care n'are încredere. De pildã, aceea ce s'a dat spre memorizare sã se reproducã când de unul, când de altul și anume când de unul dintre cei din tâiu, în timp ce ceilalți școlari sã asculte cu toții. Astfel, cã va trebui sã fie cu toții preparați în ori și ce timp, de oare ce fie care se așteaptã spre a fi chemat sã spue lecțiunea. Sau, dacã învățătorul observã, cã unul începe foarte bine și e convins cã va continuã tot așa, sã pue pe un altul sã continue. Și dacã și acesta continuã destul de bine, atunci sã pue sã continue un al

treilea, etc.. *Astfel că prin examinarea a câtorva poate să fie convins de toți.*

23. (*Modul cum se pot examina dictatele și caetele școlărilor*). În același mod se poate proceda și la transcrierea de dictate, în caz dacă li se dă. Să se pue unul sau altul și dacă e nevoie și mai mulți, ca să cetească ce au scris cu voce sonoră și clară, iar ceilalți să se uite în caetele lor și să îndrepteze erorile făcute. Totuși el poate să observe câte o dată pe sărite și caetele altora și dacă se găsește vre. unul neglijent, să se pedepsească.

24. (*Cum se pot corecta exercițiile de stil*). *Corectura lucrărilor în scris pare a fi unită cu multe greutateți, însă și aici poate să se lumineze cineva dacă urmează aceleași căi.* De pildă, la exercițiile de traduceri dintr'o limbă în alta să se procedeze astfel: după ce s'a informat învățătorul prin monitori, că toți școlarii și au lucrarea gata, să se provoace unul să se scoa'e și în același timp să-și aleagă și un altul ca adversar al său. După ce s'a sculat și acesta, și cetește cel d'întâiu traducerea, în timp ce toți ceilalți ascultă cu atențiune, iar învățătorul (sau cel puțin monitorul) stă lângă el și observă bine ortografia. De îndată ce școlarul a terminat cu cetirea unei bucăți din lucrarea sa, stă jos și adversarul poate să spună dacă a observat vre o eroare sau nu. După aceea se poate permite de a face observațiuni și altor școlari din despărțirea din care face parte și în fine tuturor din întreaga clasă și la urmă de tot își face și învățătorul obser-

vațiunile sale. Toți școlarii însă se uită cu atențiune în caetele lor și dacă găsește aceleași erori să le îndrepteze, cu excepțiune de adversar, care trebuie să-și lase lucrarea necorectată pentru a fi cenzurat. Dacă s'a terminat cu citirea și corectarea acestei bucăți, să se treacă la a doua și așa mai departe până la fine. După aceea să cetească și adversarul tema sa în același mod, însă așa, ca acel care l'a ales ca adversar al său să observe, ca nu cumva să-și cetească lucrarea ca corectată și să se întrebuițeze și la el cenzura și anume asupra fie căruți cuvânt și expresiuni. În fine, se vor mai chema și alți școlari și cu ale căror lucrări se va proceda tot așa, însă atât, cât permite timpul.

25. (*Datoriile monitorilor față de aceste lucrări*). Monitorii să observe însă, ca toți școlarii să-și aibă lucrările gata înainte de a se începe citirea și corectarea. Și în timpul corectării să observe, ca să-și îndrepte erorile proprii după ale celorlalți.

26. (*Folosul acestei metode*).

Din aceasta va rezulta:

I, că învățătorului i se va ușura sarcina;

II, că se vor instrui toți școlarii, fără să se neglijeze vre unul.

III, că se va ascute atențiunea tuturor;

IV, că aceea ce se va zice unuia, va folosi și celorlalți.

V, Varietatea expresiunilor limbistice, ce se întrebuițează de școlari în mod diferit va forma

și întări atât judecata asupra lucrurilor, cât și abilitatea limbistică.

VI. După ce s'a terminat cu citirea lucrărilor unui rând, două sau trei de școlari, va rezultă, cum că nu mai rămâne aproape nimic de corigiat la ceilalți. Timpul ce mai rămâne de prisos însă să se întrebuințeze cu toți școlarii și anume să se permită să vorbească acelor, cari sunt în îndoială asupra vre unui punct din lucrarea lor, cum și altor cari cred că au lucrat mai bine și să se discute asupra lucrării lor.

27. Aceea ce s'a zis aici asupra exercițiilor de traduceri, se poate foarte ușor întrebuința și asupra exercițiilor stilistice, logice, teologice, filozofice etc..

28. Astfel am văzut, cum un învățător poate să fie în deajuns pentru o sută de școlari, fără ca să se ceară mai multă muncă din parte-i, de cât se cere în instrucțiunea câtorva școlari.

A DOUA PROBLEMĂ

Cum e posibil, ca toți școlarii să fie instruiți din aceleași cărți?

29. (Cinci lucruri trebuiesc aici de observat).

I. Să nu se permită citirea altor cărți. Cum că senzurile prin ocupațiunea cu multe lucruri de o dată se împrăștie, e un ce cunoscut fie căruia. De aceea va fi un *excelent profit* pentru școlarii (și), dacă nu li se vor permite decât acele cărți,

ce sunt compuse pentru clasa în care se află, ca astfel să se poată practica totdeauna ce se zice la cei vechi acelor ce executau serviciile divine: fă numai aceasta! Căci, cu cât celelalte cărți vor atrage mai mult ochii, cu atât acele ce sunt destinate pentru clasă vor servi mai mult spiritului.

30. (II. *Tot ce e de trebuință pentru învățământ să fie în deajuns*). Al doilea, *dacă se află la îndemână toate mijloacele de învățământ, ca tabele modele, cărți elementare dicționare etc.* Căci, dacă învățătorii (după cum se și întâmplă) scriu mai întâiu tabelele alfabetice, modelurile caligrafice și dictează regulele, textele sau traducerea și altele, cât timp nu se pierde cu aceasta! De aceea e foarte bine de a avea la dispoziție toate cărțile ce se întrebuințează în diferitele clase și dacă acele cărți ce sunt de tradus în limba maternă li se adaogă și traducerea. Căci numai astfel, timpul ce se întrebuințează cu dictarea, copierea și traducerea, se va putea întrebuința cu mai mult folos la explicare, repetire și alte exerciții.

31. (*Ocupațiune*). *Să nu se teamă nimeni, că prin aceasta se favorizează întru ceva lenevia învățătorilor.* Căci, după cum de un predicator care a explicat un text din biblie și a probat în deajuns auditorilor folosul ce poate rezulta din el (ca în vâțătură, consolare, etc.), se zice, că și-a îndeplinit destul de bine misiunea sa, chiar dacă n'ar fi tradus singur textul din original, ci a luat traducerea din altă parte; tot așa și pentru școlari e cu totul indiferent, dacă învățătorul și-a aran-

jat singur materia de învățământ sau alții înainte de el. Lucru principal e, ca el să aibă materia de predat gata și să explice bine întrebarea ei. E însă mai bine, dacă totul e gata mai dinainte, ca pe o parte să se poată feri cu siguranță de erori, iar pe de alta să se lase mai mult timp liber pentru practică.

32. (III. *Cărțile trebuiesc compuse cu cea mai mare îngrijire și cât se poate de popular*). Asemenea cărți trebuiesc compuse pentru toate școlile după legile stabilite de noi, adică ușor, temeinic și concis ca să poată fi un adevărat model al Universului. Și ceea ce doresc eu din suflet și tind e, ca ele să reprezinte ori și ce într'un graiu popular și atrăgător încât să serviască școlarilor ca o lumină, cu al cărei ajutor să poată pricepe ori și ce, fără să mai aibă trebuință de vre un învățător.

33. (*De ce să fie alcătuite cărțile în formă de dialoguri? Spre acest scop aș dori ca toate cărțile să fie alcătuite în formă de dialoguri.*)

În acest chip e posibil 1) de a face accesibilă pentru priceperea copilărească, și conținutul și forma, ca astfel să nu-și reprezinte lucrul ca imposibil, sau prea obositor și greu, căci nimic nu poate fi mai atrăgător și natural ca dialogul, cu ajutorul căruia omul poate foarte ușor și pe nesimțite să fie condus la ori și ce scop. În această formă dialogică și-au aranjat observațiunile lor asupra destrăbălărilor moravurilor și actorii, spre a servi poporului ca admonițiune. Tot așa și Platon întreaga sa filozofie, Cicerone de

asemenea a scris multe în forma aceasta, cum și *Augustin* întreaga sa teologie acomodându-se toți priceperii cetitorilor. 2) *Dialogul deșteaptă, animează și întreține atențiunea și anume din cauza schimbării întrebărilor și răspunsurilor și a deosebitelor lor forme amestecate cu observațiuni atrăgătoare. Ba ce e și mai mult: în urma schimbării persoanelor însăși, cari vorbesc, nu numai că se păzește spiritul, de plictiseală, ci din contră se deșteaptă gustul de a ascultă, de oare ce se îndreaptă asupra mai multor obiecte. 3) Prin dialoguri instrucțiunea devine mai temeinică. Căci după cum noi ne aducem aminte mai bine de o întâmplare pe care am văzut-o însuși, de cât de aceea pe care am auzit-o istorisindu-ni-se, tot așa și în capetele școlarilor se întipărește mai bine, — după cum probează și experiența, — aceea ce au învățat în forma unei piese teatrale sau a unui dialog (de oare ce aici se prezintă lucrurile, ca și cum le-ar vedea, iar nu le-ar auzi), de cât aceea ce a învățat predându-li-se de către învățător în forma unei prelegeri. Fiindcă cea mai mare parte a vieții noastre, constă în dialoguri, de aceea tinerimea va fi foarte ușor condusă într'acolo, încât nu numai să cunoască aceea ce e folositor, dar să se deprindă de asemenea spre a se pronunța asupra lui în diferite moduri, serios și ușor. 5) Dialogurile servesc în fine și la o repetițiune mai ușoară și chiar privat între școlari.*

34. (Despre o singură edițiune). Mai departe va fi de asemenea bine, dacă cărțile sunt de o

aceeași, edițiune, încât să consume pagina, rândul și toate celelalte. Și aceasta din cauza citatelor și a memoriei locale, ca cu chipul acesta să nu se întâmple în nici într'un loc întârziere.

35. (Conținutul cărților să se reprezinte pe pereți). Va fi încă de mare folos, dacă se va face un extras din toate cărțile unei clase și se va reprezenta pe pereți și anume atât textul (pe cât se poate de scurt), cât și tablouri și embleme. Prin aceasta se vor exercita zilnic simțurile, memoria și inteligența școlărilor. Căci nu e fără folos aceea ce ne spun cei vechi, că adecă în templul lui Esculap ar fi fost reprezentate toate prescripțiunile medicinei și pe care le-a transcris Ipocrat care ar fi intrat pe furiș acolo. Căci și Dumnezeu a umplut acest mare teatru al lumii cu tablouri și statui, întocmai ca și cu niște modele vii ale înțelepciunii sale spre a ne instrui. (Despre aceste reprezentări se va vorbi însă mai pe larg, atunci când se va descrie fie care clasă în parte).

A TREIA PROBLEMĂ

Cum e posibil ca toți școlarii să poată trata în școală în același timp același lucru?

36. (Pentru ce e de trebuință, ca într'o școală toți școlarii să studieze unul și același lucru?)

Cum că ar fi o dispozițiune folositoare, dacă unul și același obiect s'ar studia de toți școlarii în același timp în aceeași clasă, e un ce evident: fiindcă din aceasta ar rezulta pentru învățător

mai puțină greutate, iar pentru școlari mai mult profit. Căci numai atunci ar putea unul să emuleze pe altul, când cugetările tuturor s'ar învăța și dirige asupra aceluiași obiect și când după aceea prin comparațiune reciprocă s'ar corege unul pe altul. Așa dar, întocmai după cum un comandant nu începe exercițiul militar cu fie care recrut în parte, ci din contră 'i scoate pe toți de o dată în locul de exercițiu și le arată cum să întrebuințeze armele și dacă se întâmplă ca să exerseze și pe câte unul în parte, totuși ceilalți trebuie să exerciteze același lucru și să-și îndrepteze atențiunea lui. Tot în felul acesta trebuie să procedeze și învățătorul.

37. (*Și cum e posibil aceasta*). Spre a putea face aceasta e necesar: I. *Ca anual numai o dată să se înceapă cursurile*, întocmai după cum în lumea plantelor numai o dată, și începe soarele activitatea sa (în primăvară; II. *Ca tot ce tratează să se împartă astfel ca în fie care an, lună, săptămână și chiar oră să-și aibă partea sa* ca cu chipul acesta fie care să fie condus fără, greutate la scop. Despre aceasta mai pe larg în altă parte.

A PATRA PROBLEMĂ

Cum e posibil ca toți școlarii să poată fi învățați după una și aceeași metodă?

38. (*E numai o metodă naturală, care trebuie să se întrebuințeze pretutindeni*). Cum că pentru toate științele e numai o singură metodă natu-

rală, cum și pentru toate artele și limbile se va arăta în cap. 20, 21 și 22. Căci, dacă s'ar întâmpla undeva vre o abatere sau deosebire, vor fi așa de neînsemnate, încât nu va fi nevoie de o altă specie de metodă și aceasta rezultă nu din cauza lucrului însuși, ci din a învățătorului, care are în vedere relațiunea reciprocă dintre arte și limbi, cum și gradul de pricepere al școlariilor și progresul lor. Intrebuințarea metodei naturale numai va fi în profitul școlariilor, întocmai după cum e pentru un călător calea dreaptă fără alte cotituri. Deosebiri particulare se pot observa mai ușor când se vor trata în special, fără a se atinge mai departe de ceea ce e general și comun.

A CINCEA PROBLEMĂ

Cum se poate ca cu puține cuvinte să se ajungă la cunoștința multor lucruri?

39. (*Cărțile temeinice să se prefere celor superficiale*). A umplea capetele școlariilor cu o mulțime de cărți și cuvinte e un ce nefolositor. O bucată de pâine și puțin vin oferă stomacului nostru mai mult nutriment, decât o oală plină cu felurite cărnuri și zarzavaturi. O singură monedă de aur în pungă e de mai mare preț, decât o sută de plumb. În ceea ce privește regulile, *Seneca* se exprimă lămurit: *Că ele să semene după cum se seamănă semințele; nu multe, ci atât cât e de trebuință spre a produce efect*. Așa dar, e adevărat aceea ce am zis în Cap. 5: „în om se a-

flă, ca într'un fel de microsmos toate și nu e de trebuință decât de a aduce lumină înlăuntru și va putea vedea îndată". Cine nu știe, că acel, care vrea să lucreze la lumină 'i e îndestulătoare lumina produsă de fitilul celui mai neînsemnat ciob? Prin urmare, să se aleagă astfel de cărți de științe și arte, sau să se compue altele, cari să fie mici în volum, excelente în coprins, cari să prezinte materia cât se poate de concis și cu puține cuvinte să spue mult. I. Sirach 32, 11; adică, cari să prezinte școlarilor materialul principal de învățat așa cum e, cu reguli și principii cât se poate de scurte, însă alese și pentru priceperea lor, cât se poate de ușoare și din care tot ce urmează să se poată pricepe dela sine.

A ȘEASEA PROBLEMĂ

Cum să se procedeze ca cu o singură lucrare să se poată execută un îndoit și întreit lucru?

40. (Cum că într'o singură lucrare se pot execută mai multe de o dată, arată natura). Că în același timp și prin aceeași lucrare se pot îndeplini diferite alte, ne învață exemplele naturii. *Arborele* se dezvoltă de o dată în jos, în sus și în lături; el efectuează în același timp creșterea lemnului, coajei, foilor și fructelor. Același lucru se observă și la *animal* ale cărui membre se dezvoltă toate de o dată în același timp. Fie care membru are însă mai multe însărcinări. Picioarele de pildă, ridică pe om, 'l ajută și 'l mișcă

înainte și înapoi în diferite chipuri. Gura e atât o poartă a corpului, cât și o moară și o trompetă, care răsună, atât, cât voește cineva. Plămânul poate cu aceeași răsuflare să răcoriască inima, să aducă aer la creeri, să producă un ton etc..

41. (*Și arta imitează aceasta*). Așa se întâmplă și în domeniul artei. La un orologiu de soare poate același arătător cu aceeași umbră să arate ora, zodia soarelui, lungimea zilei și nopții, ziua luni și altele multe. La un car aceeași osie servește la mersul, întorsul și oprirea lui. De asemenea și un bun orator și poet¹⁾ cu aceeași lucrare poate să învețe pe cineva, să'l miște și să'l entuziazmeze, măcar că aceste lucruri sunt deosebite unele de altele.

42. (*Și școlile trebuie de asemenea să o imiteze. Regula principală pentru aceasta*). În acelaș chip trebuie orânduită și educațiunea tinerimei *ca astfel fiecare lucrare să dea mai mult decât un fruct*. Aici au valoare următoarele ca regulă principală: pretutindeni și totdeauna aceea ce stă în relațiune reciprocă să se trateze împreună, ca de pildă, *cuvânt și obiect, citire și scriere, exercițiu de stil și pricepere, predare și învățare, serios și glumeț și ori și ce și poate închipui cineva*.

43. (*Cinci reguli speciale. I, cuvintele în unire cu lucrurile și vice-versa*). Așa dar, *cuvintele trebuie să se predea și să se învețe numai în unire cu lucrurile*, întocmai după cum se cumpără, se vând și se mută din loc în loc vinul împreună cu

1) Vezi Orațiu art. poet. 333...

butoiul, sabia cu teaca, lemnul cu scoarța, fructul cu coaja. Căci ce sunt cuvintele altceva, decât o îmbrăcăminte și o teacă a lucrurilor? Ori și ce limbă ar învăța școlarii, fie și limba maternă, trebuie să li explice împreună și cu lucrurile pe care le reprezintă și iarăși ori și ce văd, aud, pipăesc și gustă să se învețe de a le exprima cu limba, ca astfel limba să se dezvolte și să se perfecționeze totdeauna paralel cu priceperea. *Așa dar, regula ar putea să sune astfel: Atât cât pricepe cineva, atât să-și vorbiască și vice-versa: aceea ce vorbește să-și priceapă.* Să nu se permită nimănu de a vorbi aceea ce nu pricepe, sau să priceapă aceea ce nu poate să exprime. Căci, acel care nu poate să exprime cugetările spiritului său e o statuie și acel care vorbește fără pricepere e un papagal. Noi însă cultivăm oameni și vom să-i cultivăm repede și aceasta se întâmplă *când limba pretutindenii face același progres cu lucrurile și lucrurile cu limba.*

44. *(Prin urmare acele cărți, care oferă numai cuvinte să se considere ca nefolositoare).* Având în vedere acest principiu, să înlătore din școală toate cărțile, cari oferă numai cuvinte, fără cunoștința lucrurilor folositoare. Pentru un lucru mai însemnat să se depue și o îngrijire mai mare. De aceea, *să se lucreze, după cum zice Seneca în epistola a nouă nu numai pentru cuvinte ci și pentru inteligență.* Dacă e să se cetiască, să se lase școlarii să cetiască în afară de școală fără explicări lungi și obositoare, sau fără să tinză de

a imită, fiindcă e mai bine să se întrebuițeze aceasta asupra lucrurilor reale.

45. (II. *Cetirea și scrierea unite*). *Exercițiile în cetire și scriere să fie totdeauna unite. Căci, chiar pentru școlarii cari învață abecedariul nu poate să fie un impuls mai eficace și o mai mare bucurie decât atunci, când învață literile scriind. Și fiindcă copiilor le e un ce aproape înăscut de a voi să deseme, de aceea, aceste exerciții le fac plăcere. Și afară de aceasta, imaginațiunea li se va dezvoltă și mai bine prin ajutorul a două senzuri. Dacă mai târziu pot să cetiască destul de bine, atunci să se deprindă de a ceti acele materii pe cari au să le învețe și anume acelea, cari pot să le procure cunoștințele naturii, moralei și pietății. In același mod să se procedeze și atunci când învață să cetiască latinește, grecește și e-breește. Va fi un mare câștig pentru școlari, dacă vor repetă declinările și conjugările prin recitări și transcrieri incontinue, până ce atât cetirea, scrierea și semnificațiunea cuvintelor, cât și formațiunea terminațiilor vor deveni pentru ei sigure. Prin aceasta se va câștiga un împătrit fruct din aceeași lucrare. O așa de însemnată concentrațiune se va putea întinde asupra întregului tărâm al studiilor în așa chip, încât aceea ce s'a dobândit prin cetire să se transforme după cum zice Seneca prin condeiu în sânge și carne; sau după cum afirmă singur despre sine Augustin, ca progresând să scrie și scriind să progreseze.*

46. (III. *Exercițiile stilistice, intelectuale și limbistice să se facă în același timp*). *Exercițiile*

stilistice se dau de obicei fără ori și ce alegere a materii, *așa că ele nu contribuesc decât foarte puțin, sau mai de loc asupra dezvoltării spiritului*. Se întâmplă chiar, că ele deși sunt alcătuite cu multă silință, totuși ajung maculatură și fără nici un folos pentru viață. De aceea să se facă exerciții de stil asupra aceleiași materii științifice sau artistice în care se exercită și spiritul în această clasă, dându-se școlarilor spre amintire istorii (despre creatorii sau inventatorii acestei arte; unde și în ce timp au înflorit, și altele) explicări sau teme, așa că prin aceeași lucrare să se facă exerciții de stil, să se dezvolte inteligența, cum și limba prin recitări.

47. (IV. *A fi învățat și a învăța să se uniască la un loc*). Cum e posibil *ca aceea ce a învățat cineva să poată predă și altora*, am arătat către finele Cap. XVIII. Aceasta și are locul aici, de oare ce contribuie nu numai la temeinicia progresului, dar și la înaintarea lui.

48. (V. *Lucrurile glumețe, să se uniască cu cele serioase*). În fine, *va fi un mare profit, dacă jocurile, cari se permit tinerimii pentru recreațiunea intelectuală, se vor orându-i astfel, încât să poată reprezintă spiritului destul de bine seriozitatea vieții și să poată să-i dezvolte o înclinare pentru un oare care tărâm de activitate omenească*. Așa de pildă, se poate da o idee despre meserii cu ajutorul instrumentelor; tot astfel despre lucrările de agricultură, despre afacerile de stat, instituțiunile militare, despre arhitectură și

altele. De asemenea și pentru medicină pot să fie preparați școlarii, și anume, conducându-i în timpul primăverii pe câmpii sau în grădină și după ce li s'a arătat diferitele specii de plante, se deschide un fel de luptă, ca să spună care cunoaște mai multe din ele. Așa că, prin această procedare, nu numai că se va putea cunoaște care anume are o înclinațiune naturală pentru botanică, ci se vor deșteptă încă din timpuri diferite alte înclinațiuni. Și pentru ca să nască un fel de emulațiune pentru acei, cari au dat probă de cele mai mari progrese poate să-i numiască, *doctori, licențiați sau candidați în medicină*. Tot așa se poate proceda și în alte exerciții.

La jocurile războinice pot să se numiască unii *generali*, alții *colonei, maiori, căpitani, stegari*, etc.; în jocurile unde se reprezintă statul, se poate numi unul *rege*, alții *miniștri, secretari, consuli, senatori, deputați, advocați, funcționari*, etc.; asemenea glume conduc adesea la lucruri serioase. Numai așa vom putea să îndeplinim dorința *d-ru-lui Luther*, ca tinerimea să se ocupe în școală cu studii serioase în așa chip, încât să nu capete mai puțină plăcere, decât dacă ar petrece întreaga zi cu jocuri. Numai astfel vor putea școlarele să fie o pildă a vieții.

A ȘEPTEA PROBLEMA

Cum se poate predă învățământul în mod treptat ?

49. Aceasta am arătat-o în cap. XVI, principiul V, VI, VII, VIII, cum și în cap. XVIII, principiul V, VI, și VII. *După această prescripțiune, trebuiesc pentru școalele clasice cărți, cărora să li se adauge pentru învățători note explicative, cum să se întrebuițeze, ca cu chipul acesta, instrucțiunea, moralitatea și pietatea să se dezvolte treptat, treptat, până ajunge la un grad desăvârșit.*

A OPTA PROBLEMA

Despre combaterea și înlăturarea piedicilor.

50. Nu fără dreptate s'a zis, *că nimic nu e mai absurd, decât de a învăța și a ști multe, fără să aducă vre un folos și că nu acel care știe multe e înțelept, ci acel care știe lucruri folositoare.* De aceea se va putea ușurà misiunea școalelor dacă se va face o alegere în materiile de învățământ. Aceasta se va realizà dacă se va lăsa la o parte.

- I. *Aceea ce e nefolositor;*
- II. *Ce nu se poate pricepe;*
- III. *Ce e cu totul special.*

51. *(Nefolositor e aceea ce se coprinde în scrierile păgânești). Nefolositor e aceea ce n'aduce nici un profit, fie pentru religiozitate, fie pentru*

moralitate și fără de care instrucțiunea poate foarte bine să existe. Așa sunt de pildă, numele și miturile, zeilor păgânești, obiceiurile lor religioase, cum și poeziile și piesele teatrale ale unor poeți ușurei și altele de felul acesta. Dacă cineva are poftă de a ceti așa ceva poate foarte bine, nu însă a le introduce în școli unde trebuie să se pue bazele înțelepciunii. „Ce nebunie e, zice Seneca¹⁾”, de a învăța lucruri zadarnice atunci când nu e timp. Așa dar, nimic să nu se învețe pentru școală, ci pentru viață, ca astfel, o dată ce a eșit cineva din școală, să nu-i zboare nimic din ceea ce a învățat.

52. (*Combaterea lucrurilor ce nu se pot pricepe*). Nu se poate pricepe ceea ce nu intră cuiva în cap. După cum natura erburilor, arborilor și animalelor e diferită și după cum fie care caută să fie altfel tratată decât cealaltă și nu se poate ca toate să aibă aceeași întreubințare; tot așa e și cu aptitudinile intelectuale ale omului. Se găsesc, în adevăr, destule capete, cari pot să pătrundă în cunoștința tuturor lucrurilor, dar sunt și de acelea, cari rămân într'un fel de mutism asupra unor anumite lucruri. Unul poate să fie pentru științele speculative, un vultur, pentru cele practice însă un fel de *asinus ad lyram*²⁾. Un altul poate să aibă aptitudini pentru toate lucrurile, pentru *muzică* însă nu; tot așa cu alții la *matematică, poezie, logică*, etc.. Ce e de făcut în

1) Seneca epist. XLVIII.

2) Cântarea Măgarului.

acest caz? *A voi cineva să constrângă natura la aceea ce nu-i capabilă, însemnează a voi să se certe cu ea și aceasta e o silință zadarnică.* Căci, sau nu se va ajunge la nici un rezultat, sau rezultatul nu va fi demn de munca depusă. Și fiindcă învățătorul e un servitor al naturii, iar nu stăpânul ei, *să nu se poarte barbar cu acei școlari pe cari nu-i ajută dela început puterile intelectuale să lucreze ceva cu abilitate, ci să sperie că, încetul cu încetul, se va îndreptă, după cum se și întâmplă adesea.* Căci, dacă se rupe sau se taie o ramură dintr'un arbore, atunci cresc celelalte cu o forță mult mai mare, de oare ce întreaga putere vitală se concentrează asupra lor, și dacă nici unul din școlari nu va fi constrâns să facă ceva contra voinței sale, atunci nu se va afla nimic care ar putea să-i producă neplăcere și să-i tâmpiască puterile intelectuale. Fie care va înainta într'acolo (după voința divină) unde îl conduc ale sale impulziuni și va deveni o dată în pozițiunea sa, folositor lui Dumnezeu și societății umane.

53. *(Lăsarea la o parte a tot ce e prea special). Tot așa, dacă cineva ar voi să cunoască toate lucrurile până în cele mai mici amănunțimț (de pildă toate speciile plantelor și animalelor, toate felurile de ocupațiuni, numirile tuturor instrumentelor și altele) aceasta ar fi un ce prea plictisitor și plin de confuziune. E de ajuns, dacă în școli se învață complect și temeinic speciile lucrurilor cu cele mai însemnate deosebiri ale lor; restul se va pricepe dela sine la ocaziunea dată.*

Căci, după cum acel care dorește să capete o repede victorie asupra inamicului, nnu se ocupă cu câștigarea unor localități neînsemnate, ci din contră, își concentrează toate forțele asupra locului principal de care depinde războiul, de oare ce știe foarte bine, că de îndată ce a eșit victorios din aceasta și a cucerit întăririle principale, restul 'l va căpăta foarte ușor prin capitulare de bună voe; tot în același chip se va întâmpla și în școli, că adevă, de îndată ce lucrurile principale s'au priceput de școlari, cele secundare se vor pricepe dela sine. Intre acele lucruri, cari produc numai întârzieri în dezvoltarea intelectuală, trebuie să se considere și așa numitele vocabulare și lexicoane complete, care se pretind că copriind cuvintele unei limbi. Inșă, de oare ce cea mai mare parte din ele nu se întrebuințează nici o dată în vorbire, nu se poate pricepe, pentru ce se încarcă memoria copiilor cu ele.

CAPITOLUL XX

Metoda științelor în special.

1. (*Păraele trebuie să se adune într'ua râu*). Toate observațiunile răspândite de până acum, cum să se predeă *științele, artele, limbile, moralitatea și religiozitatea* în mod metodic, trebuiesc adunate la un loc spre a le întrebuiță cu folos. Și dacă zic în mod metodic, aceasta însemnează ușor, temeinic și iute.

2. *Știința sau cunoștința lucrurilor* fiindcă nu e altceva decât *o observațiune internă a lucrurilor*, se poate câștiga cu același mijloace, după cum se câștigă observațiunea externă sau intuițiunea și anume cu ochiul, cu obiectul și cu lumina. *Sunt acestea prezente, atunci rezultă intuițiunea. Ochiul* intuițiunii interne e însă *spiritul sau inteligența; obiectul* sunt *toate* lucrurile în și afară de observațiune; iar lumina e atențiunea necesară. Însă, după cum la intuițiunea externă e trebuință de o anumită procedare, dacă e, ca obiectul să se intuiască, astfel după cum e, tot așa e trebuință și aici de o anumită metodă cu ajutorul căreia să se prezinte lucrurile

în așa mod spiritului, încât să le poată pricepe și pătrunde sigur și iute.

3. (*Patru condițiuni să cer din partea unui tânăr, care voește să pătrundă în adâncimile științelor*).

I. Să aibă ochiul inteligenței curat;

II. Să i se prezinte lucrurile aproape;

III. Să fie atent;

IV. Să i se prezinte lucrurile spre intuire unul după altul și după o anumită metodă. Atunci va putea să priceapă toate ușor și sigur.

4. (*Cum să se păstreze curați ochii intelectuali?*) Cu ce aptitudini ne naștem nu atârnă de noi. Dumnezeu a dăruit după a sa hotărâre fie căruia această oglindă a spiritului, — acești ochi interni. Atârnă însă de noi, *ca să nu suferim, ca această oglindă să se umple de praf și să i se întunece strălucirea*. Acest praf sunt plicticoasele și nefolositoarele ocupațiuni ale spiritului. Căci spiritul nostru e într'o continuă activitate, asemenea unei petri de moară. Lui 'i oferă senzurile externe, — servitorii lui obicinuiți, îndeajuns materie, care de multe ori e fără nici un conținut, căci în loc de semințe și fructe 'i oferă pleavă, nisip și altele și atunci se întâmplă, ca și la moară că toate colțurile se umplu cu nisip. Așa dar, spre a conserva această moară internă, — acest spirit (care e de asemenea o oglindă), să nu se umple de praf, însemnează a feri tinerimea de ocupațiuni nefolositoare și a o deprinde cu lucruri folositoare și morale.

5. (*Cum trebuie să i se prezinte obiectele?*) Ca oglinda să poată reprezenta bine obiectele, atârnă mai întâiu de *curăţenia și claritatea obiectelor* și apoi de prezentarea lor înaintea senzurilor. Ceața de pildă și alte lucruri de o slabă consistență luminează puțin și astfel se reprezintă palid în oglindă, iar obiectele absente de loc. Așa dar, aceea ce se prezintă tinerimii spre învățare să fie lucruri, iar nu umbre de lucruri. Și anume lucruri solide, adevărate, folositoare, cari pot să influențeze asupra senzurilor și imaginațiunii. Ele pot să le influențeze numai dacă li se prezintă aproape, încât să le atingă..

6. (*Totul prin propria intuițiune*). De aici rezultă pentru învățători următoarea regulă importantă: *Totul pe cât e posibil să se prezinte senzurilor și anume aceea ce se vede văzului, aceea ce se aude auzului, ce se miroase mirosului, ce se gustă gustului și aceea ce se pipăe pipăitului, și dacă ceva se poate intui de mai multe senzuri de o dată, să se prezinte mai multora conform cu aceea ce s'a zis în Cap. XVII principiul VIII.*

7. (*Un întreit argument pentru această prescripțiune*). 1. *Pentru că de o dată cu senzul începe cunoștința. Întâiu: începutul cunoștinței trebuie să înceapă totdeauna dela senzuri, căci nimic nu există în inteligență, care să nu fi existat mai întâiu în senzuri. Așa dar, pentru ce să nu se înceapă învățământul cu intuițiunea reală a lucrurilor, decât cu enumerarea lor cu ajutorul cuvintelor. Și după ce s'a arătat obiectul, a-*

tunci să se adauge cuvântarea spre a'i explica mai departe.

8. (*Al doilea: veritatea și temeinicia științei nu atârnă de nimic altceva decât de mărturia senzurilor*). Căci *obiectele* se imprimă mai întâiu de toate și nemijlocit senzurilor și în urmă prin ajutorul lor inteligenței. Probă despre aceasta e, că cunoștința senzuală se crede prin sine însăși, în timp ce la concluziuni și mărturiile streine pentru siguranță, se referă la observațiunea senzuală. Noi ne încredem unui lucru, atunci când se poate proba până în amănunțimi cu mai multe exemple (și a căror siguranță se poate mijloci prin senzuri). Mărturiilor streine să nu se încredă nimeni contra experiențelor propriilor senzuri! De aceea și știința e cu atât mai adevărată, cu cât se reazimă mai mult pe intuițiune. Prin urmare, *dacă voim să ifiltrăm școlarilor o adevărată și temeinică cunoștință, să îngrijim înainte de toate, ca ori și ce să se predea prin autopsie și intuițiune proprie.*

9. *Al treilea: și fiindcă senzul e cel mai credincios portar al memorii*, de aceea, intuițiunea senzuală a lucrurilor va face, ca ce știe cineva să știe pentru mult timp. În adevăr, dacă am gustat o dată zahăr, am văzut o cămilă, am auzit o pfriveghetoare cântând, am fost în Roma și am studiat-o (bine înțeles cu atențiune), atunci se întipăresc acele observațiuni puternic în memorie și nu se pot uita. De aceea vedem, că copiii și întipăresc cu ușurință istorioare biblice sau altele din tablouri. Și cum că vre unul dintre

noi și-ar putea închipui mult mai ușor și mai durabil ce este un rinocer, ducă l'ar fi văzut sau în vieață, sau cel puțin în tablou și că un altul ar ști mai bine istoria unei întâmplări, dacă a fost de față, decât altul, chiar dacă i s'ar istorisi de șese sute de ori, numai încape îndoială. De aceea și zicătoarea lui *Plaut*: „*un martor ocular e 'de zece ori mai de valoare, decât zece, cari narează din auzite'*”. Cum și aceea a lui *Orațiu*¹⁾: „*Mult (mai încet agită spiritul aceea ce pătrunde prin urechi, decât aceea ce se prezintă înaintea ochilor și 'și încredințează singur sieși observatorul'*”. De asemenea va pricepe cu mult mai ușor acel care a fost de față la disecțiunea unui corp omenesc și l-a examinat cu atențiune, decât acela, care, chiar dacă ar fi cetit, cele mai amănunțite manuale relative la acest subiect, fără intuițiune proprie. De aceea și zicătoarea: „*ce a văzut cineva 'cu ochii valorează ca argument'*”.

10. (*Marele folos al modelelor în învățământ*). Dacă lipsesc însă câte o dată obiectele, atunci se pot întrebuița reprezentantele lor, adică *copii* sau *modele*, care sunt preparate anume pentru învățământ. Așa de exemplu în manualele de *Botanică*, *Zoologie*, *Geometrie*, *Agrimensură* și *Geografie* se pot întrebuița cu folos pe lângă descrieri, și figuri. Și aceasta ar trebui să se facă și în *Fizică*, cum și aiurea. Organismul corpului omenesc de pildă, s'ar putea după părerea mea prezenta observațiunii și studià sub forma unui

1) Orațiu art. poetic 180.

schelet de oase omenești (după cum se află de obicei pe la universități, sau făcut din lemn) cu mușchi făcuți de piele și umflați cu lână și cărorora să li se adauge tendoane, nervi, vine, artere, intestine, plămâni, inimă, diafragmă, ficăți și stomac. Toate însă la locul propriu și scris numele și folosul fie căreia. Dacă se prezintă unui școlar, care studiază Fizica, un asemenea model și îi se arată și explică bucată cu bucată, va putea să priceapă toate aproape jucându-se și recunoaște din aceasta construcțiunea propriului său corp. Asemenea *mijloace de intuițiune* (adică modele de obiecte, ce nu se pot avea original) *ar trebui să se facă pentru toate lucrurile demne de învățat și să se găsească în toate școlarele.* Și chiar dacă prepararea lor ar costa bani și osteneală, totuși s'ar răsplăti prin folosul ce prezintă.

II. (*Dacă toate lucrurile se pot reprezenta intuitiv*). Dacă cineva s'ar îndoii că toate lucrurile s'ar prezintă în chipul acesta senzurilor, chiar și ce e spiritual și absent (ce e în cer, sub pământ și peste mări etc.), să cugete, că Dumnezeu a creat totul spre a forma o armonie, așa că cele cerești pot să și găsească reprezentante în ori și ce privesc în cele pământești; cele absente în cele prezente; iar cele nevăzute în cele văzute. Aceasta rezultă de pildă destul de lămurit din *Macromicrosmul* lui *Robert Flutt* (Medic și fiziician renumit în Oxford 1574—1673) care prezintă în mod artistic formațiunea vânturilor, a ploii și furtunii. Și e un ce neîndoios, că ace-

ste reprezentări se pot perfecționa spre a putea deveni mai intuitive și ușoare.

12. (III. *Ce se înțelege prin lumina atenției?*) Atât despre reprezentarea intuitivă a obiectelor. *Acum despre lumină. Dacă lipsește aceasta, atunci în zadar se mai prezintă obiectele observației. Lumina metodei e atențiunea cu ajutorul căreia școlarul cu spiritul prezent și deschis primește toate.* După cum cineva nu poate să vadă nimic în întunec și cu ochii închiși, chiar dacă i s'ar prezintă lucruri înaintea ochilor, tot așa zboară pe dinaintea senzurilor, dacă se spune sau se arată ceva unui neatenț și aceasta o putem observa la acei, ce sunt distrați și nu sunt atenți la aceea ce se întâmplă în prezența lor. Așa dar, după cum acel, care vrea să arate ceva în timpul nopții, trebuie să facă lumină, tot așa și învățătorul, care vrea să lumineze pe un școlar coprit de întunecul neștiinței, cu cunoștința lucrurilor, trebuie să i deștepte mai întâiu atențiunea, ca cu chipul acesta să poată primi învățătura cu spiritul gata și deschis. Și cum se poate face aceasta, s'a arătat deja în principiile cap. XVII și în prima problemă a cap. XIX.

13. (IV. *Ce cere metoda spre a reprezenta obiectele în lumină clară?*). Atât și despre lumină. *Voiu vorbi acum despre chipul, sau despre metoda, cum se pot reprezenta obiectele senzurilor spre a se putea întipări temeinic spiritului.* Cum să se procedă în aceasta se poate observa foarte bine la simțul vederii. Dacă e, ca ceva să se poată vedea bine, atunci trebuie 1), *Să fie adus îna-*

intea ochilor și anume 2), nu prea departe, ci atât cât trebuie; 3) nu la o parte, ci înaintea ochilor; 4) nu pe dos s'au strâmb, ci drept; 5) așa în cât ochiul să poată observa obiectul de o dată; 6) și fie care parte separat; 7) în o anumită ordine dela început până la sfârșit și 8), fie care parte să o studieze atât 9), până ce a putut să priceapă toate în deosebiri sale. Se observă această procedare, atunci vederea se execută regulat: se neglijează numai o parte, atunci nu va reuși aproape de loc, sau foarte rău.

14. (Procedarea aceasta se poate explica cu un exemplu). De pildă, dacă cineva vrea să cetiască o epistolă pe care a primit-o de la un amic trebuie, 1, să o ție înaintea ochilor, căci cum ar putea s'o cetiască, dacă n'o vede?; 2, și într'o depărtare potrivită (căci prea departe nu l'ar ajuta vederea să distingă); 3, să o ție drept (căci ceea ce se vede strâmb se vede încurcat); 4, în pozițiune dreaptă (căci dacă se ține o carte sau o scrisoare întoarsă, cum ar putea s'o cetiască cineva); 5, să observe mai întâiu partea generală a scrisorii și anume *cine, la cine, de unde* și când s'a scris? (căci dacă nu știe acestea mai dinainte, n'ar putea să priceapă diferitele particularități); 6, după aceea s'o cetiască toată încât să nu-i rămână nimic (căci de altfel s'ar întâmpla ca să nu poată pricepe lucrurile principale); 7, e necesar, ca totul să se cetiască în ordine și anume cum urmează frazele unele după altele (căci dacă se cetește pe sărite și anume de ici o bucată, de colo altă bucată, se întâmplă ca să se

încurce și întunece înțelesul); 8, să mediteze asupra fie cărei fraze până ce a priceput-o bine (căci dacă s'ar ceti cu iuțea s'ar putea trece cu vederea lucruri importante); 9, și în fine, după ce a cunoscut toate, trebuie să fie atent asupra deosebirii ce există între părțile mai mult sau mai puțin necesare.

15. Dacă s'au observat acestea, atunci rezultă pentru acei cari predau științele *nouă reguli* foarte folositoare.

I. (*Prima regulă*). *Tot ce e, ca să știe cineva, trebuie învățat.*

Căci dacă nu i se oferă școlarului aceea ce trebuie să știe, de unde poate el să știe? Așa dar, să se feriască învățătorii, ca să ascundă ceva școlarilor, fie cu intențiune, cum fac invidioșii și ne-sincerii, fie din neglijență cum se întâmplă cu acei, cari nu-și dau socoteală de misiunea lor. Aici e nevoie de credință și muncă.

16. (*A doua regulă*). *Tot ce se învață, să se învețe cum e lucrul în sine cu privire la o anumită întrebuintare.*

Cu chipul acesta să vadă școlarul că ce învață nu sunt utopii sau idei platonnice, ci lucruri ce ne înconjoară și a căror cunoștință aduce adevărate foloase pentru viață. Spiritul va lucra cu mai multă sârguință și va deosebi mai cu îngrijire.

17. (*A treia regulă*). *Aceea ce se învață, să se învețe de a dreptul, iar nu pe căi pezișe.*

Aceasta însemnează de a vedea drept, iar nu peziș, căci atunci obiectele s'ar vedea încurcate

și întunecate. Așa dar, să se prezinte școlarilor obiectele după natura lor proprie, simple, iar nu îmbrăcate în cuvinte, metafore, aluziuni și iperbole, căci acestea și pot avea locul, atunci când li se prezintă lucruri deja cunoscute, iar nu când se predau pentru prima oară. Aici să se procedeze de a dreptul.

18. (*A patra regulă*). *Aceea ce se învață, să se învețe cum este și cum se produce, adecă arătându'i cauzele.*

Căci acea cunoștință e cea mai bună, dacă se învață un lucru cum este, fiindcă, dacă nu se învață cum este, atunci nu mai e cunoștință, ci eroare. Fie care lucru e însă așa după cum s'a produs; e altfel de cum s'a produs, atunci e fals. Fie care lucru se produce însă din cauzele sale. Așa dar, *a prezentă cauzele unui lucru, însemnează a învăța adevărata cunoștință a unui lucru*, conform cu principiul: *A ști, însemnează a pricepe un lucru după cauzele sale. Și: cauza este conducătoarea spiritului*. Prin urmare, mult mai bine, ușor și sigur e a pricepe un lucru așa după cum s'a produs, întocmai după cum s'ar prezentă cuiva o epistolă care vreă s'o cetiască în aceeași pozițiune în care e scrisă. Din contră, e greu de a ceti o hârtie întoarsă, sau pe dos. Se vor prezintă școlarilor lucrurile în formă de iperbole și prin *isteron-proteron*, atunci îi va încurcă mai mult, decât lămurii. Așa dar: *Metoda învățământului să urmeze metodei faptelor: aceea ce e mai timpuriu la început și aceea ce e târziu mai târziu.*

19. (*A cincea regulă*). *Aceea ce se ojeră spre*

cunoaștere, să se prezinte mai întâiu în general și apoi în părțile sale.

Motivul pentru aceasta s'a arătat deja în cap. XVI, principiul VI. A prezenta un obiect spre a-l cunoaște în general înseamnă a prezenta partea esențială și întâmplătoare a lui. Partea principală se explică prin întrebările: Ce? Ce fel? pentru ce? La întrebarea Ce? se referă numele, specia, acțiunea și scopul obiectului. La întrebarea ce fel? se referă forma obiectului sau natura cu care se potrivește obiectul pentru scopul său. La întrebarea pentru ce? se referă puterea lucrătoare sau acea putere cu ajutorul căreia obiectul se face potrivit pentru scopul său.

De pildă, dacă vreau să prezint școlarului adevărata cunoștință despre om, îi spun: *Omul e*
 a) *Cea mai înaltă creatură a lui Dumnezeu destinată de a domni peste celelalte;* b) *înzestrată cu voință liberă de a alege și de a lucra; prevăzută cu lumina rațiunii de a se conduce înțelepțeste în alegerea și lucrarea sa.* Aceasta e prin urmare cunoștința generală sau temeinică a omului, care exprimă tot ce e principal despre el. Dacă vrea cineva să mai adauge ceva, însă iarăși în general, aceasta se poate face cu întrebările din ce? de unde? când? etc.. După aceea se procedează la cunoașterea părților: *Corpul și spiritul.* Corpul să se împartă în membrele sale; sufletul însă să se explice după puterile din care constă, toate în ordinea cuvenită.

20. (*A șasea regulă*). *Toate părțile obiectului trebuesc cunoscute, fără să se lase vre una și a-*

nume cu privire la ordinea, pozițiunea și legătura lor cu altele. Căci nimic nu e fără scop. Pretutindeni și chiar în părțica cea mai mică se află puterea celei mai mari. E sigur, că cea mai mică părțică dintr'un orologiu, dacă s'ar strică sau s'ar luă dintr'un loc, atunci întreaga mașină n'ar mai funcționă. Tot așa, dacă s'ar distruge într'un corp viețuitor un membru, prin aceasta s'ar distruge vieța. Și în organizmul unui discurs cea mai mică particulă (adesea o conjucțiune sau propozițiune) schimbă înțelesul întreg. Și așa pretutindeni. Așa dar cunoștința complectă a unui lucru nu se poate dobândi decât numai prin cunoștința tuturor părților cum și spre ce e făcută fie care.

21. (*A șaptea regulă*). *Toate lucrurile să se învețe unul după altul; în unul și același timp nu mai multe decât unul.* După cum vederea nu poate să pătrundă de o dată două sau trei obiecte, fără să se împrăștie sau să se încurce (de asemenea și acel, care cetește oc arte nu poate să cetască de o dată două pagini, nici două rânduri sau două cuvinte, ba chiar nici două silabe, ci una după alta), tot așa și spiritul nu poate să cugete de o dată decât asupra unui singur obiect. De aceea să se procedeze treptat dela una la alta. ca cu chipul acesta să nu se încurce spiritele.

22. (*A opta regulă*). *Să se stăruiască asupra fie cărui obiect, până ce l'a priceput bine.* Nimic nu se formează de o dată, fiindcă aceea ce se formează, se formează în urma unei mișcări. Mișcarea însă se formează încetul cu încetul. Așa

dar, să se trateze cu școlarul fie care bucată științifică atâta, până ce a priceput-o în deajuns și e conștient de știința sa. Și aceasta se poate căpăta prin memorizare, examinare, repetire până ce i s'a întipărit bine, cum s'a arătat în cap. XVIII principiul X.

23. (*A noua regulă*). *Să se arate bine deosebirele obiectelor, ca cu chipul acesta cunoștința tuturor lucrurilor să fie bine stabilită și clară.* Mult simț se află în cunoscuta zicătoare: „*cine deosebește bine, instruește bine*”. Căci, mulțimea obiectelor apasă pe școlar, iar *jelurimea* lor îl încurcă, dacă nu se întrebuițează contra mijloace și anume mai întâiu *orăine*, prezentându-i-se unul după altul și apoi *să observe cu atențiune deosebirele lor*, ca astfel să se vadă pretutindeni cum se deosebește unul de altul. Numai această procedare poate să procure cunoștință solidă și clară căci atât deosebirea, cât și natura lucrurilor depinde de modul de a deosebi, cum am arătat în cap. XVIII, principiul VII.

24. (*Obiectele ce se vor studia în școli să se aranjeze după această metodă*). Fiindcă nu e dat fie căruia să și îndeplinească misiunea sa de învățător cu aceeași abilitate, va fi necesar să se aranjeze după aceste legi ale metodei toate obiectele de învățământ ce se vor trata în școli și atunci nu se va mai întâmpla, ca cineva să se abată dela calea cea adevărată. Căci o dată acestea bine orânduite și pricepute se va întâmpla școlarului ca unuia pe care l trimite cineva

într'un castel și într'un anumit timp poate să observe tot ce se află acolo și anume: tablouri, desene și alte podoabe, tot așa și tânărului pe care 'l trimite în teatrul lumii poate să pătrundă cu iscusința spiritului său întregul aparat al lucrurilor și e în stare să se miște ca un adevărat observator între operele lui Dumnezeu și ale oamenilor.

CAPITOLUL XXI

Metoda artelor

1. (*Să se ocupe cineva mai mult cu artele, de cât cu științele*). Teoria lucrurilor e ușoară și scurtă și oferă numai plăcere; întrebuințarea însă e grea și coprinzătoare dar prezintă admirabile avantagii. Așa se exprimă Vives. Și fiindcă așa e în realitate, trebuie să căutăm cu îngrijire calea pe care poate fi condusă cu înlesnire tinerimea spre întrebuințarea practică a lucrurilor și care se găsește în arte.

2. (*Trei cerințe principale ale artei*). *Arta cere înainte de toate trei lucruri.*

1). *Un model* sau o idee, care conține forma exterioară pe care o intuiește artistul și se silește de a reproduce una asemenea; 2), *Materia* sau aceea, căreia trebuie să i se dea noua formă; 3), *Instrumentele* cu ajutorul cărora se poate executa obiectul.

3. (*Tot atâtea cerințe și la punerea lor în practică*). *Arta cere însă* (o dată fiind date instrumentele, materia și modelul) 1) *întrebuințarea lor adevărată*; 2) *conducerea abilă* și 3) *exercițiul*

continuu. Aceasta însemnează, că *școlarul trebuie învățat* unde și când să se întrebuițeze fie care lucru și când se întrebuițează, *să fie condus* ca să nu greșească în lucrarea sa și dacă a greșit să se îndrepteze.

În fine să nu se obosiască, ca să greșească și să nu se lase de a fi îndreptat până ce ce pricepe să lucreze fără greșeală, sigur și ușor.

4). (*11 reguli*). Aici să se observe 11 reguli principale și anume *șease asupra întrebuițării, trei asupra conducerii și două asupra exercițiului.*

5. I. *Ce învață cineva, să învețe lucrând.*

Meseriașii nu țin școlarii lor prelegeri, ci-i pun imediat la lucru, ca astfel să învețe ferăria prin ferărie, tâmplăria prin tâmplărie, jocul prin joc, etc.. Așa să se procedeze și în școală și anume să se învețe scrierea scriind, vorbirea vorbind, cântarea cântând, calculul calculând, etc.. *Școlile să nu fie nimic altceva, decât ateliere pline de activitate.* Numai astfel vor putea să probeze toți în propria lor practică adevărul și anume, *că învățând pe alții ne învățăm noi înșine.*

6. II. *Pentru aceea ce se predă școlarii, să fie totdeauna prezentă o anumită formă și normă.*

Școlarul intuiește aceasta și o imitează. Căci acel, care nu știe încă, ce și cum trebuie să se facă ceva, nu poate să producă dela sine. Așa dar, trebuie să i se arate. De altmintrelea ar fi o cruzime să constrângi pe cineva să facă aceea ce voește, fără ca să știe ce voește. De pildă, să ceri, ca să facă linii drepte, unghiurii drepte, cercuri, fără să-i fi dat o linie, un măsu-

rător, un grad, și fără să-i fi arătat cum să le întrebuințeze. Prin urmare, să se lucreze cu toată seriozitatea în acea direcțiune și anume pentru aceea ce se predă în școli să se afle formulare și modele, cari se pot pricepe și imită ușor și sigur, — pot ele să fie modele sau schițe de obiecte, sau probe de lucrări. Și atunci n'ar mai fi o neghiobie să ceri dela acel cărui i s'a dat lumină, să vadă; dela acel care stă pe picioare, să umble; dela acel care știe întrebuințarea instrumentelor să lucreze cu ele.

7. II. *Întrebuințarea instrumentelor să se arate mai mult cu fapta decât cu vorbe, adecă mai mult cu exemple decât cu reguli.*

Quintilian spune într'un loc, că „lungă și grea e calea prin reguli, scurtă și eficace prin exemple”. Inșă vai! Cât de puțin au în vedere școalele acest sfat! Căci cu prescripțiuni, reguli, excepțiuni dela reguli, și excepțiuni dela excepțiuni, împovărează pe primii începători în Gramatică, în așa fel, încât adesea nu știu despre ce e vorba și se sperie, în loc de a începe să priceapă. Pe meseriași nu-i vedem că procedează așa, adecă că spun primilor lor ucenici o mulțime de reguli, ci-i introduc în ateliere, îi lasă să vadă cum lucrează și pe urmă să încerce să imiteze și ei (căci omul e o creatură căreia îi place să imiteze) — le dau instrumentele în mână și-i învață cum să le apuce și să le mânuiască. Se întâmplă să facă greșeli, le arată și le îndreptează mai mult însă cu exemple, decât cu cuvinte și practica arată, că imitarea progresează.

cu ușurință. Căci e foarte adevărat ce zice un proverb german: „*Un bun umblător află un bun urmaș*”. Și zicătoarea lui Terențiu: „*Mergi înainte, eu îți voi urma*”, e de asemenea foarte nemerită aici. În chipul acesta observăm cum învață școlarii mersul, vorbirea și diferite alte jocuri, numai prin imitare, fără reguli obositoare.

Regulile sunt în realitate spini pentru spirit, care cer atențiune și perspicacitate; prin exemple își pot ajuta însă și cele mai slabe capete. Și numai prin reguli nu și-a putut însuși cineva nici o dată o limbă sau o artă; în general însă prin exercițiu, chiar fără reguli.

8. IV. *Exercițiul să înceapă cu elemente, iar nu cu lucrări complete.*

Zidarul de pildă nu-și învață ucenicul să construiască chiar dela început turnuri și castele, ci cum să ție mistria, cum să ciopliască lemnul, cum să-l găuriască, cum să-l așeze, etc.. Și pictorul nu dă elevului său imediat dela început ca să deseneze o față de om, ci-l învață cum să amestece culorile, cum să ție pensula, cum să tragă linii și apoi să încerce desemnuri ușoare etc.. Și cine învață pe un copil cetirea nu-i dă în mână o carte, ci elementele scrierii și anume mai întâiu fie care literă în parte, apoi unite în silabe, mai în urmă cuvintele, propozițiunile etc.. Tot așa și începătorului în studiul gramaticii să i se dea mai întâiu fie care parte de cuvânt, după aceea să uniască una câte una, apoi propozițiuni compuse din două, trei și patru membre și numai după aceasta să înainteze la period și la

vorbirea complectă. Și pe tărâmul *Dialecticii* să procedeze tot așa: mai întâiu să învețe pe școlari cum să deosibiască lucrurile și reprezentățiunile lucrurilor după specii și deosebiri, apoi să le aranjeze după relațiunile lor reciproce (în ce chip stau unele față cu altele), după aceea să le definiască și să le împartă logic și în fine să examineze lucrurile și noțiunile lor după legătura lor. *Ce? De ce? Pentru ce?* trebuie să se exprime ceva și dacă e necesar sau numai întâmplător!

După ce s'au făcut multe exerciții asupra acestora, atunci se poate trece la concluziuni și anume cum se pot derivă din anumite propozițiuni date altele și în fine asupra discursurilor sau lucrărilor complecte. În același chip se poate procedă și în *Retorică*. Mai întâiu se exersează școlarii câtva timp în căutarea de *sinonime*, apoi cum să adaoge *epitete*, după aceea cum să le explice prin antiteze, cum să *parafrazeze*, cum să *schimbe unele cuvinte cu altele*, cum să *treacă dela înțelesul propriu la cel impropriu*. Și după ce școlari au căpătat cunoștințe solide asupra acestor părți, atunci vor putea să treacă la formarea de cuvântări complecte, nici o dată însă mai timpuriu. Și dacă se procedează așa treptat, treptat în fie care artă, atunci e imposibil, ca să nu se facă progrese repezi și solide.

Argumentele pentru cele aici susținute s'au discutat în cap. XIX, principiul IV.

9. V. *Primele exerciții cu începătorii, să se facă asupra materiilor deja cunoscute.*

Această regulă ne-a dat-o principiul IX din cap. XVII și aliniatul 6 dela principiul IV din același cap. *Senzul ei e, ca să nu se încarce școlarii cu lucruri, ce nu corespund etății, priceperii și stării lor actuale, ca astfel să fie siliți de a se lupta cu lucrări zadarnice.* Unui școlar de origină polonă de pildă, care voește să învețe cetirea și scrierea, să nu i se prezinte scrieri latine, grecești și arabești, ci în limba sa maternă, ca astfel să priceapă despre ce e vorba.

Și dacă școlarul trebuie să învețe întrebuințarea regulilor dialectice, atunci să nu exerseze cu exemple luate din Virgil și Cicerone, sau în dispute teologice, politice, medicale, ci cu lucruri pe cari le întâlnește zilnic, ca de pildă *casa, îmbrăcămintea, cartea, arborele, școala* etc.. Aici va fi de folos, ca acele exemple ce sunt luate spre explicarea primelor reguli, de oare ce sunt o dată cunoscute, să se păstreze și pentru toate celelalte. Se va lua de exemplu în *Dialectică* arborele și se va arăta specia lui, deosebirea, cauzele, acțiunea, noțiunile supraordinate și subordonate, definițiunea, clasificățiunea etc.. După aceea se va arăta în câte feluri se poate exprima ceva despre arbore și în fine cum se poate conchide și proba ceva prin ajutorul unei concluziuni stabilite din aceea ce s'a zis până acum despre arbore etc.. După ce s'a explicat în felul acesta întrebuințarea regulilor cu un exemplu, două sau trei, atunci va fi ușor școlariilor să reușiască în toate celelalte.

10. VI. *Imitarea să se facă la început numai după forma prescrisă, mai târziu însă poate deveni mai liberă.*

Căci cu cât formațiunea unui nou obiect se potrivește mai mult cu modelul său, cu atât mai îngrijită și mai expresivă va fi forma sa; întocmai după cum monedele care sunt făcute, cu același tipar, seamănă între ele și cu tiparul. Tot așa și cu scrierile ce sunt tipărite cu litere, cu obiectele turnate din gips, metal etc.. Așa dar, atât pe cât e posibil la toate celelalte lucrări imitarea să fie asemenea modelului, până ce mâna, limba și spiritul s'au deprins să miște mai liberi și să fie în stare de a produce așa ceva dela sine. Cine vrea să învețe de pildă scrierea, să ia o hârtie subțire și să o așeze pe programa sau modelul pe care vrea să-l imiteze și așa va putea cu ușurință să imiteze trăsăturile literilor ce se zăresc. Sau se apasă modelul pe hârtie după ce s'a uns cu culoare roșie sau închisă și școlarul va trage cu condeiul pe urmele imprimare, așa că se vor deprinde de a imita aceleași trăsuri în aceeași formă.

Așa și în exercițiile de stil se pot imita construcțiunile luate din diferiți autori. De pildă, dacă se zice „*bogat în lucruri*” școlarii pot să imiteze și să zică „*bogat în bani, bogat în animale, în vii*” etc.. Când Cicerone zice: „*Euden e cel dintâiu în Astronomie după părerea celor mai învățați bărbați*” se poate zice imitându-se pe cât e posibil de fidel: „*Cicerone e după părerea celor*

mai învățați bărbați cel dintâiu în elocință". „Pavel după părerea întrègei biserici e cel dintâiu în apostolat” etc.. Și aceea dilemă din logică: „sau e zi sau e noapte; acum e însă noapte prin urmare nu e zi” pot s'o imiteze școlarii în modul următor; „sau e incult, sau e cult; acum e însă incult”; așa dar — sau: Cain a fost pios sau nelegiuit; Cain n'a fost însă pios etc..

11. VII. Modelele după care lucrează școlarii să fie pe cât e posibil perfecte, ca astfel ei dacă le prelucrează prin imitare, să poată să le considere ca perfecte în arta lor. Căci după cum nimeni nu poate să tragă linii drepte cu un echer strâmb, tot așa nimeni nu poate să producă ceva bun după un model greșit. Așa dar, să se lucreze în acea direcțiune, ca pentru tot ce se lucrează în școală, ba chiar în întreaga viață, să se găsiască modele adevărate, simple și ușor de imitat, — fie ele tablouri sau desemnuri de lucruri sau prescripțiuni și reguli cât se poate de scurte, pline de lumină, ușor de priceput și toate fără excepțiune adevărate.

12. VIII. Prima încercare de imitare să fie pe cât e posibil de nimerită, ca astfel să nu se abată nici în cea mai mică trăsură dela model. Aceasta însemnează, că atât pe cât e posibil. Necesară este. Tot începutul e pentru aceea ce urmează întocmai ca o temelie; e acesta solid, atunci și restul se poate construi pe el solid; e din contră șovăitor atunci și acesta va șovăi. Și după cum au observat medicii, că greșelile pri-

mei digestiuni nu se îndreptează la a doua și a treia; tot așa și la ori și ce activitate primele greșeli sunt vătămătoare pentru tot ceea ce urmează. De aceea cerea *Timoteu muzicantul* dela școlarii cari învățaseră primele principii în altă parte, un îndoit onorar. El zicea, că pentru el e o îndoită muncă de a le îndrepta mai întâiu învățătura greșită de aiurea și apoi a'i învăța cum se cuvine. Trebuie să-și dea cineva osteneală, ca școlarii să devie stăpâni pe principiile artei lor prin încercări îngrijite de imitare. O dată această greutate înlăturată, toate celelalte se vor birui dela sine, întocmai ca o cetate ale cărei porți o dată cucerite, atunci e în mâna învingătorului. De aceea să se feriască ori și cine de grabă și să nu treacă la cele următoare nici o dată, până nu s'a stabilit destul de bine cele precedente. *Destul se grăbește acel, care nu se abate din cale. Și o întârziere făcută cu scop de a stabili bine primele principii, nu e nici o întârziere, ci o excelentă economie spre a deveni stăpân mai ușor, iute și sigur peste tot ceea ce urmează.*

13. IX. *Greșelile să se îndrepteze de către învățător, adăogându-se însă observațiunile pe care le numim noi reguli sau excepțiuni dela reguli.* Până aici am probat, că artele se învață mai bine cu exemple decât cu reguli. Mai adaog încă, că prescripțiunile și regulile sunt necesarii de oare ce servesc ca un conducător pentru procedare și împedică rătăcirea și se arată în mod explicativ ce se află ascuns în model, de unde să în-

ceapă lucrarea, unde tinde, cum să se procedeze treptat și pentru ce fie care trebuie să se întâmple așa și nu altfel. Numai aceasta va putea să procure o cunoștință solidă a artei și o siguranță în imitare.

Aceste prescripțiuni însă trebuie să fie pe cât e posibil scurte și clare, ca astfel să, nu se plictisască cineva studiindu-le, ci de așa fel, ca o dată pricepute să fie de folos pentru totdeauna, chiar dacă s'ar lăsa la o parte. Intocmai după cum pentru un copil, care învață să umble, îi trebuie un fel de mașină dacă picioarele îi sunt strâmbe, cu toate că mai târziu nu-i mai este de nici un folos.

14. X. *Arta perfectă constă din sinteză și analiză.* (Exercițiile sintetice să se facă înaintea celor analitice). Cum că aici sinteza trebuie să domineze, am probat cu exemplele naturii și meseriașilor în principiul V al cap. XVIII. Și că exercițiile sintetice trebuiesc în cele mai multe cazuri să se facă înaintea celor analitice ne probează următoarele: 1) fiindcă pretutindeni e necesar să se înceapă cu ce e ușor; prin ce e ușor înțelegem însă aceea ce e propriu și strein. 2) Scriitorii și ascund cu intențiune arta, așa că școlarii la început abia sunt în stare să o pătrundă, — ba chiar de loc; ei vor fi în stare însă, dacă vor fi exersați în acele lucruri lipsite de ori și ce artă și aflate de ei. 3). Ceea ce și propune cineva mai întâiu, aceea și trebuie mai întâiu tratat. Noi ne propunem însă, ca să deprindem pe

școlarii mai deștepți să găsiască noi invențiuni, iar nu să utilizeze numai aceea ce li se dă de a gata. (Comp. iarăși principiul V al Cap. XVIII).

15. (*Exercițiile analitice trebuiesc totuși adăogate*). Tuturor invențiunilor și lucrărilor streine să li se facă analize îngrijite. Acela cunoaște cu deosebire bine un drum, care l'a umblat de mai multe ori și i-a examinat toate potecile și cotiturile laterale. Afară de aceasta relațiunile lucrurilor sunt așa de felurite și până la un grad oare care nețarmurite, încât e imposibil să se poată cuprinde sau toate în regulă, sau să poată veni unuia singur în cap. Mai multora li se dă mai multe. Și va deveni numai atunci proprietatea noastră dacă le căutăm, le cunoaștem și dobândim plăcerea ca prin zel și imitare să putem produce și noi așa ceva.

16. (*Rezumarea celor zise*). Eu vreau așa dar, ca în fie ce artă, pentru tot ce trebuie să se producă sau se produce, sau poate să se producă, să se formeze modele sau tablouri complete și perfecte și să li se adaoge prescripțiuni și reguli, cari să arate felurile de procedare pentru tot ce se face, sau trebuie să se facă să introducă în încercările de imitare, să se feriască de greșeli, iar pe cele făcute să arate cum se pot îndrepta. După aceea să se dea școlariilor alte exemple și iarăși altele pe care să le potrivească pe fie care în parte cu modelurile și prin imitare să caute de a forma altele asemenea. În fine se pot studia și lucrări streine (numai însă

de artiști renumiți) cari se pot compară sau aplică la modelurile comunicate, ca pe de o parte să se vadă mai lămurit întrebuițarea lor, iar pe de alta să învețe cum se poate ascunde arta tehnică. Și numai dacă se continuă asemenea exerciții vor putea să fie în stare școlarii ca să judece asupra creațiunilor artei și frumuseții lor, — fie ele streine, fie proprii.

17. XI. *Aceste exerciții să se continue până ce s'a dobândit abilitatea artistică.* Căci numai acela e artist, care e exersat în artă!

CAPITOLUL XXII

Metoda limbilor.

1. (*Pentru ce să se învețe limbile și care anume?*). Limbile nu se învață ca parte integrantă a culturii sau înțelepciunii, ci ca un mijloc ajutător spre a dobândi cultură și a o comunica altora. De aceea nu se învață toate limbile, ceea ce e imposibil și iarăși nu multe, ceea ce ar fi nefolositor, căci s'ar răpi timpul necesar învățământului real, ci numai cele necesare. *Necesare sunt însă limba maternă* pentru viața de toate zilele și *limbile vecine* pentru legăturile cu vecinii. Așa de pildă, pentru Poloni să se învețe aici limba germană, în altă parte cea maghiară, română, turcă; după aceea cea *latină* spre a putea ceti scrieri științifice după cum e obiceiul printre învățați și în fine pentru filozofi și medici cea *elină* și *arabă*, iar pentru *teologi* cea *elină* și *ebraică*.

2. (*Dacă trebuie să se învețe fie care cu totul complet*). Nu trebuie să se învețe toate cu totul complet până la perfecțiune, ci numai după *trebuință*. Căci nu e trebuință să vorbiască cineva

grecește și ebrește așa de bine, ca și limba maternă, căci lipsesc bărbați cu cari ar putea să vorbiască. E destul dacă și le însușește cineva spre a putea ceti și pricepe diferite scrieri.

3. (*Să nu se învețe fără obiecte*). Studiul limbistic să meargă paralel cu studiul real și cu deosebire în tinerețe spre a învăța cineva să priceapă și să exprime tot atâta material real, cât și limbistic. Căci noi cultivăm oameni, iar nu papagai, după cum s'a arătat în cap. XIX, principiul VI.

4). (*Concluziune. I. Din aceleași cărți se pot învăța și lucrurile și limbile*). Din aceasta rezultă mai întâiu, că cuvintele să nu se învețe separat de lucruri, căci lucrurile nici nu există separat, nici nu se pot pricepe, ci după cum sunt unite și se prezintă ici și colea și efectuiază aceasta sau aceea.

Această observațiune m'a făcut să compun „*Ianua linguarum*” în care am unit cuvintele spre a forma propozițiuni și care să exprime în același timp legătura lucrurilor și după cum văd nu fără rezultat fericit.

5. (II. *Cunoștința completă a unei limbi nu e pentru nimeni necesară*). Mai departe rezultă din aceasta, că *cunoștința completă a unei oare care limbi nu e pentru nimeni necesară* și ar fi ceva de râs și nebunesc lucru a tinde cineva spre aceasta. Căci chiar Cicerone n'a știut complet limba latină (și el a fost cel mai mare

maestru al ei), fiindcă mărturisește singur, că *expresiunile meseriașilor îi erau necunoscute*. El n'a avut nici un contact cu cizmarii și cu lucrători și astfel n'a putut nici să vadă lucrările lor, nici să învețe expresiunile lor, — și pentru ce le-ar fi învățat oare?

6. Aceasta n'au observat'o, acei, cari au complectat a mea *Ianua linguarum* (poartă prin care se intră în studiul limbilor) de oare ce a îndopat'o cu cuvinte ce nu mai sunt în uz și cu lucruri ce întrec puterea de pricepere a copiilor. O poartă să nu fie nimic altceva decât o poartă; tot ce trece peste aceasta să se lase pentru un timp mai târziu, fiindcă nu se prezintă, iar dacă se prezintă, să se iă din alte cărți (din vocabular, dicționar etc.). De aceea am și lăsat la o parte o scriere a mea, pe care începusem să o compun (*porticum latinitatis*) și în care trebuia să se coprindă cuvintele ce nu mai sunt în uz, sau care se întrebuințează foarte puțin.

7. (*Copiii să se ocupe numai cu lucruri copilărești, iar nu cu Cicerone, sau cu scrierile altor bărbați renumiți*).

Al treilea, rezultă din aceasta, că *copiii să-și cultive inteligența și limba numai cu lucruri copilărești, cari sunt potrivite pentru etatea copilăriească, iar lucrurile bărbătești, să se rezerve pentru o etate mai coaptă*. Căci în zadar s'ar prezintă copiilor scrieri de ale lui Cicerone, sau ale altor scriitori mari, cari tratează despre lucruri ce întrece puterea lor de pricepere copilăriească. Fiindcă, dacă nu pricep lucrurile, cum ar putea

să priceapă arta de a exprima cu cuvinte alese asemenea lucruri? Mult mai folositor ar fi, dacă s'ar ocupa timpul cu lucruri mai modeste, *așa încât limba și inteligența să se dezvolte paralel. Natura, nu face salturi. Artă de asemenea, dacă imitează natura.* Copilul trebuie mai întâiu să învețe să umble, înainte de a învăța să joace, mai întâiu să călăriescă pe un cal ordinar, decât pe un armăsar; mai întâiu să vorbiască și apoi să țină cuvântări. După cum se exprimă și *Cicerone*, *că acela n'ar putea să țină cuvântări, care n'ar pricepe să vorbiască.* (Cicero. de Orat. III).

8. (*Opt reguli asupra vorbirii a multor limbi*).
Învățarea a multor limbi se înlesnește prin metoda pe care o rezumez în următoarele opt reguli.

9. I). *Fie care limbă să se învețe pentru sine a parte.*

Mai întâiu de toate bine înțeles limba maternă, apoi acea, care se întrebuințează în locul ei și anume limba poporului vecin (*căci limbile vii trebuiesc după părerea mea prețurate limbilor moarte*), în urmă limba latină și după aceasta pe cea greacă, ebraică etc.. Totdeauna însă una după alta, nici o dată două de o dată, căci de altfel una încurcă pe cealaltă. Totuși în fine, după ce s'au învățat binișor prin exercițiu, atunci pot cu mare profit să se compare unele cu altele cu ajutorul *gramaticilor și dicționarilor*.

10. II). *Pentru învățarea fie cărei limbi să se lase un anumit timp.*

Ca astfel să nu facem din o operă accesorie una principală, și să pierdem timpul trebuincios

pentru învățământul real cu vorbe numai, și fiindcă limba maternă se referă la lucruri ce se fac cunoscute inteligenții încetul cu încetul, de aceea și studiul ei cere mai mulți ani și anume timpul întregii copilării, cum și o parte din al junetei. După aceea se poate trece la studiul unei limbi vii pentru care e deajuns un an, apoi la studiul limbii latine pentru care e deajuns doi ani, pentru cea grecească un an și pentru cea ebraică un semestru.

11. III). *Fie care limbă să se învețe mai mult prin practică, decât cu reguli, și anume prin uz, cetiri, repetițiune, transcriere și prin încercări de imitare în scris și oral și atât de des pe cât e posibil. Compară regula I și a II din cap. precedent.*

12. IV). *Totuși regulile trebuie să înlesniască și să întăriască practica.*

(Comp. regula 2 din cap. precedent). Și aceasta să se observe cu deosebire la limbile moarte pe care le învățăm din cărți, totuși și la limbile vii. Căci și limba italiană, franceză, germană, boemă, se pot trata în reguli, după cum s'a și procedat deja.

13. V). *Regulile limbistice să fie gramaticale, iar nu filozofice, adică să nu se cerceteze în mod subtil după originea cuvintelor, a expresiunilor și unirii cuvintelor, ci să arate în mod simplu ce exprimă fie care cuvânt și cum să se așeze. Acele cercetări subtile ale cauzelor și legăturilor cuvintelor, ale asemănărilor și neasemănărilor, analogiilor și anomaliilor, care se prezintă la lu-*

cruri și cuvinte, privește pe filozofi, iar pe filologi 'i împiedică numai.

14. VI). *Norma pentru stabilirea de reguli pentru o nouă limbă să o dea limba deja învățată, așa că acum să se arate numai deosebirea ce există între una și alta.*

Căci a mai repeți aceea ce e comun ambilor limbi e nu numai nefolositor, ci chiar vătămător, fiindcă spiritul prin aparența unei prea mari abateri și a volumului, se înspăimântă. De pildă, în gramatica grecească nu e nevoie de a se mai repeți substantivul, verbul, cazurile, timpurile etc., sau regulile sintactice, cari nu conțin nimic nou, pentru că se presupune, că sunt deja pricepute. Să se predea numai aceea în ce constă deosebirea limbii grecești de a celei latinești. În chipul acesta limba grecească se va putea preda numai în câteva foi și pe cât se poate de înțeles, ușor și solid.

15. VII). *Primile exerciții într'o limbă streină să se facă cu o materie deja cunoscută.*

Ca astfel spiritul să nu fie silit să-și îndrepte atențiunea de o dată asupra obiectului și cuvântului spre a se distra și slăbi, ci numai asupra cuvintelor spre a și le însuși mai cu ușurință și repede. O asemenea materie o va oferi în deajuns capitolele din catechism, din istoria biblică sau din altceva.

Se poate utiliză foarte bine al meu *vestibul* sau *Ianua* (poartă), cu toate că acestea, din cauza scurtimii lor sunt potrivite mai mult spre memorare, cele mai sus amintite mai mult spre cetire.

și repetire și anume pentru deasa repetire a aceluiași cuvinte, care se pot întipări mai cu înlesnire inteligenții și memorii.

16. VIII). *Toate limbile se pot învăța după una și aceeași metodă.* Și anume prin exercițiu. După aceea se pot adăoga reguli, care să arate numai deosebirea limbii deja cunoscute, exerciții cu o materie cunoscută mai dinainte etc..

Despre învățarea perfectă a limbilor.

17. *(Două limbi trebuiesc învățate bine înainte de toate și anume în patru despărțiri).* Cum că nu toate limbile care se învață trebuiesc învățate cu aceeași îngrijire, am arătat deja la începutul acestui capitol. *Această îngrijire se cuvine cu deosebire limbii materne și latine, ca astfel școlarii să și le însușiască complet.*

Un asemenea studiu limbistic să se împartă în cele patru etăți.

Prima etate e pruncia, unde se învață a vorbi după plăcere.

A doua etate e a copilării, unde se învață a vorbi serios.

A treia etate a tinereții, unde se învață a vorbi ales și elegant.

A patra etate a maturității, unde se învață a vorbi cu temeinicie.

18. (Și pentru ce așa?) Așa dar, nu se procedează decât treptat, căci de altfel totul devine încurcat, întunecat, după cum am putut-o adesea observa cu noi înșine. Prin acele patru trepte pot

să fie conduși ușor școlarii cari se ocupă cu limbile, dacă sunt bine alese și mijloacele pentru învățarea lor, și anume atât *cărțile*, care se dau în mâna școlarilor, cât și acele care servesc învățătorilor; ambele însă să fie concise și metodice.

19. (*Patru cărți pentru învățarea limbilor*). Cărțile să fie după cele patru etăți, patru la număr:

- I. **Vestibilul.**
- II. **Poarta** (lanua).
- III. **Casa.**
- IV. **Tezaurul.**

20. *Vestibilul* să cuprindă materia pentru etatea pruncii, câteva sute de cuvinte combinate în formă de zicătoare, cărora să li se adauge și tabela de declinări și conjugări.

21. (**Poarta**). *Poarta* să conțină toate cuvintele ce sunt în uz până la opt mii și exprimate în formă de propozițiuni prin care să se exprime și lucrurile însăși în forma lor naturală. Acestea să i se adauge și reguli gramaticale concise și clare, care să exprime adevăratul și primitivul chip de a ști a pronunța, a forma și întrebuința cuvintele acestei limbi.

22. (**Casa**). *Casa* să conțină felurite expresiuni asupra diferitelor obiecte și într'un stil clasic adăogându-se și observațiuni pe margine asupra scriitorilor din care s'au luat. La sfârșit să se adauge și reguli cum se pot schimbă și împodobî în diferite chipuri expresiunile întrebuințate.

23. (**Tezaurul**). *Tezaurul* să conțină autorii clasici înșiși, cari au scris cu o deosebită auto-

ritate asupra diferitelor obiecte; mai întâiu să se întrebuințeze însă reguli cum se poate observa și dobândi puterea limbii și cu deosebire să se observe asupra idiotismelor unei limbi. Din acești scriitori să se aleagă câțiva spre a-i introduce pentru cetire în școală. Cât despre ceilalți, să se formeze o listă, ca astfel dacă îi ar veni cuiva plăcere, sau i s'ar ivi ocaziune ca să consulte pe toți autorii asupra unui obiect oare care, să știe cine sunt.

24. (**Cărți ajutătoare**). Cărți ajutătoare se numesc acelea, care servesc spre a întrebuința cărțile de școală cu mai mare înlesnire și cu mai mare succes.

I. Pentru *Vestibul* să se întrebuințeze o mică însemnare de cuvinte din limba maternă în cea latină și vice-versa.

II. Pentru „*Ianua*” un dicționar etimologic, care să prezinte cuvintele primitive cu derivările și compunerile lor din limba latină în cea maternă și cu însemnarea fie căruia.

III. (**Casă**). Pentru „*Casă*”, un dicționar frazeologic în limba maternă, pentru limba maternă și unul în limba latină, pentru cea latină (și dacă e nevoie și în cea germană), care să cuprindă diferite expresiuni, sinonime și perifraze ce se găsesc răspândite în „*casă*”, arătând și locul unde se află.

IV. (**Tezaurul**). Tezaurului să i se adauge un magazin universal ca rezervă și complectare și care să dezvolte materialul ambelor limbi (al celei latine și grecești) în așa chip, în cât să nu

fie nimic, ce nu s'ar găsi aici. Și totul să fie bine aranjat, ca astfel aceea ce e propriu să exprime ce e propriu, aceea ce e glumeț, ce e glumeț, aceea ce e de natură proverbial, ce e proverbial etc.. Căci nu e posibil, ca limba unui popor oare care să fie așa de săracă, încât să nu aibă nici o proviziune de material de cuvinte, expresiuni, proverbe, sau a putea să aibă cel puțin abilitatea de a căuta și a forma din ele altele.

25. (*E de dorit un magazin limbistic, ca al polonului Cnapius*). Un asemenea magazin l'am neglijat până acum. Iezuitul polon *Gregoriu Cnapius* a procurat în adevăr o excelentă operă special pentru națiunea sa, sub titlul *Tezaur polono-latino-grec*. Însă în această lucrare prea meritorie a neglijat trei lucruri: mai întâiu, că nu se cuprind toate vorbele și expresiunile limbii polone; al doilea, că nu s'au împărțit în aceeași ordine pe care am dorit'o, așa că ce e particular să aparțină la particular, figurat la ce e figurat, învechit la ce e învechit etc.; prin aceasta s'ar fi arătat în aceeași măsură particularismul și frumuseța ambelor limbi, cum și bogăția lor. El a lătură pe lângă cuvintele și construcțiunile poloneze și latinești în mare număr. Eu ași fi dorit însă că aceea ce e particular să corespundă la particular, spre a se putea traduce în limba noastră fie ce expresiune latină fină. Prin aceasta va putea servi acest magazin foarte bine, de a traduce diferite cărți din latinește în limba polonă, și vice-versa. Al *treilea* nu se observă în tezaurul lui *Cnapius* o mare îngrijire în aranjarea ex-

presiunilor; eu nu vreau ca să se grămădiască după voință, ci să fie mai întâiu modele cum să se prezinte locurile simple și istorice, după aceea cuvântările oratorice, apoi bucățile poetice mai însemnate și rari și în urmă cele învechite.

26. O discuțiune complectă însă despre felul cum să fie compus un asemenea *magazin universal* o las pentru alt timp, tot așa și metoda cum să se aranjeze *Vestibulul, Poarta, Casa* și *Tezaurul* spre a ajunge cu siguranță aceea ce vreau și anume perfecțiunea limbii. Voi vorbi despre aceasta atunci, când se va trată despre organizarea claselor.

CAPITOLUL XXIII

Metoda culturii morale.

1. *(Tot ce s'a tratat până acum e numai un fel de introducere; lucru principal e moralitatea și pietatea).* Până acum s'a vorbit despre chipul cum s'ar putea predă și învăța mai ușor științele, artele și limbile. Asupra acestui lucru să se aibă în vedere cuvântul lui *Seneca* din a 89 e-pistolă. *Așa ceva nu trebuie să învățăm, ci să fie învățat*, căci aceasta e numai o preparare pentru ceva mai mare, sau după cum zice el: *sunt numai primele noastre încercări, iar nu operele noastre complete.* Care vor fi însă operele? *Studiul înțelepciunii, care ne va face nobili, viteji și amabili*, adică aceea ce am arătat mai sus sub numele de *moralitate și pietate*; numai prin aceasta vom putea să ne ridicăm deasupra celorlalte *creaturi* și să ne apropiem de Dumnezeu însuși.

2. *(Trebuie transformată în formă de artă).* Să îngrijim ca *această artă, cum să infiltrăm adevărata moralitate și pietate să se determine bine și să se introducă în școli*, ca ele să fie în adevăr,

aceea ce se zice despre ele; adecă localități ale formării omului.

3. (16 reguli despre arta moralității). *Arta culturii morale are 16 reguli principale.*

I). Cea dintâiu din ele sună: *toate virtuțile fără excepțiuni trebuiesc împlântate tinerimii.* Căci din aceea ce se numește drept și moral nu se poate înlătură nimic, fără să nu se iviască un abis sau dezordine a armoniei.

4. II). *Mai înainte de toate însă așa numitele virtuți cardinale, ca prudența, cumpătarea, tăria și dreptatea.*

5. III). *Prudența se poate dobândi din o bună instrucțiune, învățându-se adevăratele deosebiri ale lucrurilor, cum și valoarea lor.*

Căci o dreaptă judecată asupra lucrurilor e adevărata temelie a tuturor virtuților. Frumos se exprimă *Vives: adevărata înțelepciune constă în o judecată dreaptă asupra lucrurilor, ca să prețuim fie care lucru cum e în realitate; ca să nu căutăm un lucru de nimic, ca și cum ar fi de valoare, iar ceea ce e de valoare să-l înlăturăm. Să nu dojenim aceea ce e de lăudat și vice-versa.* Căci din această rezultă ori și ce eroare în spiritul omenesc și nimic nu e mai de condamnat în viața omului decât acea falsificare a judecării, dacă nu se dă lucrurilor adevărata lor valoare. Așa dar, să se deprindă cineva din copilărie (continuă el) *de a avea adevărate idei despre lucruri, care să se înmulțiască cu etatea. Să se apropie de aceea ce e drept, și să fugă de ce e nedrept, ca*

astfel deprinderea de a lucra drept să devie a doua natură etc..

6. IV). *Să se deprindă școlarii în tot timpul învățământului la **cumpătarea** în mâncare și băutură, în dormire și veghere, în lucrare și repaus, în vorbire și tăcere.* E o regulă foarte însemnată care să se pue totdeauna în vederea tinerilor și anume: *nimic peste măsură*, ca astfel să se poată feri de desgust.

7. V). ***Tăria** să o învețe în stăpânirea de sine, ca astfel să-și poată oprî plăcerea de a vorbi și a se jucă cu timp și fără timp și să fie în frâu, nerăbdarea, contrazicerea și mânia.*

*Temelia acesteea va fi, dacă o deprindem să facem toate cu rațiune, iar nu cu pasiune și ne-
cugetare. Căci omul e o *ființă raționabilă* și de-
aceea să se deprindă de a se conduce de rați-
une, deliberând totdeauna în lucrare și anume ce,
pentru ce și cum să se lucreze ceva bine, ca *ast-
fel omul să fie în adevăr stăpân al faptelor sale.*
Și fiindcă copiii nu pot să fie capabili de o pur-
tare așa de precugetată și rațională (cel puțin nu
toți) de aceea va fi foarte folositor lucru de a-i
învăța să-și însușiască curagiul și stăpânirea de
sine și anume deprinzându-se de a face mai mult
voința altor decât pe a lor proprie și supunân-
du-se superiorilor în toate.

*Acei care se ocupă cu cultura cailor îi învață
mai întâiu să se supună frâului, zice Lactanțiu,
și acei așa dar, care se ocupă cu instrucțiunea
copiilor să-i învețe mai întâiu de a ascultă de cu-
vânt. O! ce mare speranță trebuie să punem în*

ei, scăpând omenirea din rătăcirea în care se află și anume deprinzându-i de a se supune unii altora și toți de a face aceasta după propria deliberare, chiar dela prima etate.

8. VI). **Dreptatea** o învață, dacă nu insultă pe nimeni, nu'l ating într'ale sale, fug de minciună și de înșelătorie, și se arată credincioși datorii și amabili.

La aceasta să se formeze întocmai, ca și mai sus și anume cu mijloacele și căile pe care le vor indica următoarele reguli.

9. VII). *Felurile țării, cari sunt necesare mai înainte de toate tinerimii sunt următoarele: O sinceritate morală în relațiunile zilnice și o perseveranță în lucrare.*

Fiindcă viața nu se petrece decât în contact cu oamenii și în muncă, de aceea copiii trebuiesc deprinși de a suportă pe oameni în ori și ce fel de muncă onestă, ca astfel să nu devie *urători de oameni* și poveri nefolositoare ale pământului. Virtutea se cultivă cu fapte, iar nu cu vorbe.

10. VIII). *O sinceritate morală se dobândește prin contactul zilnic cu oamenii onești, și prin aceea dacă o anumită însărcinare se execută în fața lor.*

Aristotel a crescut pe Alexandru în așa chip, încât era în stare la etatea de 12 ani să discute asupra ori și cărui subiect și să dea răspunsuri la tot soiul de oameni și anume regilor și trimișilor regilor și popoarelor, învățaților și nemvățaților, orășenilor și țăranilor, Ca să se poată deprinde toți prin introducerea noastră generală.

să imiteze aceasta cu succes, e trebuință de a se da reguli asupra contactului și să se execute în mod practic, așa ca copiii să aibă relațiuni moderate cu profesorii, conșcolarii, părinții și servitorii și să discute zilnic asupra diferitelor lucruri, și dacă se observă vre unul, că nu e modest, cu minte și îndemănat, să se ia măsuri de a se îndrepta.

11. IX). *Perseveranța în lucrare și-o dobândesc tinerii, dacă lucrează totdeauna câte ceva, fie în serios, fie jucându-se.*

În ceea ce privește intențiunea, nu se are în vedere de ce și cu ce scop se face, ci numai dacă se execută. De asemenea și în glumă se poate învăța aceea ce folosește în serios, dacă o ceré timpul și împrejurările! Și fiindcă lucrarea se învață prin lucrare (după cum am văzut mai sus), tot așa și silința prin silință, așa că ocupațiunea cumpătată a spiritului și corpului devine un fel de tendință și pune pe omul sârguitor în pozițiune de a se feri de lene. Și atunci se va adeveri zicătoarea lui Seneca, „că spiritete nobile se nutresc prin muncă¹⁾”.

12. X). *Virtutea rubedenie cu dreptatea e exactitatea și zelul de a servi altora și care trebuie înaintea de toate infiltrată tinerimii.* Unei naturi corupte îi e înăscut egoismul pe temeiul căruia cineva pretinde de a se avea numai el în vedere fără ca să bage de seamă pe alții; egoismul e izvorul tuturor rățăcirilor în lumea aceasta. Așa

1) Epistul XXXI.

că fie care nu se ocupă decât de ale sale, fără să dea cea mai mică atențiune binelui general. *De aceea trebuie tinereimea deprinsă*, ca să nu trăiască numai pentru sine, ci pentru *Dumnezeu și aproapele*, adică pentru neamul omenesc, ca astfel să fie serios convins de a se deprinde din copilărie să imiteze pe *Dumnezeu*, îngerii, soarele și toate celelalte creaturi nobile și anume de a tinde și stăruie *spre a deveni altora folositor, atât pe cât e posibil*. Numai atunci ar putea să ajungă mai fericită starea afacerilor private și publice, dacă toți ar lucra pentru binele general, și dacă pretutindeni fie care ar putea și ar voi să ajute celorlalți.

Puterea și voința o vor dobândi aceia, care vor fi introduși în aceasta.

13. (*Cultivarea virtuților să înceapă în cea mai fragedă tinerețe, ca astfel viciurile să nu copleșiască spiritul*).

Căci, dacă câmpul nu se seamănă cu sămânță bună, produce plante, însă ce fel de plante? Dacă însă are intențiunea de a-l lucra cum se cuvine și aceasta se poate face cu ușurință, atunci poate avea speranță de a aștepta o bună cultură și dacă îl ară dela începutul primăverii, îl seamănă și îl plivește. *In general deprinderea din copilărie e de mare folos, căci vasul miroase mult timp de lichidul cu care a fost plin*.

14. XII). *Virtuțile se învață, dacă se face totdeauna binele*.

Cum că aceea ce trebuie să cunoască cineva să învețe prin observațiune și aceea ce trebuie

să lucreze prin lucrare, am arătat în cap. 20 și 21. După cum copiii învață mersul prin mers, vorbirea prin vorbire, scrierea prin scriere etc., tot așa vom învăța supunerea prin supunere, abținerea prin abținerea de sine, adevărul prin supunerea adevărului, perseveranța prin perseveranță etc., — numai să nu ne lipsiască oamenii, cari să le dea exemplu cu cuvântul și fapta.

15. XIII). *Exemple de o viață regulată din partea părinților, îngrijitorilor, profesorilor și conșcolarilor, trebuie să se arate totdeauna.*

Copiii sunt totdeauna ca maimuțele, aceea ce văd bun și rău caută să imiteze fără poruncă. Și de aceea învață mai întâiu să imiteze, înainte de a cunoaște. Exemplele din viață se pricep însă tot așa de bine ca și celelalte din istorie, cu deosebire, fiindcă influențează mai cu putere și mai adânc. *Dacă părinții așa dar, sunt adevărați păzitori ai educațiunii caznice și dacă profesorii aleși sunt de o moralitate deosebită, acesta va fi cel mai bun mijloc de a conduce pe școlari la o viață morală.*

16. XIV). *La exemple să se adauge prescripțiuni și reguli pentru viață.*

Cu chipul acesta, imitarea va fi ferită de greșeli, complectată și întărită. (Să se cetiască aceea ce s'a zis în cap. 21 regul. XI). Asemenea reguli pentru viață să se ia din Sf. Scriptură și din proverbele înțelepților. *De pildă: De ce și cum să se feriască cineva de învidie? Cu ce arme*

să își sapere cineva peptul contra durerii și a altor nenorociri din viață? Cum să fie cumpătat în bucurie? Cum să-și opriască mânia! Cum să înlătore iubirea nepermisă și altele de felul acesta? În tot cazul după etate și starea culturală.

17. XV). *Să se feriască copiii de relațiuni cu oameni corupți spre a se putea înlătura contagiunea.*

Căci răul se prinde mai ușor și mai cu îndrăzneală din cauza corupțiunii naturii. De aceea să se caute de a se înlătura ori și ce contact corupător al tinerimii, ca de ex.: *tovarăși vicioși, vorbiri necuviincioase, cărți nefolositoare* (căci exemplele rele, fie văzute, fie auzite, sunt otravă pentru tinerime) și în fine *neocupațiunea*, ca astfel prin lipsa de lucrare, să nu se învețe de a face rău, sau să decadă intelectualmente. Așa dar, va fi de mare folos de a o ocupa neîncetat, fie cu lucrări serioase, fie cu lucrări glumețe, numai să nu rămâe neocupată.

18. XVI). *Și fiindcă noi nu dispunem de mijloace spre a fi destul de veghetori, ca să nu se introducă ceva rău, e absolut necesar o severă disciplină spre a se opune moravurilor rele.*

Căci inimicul veghiază nu numai atunci, când doarme, ci și când suntem deștepți. Și când semănăm buna sămânță pe câmpul spiritului el se strecoară spre a-și putea răspândi și neghina sa. În fine natura cea coruptă se arată aci și colea, încât e trebuință de a se opune răului cu forța.

Opunerea i se face însă cu disciplină, adică cu ceartă și pedeapsă, cu vorbe și bătăi, după cum cere împrejurarea. Totdeauna însă de o dată cu fapta, ca astfel viciul născând să se sugrume în fașe, sau ce e și mai mult să se distrugă cu rădăcini cu tot. *Disciplina așa dar, să fie severă în școală, nu atât contra neștiinței, cât mai mult contra relelor moravuri.*

Despre disciplină însă, în cap. 31.

CAPITOLUL XXIV

Metoda cum se poate inspira copiilor pietatea.

1. (*Dacă vre o metodă oare care poate să ajute studiul pietății*).

De și *pietatea* e un dar al lui Dumnezeu și dată din cer sub conducerea și învățătura Sf. Spirit, cu toate acestea, — fiindcă ea lucrează prin mijloace obișnuite și și-a ales ca ajutoare pe părinți învățători și servitorii bisericii, cari plantează și udă mai cu îngrijire vlăstarii paradisiului (1 Cor. III, v. 6—8), — e bine ca ei să-și cunoască sistemul datoriilor lor.

2. (*Ce se înțelege sub numele de pietate*). Acela ce se înțelege sub numele de pietate, am amintit deja și anume, că inima noastră să caute pretutindeni pe Dumnezeu, unde 'l află să-i urmeze și dacă l'a aflat să se bucure de el. *Cel dintâiu lucru se face cu mintea, al doilea cu voința și al treilea cu plăcerea conștiinții.*

3. Căutăm pe Dumnezeu, dacă observăm urmele divinității în toate creaturile. Urmăm lui Dumnezeu dacă ne încredem în toate cu totul voinței sale și anume, de a face și de a suferi

toate câte îi plac lui. Ne bucurăm de Dumnezeu, dacă aflăm liniște în iubirea și grația sa, așa ca să nu ne mai rămâe atât pe pământ cât și în cer nimic de dorit, decât Dumnezeu însuși; nimic mai bun decât gândirea la el; nimic mai dulce ca slava lui, așa ca inima noastră să se contopiască în iubirea sa.

4. (*Trei feluri de izvoare și trei chipuri de a putea extrage din ele*). Avem trei feluri de izvoare din care am putea dobândi asemenea sentimente. Se află trei chipuri sau trepte de a putea să le dobândim.

5. (*Izvorul e întreitul cuvânt al lui Dumnezeu și anume: lumea, Scriptura și noi înșine*). Aceste izvoare sunt: Sf. Scriptură, lumea și noi înșine. În Sf. Scriptură avem cuvântul lui Dumnezeu, în lume *operile sale* și în noi *inspirațiunea sa*. Cum că din Scriptură se poate procura cunoștința lui Dumnezeu și iubirea lui, e un ce neîndoelnic. Cum că din lume însă și din observațiunea înțeleaptă a admirabilelor opere ale lui Dumnezeu coprinse în ea, suntem pătrunși de sentimentul pietății, aceasta o mărturisesc înșiși păgânii, cari numai prin observațiunea și studiarea materiei au ajuns de a cinsti ființa divină.

Și aceasta se poate vedea din exemplele ce ne dă un Socrate, un Platon, Epictet, Seneca și alții, cu toate că sentimentul iubirii lor era ne-complet și abătut dela calea cea adevărată, fiindcă ei nu erau ajutați de revelațiunea dumnezeiască. Aceia însă cari se ostenesc de a dobândi cunoștința lui Dumnezeu din ale sale cuvinte și

opere sunt înflăcărați de o iubire zeloasă pentru el, ne-o arată exemplul unui Iob, Ilie, David și al altor bărbați pioși. Tot acolo ne conduce și observațiunea particularei prevedințe a lui Dumnezeu pentru noi înșine, și aceasta ne arată exemplul lui David (psalm. 139) și al lui Iob (cap. 10).

6. (*Trei chipuri de a extrage din acele trei izvoare*). Chipul de a dobândi *pietatea* din aceste trei izvoare este întreit și anume: *meditațiunea*, *rugăciunea* și *examinarea*. Aceste trei lucruri formează pe teolog, zice *d-rul Luter*.

Însă și pe creștini numai aceste trei lucruri pot să-i formeze în realitate.

7. (1. **Meditațiunea**). *Meditațiunea e deasa, atenta, și pioasa repetițiune a operelor, cuvintelor și binefacerilor lui Dumnezeu; Căci totul nu există decât din grația lui Dumnezeu și pe căi miraculoase și ajung scopul lor toate decretalele voinței divine.*

8. (2. **Rugăciunea**). *Rugăciunea e deasa și până la un punct oare care neîncetata înălțarea a sufletului către Dumnezeu și chemarea lui de a ne ajuta cu a sa bunătate și de a ne conduce cu al său spirit.*

9. (3. **Examinarea**). *Examinarea în fine nu este decât repetata studiere a progresului nostru în pietate, — facă-se aceasta prin noi înșine, sau prin alții și aci aparțin încercările omenești, diavolești și divine, — fie care în felul său. Căci mai întâiu trebuie să se studieze omul pe sine însuși,*

dacă mai are credință (2 Corint. 13, 5) și cu cât zel îndeplinește voința lui Dumnezeu. După aceea să ne lăsăm de a fi examinați și de alții, fie ei amici sau inamici. Aceasta se face, dacă acei cari întrec pe alții în pietate, caută să probeze prin observațiune atentă, cum și prin examinări fățișe sau ascunse cât au progresat ei în pietate; dacă însuși Dumnezeu le pune înaintea pe adversar care învață să-și caute refugiul în Dumnezeu și le face cunoscut, câtă putere de credință se află în ei. În fine, Dumnezeu trimete câte o dată pe însuși Satana sau chiar pe om, ca astfel să se facă cunoscut ce se află ascuns în interiorul inimii sale. Toate acestea să se facă cunoscut tinerimii creștine, spre a se putea deprinde cu tot ce este, se întâmplă și se va întâmpla, să-și înnalțe inima spre El, care e începutul și sfârșitul tuturor și numai în El să-și caute liniștea sufletului.

10. (*Metoda de a comunica pietatea rezumată în 21 de regule*). I). *Ingrijirea de a comunica pietatea trebuie să înceapă din prima copilărie*. Căci nu e de nici un folos de a o amâna, ba chiar e periculos. Căci ceea ce e timpuriu să se predea de timpuriu și mai ales aceea ce e principal, căci aceasta ne învață cea mai simplă rațiune. Ce e însă mai timpuriu și mai principal, *ca pietatea? fără de care ori ce alt exercițiu nu aduce nici un folos, în timp ce ea coprinde în sine promisiunile vieții aceștia și a celei viitoare* (1 Timot. 4—8). **Ea e acel lucru, care e de lipsă** (Luca 10, 42), de a căuta împărăția lui Dumne-

zeu și cine îngrijește de aceasta i se vor adăogă toate celelalte (Mat. 6, 33). Periculoasă e întârzierea însă, căci dacă sufletul copilului nu se umple de când e fraged cu iubirea de Dumnezeu, se întâmplă ca în cursul vieții să nu fie condus de venerațiune către ființa cea mai înaltă și astfel se introduce pe nesimțite o nebagare în seamă a lui Dumnezeu și o înclinare către lume, așa că e foarte greu de a o combate mai târziu, iar la unii chiar imposibil. De aceea zice Profetul văitându-se de lipsa de credință a poporului său: *nimeni n'a rămas pe care ar putea să-l învețe Dumnezeu, afară numai de cei întărcați, adecă de copiii mici.* (Isaia 28, 9). Despre ceilalți zice un alt profet, *că ei nu se pot deprinde de a face binele fiindcă sunt deprinși cu răul* (Ieremia 13, 23).

II. II). *Așa dar, să se învețe copiii dela prima întrebuințare a ochilor, a limbii, a mâinilor, și a picioarelor de a privi către cer, de a ridica mâinile în sus, de a pronunță numele lui Dumnezeu și al lui Christos, de a se plecă înaintea majestății nevăzute a lui Dumnezeu și de a se teme de el.*

Așa de neinstruiți asupra acestui lucru nu sunt micii copii, după cum și închipuesc acei, cari, nedând nici o atențiune, cât e de mare necesitatea de a ne îndepărtă de Satan, de lume și de noi înșine, tratează cu cea mai mare neglijență o așa de însemnată afacere. Copiii pot să nu știe ceea ce se face, fiindcă rațiunea lor nu e încă destul de dezvoltată, lucru principal e însă, ca

să știe, ce au să facă și să învețe aceasta prin exerciții. Căci, după ce au învățat prin lucrare, ceea ce trebuie să facă, va fi ușor de a le inspira aceea ce urmează mai întâiu și anume să înceapă a pricepe, *ce se face, pentru ce se face și cum trebuie să se facă ceva.*

Primele producțiuni, poruncește Dumnezeu în lege, trebuie să i se sacrifice lui. Pentru ce nu și primele producțiuni ale cugetării, vorbirii, mișcărilor și faptelor noastre?

12. III). *Și fiindcă copiii pot să fie cultivați chiar în prima etate a juneții, de aceea trebuie să li se inspire, că noi nu suntem aici numai pentru această viață, că ultimul nostru țel e eternitatea. Vieța pământească e numai o tranziție, ca să putem fi preparați de a intra cu vrednicie în locuințele eterne.*

Și aceasta li se poate ușor arăta cu exemplele zilnice ale acelor, cari sunt răpiți prin moarte în altă viață și anume prunci, copii, tineri și bătrâni. Și li se poate repetă aceasta incontinuu, ca să cugete, că nimeni nu poate să aibă aici o locuință eternă.

13. IV). *Să li se aducă aminte totdeauna că aici nu se poate urmări nimic alta, decât cvenita preparare pentru viață eternă.*

De altfel ar fi o nebunie, de a ne ocupa cu aceea ce trebuie să părăsim și să neglijăm aceea ce ne va însoți și în viața eternă.

14. V). *După aceea să se învețe copiii, că există o îndoită viață unde merg oamenii și anume una*

fericită la Dumnezeu și una nefericită în iad, - - amândouă însă eterne.

Să se arate această cu exemplul lui Lazăr și al fiului corupt ale căror suflete, cel dintâiu a fost luat de îngeri în cer, iar cel d'al doilea de spiritele rele în iad.

15. VI). *Mai departe să li se arate, că fericiți sunt acei și anume de trei ori fericiți, cari se poartă în așa mod, încât sunt considerați demni de a merge la Dumnezeu.*

Căci afară de Dumnezeu, izvorul luminii și vieții, nu se află decât întuneric, munci, moarte eternă, — fără sfârșit. Că ar fi fost mai bine să nu se nască acei, cari se abat dela Dumnezeu și se fac nenorociți de muncile eterne.

16. VII). *Că numai acei merg la Dumnezeu, cari au petrecut aici cu El.* (După cum Enoch și Ilie, amândoi vii, alții însă după moartea lor. (I Moise, 5, 24 etc.).

17. VIII). *Aceia petrec însă cu Dumnezeu care-L au totdeauna înaintea ochilor, se tem de El și păzesc poruncile Lui.*

Aceasta e suma tuturor învățăturilor ce trebuie să poseadă ori ce om, zice predicatorul (I-sus Sirach 12, 13); acea sumă despre care zice Christos (Luca, 10, 42) *că un lucru trebuie și pe care toți creștinii trebuie să-l aibă înaintea ochilor și în inimă, ca astfel să nu se prea îngrijască ca Marta de nevoile lumii aceștia.*

18. IX). *Așa dar, să se deprindă, ca tot aceea ce văd, aud, pipăesc, fac și suferă, să-l atribue lui Dumnezeu, fie mijlocit sau nemijlocit.*

Aceasta se poate explica cu exemple.

Acei, cari se dedică studiilor științifice și unei vieții observatoare să facă aceasta în așa chip, încât să vadă pretutindeni. A tot puternicia lui Dumnezeu, înțelepciunea și bunătatea lui, ca astfel să se înflăcăreze de dragostea lui și prin această dragoste să se uniască cât mai strâns cu El, încât să nu i se poată răpi în eternitate. Acei însă cari se ocupă cu lucrări exterioare, cu agricultura și meseriile etc., trebuie să caute a câștiga pâine și alte mijloace de existență, cu scopul de a trăi liniștiți; o asemenea viață liniștită e însă pentru ei necesară, ca să poată servi lui Dumnezeu cu inimă liniștită și veselă și servindu-i, să-i poată plăcea și plăcându-i să poată trăi cu El în eternitate.

Iar acei cari urmăresc alte scopuri în afacerile lor, se depărtează dela *voința lui Dumnezeu și dela El însuși*.

19. X). *Să se deprindă de a se ocupa din prima etate cu aceea ce conduce nemijlocit către Dumnezeu și anume cu cetirea Sf. Scripturi, cu exerciții religioase și cu faptele bune.*

Căci cetirea Sf. Scripturi deșteaptă și nutrește aducerea aminte de Dumnezeu; exercițiile religioase prezintă omului pe Dumnezeu ca de față și-l unește cu El; faptele bune însă întăresc această legătură, pentru că arată, că noi umblăm pe calea Domnului. Aceste trei lucruri să se recomande în serios întregii tinerimi creștine.

20. XI). *De aceea Sf. Scriptură să fie Alfa și Omega tuturor școalelor creștine.*

Zicerea lui *Hiperiu*, ca un teolog să se nască în Sf. Scriptură a dezvoltat-o și mai mult apostolul Petru când zice: „copiii lui Dumnezeu se nasc nu din sămânță stricăcioasă, ci din nestricăcioasă, prin cuvântul lui Dumnezeu, cel viu, care rămâne în etern”. (I Petru, 1, 2, 3.). În școalele creștine trebuie așa dar, ca această scriere divină să aibă preferință, ca astfel după exemplul lui *Timoteu*, toți tinerii creștini din copilărie să cunoască sf. scriptură și să devie înțelepți spre mântuire, (2 Timot. 3, 15), nutriți prin cuvintele credinței (1 Timot. 4, 6). Frumos s'a exprimat în timpul său asupra acestui subiect *Erasm* în scrierea sa „*Paraclesis*” sau îndemnare spre studiul filozofiei, când zice: „Sf. Scriptură se potrivește pentru toți; ea se apleacă inteligenței copiilor și se acomodează priceperii lor, nutrindu-i cu lapte, îngrijindu-i, sprijinindu-i și făcând totul până ce am devenit mari în *Christos*. Însă neglijând pe cei mici, ea este minunată pentru cei mari; pentru cei mici e mică, pentru cei mari peste măsură de mare. Nici o etate, nici un sex, nici o pozițiune, nici o carieră nu e înlăturată de ea. Nici soarele însuși nu e în aceeași măsură comun și tuturor deschis, ca învățătura lui *Christos*. Ea nu înstreinează pe nimeni, afară numai dacă cineva se înstreinează de ea, etc.. El mai adaogă la acestea: „Ea trebuie să se traducă în limbile tuturor popoarelor, ca să fie cetită și învățată nu numai de Scoțieni și Irlandezi, ci și de Turci și Saracini. S'ar putea întâmpla, ca mulți să râdă de aceasta, dar tot s'ar câștiga câtva. O! bine ar

fi, ca plugarul să nu cânte decât din ea, croitorul de asemenea, iar călătorul să nu-și ușureze greutatea decât cu povestiri biblice și în fine toate convorbirile creștinului să nu fie luate decât din ea! Căci de obicei noi suntem așa creați, ca și convorbirile noastre. Fie care să ajungă și să exprime aceea ce poate. Acel care e în urmă, să nu invidieze pe acel care e înainte, iar acel care e înainte să invite pe cel din urmă, dar să nu-l desprețuiască. Pentru ce mărginim noi ocupațiunea comună tuturor numai la câțiva? Și către sfârșit se exprimă astfel: „Toți aceia cari prin botez au jurat în cuvintele lui Christos, imediat prin îngrijirile părinților și ale altor supraveghetori, să fie introduși în învățăturile lui Christos. Căci aceea prinde rădăcini mai adânci și mai solide ce a căpătat spiritul mai întâiu. Numele lui Christos să fie cea dintâiu pronunțare a copilului; din evangheliile sale să se cultive prima copilărie și numele lui Christos să fie în așa mod prezentat copiilor încât să-l iubiască. Să se cultive aceste studii atâta timp, până ce prin creștere au ajuns bărbați desăvârșiți în Christos. Fericiți acei pe care-i apucă moartea în aceste studii! Așa dar, să căutăm aceste studii cu tot sufletul nostru, să le iubim, să murim în fine cu ele și chiar să ne transformăm în ele, fiindcă moravurile trec în studii etc.. Același Erasm se exprimă în scrierea sa de teologie: „N'ar fi după părerea mea nici o greșală, dacă s'ar învăța scrierile sfinte pe din afară, chiar fără să le fi priceput, după cum zice Sf. Augustin, etc..

Aşa dar, să nu fie în vază în şcoalele creştine Plaut, Terent, Ovid, sau Aristotel, ci Moise, David, Christos. Să se caute însă mijloace şi căi, cum ar putea să se prezinte Scriptura tinerimii creştine, întocmai ca un abecedar. „*Căci, după cum întreaga vorbire nu se compune, decât din sunete şi silabe, tot aşa şi întregul edificiu al religiunii şi temerii de Dumnezeu nu se compune decât din elementele scrierilor sfinţe*”.

21. XII). *Aceea ce se învaţă din Scriptură să se refere la credinţă, iubire şi speranţă.* Căci aceste trei sunt cele mai înalte clase la cari se referă tot ce i-a plăcut lui Dumnezeu să descopere prin al său cuvânt. *Unile ni le descopere El, ca să le cunoaştem, unile ni le porunceşte El, ca să le facem, iar altele ni le promite, ca să le aşteptăm dela bunătatea sa în lumea aceasta şi în cealaltă.* Nu întâlnim nimic în Sf. Scriptură, care nu s'ar referi la aceste trei clase. Toţi trebuie iniţiaţi asupra modului, cum să priceapă a se ocupa raţional cu cuvintele lui Dumnezeu.

22. XIII). *Credinţa, iubirea şi speranţa să se înveţe pentru exerciţiul practic.* Căci noi trebuie să cultivăm creştini practici, iar nu teoretici şi anume dela prima instrucţiune, dacă voim să avem în adevăr creştini. Religiunea e un ce cu vieată, iar nu numai zugrăvit; puterea ei de vieată să se facă cunoscută prin succesul ei, după cum sămânţa o dată semănată, începe să încolţiască. In aceasta pune şi Scriptura *credinţa cea adevărată* (Gal. 5, 6), *pe care altfel o numeşte moartă* (Iacob, 2. 20). De aceea şi zicătoarea des

repețită în lege, că aceea ce se descopere din cer, se descopere numai ca să o facem. Și Kristus zice: „De știți acestea, fericiți sunteți, dacă le veți face. (Ioan 13, 17).

23. XIV). *Credința, iubirea și speranța se învață pentru exercițiul practic, dacă se instruesc toți copiii de a crede cu tărie aceea ce ne-a descoperit Dumnezeu, de a face aceea ce ne poruncește și de a spera aceea ce ne promite.*

Aceasta să se observe și să se inspire cu sârguință tinerimii, ca astfel, dacă vreă ca cuvântul lui Dumnezeu să le fie o putere a lui Dumnezeu spre fericire, să-i ofere o inimă umilită și devotată, să fie gata de a i se supune lui totdeauna și pretutindenea, ba chiar să i se supue în realitate. Căci, după cum soarele cu lumina sa nu se arată aceluia care nu vreă să deschidă ochii și după cum mâncările nu satură pe acei cari nu vor să le primiască; tot așa va fi zadarnică și lumina divină oferită spiritului nostru, poruncile sale propuse pentru lucrările noastre, cum și în fine fericirea, care e promisă acelora, ce se tem de Dumnezeu, dacă nu le priimim cu credință sinceră, cu iubire zeloasă și cu speranță statornică. Așa a crezut Avraam, părintele credincioșilor și chiar aceea ce eră contrar rațiunii fiindcă se încredeă în cuvintele lui Dumnezeu. El a îndeplinit cu supunere tot ce puteă fi mai aspru, numai fiindcă i-a poruncit Dumnezeu (de a-și părăsi patria sa, de a sacrifica pe unicul său fiu etc.). El a sperat cu încredere, chiar acolo unde nu eră nimic de sperat și aceasta numai în

urma încrederii sale în Dumnezeu. Și o asemenea credință vie, reală, i s'a considerat lui spre dreptate. Și pentru ca să observe aceasta toți care se încred în Dumnezeu, trebuie inițiați în aceasta.

24. XV). *Ce se predă tinerimii crestine pe lângă Sf. Scriptură (știința, artele, limbile etc.), să se trateze ca subordonate Scripturii, ca astfel să poată observa și vedea ei clar, că tot ce nu se referă la Dumnezeu și viața eternă e numai o goală aparență.*

Dintre cei vechi se laudă *Socrate*, fiindcă el a transplatat filozofia din domeniul speculațiunilor sofistice în domeniul moralei; așa și Apostolii au fost chemați de a întoarce pe creștini dela discuțiunile sofistice și nefolositoare asupra legii, la iubirea lui Christos (1 Timot. 1, 5, 6, 7 etc.), după cum au făcut și *câțiva teologi pioși* din timpul mai nou, cari au căutat să întoarcă dela dispute nefolositoare, ba chiar periculoase pentru biserică și să se îngrijiască mai mult de o dreaptă conștiință și fapte bune. *O de ce nu se îndură Dumnezeu de mine, ca să pot afla o metodă universală, spre a putea predă cu succes tot aceea ce întâmpină mintea omenească și a-l îndreptă la Dumnezeu și toate afacerile acestei vieți în care și-a concentrat lumea activitatea sa, să le transformăm într'o tendință către cele creștine!*

Aceasta ar fi o scară sfântă pe care spiritul nostru prin tot ce este și se întâmplă, s'ar putea înălța neîmpedat la acel înalt și etern protector a toate, la izvorul adevăratei fericiri!

25. XVI). *Toți trebuiesc instruiți, ca să se a-*

plice cu conștiință la venerațiunea internă și externă a lui Dumnezeu, ca astfel venerațiunea internă a lui Dumnezeu să nu se măriască fără cea externă, iar cea externă fără cea internă să nu decadă în ipocrizie.

*Serviciul extern al lui Dumnezeu constă în vorbirea cu Dumnezeu, în predică și în ascultarea cuvântului său, în invocare și în genunchiare, în cântarea bisericească, în întrebuițarea mistereilor și a altor obiceiuri sfinte, fie publice, fie casnice. Venerațiunea internă a lui Dumnezeu, constă în neînțetata gândire la prezența lui Dumnezeu, temerea și iubirea de el, renunțarea de sine și resignarea în mâinile lui Dumnezeu, adică hotărârea de a face și suferi tot ce-i place lui. Amândouă unite, iar nu deosebite, nu numai una, fiindcă e drept, ca Dumnezeu să fie cinstit în corpul și sufletul nostru, care sunt ale lui (1 Cor. 6, 20), ci de asemenea, fiindcă ele n'ar putea fi deosebite fără pericol. Căci practicile exterioare fără veritate internă le condamnă Dumnezeu și zice: „Cine are așa ceva din mâinile voastre?” (Isaia 1 și aiurea). Dumnezeu fiind spirit, el cere ca să fie închinat în spirit și adevăr. (Isaia 4). Pe de altă parte însă, de oare ce noi nu suntem numai spirit ci și corp, e de trebuință, ca senzurile noastre să fie mișcate în exterior spre a face aceea ce trebuie să se întâmple în interior, în spirit și în adevăr. Și de aceea cere Dumnezeu, cu toate că pune preț mai mult pe cea internă, ca și cea exterioară să fie observată. Insuși *Christos*, cu toate că a eliberat cultul N. Tes-*

tament de ceremonii și a învățat ca să se serviască Dumnezeu în spirit și în adevăr, totuși s'a rugat tatălui cu fața plecată, și a continuat această rugăciune nopți întregi, a vizitat adunările sfinte, a ascultat pe cărturari și le-a răspuns, a predicat cuvântul lui Dumnezeu, a înălțat rugi etc.. Așa dar, dacă cultivăm tinerimea spre religiune, apoi aceasta să se facă în interior, cât și în exterior, spre a nu se forma ipocriți, adică adoratori superficiali, falși și ipocriți ai lui Dumnezeu, cum și fantastici, cari să se delecteze în ale lor visuri și prin desprețuirea serviciului exterior se îndepărtează dela reguli și podoaba Bisericeii; nici în fine indiferenți pentru care exteriorul nu oferă interiorului nici o atracțiune, iar interiorul exteriorului nici o vieață.

26. XVII. *Să se deprindă copiii de a face faptele poruncite de Dumnezeu, ca astfel să știe că adevăratul creștinism constă în a-și arăta credința prin fapte.*

Asemenea fapte sunt exercițiile în *cumpătare, dreptă, caritate*, cari nu trebuiesc întrerupte nici o dată. Căci, dacă credința noastră nu produce asemenea fapte, atunci e moartă (Iacob 2). Ea trebuie să fie vie, dacă e să aducă mântuire.

27. XVIII). *Să învețe de asemenea, ca să desosibiască bine scopurile bine facerilor și pedepșelor lui Dumnezeu, ca astfel să priceapă de a le întrebuința cum se cuvine și a nu abuză de nici unul din ele.*

Fulgențiu împarte bine facerile lui Dumnezeu în trei: *despre unele din ele zice, că vor dură în*

eternitate, altele vor servi de a dobândi eternitatea, iar altele în fine numai pentru întrebuințarea vieții aceștia. Din prima clasă fac parte cunoștința lui Dumnezeu, bucuria în spiritul sfânt, iubirea de Dumnezeu, care se revarsă în inima noastră. La a doua clasă aparțin, zice el, credința, speranța, facerea de bine către aproapele. La a treia aparțin sănătatea, bogăția, amicii și tot ceea ce în sine nu produce nici fericiri, nici mizerie.

Să se învețe încă, că sunt trei feluri de pedepse ale lui Dumnezeu. Unele se dau aici spre a fi înălbiți și curățiți (Daniel 11, 35; Apocalips 7, 14), ca Lazăr. Alții se cruță aici spre a fi pedepsiți în eternitate, ca bogatul risipitor. Pentru alții încep pedepsele aici spre a se continua în eternitate, ca Saul, Antioch, Ierod, Iuda etc.. Așa dar, să se învețe oamenii de a deosebi toate bine, ca nu cumva să se dea cu totul numai bunurilor trecătoare și să prefere numai aceea ce e pentru timpul de aici; să nu se înspăimânte de relele lumii aceștia, mai mult însă de ale iadului; să nu se teamă nimeni de aceea ce poate să omoare corpul, iar altceva nimic, ci de aceea, care nu numai că corupe corpul, ci aruncă și sufletul în iad (Luca 12, 4, 5).

28. XIX). *Să li se aducă aminte, că cea mai sigură cale spre viață, e calea crucii și că Christos, conducătorul vieții a pornit mai întâiu pe ea și că invită și pe alții și îi conduce pe ea și cu deosebire pe cei cari 'i iubeste.*

Secretul mântuirii noastre s'a împlinit în cruce

și constă în cruce. Prin ea s'a omorât vechiul Adam, ca cel nou creat după chipul lui Dumnezeu să poată trăi. Așa dar pe acel, care 'l iubește Dumnezeu, îl pedepsește și 'l crucifică, spre a învia cu Christos și a stă de a dreapta lui în Cer. Cuvântul crucii nebunie este celor peritori, iar nouă, celor ce ne mântuim, puterea lui Dumnezeu este (1 Cor. 1, 18). E absolut necesar să li se întipăriască aceasta creștinilor, ca să poată cunoaște, că ei nu se pot numi discipoli ai lui Christos dacă nu fac abnegațiune de sine și nu poartă crucea lui Christos pe umeri (Luca 14, 26), și nu sunt gata în toată viața lor de a merge unde 'i va conduce Dumnezeu.

29. XX). *Să se îngrijiască, ca în timpul când li se predă acestea, să nu întâlnească nici un exemplu contrariu.*

Aceasta însemnează, că copiii trebuiesc păziți de a nu auzi și vedeà blesteme la adresa lui Dumnezeu, jurământ fals, deconsiderarea numelui lui Dumnezeu și alte nelegiuiri, ci pretutindeni unde se va întoarce să nu observe decât respect de ființa cea mai înaltă, respect de religii și grijă de o bună conștiință. Și dacă se întâmplă altfel, acasă sau în școală, trebuie să vadă, că nu se suferă aceasta fără pedeapsă, ci din contră se pedepsește în mod sever, ca astfel pedeapsa pentru vătămarea divinității să apară totdeauna ceva mai îngrozitoare, decât o păcătuire contra lui *Priscian* (adecă contra gramaticii latine a lui Priscian, care erà introdusă în toate școlile din e-

vul mediu) sau contra unei 'alte orândueli, — și de care să se teamă' cu deosebire..

30. XXI). *In fine, fiindcă din cauza corupțiunii lumii și naturii, nu putem să mergem așa departe, cât ar trebui și fiindcă chiar dacă am face ceva aceeași carne coruptă poate foarte ușor să decadă în egoism și mândrie intelectuală, din acest motiv (căci Dumnezeu se opune mândrilor) e cel mai mare pericol pentru mântuirea noastră și toți creștinii trebuiesc edificați din vreme că ori ce tendință a noastră și toate faptele noastre cele bune din cauza imperfecțiunii lor nimic nu valorează, dacă nu ne vine în ajutor Christos cu (a sa perfecțiune, — acel miel a lui Dumnezeu, care curăță lumea de păcate și în care n'a făcut decât voința Tatălui etc.. El singur trebuie chemat în ajutor și numai lui să ne încredem.*

Numai atunci ne-am pus speranță sigură în fericirea noastră și a lor noștri, dacă am clădit-o pe Christos, acea piatră unghiulară; căci după cum El e coroana a ori ce perfecțiune în cer și pe pământ, tot așa e de asemenea și unicul începător și complectator al credinței, iubirei, speranței și fericirii noastre. Căci Părintele pentru aceasta l'a trimis din cer, ca devenind Emanuel să uniască pe oameni cu Dumnezeu și primind corp omenesc, — ducând o viață foarte sfântă, — să prezinte oamenilor un model de viață divină și murind nevinovat, să sufere vina lumii prin sine însuși și să curățe păcatele noastre cu sângele său. In fine să arate prin învierea sa, că a învins moartea prin moarte și că urcându-se

la cer să trimeată de acolo Sfântul Spirit, chezașul mântuirii noastre prin care ne stăpânește și ne duce spre mântuire cât timp vom lupta aici, până ce ne va deșteptă și ne va chema acolo unde se află și El spre a privi slava sa etc..

31. XXII). Acestui Mântuitor unic al tuturor împreună cu Tatăl și Spiritul Sfânt se cuvine laudă, cinste și venerațiune din eternitate în eternitate.

CAPITOLUL XXV

Dacă voim reforma școalelor după normele adevăratului creștinism, atunci trebuie să se înlătore cu totul scrierile păgânești din ele, sau cel puțin să se întrebuițeze cu mai multă precauțiune ca până acum.

1. (*Ce povăț dau eu relativ la această chestiune*). O necesitate ce nu se poate înlătura, mă constrânge, de a dezvoltă o chestiune pe care am amintit-o numai în capitolul precedent. Dacă voim în realitate, să avem școli adevărat creștinești, atunci mulțimea scrierilor păgânești trebuie cu totul înlăturată din ele. Voesc mai întâiu să prezint argumentele mele ce mă îndeamnă la aceasta și în urmă să arăt *ce precauțiune să se întrebuițeze la cetirea scrierilor înțelepților profani, ca și noi să ne putem însuși frumoasele lor cugetări, vorbe și fapte.*

2. Iubirea de Dumnezeu și de oameni mă îndeamnă de a lucră cu căldură în această chestiune, căci observ, că cele mai bune școli creștinești numai cu numele recunosc pe Christos, în realitate însă nu găsec plăcere decât în a se o-

cupă cu Terenț, Plaut, Cicerone, Ovid, Catul. *Tibul*, *Poezia* și *Mitologia*. Și de aici provine, că noi cunoaștem mai bine lumea și ale lumii, decât pe *Christos* și creștinii trebuiesc căutați în mijlocul creștinătății însăși. Căci chiar celor mai culti bărbați, reprezentanților culturii divine, — teologilor, — *Christos* le procură numai aparența, *Aristotele* însă cu toată ceata scriitorilor păgâni sângele și spiritul. Aceasta e însă o profanare îngrozitoare a libertății creștinești și un ce foarte periculos.

3. (*Argumente pentru ce trebuiesc înlăturate scrierile păgânești din școlăle creștine și înlocuite cu scrieri religioase*). Mai întâiu copiii noștri sunt născuți pentru cer și renăscuți prin *Sf. Spirit*. De aceea trebuiesc cultivați să devie cetățeni ai cerului și să facă cunoștință în acest scop cu cele cerești, cu *Dumnezeu*, *Christos*, *Ingerii*, cu *Abraam*, *Isaac* și *Iacob* etc... Și aceasta să se facă cu lăsarea la o parte a tuturor celorlalte, având în vedere, pe de o parte nesiguranța acestei vieți, ca astfel să nu se găsiască nimeni nepreparat, iar pe de alta, fiindcă primele impresiuni prind mai bine rădăcini (fiind acestea sfinte) și toate celelalte ce se capătă în viață devin nepericuloase.

4. II). Pe lângă aceasta *Dumnezeu*, care, cu toate că a îngrijit în abundență de poporul său ales, totuși, nu i-a arătat altă școală decât casa sa unde se prezintă el însuși ca învățător, iar pe noi ca școlari și vocea profețiilor sale ca învățătură. Căci astfel a vorbit el prin *Moise*: *Ascultă,*

O Israile: Domnul Dumnezeuul nostru e unicul domn! Iubește dar pe Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima ta, din tot sufletul tău și din toate puterile tale. Și aceste cuvinte cari îți le spun astăzi, să le ai în inimă! Și le întipărește în ființa ta și vorbește despre dânsul, când șezi în casă și când mergi (pe cale, când te culci și când te scoli etc.. (V. Moise, 10, 4 etc.). Și prin profetul Isaia: Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, cel ce te învață pentru folosul tău, cel ce te conduce pe calea pe care să mergi (48, 17). Mai departe: Să nu întrebe un popor pe Dumnezeuul său? (8, 19). Și Christos: Cercetați Scriptura, (Ioan 5, 39).

5. III). Și cum că această voce a lui Dumnezeu e cea mai strălucitoare lumină pentru inteligența noastră și cea mai perfectă normă pentru acțiunile noastre și în amândouă direcțiunile cel mai îndestulător sprijin contra slăbiciunilor noastre ne-a mărturisit. El în deajuns prin următoarele cuvinte: „Vedeți, eu pre voi vă învăț legi și judecați! Păziți-le și le faceți; că aceasta este înțelepciunea și înțelegerea voastră înaintea ochilor popoarelor, căci auzind toate aceste legi, vor zice: Cu adevărat această mare națiune este—popor înțelept și înțelegător”! (V. Moise, 4, 5—6). Și la Josua zice el: „Să nu se depărteze cartea legii aceștia din gura ta; ci să cugeți asupra ei ziua și noaptea, căutând a face tot ce e scris în ea. Că atunci vei face calea ta prosperă și atunci vei fi fericit”. (Josua 1, 8). Mai departe prin David: „Desăvârșită este legea Domnului, ea înputernicește sufletul; credincioasă este mărturia

Domnului, ea înțelepțește pe cei simpli". (Psalm 19, 87). Apostolul în fine mărturisește, că *toată Scriptura e însuflită de Dumnezeu și de folos spre învățătură etc., ca omul lui Dumnezeu să fie deplin* (V. Timot. 3, 16—17). Aceasta au recunoscut-o și mărturisit-o în același chip cei mai înțelepți din oameni (creștini în adevăr luminați). Așa de pildă Chrisostom zice: „*Acea ce trebuie învățat și nu trebuie învățat, aflăm în Sf. Scriptură*". Iar Casiodor¹⁾: „*Școala cerească, cultura dătătoare de viață, unica știință adevărată e numai Scriptura, care ocupă pe școlari cu lucruri serioase, iar nu numai cu cuvinte etc.*”.

6. IV). Dumnezeu a interzis cu totul poporului său învățătura și obiceiurile păgânești, zicându-le: „*Nu vă deprindeți în urmările păgânilor*". (Ieremia 10, 2). Și: „*Au nu este Dumnezeu în Israel, de mergeți și întrebați pe Beelzebub, zeul Ericonului?*” (2 Cartea regilor 1, 3). „*Să nu întrebe un popor pe Dumnezeul său?*” *Cade-se să întrebe pe cei morți pentru cei vii? Da, după lege și mărturie! Căci pentru cei ce nu vorbesc după cuvântul acesta, nu le va răsări nici o lumină*". (Isaia 8, 19, 20). Și pentru ce? *Pentru că toată înțelepciunea e de la Domnul Dumnezeu și e eternă în El. Cine ar putea astfel ști, cum trebuie să se dobândiască înțelepciunea și prudența?* (Sirach 1, 1, 6). Cu toate, că văd lumina și locuesc pe pământ, totuși nu află calea înțelepciunii, nici urmele ei etc.. În țara *Canaan* nu se aude nimic despre

1) + 577.

aşa ceva şi nici în *Temă* nu se vede. Copiii lui Hagar caută după înţelepciune, tot aşa şi neguţătorii din Meran, totuşi nu-i află calea. Acel însă, care ştie toate, o cunoaşte. (Baruch 3, 20 etc.).

7. V). Şi dacă câte o dată poporul său s'a îndepărtat dela legea sa, din cauza atracţiunilor fantaziei omeneşti, atunci Dumnezeu nu numai că i-a arătat greşelile, fiindcă părăsiă izvorul înţelepciunii (Baruch 3, 12), *ci şi îndoitul păcat, că părăsesc izvorul apelor vii, şi şi sapă cisterne, cisterne crăpate, cari nu pot ţine apă.* (Ieremia 2, 13). Şi prin Osea se tângueşte, că poporul său prea stă în relaţiuni cu păgânii şi adaogă: *I-am scris măreţiile legii mele, dar le-au socotit ca lucru strein.* (Osea 8, 12). Şi ce fac acei creştini, vă rog, cari cetesc scrierile păgâne ziua şi noaptea, iar Sfânta Scriptură o neglijează ca pe un lucru pe care nu-i privesc? *Căci nu e un cuvânt zadarnic, ci însăşi vieaţa noastră,* după cum mărturiseşte Dumnezeu. (v. Moisi, 32, 47).

8. VI). De aceea, adevărata Biserică şi adevăraţii veneratori ai lui Dumnezeu, n'au căutat nici o dată altă şcoală, decât numai cuvântul lui Dumnezeu, din care se poate procura în abundenţă adevărată înţelepciune divină, care întrece toată înţelepciunea din lume. David zice despre sine: *„Mai mult decât pe inimicii mei mă înţelepţeşte prin ordinele tale, căci în etern sunt cu mine; decât învăţătorii mei mai înţelept am ajuns, căci mărturiile tale sunt cugetarea mea.* (Psalm. 119, 89). In acelaşi chip vorbeşte şi Solomon, cel mai înţelept dintre muritori: *„Dumnezeu dă înţelep-*

ciune și din gura sa izvorăște cunoștință și inteligență". (Proverbi 2, 6). De asemenea și Iisus Sirach mărturisește în introducerea scrierii sale, că înțelepciunea sa provine din cetirea legii și a profeților". De aici, acea bucurie a sfinților, că în lumină văd lumina lui Dumnezeu. (Psalm. 36, 10). „Fericiți suntem noi, o Israel! căci Dumnezeu ne-a descoperit voința sa". (Bar. 4, 4). „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții eterne". (Ioan 6, 68).

9. VII). Exemplele tuturor secolilor ne arată, că de câte ori Biserica s'a abătut dela aceste izvoare ale lui Israel, aceasta a fost cauză de dezbinări și greșeli. Cât privește sinagoga israelită, apoi aceasta se poate vedeà în deajuns din tânguiriile profeților; iar cât privește Biserica creștină, aflăm din Istorie și anume că, cât timp a fost cultivată învățătura evanghelică de Apostoli și de bărbații apostolici, atâta a durat și curățenia credinței. De îndată însă ce au năvălit păgânii cu grămada asupra Bisericei i s'a răcit primul entuziasm și tendința de a deosebi aceea ce e curat, de ce e necurat și s'a început a se ceti scrierile păgânești, mai întâiu în secret și apoi în public, observăm ce fel de amestecătură și încurcătură de învățătură a rezultat de aici! Cheia înțelepciunii s'a pierdut de aceia, care se laudau, că numai ei o posed. Din aceasta au rezultat în loc de articole de credință, diferite opinii inventate; diferite dezbinări și certe al căror sfârșit nu se poate prevedea. De aceea s'a răcit iubirea și s'a stins pietatea. Și astfel sub numele

creștinismului a reînviat păgânismul și domină încă. Căci amenințarea Domnului Dumnezeu trebuie împlinită și anume că, *acei cari nu vorbesc după cuvântul lui, nu le va răsări nici o lumină.* (Isaia 8, 20). Pentru aceea *a vărsat Domnul asupra lor spirit de somn adânc și a închis ochii lor, ca ori ce vis să fie pentru ei ca o carte sigilată, etc.,* fiindcă ei au temut pe Dumnezeu după poruncă omeniască etc.. (Isaia 29, 10, 11, 13, 14). O, cât de adevărat se va îndeplini cu ei, aceea ce mărturisește Sf. Spirit de filozofii păgâni, *că s'au făcut deșerti în părerile lor și s'a întunecat inima lor cea neînțelegătoare* (Rom. 1, 21). Și pentru ca biserica să se poată curăți de neghină, nu rămâne altă cale sigură decât, să lăsăm la o parte opiniunile omenești cele seducătoare și să ne întoarcem iarăși la singurele izvoare curate ale lui Israel și să ne ocupăm cu instrucțiunea și educațiunea noastră și a copiilor noștri în Dumnezeu și în al său cuvânt. Numai atunci se va realiza profeția, *că toți fiii Bisericii vor fi discipoli ai Domnului.* (Isaia 53, 13).

10. VIII). Demnitatea noastră ca creștini ne permite, ca noi și copiii noștri, să fim în strânse relațiuni cu păgânii și să ne entuziasmăm de ei. Copiilor Regilor și Principilor nu se obicinuește de a li se dà ca educatori, lingușitori și comedianți, ci bărbați demni, înțelepți și pioși. Și noi nu roșim de a dà ca educator micilor fii ai Regelui Regilor, frățiorilor lui Christos, moștenitorilor eternității, pe un glumeț ca *Plaut*, pe un obscen ca *Catull*, pe un imoral ca *Ovidiu*, pe un

batjocoritor de Dumnezeu ca Lucian, pe un Marțial și pe alții din ceata lor, cari s'au depărtat de cunoștința și frica lui Dumnezeu? Și fiindcă acești bărbați n'au vre o speranță de o viață mai bună și de aceea caută să se bucure de viața prezentă, e natural, ca să introducă în aceasta și pe acei cari au relațiuni cu ei. Destul, o creștini, destul cu o astfel de purtare! Trebuie pus un capăt! Căci Dumnezeu ne chiamă la ceva mai bun și e bine, ca să ascultăm de a sa chemare. Christos, eterna înțelepciune a lui Dumnezeu, a deschis copiilor lui Dumnezeu o școală în casa sa, unde Sf. Spirit e conducător, iar profesorii și învățătorii sunt profeții și apostolii, toți prevăzuți cu adevărata înțelepciune, bărbați sfinți, cari arată lămurit prin cuvânt și exemplul calea adevărului și mântuirii; o școală unde se primesc numai aleșii lui Dumnezeu, cei dintâi ai oamenilor, rescumpărații lui Dumnezeu și ai Mielului. Inspectorii însă și păzitorii sunt Ingerii și Arhangeli, începătoriile și puterile în Cer. (Efes. 3, 10). Și tot ce se oferă acolo, coprinde o înțelepciune adevărată, sigură și perfectă, care în trece toate raționamentele creierului uman și arată cum să se întrebuițeze cu folos viața aceasta și cea viitoare. Căci numai gura lui Dumnezeu e acel izvor din care izvorăsc toate pâraele adevăratei înțelepciuni; fața lui Dumnezeu singură e cea faclă de unde ies razele adevăratei lumini; cuvântul lui Dumnezeu numai e cea rădăcină din care apar germenii adevăratei cunoștinți. De aceea, fericiți sunt acei, cari privesc

fața lui Dumnezeu, observă a sa gură și primesc cu inimă al său cuvânt! Căci aceasta e singura, adevărata și neînșelătoarea cale a adevăratei și eternei înțelepciuni, fără de care nu e altă.

11. IX). Nu trebuie trecut cu tăcerea faptul, cu câtă seriozitate a oprit Dumnezeu poporul său întrebuințarea monumentelor păgânești și ce s'a întâmplat acelor, cari n'au ascultat de această poruncă. *Domnul va distruge acele popoare din ochii săi etc.. „Chipurile cioplite ale zeilor lor să le arzi în foc; să nu porțezi aurul sau argintul de pe dânsele, ca să'l fii pentru tine, ca nu prin aceasta să te prinzi în cursă, că urâciune este aceasta înaintea Domnului: Dumnezeului tău. Și urâciune în casa ta să nu aduci, ca să nu te faci și tu blestemat, ca acele lucruri.* (V. Moise, 7, 22, 25, 26). „După ce Domnul Dumnezeul tău va fi stârpit națiunile ferește-te, ca să nu fii prins în cursă, urmându-le lor, după ce ei jură stârpiți dinaintea ta și să nu întrebi după zcii lor zicând: *Cum serviră națiunile acestea zeilor lor, așa voi face și eu*”. Ci: „Tot cuvântul ce vă ordon căutați să'l faceți; nu'i adăogi și nu'i scade”. (V. Moise 12, 29, 30, 32). Cu toate că Iosua le-a reamintit aceasta după victorie și i-a sfătuit să înlătore zcii streini (Iosua 24, 23), totuși ei n'au ascultat, ci au căzut cu totul în idololatrie până la distrugerea ambelor regate. Și noi să nu devenim înțelepți având înainte asemenea exemple?

12. *Scrierile păgânismului sunt idoli). Însă scrierile nu sunt idoli va zice cineva.* Răspuns: sunt resturi dela acele popoare pe cari Domnul

Dumnezeu le-a distrus în prezența poporului său creștinesc ca și la Israiliți; ele sunt însă mult mai periculoase ca acolo. Căci atunci au căzut numai acei cari erau slabi cu știința (Eremia 10, 14), aici din contră pot să cadă și cei mai mari înțelepți (Colos. 2, 8). Acolo erau opere ale mâinilor omenesci, aici opere ale spiritului omenesc. Acolo turbură ochii strălucirea aurului și argintului, aici orbește spiritul plăcerea înțelepciunii corporale. *Și cum? Se tăgăduiești, că scrierile păgânești nu sunt idoli?* Cine a îndepărtat atunci pe împăratul Iulian dela Christos? Cine a luat mințile Papei Leon al X că socotiă ca o legendă istoria despre Christos? De ce spirit a fost însuflețit Cardinalul Bembo de a îndemnat pe Sadolet să nu mai cetiască scrierile sfinte (observându-i, că pentru un bărbat așa de cult nu se cuvine asemenea nimicuri)? Cine face în zilele noastre, ca atâția italieni înțelepți să se arunce în brațele ateismului?

13, (*Un refugiu*). *Dacă ar zice cineva însă, că abuzul să nu se impute lucrurilor, ci persoanelor și că se află creștini pioși, cari nu sunt corupți prin cetirea scrierilor profane, eu le răspund atunci cu Apostolul: „Știm, că idolul nu e nimic, însă nu fie cine poate să deosebiască aceasta. Ve-deți însă, ca nu cumva libertatea voastră să fie scandal celor slabi (1 Cor. 8, 4, 7, 9). Așa dar, cu toate că, bunul Dumnezeu a ferit pe mulți de cădere, totuși nu ne putem scuza, dacă tolerăm cu știință și voință asemenea atracțiuni (diferite*

invențiuni ale spiritului uman, sau ale perfidei satanice) acoperite cu vălul fineței și eleganței, fiindcă e sigur, că multora, — ba chiar celor mai mulți, — li s'a răpit mintea prin ele și au căzut în lanțurile Satanei. Să ascultăm mai bine de Dumnezeu, să nu aducem în casele noastre idoli și să punem alături de Dagon (un idol al Filistenilor) archa alianței; să nu amestecăm acea înțelepciune care vine de sus cu cea pământiască, animală și chiar satanică și că în fine să nu dăm ocaziune de a deșteptă mânia divină contra copiilor noștri.

14. (*O comparațiune*). Aici aparține probabil și acea întâmplare pe care ne-o istorisește Moise într'o alegorie.

Nadab și Abihu, fii ai lui Aron, cari erau novici în tagma preoțiască (nu și cunoșteau serviciul bine) au pus în cădelnițele lor în loc de foc sfânt, foc obicinuit spre a tămâea înaintea lui Dumnezeu. Pentru această faptă a lor au fost prinși de focul lui Dumnezeu și mistuiți în fața lui (III Moise, 10, 1 etc.). *Și ce sunt cărțile creștinilor altceva, decât acea nouă preoție sfântă, sfințită spre a sacrifica lui Dumnezeu sacrificii intelectuale* (I Petre, 4, 5)? Dacă umplem cădelnițele ei, adică inimile cu foc strein, ce facem noi altceva decât a deșteptă mânia divină contra noastră? Și nu e strein tot ce primește inima creștină din partea spiritului lui Dumnezeu? Așa sunt mărturiile celor mai mulți filozofi și poeți păgâni (Rom. 1, 21, 22; Colos. 2, 8, 9). Și nu fără temei a fost numită *poezia* de către Ieronim, *vinul spi-*

ritelor rele (vinum daemonum) cu care îmbată și adară inimile neprevăzătoare și le produc în vis cele mai periculoase tentațiuni și cele mai detestabile patimi. Trebuie ori și cine să se feriască de un asemenea somn satanic.

15. (*Să imităm pe Efeseni*). Dacă nu ne supunem sfatului Dumnezeesc care ne îndeamnă la aceasta, atunci vor mărturisi contra noastră în ziua judecății, Efesenii, cari, îndată ce li s'a făcut cunoscută lumina înțelepciunii divine au ars toate cărțile ca nefolositoare pentru ei ca creștini. (Fapt. Apost. 19, 19). Și cu toate că strămoșii Grecilor de acum au fost considerați ca cel mai cult popor din lume și cu toate că posedă scrieri filozofice și poetice, care sunt deja scrise în limbile lor, totuși biserica grecească de astăzi a interzis aderenților săi cetirea lor sub amenințarea excluderii. De aici a provenit, că, cu toate că prin dese năvăliri din partea barbarilor au căzut în ignoranță și superstițiune, ei au păstrat totuși credința în Dumnezeu intactă de ori și ce erori. În aceasta ei trebuesc cu totul imitați ca (în urma introducerii unui studiu serios al Sf. Scripturi) întunerecul confuziunilor rămas din păgânism să se poată îndepărta. *Căci numai în lumina lui Dumnezeu vedem lumina.* (Psalm. 36, 10). *Cei din casa lui Iacob, veniți să umblăm în lumina Domnului* (Isaia 2, 5).

16. (*Obiecțiunile trebuesc combătute*). Să observăm mai de aproape ce fel de argumente se aduc din partea rațiunii omenești contra celor zise,

care se întoarce întocmai ca un șearpe, numai să nu fie prinsă de credință și să se supună lui Dumnezeu. Ea afirmă următoarele.

17. (*I Cu privire la marea înțelepciune coprinsă în scrierile păgânilor*). *Înțelepciunea coprinsă în scrierile Filozofilor, Oratorilor și Poeților e mare*. Răspuns: demni de întunerec sunt acei, cari și îndepărtează ochii dela lumina. Se înțelege, că cucuvelei i se pare crepusculul ziuă, însă creaturile născute în lumină știu cu totul altfel. O, om neînțelept, care cauți lumina clară în întunerecul concluziunilor omenești, deschideți ochii! Din cer vine lumina adevărată, dela Părintele luminii. Dacă în lucrurile omenești luminează ceva, apoi acestea sunt numai niște scântei, și ce nevoie avem noi de scântei dacă avem facle arzătoare (cuvântul lui Dumnezeu)? In Sf. Scriptură explică stăpânul naturii cele mai mari mistere relative la operile sale, descoperind începutul și finitul tuturor creaturilor, al celor văzute și nevăzute! Când vorbesc filozofii despre moralitate, fac întocmai ca pasările ale căror aripi sunt cleite, adecă zboară puțin cu mare efortare, mai departe însă nu pot. Scriptura ne prezintă însă adevărata descriere a virtuților, îndemnuri pătrunzătoare și exemple pentru toate. Atunci când păgânii vor să învețe *frica de Dumnezeu*, ei învață numai superstițiune, fiindcă nu sunt inițiați în cunoștința de Dumnezeu și a voinei sale. *Întunerecul acoperă pământul, și un nor des peste*

popoare; dar asupra ta va răsări Domnul și mărirea lui se va arăta asupra ta (Isaia 70, 2).

Așa dar, cu toate că copiii luminii sunt liberi de a se apropia de copiii întunerecului, ca astfel să poată vedea și ei deosebirea și în urmă cu bucurie să umble în calea luminii și să compătımiască pe acei cari umblă în întunec, totuși e o orbire nesuferită și nelegiuită contra lui Dumnezeu și a sufletelor noastre de a prefera scânteile aceloră contra luminii noastre. „Căci ce folos e de a progresa în învățăturile umane și a regresa în cele divine, de a umbla după invențiunile trecătoare și a desprețui minunile cerești, zice Isidor? Să se feriască ori și cine de asemenea scrieri și în iubire către Sf. Scriptură să te înlătore ca unele ce impun și atrag prin elocința cuvintelor, dar sunt seci în virtuți și înțelepciune! Ce laudă adusă acelor scrieri! Sunt coji fără miez. Filip Melanchton se exprimă astfel: *Ce învață Filozofii în general și anume acei cari învață mai bine decât încrederea și iubirea de sine? Cicerone în scrierea sa de „finibus bonorum et malorum” prețuește fiecare fel de virtute după iubirea de sine. Câtă mândrie și vanitate nu se află la Platone! După a mea părere un spirit înalt, dacă e ocupat cu cetirea scrierilor lui, nu se poate să nu fie până la un punct oare care corupt de ambițiunea platoniană! Invățătura lui Aristotel e în general un fel de tendință spre ceartă și de aceea eu nu-i dau nici cel din urmă loc între scriitorii Filozofiei morale. (Conped. de teologie, cap. despre păcat).*

18. (Cu privire la necesitatea lor pentru Filozofie). Se zice mai departe: „Chiar dacă nu se învață Teologia, totuși se învață Filozofia, care nu se poate procura din Sf. Scriptură, ce servește numai spre mântuire”. Răspund: „Izvorul înțelepciunii e cuvântul lui Dumnezeu în Cer”. (Sir. 1, 5). Adevărata Filozofie nu e altceva, decât adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și a operilor sale, care nu se poate învăța de nicăeri așa de adevărat, ca din gura lui Dumnezeu. De aceea fericitul Augustin lăudând Sf. Scriptură zice: „Aici e *Filozofia*, fiindcă cauzele tuturor creaturilor se află în Dumnezeu Creatorul. Aici e *Etica*, fiindcă o vieță cinstită și virtuoașă nu se poate dobândi altfel decât aceea ce trebuie iubit se iubește și *anume Dumnezeu și aproapele*. Aici e *Logica*, fiindcă adevărul, lumina sufletelor raționale e Dumnezeu singur. Aici e *fericirea statului* căci statul se conservă mai bine pe temelia și piatra credinței și a unirii solide, dacă se iubește bunul comun; cel mai înalt și adevărat bun comun e însă Dumnezeu. Acum chiar s’au pronunțat unii, că temelia tuturor științelor filozofice și cunoștințelor adevărate, nu se află nicăiri mai bine ca în Sf. Scriptură, așa că profesoratul Sf. Spirit trebuie admirat, care, cu toate că caută să învețe mai întâiu aceea ce e nevăzut și etern, totuși descopere și științele aceea ce e natural și artistic și oferă nume pentru ori și ce cugetare și lucrare înțeleaptă. Despre așa ceva nu se află nici o umbră la Filozofii păgâ-

nilor. Așa dar, dacă unul din teologi zice *foarte bine, că renumita înțelepciune a lui Solomon a constat în aceea, că el a introdus legea lui Dumnezeu în case, școli și alte locale*, atunci ce ne împiedică pe noi de a face să se întoarcă iarăși acea înțelepciune Solomoniană, adică o înțelepciune adevărată și divină? Dacă prezentăm tinnerimii în loc de scrieri păgâne, legea lui Dumnezeu și se extrag din ea regulile necesare pentru toate relațiunile vieții? În acea direcțiune voim noi să lucrăm, adică să avem în casele noastre ceva ce ne poate face înțelepți, chiar cu privire la așa numita înțelepciune profană și care se numește *Filozofie*. Să presupunem că ar sosi acele zile nefericite, când Israeliții vor trebui să se pogoare la Filistenii, ca să și ascuță fierul plugului lor, coasele lor, securele și secerile lor, fiindcă în tot pământul lui Israel nu se află nici un făurar. (1 Samuel 13, 19, 20). Însă Israeliții trebuiesc ei oare totdeauna astfel constrânși și apăsați? Mai cu seamă, că aceasta prezintă desavantagiul, că după cum Filistenii oferiau Israeliților securi, însă nici într'un chip săbii contra lor însuși, tot așa și Filozofii oferă felurite reguli silogistice și frumuseți stilistice, nu însă și săbii și țepi pentru combaterea necredinței și a superstițiunei. *De aceea voim mai bine acele timpuri solomonice și davidice*, când Filistenii erau învinși, iar Israel domniă și se bucură de ale sale bunuri.

19. (*Și mai departe din cauza eleganței stilului*

Primul răspuns). Școlarii trebuie să cetiască pe Terent, Plaut și alții, cel puțin pentru stil. La aceasta răspund: 1). Voim noi să introducem pe copiii noștri să vorbiască ca în cârciumi, cafenele și alte locale de acest fel? Căci unde pot să conducă tinerimea un Terenț, un Plaut, un Catul, un Ovid, etc., decât în asemenea localuri necuviințioase? Și ce oferă ei observațiunii decât glume, necuviințe, înșelătorii și alte asemenea lucruri dela care ochii și urechile creștinilor trebuie să se îndepărteze, chiar dacă li se prezintă numai din întâmplare? Credem noi oare că omul în sine nu e destul de corupt și de aceea să i se ofere din afară fel de fel de mijloace imorale, ca să se poată corupe cu intențiune? *Se zice: nu totul e rău în acei scriitori*. Răspund: răul se prinde mai ușor și a trimite tinerimea acolo unde răul e amestecat cu binele, e un ce periculos. Acei, cari voesc să răpiască viața cuiva, nu-i dau otravă simplă, căci nu pot aceasta, ci o amestecă cu mâncări și băuturi excelente. Și totuși otrava își face efectul și distruge pe acei cari au luat-o. Tot astfel procedează și acel vechiu omorător de oameni, care dacă vreă să distrugă pe cineva, și amestecă otrava sa diabolică și o îndulcește cu zahărul lingușirilor ingenioase ale cuvântării și poezii. Și noi care știm aceasta să nu-i înlăturăm tot aparatul? Se va zice încă: *Nu toți sunt imorali. Cicerone, Virgiliu, Orațiu și alții sunt serioși și cu totul morali*. Răspund: Totuși și ei sunt păgâni orbi, căci îndepărtează inimile cetitorilor

delă adevăratul Dumnezeu la zei și zeițe (ca Joe, Marte, Neptun, Venera, Fortuna și alte zeități inventate). Dumnezeu a zis însă poporului său: „*Numele zeilor să nu amintiți și să nu se audă din gura voastră*”. (II Moise 23, 13). Căci ce chaos de opinii contradictorii și superstițioase și de poftă lumești nu se află la ei! Cu un altfel de spirit însuflețesc ei pe școlari, de cum e spiritul lui Christos. Christos învață abnegațiunea de sine, ei însă iubirea de sine; Christos îndeamnă la umilință, ei din contră la aroganță; Christos caută pe cei buni la suflet, ei 'i sălbăticesc; Christos recomandă simplitatea porumbelului, ei oferă arta vicleniei în mii de chipuri, Christos consiliază modestia, ei năvălesc cu glume. Christos iubește pe credincioși, ei se arată ca neîncrezători, limbuți și încăpățânați. Și spre a încheea cu câteva cuvinte apostolice: „*Ce unire e între lumină și întuneric? Sau ce potrivire are Christos cu Belial? Sau ce parte are credinciosul cu necredinciosul?*” (II Corint. 6, 15). Foarte frumos se exprimă și Erasm (în ale sale cuvântări figurate): „*Albinele evită florile vestejite, tot așa și scrierea cu un conținut putred nu trebuie atinsă*”. Și mai departe: „*după mine e foarte sigur de a dormi în trifoiu, fiindcă acolo nu se află serpi, tot așa să se ocupe cineva cu scrieri în care n'are să găsiască otravă*”.

20. (Al doilea răspuns). Afară de aceasta, ce foloase prezintă acei scriitori profani față de cei sfinți ai noștri? Pricep numai ei oare să prezinte

eleganță în expresiuni? Cel mai perfect maestru al vorbirii e acel, care a plantat'o; Sf. Spirit, ale cărui vorbe sunt mai dulci ca mierea, mai pătrunzătoare ca o sabie ascuțită, mai bogată în efecte ca focul ce topește metalele și mai grea ca ciocanul ce sfărâmă stânci după cum știu și anunță sfinții lui Dumnezeu. *Oare numai păgânii povesteșc istorii remarcabile?* Cartea noastră sfântă e plină de istorii mult mai adevărate și admirabile. *Se află numai la ei tropi, figuri, aluziuni, alegorii, ghicitori și zicători?* Punctul culminat al lor se află totuși la noi. *Bolnavă trebuie să fie mintea aceluia* care preferă apele dela Damasc, Amana și Farfar, Iordaniului și apelor lui Israel (2 Cartea Reg. 5, 12). *Intunecat trebuie să fie ochiul aceluia* căruia Olimpul, Eliconul și Parnasul îi oferă o mai plăcută privire de cât Sinai, Sionul, Ermonul, Tabanul și Muntele Măslinelor. *Surdă trebuie să fie urechea aceluia,* căruia 'i sună mai bine lira lui Orfeu, Omer și Virgiliu, decât chitara lui David. *Corupt trebuie să fie gustul aceluia* căruia 'i place mai mult Nectarul și Ambrosia poetică, decât adevărata mană cerească și izvoarele lui Israel. Perversă e inima aceluia căruia numele zeilor, zețiilor și muzelor 'i procură mai mare plăcere decât numele adorabil al lui Dumnezeu, al lui Christos și al diferitelor binefaceri ale Sf. Spirit. Oarbă trebuie să fie acea speranță care se plimbă mai ales prin câmpiile Eliseului decât prin grădinele Paradisului. Căci acolo totul e numai un mit, o umbră

a adevărului, iar aici totul e fapt, adevărul însuși.

21. (*Al treilea răspuns*). Să presupunem că se află la ei diferite cuvântări alese pe care le-am putea întrebuința și anume expresiuni frumoase, zicători și observațiuni morale asupra vieții. Și pentru aceasta ar trebui să trimitem pe copii la ei? Nu e permis de a despoia pe Egipteni și a-i dezbrăca de podoabele lor? Aceasta e permis și anume după porunca lui Dumnezeu. (II Moisi 3, 22). Căci cu drept se cuvine Bisericii toată posesiunea păgânilor. Așa dar, e necesar, zici tu, ca să mergem să ni-o însușim. Răspund: Manase și Efraim, cari au trebuit să cuceriască pentru Ismael țara păgânilor, au plecat înarmați, dar numai bărbații, lăsând acasă femeile și copiii, la loc sigur (Iosua 1, 14). Același lucru să-l facem și noi. Să dezarmăm și noi pe scriitorii păgâni, dar numai noi bărbații cari suntem tari și solizi în cultură, judecată și pietatea creștină; tinerimea însă să n'o expunem la asemenea pericol. Căci ce s'ar întâmpla dacă tinerimea noastră ar fi ucisă, rănită sau captivată de ei? *Exemple triste avem destule și anume câți n'au fost răpiți de la Christos de către Filozofia păgânilor și pe câți nu i-a aruncat în ateism. Cel mai sigur lucru ar fi ca să trimitem bărbați bine înarmați ca să le răpiască aurul și argintul și să-l împartă între moștenitorii Domnului. O! dare-ar Domnul Dumnezeu, ca să deștepte spiritele eroice, care să adune toate frumusețile din acea câmpie pustie și să le semene cu plăcere în grădinele Filozofiei creș-*

tine, ca astfel să nu mai rămână nimic de dorit la ei.

22. (*Al patrulea răspuns*). Dacă ar fi în fine ca să se permită cetirea scrierilor unuia sau altuia din păgâni, apoi aceștia n'ar putea fi decât un *Seneca, Epictet, Platone* sau alți asemenea propoveduitori ai virtuților și buneii cuviințe și la cari se găsesc mai puține erori și opinii superstițioase. Acesta a fost sfatul marelui Erasm care a îndemnat ca tinerimea creștină să fie crescută în Sf. Scriptură și a adăugat în fine: „*că dacă, e ca să se ocupe și cu scrieri profane, atunci sfătuește să se ocupe cu acelea, care sunt rude mai de aproape cu scrierile sfinte*. Inșă și în acest caz numai atunci să se permită tinerimei, când s'a observat că inimile ei sunt pătrunse de adevărurile creștinismului și numai după ce scrierile s'au curățit mai înainte, adecă după ce s'au înlăturat numele zeilor și tot ce e superstițiune. Căci numai cu condițiunea aceasta a permis Dumnezeu că să ia Ebreii fete păgâne ca femei, după ce li s'a tăiat părul și unghiile (V Moise 21, 12). Așa dar, spre a fi înțeles bine, eu nu opresc scrierile păgânești în general, *căci cunosc foarte bine privilegiul ceresc cu ajutorul căruia Christos a înarmat pe ai săi credincioși spre a putea lua șerp și otravă fără să fie vătămați*. (Marcu 16, 18); ci vreau numai să iau măsuri și vă rog și vă conjur, să nu se arunce șerp înaintea copiilor lui Dumnezeu, cari sunt încă slabi în credință și să nu li se ofere ocaziune de a lua otravă. *Căci*

spiritul lui Christos a zis că cu laptele cuvântului lui Dumnezeu să se nutriască copiii lui Dumnezeu. (1 Petru 2, 2; 2 Timot. 3, 15).

23: *(A patra obiecțiune cu privire la greutatea Sf. Scripturi pentru prima etate). Inșă acei cari cu neprevedere apără cauza satanei contra lui Christos, afirmă „că scrierile Sf. Scripturi sunt prea grele pentru tinerime și de aceea să li se ofere alte scrieri, până ce li s'a dezvoltat judecata”.* (Intâiul răspuns). Răspund: Așa vorbesc numai rătăciții cari nu cunosc nici Scriptura, nici judecata lui Dumnezeu, după cum voiu proba. *Mai întâiu* e cunoscută istoria despre renumitul *Timoteu Muzicantul*, care, de câte ori i se prezentă un nou școlar, aveà obiceiul de a'l întrebă mai înainte dacă nu cumva a mai luat lecțiuni dela un alt profesor. Dacă i se răspundeà negativ, atunci îl primia pentru un onorariu mai mic, dacă din contră i se răspundeà afirmativ, atunci 'i îndoia prețul, aducând ca motiv că instrucțiunea unor asemenea școlari îl costă îndoită muncă, căci pe de o parte trebuie să-i învețe de a uită aceea ce a învățat greșit, iar pe de altă parte să-i învețe adevărata artă. Și de oare ce în Iisus Christos posedăm pe învățătorul și maestrul anunțat întregului neam omenesc și afară de care nu trebuie să mai căutăm un altul. (Mat. 17, 5; 23, 8) și care a zis: *lăsați copiii să vină la mine și nu-i opriti* (Marcu 10, 14), mai trebuie să continuăm spre a-i conduce contra voinței sale către

un altul? Ne temem cumva că Christos nu are nimic de făcut și că-i instruește foarte ușor în moravurile sale și de aceea vrem să-i conducem mai întâiu în institute streine, ici și colea, sau după cum am mai zis prin cârciumi și cafenele sau alte asemenea localități și după ce s'au corupt, atunci să-i prezentăm lui Christos spre a și-i forma pentru sine?! Inșă cine ar fi servită mai rău decât nenorocita de tinerime; care nu e vinovată întru nimica de aceasta? Căci ea va trebui să lupte întreaga viață pentru a uita aceea ce i s'a inspirat în prima etate, sau va fi înlăturată de Christos și încredințată diavolului spre a fi instruită mai departe. Ceea ce e consacrat lui Moloch să nu fie o oroare pentru Dumnezeu? Aceasta e un ce îngrozitor, înșă prea adevărat. *In numele lui Dumnezeu, vă rog, ca autoritățile creștine și conducătorii Bisericii să îngrijească cu seriozitate ca tinerimea creștină născută în Christos și sfântită prin botez, să nu mai fie sacrificată de acum înainte lui Moloch.*

24. (Al doilea răspuns). E greșită afirmațiunea că *Scriptura e prea grea pentru priceperea copiilor*. N'a știut oare Dumnezeu să și acomodeze cuvântul său priceperei noastre? (V. Moise, 31, 11, 12, 13). Nu mărturisește *David*, că *legea Domnului oferă copiilor înțelepciune*? (Psalm, 19, 8). Nu zice *Petru*, că *cuvântul lui Dumnezeu e lapte dat pentru copiii de curând născuți ai lui Dumnezeu, ca să crească și să se întărească prin*

el? (1 Petru 2, 2). Vedeți că cuvântul lui Dumnezeu e lapte, un nutriment în adevăr delicat, dulce și sănătos, pentru copiii de curând născuți ai lui Dumnezeu! Așa dar, pentru ce să contrazicem pe Dumnezeu, fiindcă învățătura păgâniască din contră e un nutriment vârtos care cere dinți și pe care însă 'i sfărâmă! De aceea chiamă Sf. Spirit prin David pe copiii în școala sa: „*Veniți copii, ascultați-mă, temerea de dânsul vă voi învăța*” (Psalm. 34, 12).

25. (*Al treilea răspuns*). În fine mărturisesc, că se află în Scriptură aprofunzimi în care se înecă elefanții și meii înnoată, după cum se exprimă foarte frumos Augustin, atunci când vrea să facă deosebire între înțelepții lumii, cari se reped cu multă îndrăzneală asupra Scripturei și între copiii lui Christos, cari se prezintă cu un spirit plecat și docil. *Și de ce e necesar să pătrundă cineva îndată în aprofunzimi? Se poate înainta treptat.* Mai întâiu să se învețe elementele coprinse în *Catechism*, după aceea istorii biblice, sentințe morale și alte asemenea, ce nu întrec puterea lor de pricepere, ci din contră 'i prepară de a pricepe altele mai grele. În fine vor fi în stare să pătrundă secretele credinței. Astfel acei cari sunt instruiți din copilărie în Sf. Scriptură vor fi feriți de tentațiunile lumesti și vor deveni înțelepți spre fericire prin credință, care e în Iisus Christos (2 Timot. 3, 15). Căci pentru acei cari sunt devotați lui Dumnezeu, stau

la picioarele lui Christos și 'și țin urechea aplecată la înțelepciunea ce vine de sus, nu e altfel posibil decât să primiască spiritul grației spre a aprinde în el lumina adevăratei cunoștințe și a' arată în lumină clară calea mântuirii.

26. Vreau să tac asupra faptului *că acei scriitori pe cari vor să'i prezinte tinerimei creștine în locul Scripturei* (ca Terent, Virgiliu, Cicerone, etc.), *sunt tot așa de grei și nepotrivii pentru priceperea copiilor*. Căci ei n'au scris pentru copii, ci pentru bărbați cu mintea coaptă, cari se mișcă pe tribuna vieții. Așa dar, ei nu sunt de nici un folos pentru alții, după cum se poate pricepe dela sine. Bine înțeles, că un om în vârstă va câștiga din cetirea unei singure opere a lui Cicerone, mai mult decât dacă un copil ar voi să 'i învețe pe din afară toate ale sale scrieri. De ce nu se rezervă prin urmare pentru un timp mai potrivit spre a le putea fi de folos, dacă pot aduce în genere vre un folos? Aceea ce am zis eu, are nevoie de o matură reflecțiune și anume, *că în școalele creștine trebuie să se formeze cetățeni pentru Cer, iar nu pentru lume și de aceea să li se dea astfel de învățători, cari le predau mai mult cele cerești, decât cele pământești, mai mult cele sfinte, decât cele lumesti*.

27. **(Concluziune).** Așa dar, conchidem cu cuvintele îngerului: „*Nu poate să existe opera unei case omenești în locul unde începe să se a-rate orașul Atot puternicului*” (4 Ezdra 10, 54).

Și fiindcă Domnul vrea ca să ne numim arbori ai dreptății, sădirea a Lui spre a se lăuda (Isaia 61, 3), de aceea nu e necesar ca copiii noștri să fie elevi ai unei școli Arîstoteliene, Platoniene sau Terențiene. În alt loc judecata e deja pronunțată. „Ori ce plantă, pe care n'a plantat'o Părintele meu cel ceresc, se va dezrădăcina” (Mat 15, 13). Așa dar, înfricoșază-te de a mai cântî și a te ridică contra cunoștinței lui Dumnezeu (2 Corint. 10, 5).

CAPITOLUL XXVI

Despre disciplină.

1. (*Disciplina în școală e necesară*). Proverbul foarte obicinuit în Boemia, că „o școală fără disciplină e o moară fără apă” e cu totul adevărat. Căci dacă se ia apa unei mori, atunci nu mai poate funcționa și dacă unei școli îi lipsește disciplina, atunci totul e în dezordine. Și după cum în locul, care nu e plivit crește neghina vătămătoare semănăturii, tot așa și arborii cari nu sunt curățați, cresc și produc vlăstari nefolositori. *Totuși din aceasta nu urmează, ca școala să fie plină de chinuri și bătăi, ci din contră plină de privighere și atențiune din partea învățătorilor și școlarilor.* Căci ce este disciplina școlară altceva, decât mijlocul sigur de a face din elevi adevărați școlari?

2. (*Trei lucruri trebuiesc observate*). Invățătorul să cunoască a) *scopul disciplinei*, b) *materia* și al c) *forma* ei, ca astfel să nu fie necunoscător de modul pentru ce, *când* și *cum*, să se întrebuișteze *severitatea* conform legilor artei.

3. (*Scopul disciplinei*). E stabilit înainte de toate, cred eu, că *disciplina școlară să se întrebuițeze contra acelor cari comit fapte rele. Totuși, nu fiindcă vre unul a greșit* (căci o dată ceva întâmplat nu se mai poate face ca neîntâmplat), *ci ca să nu mai greșiască în viitor*. Așa dar, să se aplice fără patimă, mânie și ură, cu o astfel de curățenie și sinceritate, încât pedepsitul să fie convins, că disciplina s'a întrebuițat pentru binele său și că ea rezultă din dragostea părintească a superiorilor săi și de aceea să primiască pedeapsa ca un medicament amar prescris de medic.

4. (*Materia disciplinei*). *Disciplina severă să nu se aplice pentru studii, ci pentru purtare*. Căci dacă studiile sunt bine predate au în sine deja destulă atracțiune și atrag și răpesc pe toți prin plăcerea lor (exceptii numai monștrii). Și dacă se întâmplă altfel, atunci e vina învățătorilor, iar nu a școlarilor. Dacă nu pricepem să atragem cu artă spiritele la învățătură, în zadar vom întrebuițta forța. Bătăi și părueți n'au nici o putere de a însuflă spiritelor iubirea de carte, ci din contră o mai mare putere de a le însuflă desgust și ură contra ei. De aceea, îndată ce se observă un spirit desgustat de studii, să se trateze cu cumpătate și cu mijloace plăcute, căci cu mijloace amare 'l amărăște și mai mult. Pentru o asemenea procedare înțeleaptă ne dă exemplul soarele ceresc. El nu 'și trimite razele sale arzătoare micilor și delicatelor plante chiar din pri-

măvară, ca astfel să le usuce dela început, ci după ce le-a încălzit încet și pe nesimțite le-a făcut să crească și le-a împuternicit, atunci 'și revarsă toată puterea sa asupra celor crescute, care 'și coc fructele și semințele. Cu aceeași dibăcie procedează și Grădinarul, care tratează vlăstarii cu cruțare, arborii mai delicați cu delicateță și nu întrebuițează cuțitul și foarfecile, căci nu pot suportă rănilor. Și dacă se întâmplă unui muzicant ca să nu-i fie bine acordată chitara, harpa sau vioara, el nu dă cu pumnii în ea sau să o dea de părete, ci 'și întrebuițează arta sa atâta timp până ce a acordat'o. Tot așa trebuie să procedăm și noi cu școlarii până ce 'i am înduplecat și le am inspirat dragostea de învățatură, dacă nu voim să facem din negligenți, încăpățânați și din adormiți aproape tâmpiți.

5. (*Cum se pot îndemna școlarii la învățatură*). Dacă e însă trebuință câte o dată de îndemn și de emulațiune, apoi aceasta se poate face mult mai bine în alt chip, decât cu bătaie. Une ori cu câte un cuvânt aspru și cu o muștrare publică, alte ori lăudând pe alții astfel: *observă acesta sau acela, cât e de atent! cât de bine pricepe toate! tu însă dormi!* Câte o dată încă așa: *tu simplule! cum se poate să nu pricepi o chestiune așa de ușoară?! Unde 'ți sunt gândurile? Se pot pe lângă acestea introduce lupte de emulațiune săptămânale sau cel puțin lunare pentru dobândirea unui loc de onoare sau a unei laude, după cum am arătat în alt loc. Să se observe însă ca aceasta să nu decadă în formă de joc sau glu-*

mă, fără nici un rezultat, ci din contră iubirea de laudă și temerea de muștrare și pierderea locului să dezvolte emulațiunea. De aceea e de mare importanță, ca învățătorul să fie de față și să procedeze cu toată seriozitatea și că acei care se observă, că sunt neglijenți să se rușineze, iar cei silitori să se laude în public.

6. O disciplină mai severă și mai aspră să se întrebuinteze contra acelor, cari păcătuiesc din punctul de vedere moral și anume: 1) *contra acelor cari dau probe de frivolitate*, ca de exemplu, un blestem la adresa lui Dumnezeu, necurătenie și tot ce e contra poruncilor divine. 2) *Contra încăpățânaților și resvrătitorilor*, adică contra acelor, cari desprețuiesc poruncile învățătorilor și ale altor superiori și aceea ce trebuie să facă, neglijează cu știință și voință; 3) *Contra îngâmfaților și mândrilor*, sau contra *invidioșilor și indolenților*. Când de exemplu vre unul e rugat de alți conșcolari să le ajute cu sfaturile sale la învățătură, iar el se opune.

7. (*Și pentru ce aceasta?*) Fiindcă abaterile de primul fel vatămă majestatea lui Dumnezeu, cele de al doilea fel distrug temelia tuturor virtuților (umilința și supunerea), iar cele de al treilea fel împiedică progresul repede în studii. Ce e contra lui Dumnezeu e o crimă care trebuie expiată cu cea mai aspră pedeapsă; aceea ce greșește cineva către ceilalți oameni și către sine însuși e o nedreptate ce trebuie reparată prin o muștrare aspră; aceea ce se păcătuiește contra lui *Priscian* (un profesor de gramatică în timpul lui

Justinian și care a publicat un tratat intitulat *de arte gramatica* și care eră introdus în școalele din Ev. mediu) e o pată ce se poate spăla cu buretele unui cuvânt dojenitor. *Cu un cuvânt: disciplina să tindă într'acolo, ca să deștepte în toți supunere către Dumnezeu, obligațiune către aproapele, silință la învățătură și pentru problemele vieței și să le dezvolte într'un incontinuu exercițiu.*

8. Cea mai bună formă de disciplină ne o oferă soarele ceresc, care dă plantelor incontinuu 1) *lumină și căldură*, 2) adesea *ploae și vânt* și al 3) rar *fulgere și trăsnete*, cu toate că și acestea din urmă sunt spre folosul lor.

9. Dacă învățătorul imitează această procedare a soarelui, atunci să tindă de a inspira tinerimei supunere și anume:

1) *prin neîncetate exemple* asupra aceea ce vrea să-i conducă, prezentându-se însuși ca un viu model. Fără aceasta totul e zadarnic;

2) *prin cuvinte edificatoare, sfătuitoare* și câte o dată, *chiar dojenitoare*. Totuși învățătorul să fie foarte atent, ca din tot ce face el, adecă din *învățare, poruncire și dojenire* să reesă, că el le face cu iubire părintească și pentru binele școlarilor, iar nu pentru răul lor. Dacă școlarii n'au putut să pătrundă în deajuns o asemenea intențiune a învățătorului și nu s'au conșins de ea, atunci disciplina nu va avea efect asupra lor și ei chiar i se vor opune.

3) În fine, dacă observă învățătorul, că se găsesc și naturi nenorocite pentru care această pro-

cedare e neîndestulătoare, *atunci să se alerge la alte mijloace mai eficace, ca astfel să nu se lase nimic neîncercat și să nu se despreze, întocmai după cum se expermentează cu un loc dovedit ca incapabil cu totul de cultură.* Căci pentru unii poate să-și aibă valoare aceea ce se zice, că „*un Frigian se îndreptează numai cu bătăi*”. Și dacă o asemenea disciplină nu va folosi întru nimic celor disciplinați, va folosi totuși celorlalți prin frică inspirată. Cu toate acestea să se feriască învățătorul de a amenința încontinuu și de a întrebuința asemenea mijloace la ori și ce ocaziune, ca să nu se sfârșiască aceste mijloace înainte de a se ivi cazuri extreme.

10. Concluziunea a tot ce s'a zis până acum și a ce se va mai zice încă e aceasta: disciplina școlară să tindă, ca să formeze, să întreție și să fortifice în acei ce se educă pentru Dumnezeu și Biserică o dispozițiune sufletiască întocmai aceleia pe care o cere Dumnezeu dela copiii săi încredințați școalei lui Christos; *să se bucure cu frică* (Psalm. 2, 11); *să lucreze la mântuirea lor cu frică și cu cutremur* (Filip. 2, 12); *să se bucure în Domnul totdeauna* (Filip. 4, 4); adevă să fie în stare să priceapă de a iubi și respecta pe învățători și că ei nu numai să se lase cu plăcere de a fi conduși acolo unde vor ei, ci să tindă chiar cu stăruință spre aceasta. O asemenea dispozițiune sufletiască nu se poate forma cu alte mijloace, decât cu acelea pe care le-am aamintit și anume cu *exemple bune, cu cuvinte amicale și cu un devotament sincer și totdeauna*

fără rezervă. Cu câte un fulger și tunet, însă numai în cazuri excepționale, dar și atunci cu tendință, ca severitatea totdeauna să se transforme pe cât e posibil în iubire.

11. Căci cine a văzut vre o dată (spre a mai lămurii cele zise încă cu un exemplu) ca un *bijutier* să poată produce un obiect artistic numai cu ciocanul? De sigur nimenea. Așa un obiect mai bine se toarnă, decât să se formeze cu ciocanul. Sau dacă ar fi să rămâe ceva nefolositor, atunci *lucrătoul dibaciu* nu-l înlătură cu forța, bătându-l cu ciocanul, ci lovindu-l încet cu un ciocănaș, sau 'l iă cu cleștele, sau cu altceva, însă cu mare atențiune, la urmă apoi 'l netezește și 'l poleește. Și noi să ne închipuim, că figura *Dumnezeului* celui viu, ființa rațională se poate forma cu violență oarbă?

12. Și *Pescarul*, care vreă să pescuiască în ape adânci cu un mare năvod nu-i atârnă numai plumb spre a 'l scufundă și adânci, ci din contră și bucăți de plută care țin năvodul de cealaltă parte la suprafață. In același chip și acei, cari se ocupă cu tinerimea la pescuirea virtușilor, trebuie pe de o parte să 'i apese cu severitate spre teamă și supunere umilită, iar pe de altă parte să-i înnalțe cu amabilitate spre iubire și deștepțaciune vioae. *Fericiți sunt acei învățători, cari pot să uniască pe amândouă! Fericită e tinerimea, care se poate bucura de asemenea învățători!*

13. Aici se potrivește și părerea unui bărbat însemnat, a lui Eilhard Lubinus, doctor în teo-

logie, care se găsește în prefața noului său testament, unde vorbește despre îmbunătățirea școlilor. El zice: „*Tot ce se predă tinerimei spre învățare să fie astfel cerut de ea, încât să nu învețe nimic fără voie și silită, ci toate, atât pe cât e posibil, de bună voe și din propria dorință, cu o anumită bucurie sufletiască. De aceea sunt absolut de părere, ca bătăile și chinurile ce sunt demne numai pentru sclavi, iar nu pentru oameni cum se cuvine, să se înlătore cu totul din școală, și să se întrebuițeze numai față de sclavi și de servitorii îndărătnici. Scolari cu asemenea dispozițiuni se pot cunoaște în școală îndată și să se înlătore fără întârziere și anume nu numai din cauza îndărătniciei aptitudinilor naturale ce e de obicei proprie sufletelor sclavilor, ci și din cauza corupțiunii unite cu ea. Și dacă li se mai împărtășește și învățătura și arta, atunci ele pot să devie în mâinile unor asemenea oameni arme spre a se omori pe sine și pe alții. Se găsesc altfel de pedepse ce se pot întrebuiți față de școlarii liberi, etc.*”.

CAPITOLUL XXVII

**Despre împătrita împărțire a școalei,
corespunzând celor patru trepte ale etății și ale
progresului.**

1. Meseriașii stabilesc pentru învățăceii lor anumii ani în cari trebuie să termine tot ce e de învățat în specialitatea lor și după aceea numesc din ei ucenici, calfe și din calfe maștri. Același lucru să se facă și în învățământul școlar, încât pentru arte, științe și limbi să se introducă anumite epoci de învățare, astfel ca *în decursul unui anumit număr de ani, să se termine întregul curs al învățământului și din aceste stabilimente de cultură ale omenirii să iasă oameni în adevăr culți, morali și cu frica lui Dumnezeu.*

2. *(Pentru cultivarea omului să se întrebuinteze tot timpul tinereții de 24 ani).* Spre a ajunge acest scop, eu cer pentru cultura spiritelor întreaga etate a tinereții (căci aici se învață nu numai o artă, ci totalitatea artelor libere cu toate științele și câteva limbi), din copilărie până la adolescență, adică 24 de ani împărțiți în anumite perioade. Natura însăși ne arată aceasta. Expe-

riența ne învață, că corpul omenesc crește până la etatea de 25 de ani și nu mai mult, iar de aci înainte dobândește numai în forță.

Trebue să credem, că Provedința a făcut ca natura omeniască să se dezvolte așa încet (corpul mult mai mare al animalelor se dezvoltă numai în câteva luni, sau cel mult într'unu sau doi ani) ca omul având mai mult timp, să se poată prepara pentru trebuințele vieții.

3. (*Să se împartă în 4 școli*). Acei ani ai etății crescânde, vreau să-i împart în patru trepte: *copilăria, a doua copilărie, junețea și pubertatea*, dând fie cărei trepte șase ani și o școală și a-nume: pentru *prima treaptă* să fie ca școală **Casa părintească**; pentru a doua, **școala elementară**, sau **școala populară**; pentru a treia **școala latină** sau **Gimnaziul**; pentru a patra **Academia și excursiunile**.

O *școală maternă* să se afle în fie care *casă*; o *școală elementară* în fie care *comună*, în fie care *sat*; un *gimnaziu* în fie care *oraș* și o *universitate* în fie care *țară* sau în fie care *provincie*.

4. (*Temele de lucru în aceste școli să se deosibiască nu după fond, ci după formă*). În aceste școli deși diferite, totuși să nu se trateze ceva, diferit, ci *același lucru în diferite chipuri* și a-nume tot ce e în stare să facă pe om om, pe creștin creștin, pe învățat învățat, însă după etate și după prepararea anterioară tinzând totdeauna mai sus. Căci obiectele de studiu după legile acestei metode naturale nu trebuesc deo-

sebite, ci învățate totdeauna în același timp, întocmai ca un arbore, care crește în totul în diferitele sale părți în anul acesta, ca și în anul viitor și atât timp, cât va trăi, chiar și o sută de ani.

5. Să se observe însă o întreită deosebire: întâiu, ca în școalele elementare *totul* să se predea *mai mult în general*, iar în cele superioare *mai mult în special*; întocmai după cum un arbore dezvoltă în fie care an mai multe ramuri și rădăcini, se împuternicește mai mult și produce mai multe fructe.

6. Al doilea, ca în *școala maternă să se exerseze cu deosebire simțurile externe*, ca astfel să se deprindă de a-și întoarce atențiunea asupra obiectelor ce-i înconjoară și a le putea deosebi. *În școala populară se vor exersa simțurile interne, imaginațiunea și memoria* cu ale lor organe corespunzătoare, *mâna și limba și anume prin cetire, scriere, desemn, cânt, numerație, măsurare, cântărire și alte exerciții memoriale*. În *Gimnaziu* se va exersa *priceperea și judecata* tuturor obiectelor pricepute prin ajutorul simțurilor și anume prin mijlocul *Dialecticei, Gramaticiei, Retoricei și a altor științe reale pe baza a ce și pentru ce a științelor și artelor predate*. *Academiile* vor cultivă cu deosebire aceea ce cade în domeniul *voinței și anume a face aceasta facultățile* căutând să producă armonia sufletiască în modul următor: *Teologia inima, Filozofia spiri-*

tul, Medicina corpul și Dreptul bunurile externe.

7. Aceasta e adevărată metodă de a cultiva spiritele și anume, ca mai întâiu să se prezinte *simțurilor externe* obiectele însăși spre a le intui nemijlocit. După aceea să se deprindă *simțurile interne* ca să poată exprima și reprezenta imaginile formate dela obiecte în urma senzațiilor externe și anume atât în interior cu *memoria*, cât și în exterior cu *mâna și limba*. Și numai după ce s'a dobândit aceasta își ia rolul spiritul, care prin o observațiune justă, compară toate unele cu altele și le examinează spre a cunoaște relațiunile tuturor obiectelor din care va rezultă o adevărată pricepere și judecată asupra lor. În fine se deprinde *voința* a-și estinde cu drept puterea sa asupra tuturor. A voi cineva să cultive voința înainte de priceperea lucrurilor, e o muncă pierdută. Și totuși procedează așa acei, cari învață pe copii Retorica, Poetica, Logica și Etica, înainte de a le face cunoscut lucrurile senzuale. Aceștia lucrează întocmai ca acela, care vrea să învețe pe un copil de doi ani să joace și el, de abia poate să facă un pas cu ale sale picioare tremurânde. Pentru noi e stabil principiul, că trebuie să urmăm pretutindenți naturei, ca conducătoare, cum își dezvoltă ea puterile una după alta și să observăm cu atențiune cum se măresc.

8. O a treia deosebire va stă în aceea ca *scoala maternă și cea elementară* (școala populară) să cultive *tinerimea ambelor sexe, școala la-*

tină (gimnaziul) să cultivă însă pe tinerii cari tind ceva mai sus, decât învățarea unei meserii oarecare; academiile din contră vor cultivă pe acei cari vor fi înșiși învățătorii și conducătorii alto- ra, ca astfel bisericele, școalele și statele să nu fie nici o dată în lipsă de oameni speciali.

9. *Aceste patru feluri de școli se pot compara foarte bine cu cele patru anotimpuri. Școala maternă* corespunde plăcutei primăveri împodobită cu flori și verdețuri de diferite mirosoari. *Școala populară* reprezintă vara care produce câteva fructe timpurii. *Gimnaziul* corespunde toamnei, care adună fructele câmpiilor, grădinilor și vi- ilor în hambarele spiritului. *Universitatea* în fine ne reprezintă iarna, care prepară fructele adu- nate la diferite întrebunțări, ca astfel să fie un depozit prezinte din care să poată trăi în decursul vieții.

10. Un asemenea mod de a instrui tinerimea ar putea cineva să-l compare și cu *cultura gră- dinarilor. Copiii de șase ani*, cari sunt prevăzuți cu îngrijirea paternă și maternă, pot să fie com- parați cu vlăstarii cultivați cu îngrijire și cari în- cep să-și dezvolte ramurile. *Copiii* de doispre- zece ani sunt asemenea arborilor cari produc ra- muri și frunze; aceea ce e în ei însă, nu e vi- zibil, dar se va arăta îndată. Tinerii de optspre- zece ani cari sunt deja introduși în cunoștința limbilor și meseriilor, se aseamănă cu un arbore bogat cu flori, care prezintă ochilor o frumoasă privire și nasului un plăcut miros, gurii însă de

sigur fructe. *Bărbații* în fine de douăzeci și patru și cinci de ani, cari s'au cultivat complet prin studiile academice reprezintă un arbore, ce e acoperit pretutindenți cu fructe și pentru care a sosit timpul de a le culege și a le întrebuința la diferite servicii.

Despre aceasta se va vorbi însă mai în amănunțime.

CAPITOLUL XXVIII

Școala maternă.

1. (*Trebuie să se învețe mai întâiu aceea ce e mai însemnat din obiectele de studiu*). Ramurile principale pe care le va avea un arbore, le produce din trunchiu deja în primii ani, așa că mai târziu n'are nevoie decât de creșterea lor. Tot astfel și noi cu aceea ce vom să înzestrăm pe om pentru folosul întregii sale vieți, să-i infiltrăm în această primă școală. Și cum că aceasta e posibil, se va arăta de îndată ce vom aminti felurile obiectelor demne de învățat. Voi arăta aceasta în scurt.

2. Așa numita *Metafizică* și face aici începutul, căci micilor copii li se oferă la început totul în contururi generale, — ondulate. Ei observă, că aceea ce văd, pipăesc, gustă, e ceva, fără însă a deosebi ce e în particular, și numai târziu și are loc o mică deosebire. Așa dar, ei încep a pricepe expresiunile generale: *ceva, nimic, e, nu e, așa, astfel, unde, când* etc., și în genere noțiunile fundamentale ale științei metafizice.

3. Din *Fizică* poate copilul în acest interval

de șase ani să învețe ce e *apă, pământ, aer, foc, ploae, zăpadă, ghiță, piatră, fier, arbore, plantă, pasăre, pește*, etc.. De asemenea va putea să cunoască numele și folosul membrilor corpului său, cel puțin a celor exterioare. Acestea se învață ușor în această etate și oferă elementele științelor naturale.

4. În **Optică**, capătă copilul un început, dacă începe să cunoască și să numiască ce e *lumină, întuneric, umbră*, cum și deosebirea colorilor principale: *alb, negru, roșu* și altele.

5. În **Astronomie** va constă începutul în aceea, ca să știe ce însemnează *cer, soare, lună, stele* și dacă observă că răsar și apun.

6. În **Geografie** vor dobândi copiii primele elemente, dacă învață să priceapă ce e un *munte, o vale, câmpie, râu, sat* și *oraș*, după locul în care sunt crescuți.

7. În **Cronologie** se va pune baza, dacă pricepe copilul ce e *oră, zi, săptămână, lună, an*, etc.; ce e *iarnă, vară*, etc.; ce e *astăzi, eri, altăieri, mâine, poimâine* etc..

8. În **Istorie** se face un început, dacă poate să și aducă aminte și să nareze ce s'a întâmplat de curând, cum s'a purtat unul s'au altul în cutare ocaziune; totuși însă să nu fie decât ceva copilăresc.

9. **Aritmetica** prinde rădăcini, dacă pricepe copilul ce se înțelege prin, mult sau puțin; dacă poate să numere până la 10; dacă observă că trei e mai mult ca doi și că unu adăogat la trei dă patru etc..

10. În **Geometrie** se va pune baza dacă știe copilul ce se înțelege prin *mare* și *mic*, *lung* și *scurt*, *lat* și *îngust*, *gros* și *subțire*; de asemenea, ce e *linie*, *cruce*, *cerc* etc., și dacă observă cum se măsoară ceva cu cotu, *metru* sau panglica.

11. De asemenea și în **Statică** se poate face un început, când observă cum se cântăresc obiecte, sau când ei însuși cumpănesc cu mâna, dacă un obiect e greu sau ușor.

12. În **Mecanică** capătă cunoștințe, dacă li se permite sau sunt conduși de a întreprinde totdeauna ceva, mutând un obiect dela un loc la altul, așezându-l așa sau altfel; de a clădi și a strică, de a repara și de a distruge astfel cum le plac copiilor în această etate. Și fiindcă aceste lucruri nu sunt altceva, decât osteneți ale unor capete deștepte spre a produce diferite obiecte de artă, de aceea să nu se împiedice, ci să se ajute și să se conducă cu prevedere.

13. **Dialectica** inteligenței se arată chiar aici și produce rădăcini de îndată ce copilul se deprinde ca el însuși să întrebe și să răspundă ceva, observând că prin întrebări și răspunsuri se pot ține cuvântări. Ei trebuiesc conduși de a întreba cum se cade și de a răspunde imediat la întrebări, ca astfel să se deprindă de a rămâne atenți asupra unei teme propuse și de a nu se abate.

14. **Gramatica** copilăriească va constă în aceea de a pronunța bine limba maternă, adică de a exprima cu înțeles *sunetele*, *silabele* și *cuvintele*.

15. Se va face un început în **Retorică**, dacă copiii vor imita tropii și figurile coprinse în limba ce se vorbește în casă, cu deosebire însă, dacă vor întrebuința o gesticulațiune potrivită în vorbire pe lângă o înțonare corespunzătoare naturii vorbirii, astfel ca la întrebări să se ridice ultimele silabe, iar la răspunsuri să se coboare și altele. Aceasta ne învață însăși natura și dacă se va întâmpla vre o abatere se poate îndrepta prin conducere înțeleaptă.

16. Gust pentru **Poezie** vor căpăta, dacă vor învăța din cea mai fragedă etate multe versuri și cu deosebire cu conținut moral, fie ritmice sau metrice, după cum e deprinderea în, fie care limbă.

17. În **Muzică** se va face un început, dacă copilul va învăța *ceva ușor din psalmi și cântări bisericesti* și care se vor întrebuința în rugăciunile zilnice din casă.

18. Bazele **Economiei Casnice** se vor pune, dacă copilul învață să cunoască numele persoanelor din care se compune familia și anume cine se numește *tată, mamă, servitor, chiriaș* etc.. De asemenea și numele părților din cari se compune casa, ca *tinda, cucnia, camera de culcare*, etc., cum și numele obiectelor din casă, ca *masa, cheia, cuțitul* și întrebuințarea lor.

19. Din **Politică** li se poate da puține cunoștințe, căci observația copiilor în această fragedă etate de abia se estinde peste cercul casei părintești. Totuși e posibil, dacă observă că oare cari bărbați se adună la primărie și se numesc

consilieri comunali și că unul din ei se numește *primar* și că un altul e *notar*, etc..

20. **Morala** însă cu deosebire trebuie să capete în această etate o bază solidă, dacă vom ca unei tinerimi bine educate, să'i fie virtuțile ca și înăscute.

1) **Cumpătarea** prin aceea, că observă o măsură în mâncare și că o dată foamea și setea potolite nu mai permite nici o mâncare sau băutură.

2) **Curățenia** în timpul mesei, în îmbrăcăminte și chiar la obiectele de joc.

3) **Respectul** ce se cuvine superiorilor.

4) **Supunerea** față de poruncă în ori și ce timp.

5) **Cuviință** în purtările sale, nepermițându-se copilului nici o dată de a minți sau înșelă, fie în glumă sau în serios.

6) **Dreptatea** o vor cunoaște dacă nu li se permite de a atinge ceva strein contra voinței proprietarului, dacă nu supără pe nimeni, dacă nu învidiază etc..

7) Să li se inspire mai mult **Iubirea**, ca astfel să fie totdeauna gata de a face bine, când li se oferă ocaziune și chiar de a o căuta. Căci e virtutea creștină prin excelență ce ni se recomandă de Christos, mai pe sus de ori și ce și va fi în stare de a înflăcăra inimile în această epocă de indiferență și aceasta în interesul Bisericei.

8) Să se deprindă copiii de asemenea cu **Lucrul** fie în serios, fie în joc, spre a se înlătură plictiseala.

9) Să se deprindă însă de a nu vorbi în continuu de toate și despre toate, ci încă de a *tăcea*, dacă cere împrejurarea. Și aceasta mai ales atunci, când vorbesc alții, dacă sunt de față persoane însemnate și dacă o chestiune oare care cere tăcere.

10) Să li se impuie cu deosebire în această etate **Răbdarea** de care vor avea necesitate întreaga lor viață, ca astfel efectele să se înfrâneze înainte de a izbucni cu furie și de a prinde rădăcini și să se deprindă de a se conduce cu rațiune, decât de iritațiunile momentane, să-și ție mânia mai bine în frâu, decât de a o lasa liberă etc..

11) **Zelul și devotamentul** de a servi altora e o podoabă distinsă pentru tinerime și chiar pentru întreaga viață. În primii șase ani să se exercite în acestea, ca astfel să nu se lase nici o împrejurare de a aduce vre un serviciu altora.

12) La acestea să se adauge și o **ținută cuviincioasă**, ca să nu facă nimic nedibaciu sau stângaciu, ci toate cu o conveniență dibace. Aici aparțin formele de *rugăciune* pe care le face cineva, răspunsurile de mulțămiri în urma unui serviciu făcut, complimentele, sărutările de mână și altele de felul acesta.

21. În **Religiune și Pietate** în fine, pot să fie puși copiii de șase ani în pozițiune de a cunoaște pe de rost catechismul, care e baza creștinismului și pe cât permite etatea de a începe să'l priceapă și să'l pue și în practică. Și anu-

me, să se deprindă de a vedeà pe Dumnezeu pretutindenì ca prezent și temându-l ca drept răz-bunător a tot ce e rău, să nu facă nici o faptă rea și iarăși să-L iubiască, ca pe un prea bun re-compensator a tot ce e bun, să-L onoreze, să-L laude și să aștepte dela El compătimirea în via-țea și după moarte și să nu neglijeze nici o faptă bună, care știe că-i place și să trăiască ca și înaintea ochilor lui Dumnezeu și spre a vorbi cu Scriptura, să umble cu Dumnezeu.

22. Atunci va puteà cineva să zică despre copii creștinilor, aceea ce zice evanghelistul de Christos: „Că el creștea în înțelepciune, etate și grație înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor” (Luca 2, 52).

23. Așa dar, acestea vor fi țelurile și limitele școlii materne. Cum să se execute însă în special și să se arate cu tabele, ce și cât să se termine în fie care an, lună și zi, nu se poate arăta în același chip ca la școlile următoare și aceasta din două motive. Mai întâiu fiindcă le e aproape imposibil părinților, ca să fie în afacerile lor casnice o așa de justă ordine, ca într'o școală publică, unde nu e nimic de făcut altceva, decât de a instrui tinerimea. Al doilea, fiindcă inteligența și capacitatea se arată la copii cu totul nepotrivite, la unii mai de timpuriu, la alții mai târziu. Unii vorbesc deja la etatea de doi ani și sunt ageri pentru ori și ce; alții din contra nu se pot compară cu ei decât la etatea de cinci ani, așa că prima cultură în prima etate trebuie lăsată cu totul în îngrijirea părinților.

24. (I. *Cărticica școalei materne*). Două lucruri se pot însă executa aici cu folos. Întâiu să se compună o cărticică pentru părinți și guvernante, ca astfel să-și poată cunoaște îndatoririle lor. În ea să se descrie toate până în cele mai mici amănunțimi spre ce anume trebuie instruiți copiii, ce să se observe la fie care ocaziune și cu ce mijloace și după care reguli să li se inspire prin cuvinte și mimică. O carte de felul acesta, și care să poarte titlul de *Informatoriul școalei materne* se va compune de mine.

25. (II. *Un mijloc de deșteptare a senzurilor*). Al doilea, aceea ce ar putea să serviască exercițiilor acestei școale materne va fi o *Carte cu tablouri*, care se poate da câte o dată chiar în mâna copiilor. Și fiindcă aici simțurile trebuiesc cu deosebire exersate spre a căpăta impresiuni dela obiectele zilnice și din cauză că vederea e cea mai importantă între simțuri, vom reuși, dacă vom prezenta acestui simț tot ce e mai însemnat din *Fizică, Optică, Astronomie și Geometrie* și în ordinea pe care am arătat-o. Aici pot să se desemneze *munți, văi, arbori, pasări, pești, cai, boi, oi*, oameni de diferite *etăți* și forme. De asemenea *lumină și întunec, Cerul cu soarele, luna, stele și nori, colorile principale*. Mai departe *obiecte de casă și instrumente pentru meseriași* și anume: *oale, urctoare, ciocane, clește* etc.. Nu mai puțin și reprezentări de *onoruri și funcțiuni, regele cu sceptru și coroană, soldatul cu arme, țăranul cu plugul, vizitiul cu trăsura, diligența în*

mers cu inscripțiunea deasupra de ce însemnează: *cal, bou, câine, arbore* etc..

Serviciul unei asemenea cărți cu tablouri va fi întreit: 1) spre a ajuta impresiunile dela obiecte, după cum s'a spus; 2) de a atrage capetele mai delicate spre a căuta în toate cărțile aceea ce le place; 3) și spre a-și însuși mai ușor cetirea scrierei. Căci, fiindcă deasupra modelurilor obiectelor să scriu și numele corespunzătoare, se va putea face cu aceasta un început de cetire.

CAPITOLUL XXIX

Școala primară.

1. *(Mai întâiu școli materne și în urmă latinești).* Cum că toată tinerimea de ambele sexe trebuie trimeasă în școalele publice, am arătat în cap. IX. La aceasta mai adaog, că tinerimea, să fie trimeasă mai întâiu în școala elementară. Alții sunt însă de părere contrarie. *Zepper și Alsted* îndeamnă, *ca să se trimeată în școalele elementare fetele și numai acei băeți, cari se vor deda mai târziu vre unei meserii; băeții însă, cari după dorința părinților au să capete o cultură mai superioară, să fie trimiși de a dreptul în gimnaziu.* Alsted adaogă încă: *poate să fie de altă părere ori cine vrea, eu propun însă calea și metoda, ce aș dori să fie folosite de acei, pe cari aș vrea să-i văd, cât mai bine instruiți.* Metoda mea didactică, mă silește însă de a fi de altă părere.

2. Căci 1) eu am în vedere o cultură generală a tuturor cari sunt născuți oameni spre tot ce e omenesc. De aceea, ei trebuiesc instruiți împreună, atât pe cât e posibil să fie instruiți împreună, ca astfel să se poată îndemna și emula

reciproc. 2) Eu vreau ca toți să fie instruiți în toate virtuțile, de asemenea și în *modestie*, *unire* și *obligațiune* reciprocă. Prin urmare, să nu se despartă prea de timpuriu unii de alții și să nu se dea unora ocaziune de a se considera pre sine mai mult și a respinge pe alții cu dispreț.

3) A stabili la etatea de șase ani pentru ce **chemare e capabil un copil și anume pentru studiu, sau pentru meserie, e o prea mare grabă**, căci nu se pot arăta în destul, nici puterile intelectuale, nici înclinațiunile sufletești, în timp ce mai târziu se pot pune mai bine în evidență, întocmai după cum într'o grădină nu se pot cunoaște, care plante să se secere și care să se lase, cât timp sunt fragede, ci numai după ce au crescut.

Copiii bogaților, nobililor și funcționarilor nu sunt născuți numai ei pentru asemenea demnități, ca astfel gimnaziile să fie deschise numai lor, iar toți ceilalți să fie înlăturați, fără ori și ce speranță. Vântul bate, unde vrea și nu începe totdeauna de a bate într'un anumit timp.

3. Un al patrulea argument pentru mine e acela, că metoda mea universală n'are în vedere numai limba latină, — **acea nimfă mult iubită**, — ci caută calea pentru instrucțiunea uniformă în limba maternă a fie cărui popor, (ca astfel fie care spirit să laude din ce în ce mai mult pe Domnul) intențiune, care nu trebuie întunecată prin o așa deconșiderare a limbii materne.

4. Al cincilea: A voi să învețe pe cineva o

limbă streină înainte de a cunoaște bine pe a sa proprie, e întocmai, ca și cum ar vrea să-și învețe pe fiul său călăria, înainte de a putea să meargă în picioare. E mult mai bine a se proceda așa, încât fie care lucru să fie la timpul său, cum s'a arătat în Cap. XVI, principiul 4. Căci, după cum afirmă Cicerone, că nimeni nu poate fi instruit în orațiuni, dacă nu poate vorbi, așa sună și metoda mea, că acel, care nu cunoaște limba maternă nu poate pricepe să predea limba latină, din cauză, că limba maternă servește ca conducătoare spre cea latină.

5. În fine al șaselea, cer din partea școlariilor și o cultură reală și aceasta se poate dobândi ușor cu ajutorul scrierilor compuse în limba maternă și care conțin nomenclatura obiectelor. O dată dobândită aceasta, atunci își pot însuși cu atât mai ușor nomenclatura latină, fiindcă au să o adaoge la obiecte, cunoscute.

6. Așa dar, după ce am arătat părerea mea despre împărțita împărțire a școlii, trebuie să arăt acum mai de aproape, ce e școala primară.

Scopul și limita școlii primare va consta în aceea, ca toată tinerimea dela etatea de șase ani până la etatea de doisprezece (sau treisprezece) ani, să fie instruită în tot ce se poate întrebuința în întreaga viață.

I. *Să poată citi corect tot ce e scris și tipărit în limba maternă.*

II. *Să scrie frumos și repede, după legile gra-*

măteii limbii materne, care trebuie să li se facă cunoscut și să li se explice în aplicările lor.

III. *Să calculeze cu cifre din memorie, după trebuință.*

IV. *Să măsoare conform artei, lățime, lungime, etc..*

V. *Să cânte melodiile cele mai uzitate și cei mai talentați să cânte și bucăți muzicale mai grele.*

VI. *Să știe pe din afară mai mulți psalmi și cântări bisericești, după cum se întrebuintează în diferite localități, ca astfel fiind crescuți în lauda Domnului să poată pricepe (spre a vorbi cu Apostolul) de a se învăța pe sine însuși și de a-i îndemna să cânte Domnului în inimile lor cu psalmi și alte cântări spirituale.*

VII. *Să știe bine pe lângă Catechism și cele mai importante istorii și proverbe din Sf. Scriptură, așa încât să le poată spune pe de rost.*

VIII. *Morala, rezumată pe scurt în reguli, să le-o explice cu exemple potrivit cu mintea lor. Ei trebuie să le priceapă și să înceapă a le aplica în viață.*

IX. *Din Economia politică și domestică să cunoască atât cât le trebuie spre a putea pricepe diferite întâmplări zilnice, fie din casă, fie din stat.*

X. *Să învețe încă Istoria universală și anume cum s'a creat lumea, cum s'a corupt, s'a restabilit și cum se guvernează de înțelepciunea divină; până în momentul de față.*

XI. *De asemenea să li se comunice ce e mai important din Cosmografie și în special despre în-*

nourarea cerului, despre forma sferică a pământului, despre mări, despre forma lor și a râurilor, despre continente, despre imperiile mai însemnate ale Europei și mai cu seamă despre orașele, munții și râurile patriei etc., — și tot ce e mai important.

XII. *În sfârșit, trebuie să cunoască tot ce mai însemnat din meserii, fie aceasta cu scopul de a nu fi în necunoștință cu ceea ce se petrece în viața omeniască, fie ca să se poată arăta mai cu ușurință înclinațiunile naturale către ce e cineva atras.*

7. Dacă toate acestea s'au tratat cum se cade în această școală primară, atunci se va întâmpla, ca nu numai tinerii, cari intră în școala latină să nu întâlnească nimic despre ce n'ar fi auzit aici, ci și acei cari se dedau agriculturii, comerțului sau meseriilor, așa că tot ce întâlnesc în ocupațiunea lor, tot ce aud în predici sau aiurea, tot ce cetesc în cărți, nu va fi altceva, decât o explicațiune mai amănunțită, sau o deosebire mai specială a tot ce au învățat mai înainte. Astfel că ei se vor simți în realitate mai aplecați de a observa toate mai bine, de a le judeca și executa.

8. Spre a ajunge acest scop, să se întrebunze următoarele mijloace:

I. *(Clase). Totalitatea elevilor din școala elementară cari au să învețe șase ani, să se dividă în șase clase. (Pe cât e posibil în camere separate spre a nu se împiedică unii pe alții).*

II. (Cărți). Se vor alcătui cărți a parte pentru fie care clasă, cari să cuprindă tot ce e necesar pentru o clasă. (Cuprinzând material limbistic, din morală și religioasă). Așa, ca școlarii în tot timpul cât sunt instruiți în acest domeniu, să n'aibă trebuință de alte cărți, cu ajutorul cărora însă să ajungă negreșit la scopul hotărât. Va fi necesar ca aceste cărți să cuprindă și întregul material al limbii materne, ca de ex.: toate numirile lucrurilor ce pot pricepe copiii la etatea lor; mai departe toate expresiunile mai principale și mai uzitate.

9. După numărul claselor vor fi așa dar șase cărți care se vor deosebi unele de altele nu atât după conținut, ci după formă. Căci toate cărțile trebuie să trateze despre tot; cea precedentă însă să cuprindă ce e mai general, mai cunoscut, mai ușor; cea următoare ce e mai particular, mai necunoscut, mai greu; sau să prezinte un nou chip de a studia aceleași lucruri, spre a putea procura spiritului o nouă plăcere, după cum se va arăta îndată.

10. Să se îngrijiască, ca în această școală toate să se acomodeze spiritului copilăresc, care e atras de tot ce e plăcut, glumeț și zburdalnic și înspăimântat de tot ce e serios și aspru. Spre a-i învăța așa dar, aceea ce e serios și care le va folosi în viață și să învețe ușor și cu plăcere, trebuie să se amestece pretutindeni utilul cu plăcutul, ca cu chipul acesta, spiritele să fie încontinuu atrase și aduse acolo, unde voim.

11. Aceste cărți să fie prevăzute și cu titluri, cari pot să atragă tinerimea și să exprime pe cât se poate de exact și conținutul. Asemenea titluri se pot împrumuta dela feluritele grădini, care copriind tot ce poate fi mai plăcut din ceea ce cunoaște tinerimea. Căci, dacă se compară școala cu o grădină, de ce nu s'ar numi cartea primei școale *pat de viorele*, cartea celei de a doua *gard de roze*, cartea celei de a treia *loc acoperit cu iarbă deasă*, etc.?

12. Despre aceste cărți însă, despre conținutul și forma lor, voi vorbi mai amănunțit altă dată. Aici mai adaug numai, *că ele fiind scrise în limba maternă și termenii tehnici să fie exprimați tot în ea, iar nu în cea latină sau grecească*. Căci 1) noi căutăm a face, că tinerimea să priceapă toate, fără întârziere. *Ce e strein însă, trebuie mai întâiu explicat, înainte de a fi priceput. Și însăși ceea ce e explicat nu se pricepe, ci se crede numai că însemnează, aceea ce însemnează în realitate și se conservă numai cu osteneală în memorie*. Și fiindcă în limba maternă nu se explică, altceva, decât lucrul arătat prin vorbă, de aceea se pricepe și se imprimă memorii în cuvinte. Trebuesc așa dar înlăturate din acest prim învățământ greutățile și chinurile ca totul să decurgă cu succes. 2). *Afară de aceasta noi voim să cultivăm limba maternă, nu însă după metoda Francezilor, cari au întrebuintat o mulțime de expresiuni latinești și grecești nepricupute de popor pentru care-i dojenește Stevin, ci exprimând toate cu cuvinte ce sunt întrebuintate*

pretutindeni. Tot așa a recomandat Belgianilor și Stevin, care a și realizat aceasta în Matematica sa.

13. Se poate obiecta, ceea ce se și face, că nu toate limbile sunt bogate ca să se poată redă în ele destul de fidel din latinește și grecește. Și chiar dacă s'ar putea face aceasta, învățații tot nu s'ar desvătă de expresiunile obicinuite. În fine, că ar fi mai bine, ca copiii cari încep cu limba latină să se deprindă cu limba savanților, ca mai pe urmă să nu mai fie trebuință de a învăța din nou termenii tehnici.

14. (*Răspuns la prima obiecțiune*). La aceasta trebuie să explic: 1). Că nu e vina limbilor, ci a oamenilor, dacă o limbă se găsește că e întunecată, incompletă, imperfectă spre a putea exprima lucrurile cele mai necesare. Tot așa au trebuit ca și latinii și grecii să-și formeze mai întâiu vorbele, înainte de a le întrebuința și ele li s'au părut întunecate și aspre, așa că chiar ei se îndoiau, dacă se vor putea cultiva. O dată însă întrebuințate, nu e nimic mai nimerit, ca ele. Aceasta se poate zice despre expresiunile *ens*, *essentia*, *substantia*, *Accidens*, *Qualitas*, *Quidditas*, etc.. Nu va lipsi așa dar nici unei limbi ceva afară dacă cumva nu-i va lipsi omului sângea.

15. (*Răspuns la a doua obiecțiune*). În ceea ce privește punctul al doilea, se cuvine ca învățații, să-și păstreze expresiunile pentru ei. Noi

vrem acum să îngrijim pentru profani și anume, în ce chip pot să ajungă la priceperea ărtelor și științelor, căci se înțelege dela sine, că nu putem să le vorbim în limba străină.

16. (*Răspuns la a treia obiecțiune*). Acei dintre copiii în fine, cari vor învăța mai târziu diferite limbi, nu vor suferi nici cel mai mic neajuns, dacă vor cunoaște expresiunile artistice în limba țării lor, tot așa, fiindcă se roagă lui Dumnezeu Tatăl mai întâiu în limba lor, decât în cea latină.

17. (*O a treia voință e o bună metodă. Patru legi pentru aceasta*). O a treia cerință e o metodă ușoară de a prezenta aceste cărți tinerimii: aceasta o vom dezvoltă în următoarele observațiuni.

I. Numai patru ore să se întrebuințeze zilnic pentru studiile publice; două înainte de prânz și două după prânz. Celelalte se vor întrebuința pentru diferite servicii casnice (mai cu seamă la cei săraci), sau pentru recreațiuni folositoare.

II. Orele de dimineață se vor întrebuința pentru cultivarea minții și a memoriei, iar cele de după prânz pentru exersarea mânei și a vocii.

III. In orele de dimineață învățătorul va ceti și receti lecțiunea, în timp ce școlarii ascultă și dacă vre o chestiune va avea nevoie de explicare, s'o explice cât se poate de clar și lămurit, ca s'o poată pricepe toți. După aceea va chiemă rând pe rând pe fie care să cetiască, așa că atunci când unul cetește tare și cu înțeles, toți ceilalți se uită

în cărți și 'l urmează în tăcere. Și dacă aceasta se face până la mijlocul orei cum și mai mult, atunci vor încerca cei mai distinși să reciteze fără carte și în cele din urmă și cei mai puțin silitori. Temele să fie scurte, potrivit cu timpul și cu puterea de pricepere a minții copilului.

IV. *Acestea se pot întări și mai mult în orele de după prânz, în care nu se va trata nimic nou ci se va face numai repetiție și anume, parte prin transcriere din, aceleași cărți tipărite, parte prin emulațiuni, care va fi în stare să reproducă mai iute decât alții cele învățate, care va putea scrie mai corect și frumos, va cânta, va socoti etc.*

18. *(Pentru ce se îndeamnă, ca toate cărțile, destinate pentru diferitele clase, să fie transcrise de mâna școlarilor).* Sfătuim nu fără intențiune ca toți copiii să transcrie cât se poate de curat cu propria lor mână toate cărțile tipărite. Aceasta va servi mai 1), ca ori și ce să se întipăriască mai bine în memorie, dacă senzurile se ocupă mai mult timp cu același lucru; 2) Prin astfel de exerciții zilnice de scriere vor căpăta dexteritate în scrierea frumoasă și repede, care e foarte necesară pentru studiile viitoare și pentru nevoile vieții; 3) acesta va fi cel mai puternic argument pentru părinții copiilor, că în școală se învață, ce trebuie învățat.

19. *(Sfat pentru amânarea studiului limbilor streine).* Tot ce e mai special, 'l lăsăm pentru alt timp. De o cam dată vrem să amintim, că, dacă unii copii trebuie să se ocupe cu învățarea

limbilor popoarelor vecine, aceasta să se facă în al zecelea, al unsprezecelea și al doisprezecelea an și anume între școala maternă și cea latină. Și aceasta se poate face foarte ușor, dacă îi trimiți acolo, unde nu se vorbește limba lor maternă, ci aceea, pe care vor s'o învețe. Dacă cetesc cârticica școlii materne (și care le e deja cunoscută mai dinainte după copriși) și în noua limbă, o transcriu și o încredințeză memoriei și și-o însușesc pe deplin prin exerciții luate din ea, fie înscris, fie oral.

CAPITOLUL XXX

Școala latină (Gimnaziul).

I. (*Scopul acestei școale e învățarea a patru limbi și enciclopedia artelor*). Pentru această școală am stabilit ca scop învățarea a patru limbi și a enciclopediilor artelor.

Terminând toate clasele acestei școli îi vom face:

I. *Gramatici*, adică vor fi în stare să cunoască complet toate regulile limbii materne și latine și atât cât e necesar din cea grecească și ebraică.

II. *Dialectici*, adică vor fi capabili de a deosebi noțiunile și de a argumenta.

III. *Oratori* sau vorbitori, adică apti de a vorbi frumos asupra ori și cărui subiect dat.

IV și V. *Matematici* (aritmetici și geometrici) și anume parte pentru feluricele trebuințe ale vieții, parte fiindcă aceste științe sunt în stare cu deosebire de a deșteptă și a ascuți spiritul pentru alte lucruri.

VI. *Muzicanți* cu cultură atât teoretică, cât și practică.

VII. *Astronómi*, cari cunosc cel puțin primele teorii, adecă mișcarea corpurilor cerești și calcularea lor, căci fără acestea, atât Fizica, Geografia și o mare parte din Istorie, sunt oarbe.

2. Acestea vor fi acele mult lăudate *sapte arte libere*, a căror cunoștință, după părerea mulțimii, fac pe Magistrul în Filozofie. Cu toate acestea școlarii noștri, ca să se poată ridica mai sus, trebuie să fie:

VIII. *Fizicieni*, cari cunosc organizmul lumii, puterea elementelor, felurile animale, proprietățile plantelor și metalelor, construcțiunea corpului omenesc etc., — și anume atât în general cum sunt în sine și pentru sine, cât și în întrebuințarea specială a creaturilor pentru folosul vieții noastre, — cunoștința ce coprinde o parte din medicină, agricultură și a altor arte mecanice.

IX. *Geografi*, cari canuosc harta lumii, mările și insulele, râurile și imperiile, etc..

X. *Chronologi*, cari cunosc împărțirea secolilor în perioade dela începutul lumii.

XI. *Istorici*, cari pricep să enumere cele mai însemnate schimbări ale neamului omenesc, ale imperiilor, cum și ale bisericii și felurile obiceiuri și întâmplări ale popoarelor și ale oamenilor, etc..

XII. *Moralisti*, cari pricep să deosibească bine felurile și deosebirile virtuților și viciilor; cari pricep să fugă de unile și să caute pe celelalte, atât în teorie, cât și în aplicarea lor specială în viața politică și bisericască etc..

XIII. In fine vreau ca să fie și *teologi*, dar nu numai că cunosc temeinic principiile credinții lor, ci sunt în stare de a le proba cu argumente din Scriptură.

3. *In toate acestea doresc, ca tinerii după terminarea acestui curs de șase ani, să devie dacă nu perfecti* (căci perfecțiunea n'o permite etatea, de oare ce e trebuință de o mai îndelungată experiență spre ași consolida teoria prin practică și e imposibil de a termina în curs de șase ani întregul ocean al învățaturii) *totuși să dobândească o temelie solidă pentru o cultură viitoare.*

4. *(Calea spre acele scopuri duce prin șase clase). Pentru o cultură aparte de șase ani e trebuință de șase clase speciale, cari enumerate de jos în sus vor purta următoarele numiri:*

I. *Gramatica.*

II. *Fizica.*

III. *Matematica.*

IV. *Etica.*

V. *Dialectica.*

VI. *Retorica.*

5. *(Pentru ce clasa de retorică și dialectică nu vine îndată după clasa de gramatică). Fiindcă încep cu Gramatica, sper că nimeni nu va replica; se vor mira însă acei cari pun preț pe deprindere, ca pe o lege, că, cum pînă eu Dialectica și Retorica așa departe în urma științelor reale. Înșă așa trebuie să fie. Căci eu am arătat deja, că obiectele trebuiesc cunoscute înainte de ale lor particularități, adică materia înaintea formei și*

tă singură această metodă e aptă de a face progrese temeinice și fără întârziere, ca noi să fim mai întâiu inițiați în cunoștința lucrurilor, înainte de a judecă asupra lor și de a le exprima cu cuvinte alese.

În cele din urmă poate cineva să fie înarmat cu toate mijloacele logice de a discuta temeinic asupra unui obiect oare care, dacă e însă lipsit de materie de examinat și discutat, ce se va putea oare examina și discuta? Nimeni nu poate să discute rațional asupra unui lucru, dacă nu e mai dinainte inițiat în cunoașterea aceluia lucru. Lucrările sunt în sine aceea ce sunt, cu toate că le lipsește rațiunea și limba; limba însă și rațiunea să învârtesc numai în jurul lucrurilor și depind de ele; fără lucruri sau ar dispărea în nimic, sau ar fi sunete fără înțeles, — o încercare stupidă și demnă de răs.

Așa dar, fiindcă gândirea și vorbirea se întemeiază pe lucruri, e nevoie să se pue mai întâiu temelia.

6. (*Pentru ce studiul moralei vine după al științelor reale*). Cum că știința însă despre lucrurile naturale trebuie să precedeze științei despre lucrurile morale, cu toate că mulți procedează din contră, au probat cu argumente bărbați însemnați. Așa de exemplu, Lipsius¹⁾ în Fiziologia sa cartea I, cap. I scrie: *'Mi place opiniunea bărbaților însemnați și o aprob și anume ca științele naturale să se învețe în primul loc. Această parte*

1) Profesor Iustus Lipsius născut 1547 + 1606.

a Filozofiei prezintă o mai mare plăcere și e în stare de a atrage și a captivă. De asemenea și valoarea ei e mai mare și a ei splendoare deșteaptă în noi admirațiunea. În fine spiritul se prepară și se cultivă spre a ascultă cu cel mai mare succes Etica.

7. (Pentru ce studiul Matematicei nu se face înaintea Fizicei; așa după cum procedau cei vechi?) Asupra clasei matematice poate fi cineva în îndoială, dacă e să procedeze sau să urmeze celei fizice? Cei vechi începeau, ce e drept, observarea lucrurilor cu studii matematice, de aceea le au și dat numele de științe (μαθημάτων). iar Plato nu voia să primiască în Academia sa pe cei necunoscători de Geometrie (ἀγεωμετρῆτων) Motivul e evident: fiindcă acele științe, cari se ocupă cu numărul și mărimea se întemeiază mai mult pe senzuri și de aceea sunt mai ușoare și mai sigure, formează și întăresc imaginațiunea și în fine prepară și stimulează și spre alte lucruri ce nu cad sub senzuri.

8. În general aceasta e adevărat, totuși trebuie să adaog: 1), că eu am recomandat ca în școala primară să se exercite senzurile și să se deștepte spiritul prin intuițiune senzuală, cum și prin exerciții cu numerile. Așa dar, școlarii noștri nu se mai pot numi necunoscători de geometrie. 2), Metoda mea procedează totdeauna treptat. Înainte de a se ajunge la cercetări superioare asupra mărimilor, se introduce învățarea despre lucrurile concrete și anume despre Corpuri spre a

putea formă treapta pentru o pricepere mai profundată a acelor lucruri abstracte. 3). Clasei matematice 'i dau ca temă, multe și din domeniul artei, care nu se poate dobândi de cel fără cunoașterea naturii. Prin urmare, eu am început cu aceasta. Totuși, dacă probele altora, sau practica au condus la altceva mai bun, intențiunea mea nu e de a lucra contra. Pentru moment eu 'mi am arătat părerea conform cu probele prezentate de mine.

9. *Metafizica trebuie să precedeze Fizicii*). După ce s'a dobândit oare care dexteritate în limba latină, sfătuesc, să se predea școlarilor știința cea mai generală, ce se numește prima înțelepciune, de obicei în însă *Metafizică*. Ea trebuie să descopere primele și cele mai adânci temelii ale naturii, adică atributele și deosebiriile tuturor lucrurilor pe lângă ale normelor cele mai generale ale lor, ale definițiunilor și axiomele cum și ale ideilor și legăturai lor. După cunoașterea acestora se poate trece la studiarea a tot ce e particular, ca astfel în cea mai mare parte să nu rămână nimic necunoscut, decât întrebuintarea a tot ce e general la ceea ce e particular. Indată după acest studiu, care va dura peste un sfert de an, se poate trece la studiarea lumii vizibile ca admirabilele opere ale naturii să ni se descopere din ce în ce mai mult, mai întâiu în exemplele particulare ale ei. Cu *acest studiu* se va ocupa *clasa fizică*.

10. *(Clasei de fizică îi urmează cea de mate-*

matică, iar aceștia cea de etică). Dela observațiunea naturii lucrurilor, se va trece la examinarea exactă a însușirilor întâmplătoare ale lucrurilor și pe care o numim *clasa matematică*.

11. În urmă se va oferi școlarilor spre observațiune *omul însuși cu lucrările voinței sale libere, întocmai ca un domn al lucrurilor*, ca să învețe a observa ce e supus puterii și voinței noastre și ce nu, și cum se conduc toate după legile Universului etc.. Acestea se vor învăța în anul al IV-lea, în *Clasa etică*. Inșă acestea nu se vor învăța în mod istoric prin ajutorul lui „ὅτι“ (*ce*) cum s'a urmat în școala elementară, ci prin ajutorul lui „διότι“ (*pentru ce*) ca să se poată deprinde a și îndrepta atențiunea asupra cauzelor și acțiunilor lucrurilor. Totuși, să se feriască de a se ocupa în aceste patru clase prime în controverse, fiindcă rezervăm clasei a cincea care urmează acum.

12. (*Clasa de Dialectică*). În școala dialectică, după ce s'au prezentat regulile principale asupra silogismului, se vor discuta subiectele fizice, matematice și etice, cum și toate controversele mai înainte ce au loc între învățați. Așa dar, *aici se poate învăța, care e cauza controversei, în ce stare se află, care e teza și antiteza ei, cu ce argumente adevărate sau probabile se poate apăra una sau alta. După aceea să se descopere eroarea antitezei, cum și cauzarea erorii, falșitatea argumentelor, tăria lor pentru adevărata afirmațiune etc., sau, dacă amândouă afirmațiunile conțin adevăr, care e împăcarea?* Așa că cu una și

aceeași lucrare se poate repetă aceea ce s'a învățat și se poate lămuri aceea ce nu s'a priceput, și *arta de a trage concluziuni, de a căuta ce e necunoscut, de a explica ce e întunecat, de a decide ce e îndoios, de a limita ce e general, de a apăra singur adevărul cu armele verității, de a combate neadevărul și în fine de a așeza ce e în dezordine*, se poate învăța în mod concis pe căi ușoare și temeinice.

13. (*Clasa de Retorică*). Ultima clasă va fi *Retorică* în care se va exersă *întrebuințarea adevărată, ușoară și plăcută a tot ce s'a predat până aici*. Din aceasta se va arăta, că școlarii au învățat ceva și că n'au fost în zadar în școală. Conform zicătoarei lui *Socrate; vorbește ca să te vad, vreau*, ca după ce s'a format spiritul spre înțelepciune, să se formeze și limba spre o elocință înțeleaptă.

14. *După ce li s'au predat câteva reguli concise și clare asupra elocinței, să se treacă la exerciții* și anume la imitarea celor mai buni maeștri în arta oratorică. Totuși să nu rămână la una și aceeași materie, ci să facă excursiuni pe toate terenurile adevărului și ale feluritelor lucruri, pe câmpiile înverzite ale virtuților omenești și în paradisul înțelepciunii divine, *că astfel tot ce știu ca adevărat și bun, ca folositor, plăcut și cuviincios, să'l poată expune frumos și dacă e nevoie a-l susține cu tărie*. În acest scop sunt înarmați cu mijloace nu tocmai de desprețuit și anume cu o cunoștință excelentă a feluritelor lu-

cruri și cu o aprovizionare abondentă de cuvinte, zicători, proverbe, istorii etc..

15. (*Studiul Istoriei să se împartă în toate clasele*). Despre aceasta însă, dacă e nevoie mai amănunțit în alt loc, căci experiența va oferi restul dela sine.

Trebue adăogat numai: *fiindcă după cum e știut, cunoașterea Istoriei formează partea cea mai frumoasă a învățământului și chiar conducătorul întregii vieți, de aceea să se predea în toate clasele în cei șase ani, ca astfel școlarii să nu rămână în necunoștință de tot ce s'a făcut și pronunțat mai însemnat în antichitate*. E de dorit însă, ca acest studiu să distribue în așa mod, încât să nu se îngreuneze lucrările școlarilor, ci să le ușureze și să fie un fel de condiment pentru studiile serioase.

16. (*Și în ce chip*). Eu cred, că pentru fie care clasă se poate alcătui o carte specială, coprinzând anumite fapte, astfel că cea pentru clasa I va cuprinde un extras din *Istoria biblică*;

Cea pentru clasa II *Istoria lucrurilor naturale*;

Cea pentru clasa III *Istoria artei*, care va trata despre invențiunea lucrurilor;

Cea pentru clasa IV *Istoria morală*, tratând despre cele mai însemnate modele de virtute;

Cea pentru clasa V *Istoria obiceiurilor*, cum sunt la diferite popoare etc.;

Cea pentru clasa VI *Istoria universală* a întregii lumi, a celor mai însemnate popoare, cu

deosebire însă a patriei, cât se poate de concis, fără a se neglija ce e important.

17. Despre metoda specială, ce se va întrebuința în aceste școli voiu spune numai, că *cele patru ore publice să se dividă așa, că cele două de dimineață să se întrebuințeze pentru științe sau arte de unde 'și poartă clasa numele. Prima oră după amiazi să se consacre Istoriei, în cea de a doua pentru exercițiile de stil, de scris etc., după cum va cere materia claselor respective.*

CAPITOLUL XXXI

Academia (Universitatea).

1. *(De ce se tratează aici despre Academie).* Ce e drept, până acolo nu se extinde metoda mea; cu toate acestea, ce ar strică, dacă amintesc, până unde merg și aici dorințele mele? Am zis mai sus, că *complectarea tuturor științelor și studiilor mai înalte se lasă cu drept cuvânt pe seama academiilor.*

2. *(Trei dorințe pentru aceasta).* Eu doresc așa dar,

I. *Ca acolo să se predeă studii în adevăr universale, ca astfel să nu existe nimic în științe și în sfera înțelepciunii omenești, ce nu s'ar studia.*

II. *Să se întrebuinteze o metodă ușoară și temeinică spre a înarmă pe toți acei, cari vin aici, cu o cultură solidă.*

III. *Să se distingă cu titluri onorifice publice numai acei, cari și-au ajuns cu succes scopul lor și sunt abili și demni de a li se încredința conducerea afacerilor omenești.* Ce cere fie care din aceste dorințe ale mele, voi arată pe scurt în următoarele:

3. Pentru ca studiile academice să fie universale, e nevoie 1, de *profesori*, cari cunosc toate științele, artele și limbile și sunt în stare să le comunice și altora; 2, o *biblioteca* cu diferiți autori însemnați și care să fie la dispozițiunea tuturor.

4. *Lucrările academiei vor progresă cu ușurință și succes I, dacă se vor trimite să studieze aici numai spiritele cele mai alese — floarea omenirii: ceilalți însă să se trimeată la plug, la meserii sau comerțiu, fie care la ce e născut.*

5. II, *dacă fie care se dedică studiului la care l-a destinat natura.* Căci după cum prin impulsul natural, unul poate deveni un mai bun muzicant, preot, naturalist etc., decât altul, tot așa unul poate fi mai apt pentru Teologie, Medicină și Științele naturale, decât altul. Contra acestui fapt se păcătuiește însă foarte adesea, când se caută de a se face din ori și ce lemn o statuie lui Mercur, contra inclinațiunilor naturale. De aceea se întâmplă, că nu putem produce nimic de valoare, dacă începem studii contra chemării noastre și că adesea ori valorăm în lucruri secundare mai mult, decât în propria noastră chemare. De aceea ar fi bine ca la terminarea gimnaziului de către școlari să se țină un examen public de către conducătorii școlii și să decidă, cari din tineri pot urmări cursurile universitare și cari să se ocupe cu altceva. Acei cari își vor continua Teologia, parte cu Dreptul și Medicina, fie care după inclinațiunile naturale sau după nevoile bisericeii și ale statului.

6. Al treilea, trebuie ca spiritele distinse să se îndemne spre toate, ca astfel să nu fie lipsă de bărbați mult știitori (πολυμαθεῖς) a tot știitor (παυμαθεῖς) și a tot înțelepți (πάνσοφοι).

7. Să se îngrijiască însă, ca Academiiile să e-duce numai școlari silitori, morali și zeloși. Pseudo-studenții din contră, cari își întrebuintează ave-rea și timpul în lenevie și lux și servesc altora ca exemplu corupător, să nu se tolereze.

Unde nu e epidemie, nu poate fi contagiune, dacă toți își îndreaptă atențiunea asupra lucrărilor lor.

8. Am zis, ca în Academii să se studieze scriitori de tot felul. Ca aceasta să nu devie însă prea obositor, de și folositor, ar fi de dorit, ca oamenii învățați, ca filologii, filozofii, teologii, medicii etc., să se hotărască de a arăta tinerimii studioase aceeași favoare, pe care o oferă și geografii studenților de geografie, desemnându-le pe tablă provincii întregi, regate, continente, încât pot să intuiască de o dată cele mai îndepărtate țări și mări. Căci, de ce nu s'ar reprezenta un Cicerone, Liviu, Platon, Aristotel, Plutarch, Tacit, Celsius, Augustin, Ieronim, etc., în același chip după cum reprezintă pictorii, țări, case, orașe și oameni? Și nu numai prin extrase de pasage și zicători din scrierile lor (după cum fac unii), ci prin sisteme, cari să coprindă cugetările lor fundamentale.

9. Asemenea extrase din autori vor fi de un

mare folos, a) pentru acei, cari n'au timp de a ceti toate cu deamănuntul și ca prin aceasta să-și procure o cunoștință generală de diferiții autori; b) pentru acei, cari (după sfatul lui Seneca) doresc să se ocupe cu mintea cu unul mai în special (căci nu toate se potrivesc în același chip pentru toți), ca astfel să poată face cu ușurință și cu rațiune o alegere, după ce a examinat și apreciat mai mulți, va căpăta plăcere de unul sau altul; c) pentru acei cari au să cetiască a-utorii în întregul lor vor servi aceste extrase ca o preparare excelentă spre a-i putea ceti cu folos. Intocmai ca unuia care dorește să călătorească, îi va fi de folos să cunoască mai de înaintea pozițiunea locului din geografie, spre a putea observa mai cu ușurință, siguranță și plăcere toate amănunțimile, ce se vor oferi mai târziu ochilor săi. În fine, vor fi de folos tuturor pentru o repetițiune a autorilor la cari se poate afla totdeauna ceva, ce poate atrage și trece în carne și sânge.

10. Asemenea compendii se pot publica separat pentru școlarii săraci și pentru acei ce nu sunt în stare de a ceti cărți întregi sau se pot adăoga autorului respectiv ca astfel, acel care vrea să cetiască, să capete mai întâiu o privire generală.

11. (*Sfat cu privire la colegiul Gelian*). În ceea ce privește exercițiile academice, cred că ar fi bine să se facă cercetări comune după felul cole-

giului Gelian. (Aulus Gellin scriitor latin din secol al II). Și anume: îndată ce un profesor ține o prelegere asupra unui subiect oare care, să recomande studenților să se cetiască toți autorii mai însemnați, ce au scris asupra acestui subiect. Și despre ce a vorbit profesorul în public în orele a. m. să mai revie încă o dată în întreaga adunare în orele p. m. Se poate, ca studenții să pue întrebări profesorului, fie că unul n'a înțeles bine, sau că are vre o bănuială, fie că altul a găsit ceva contradictoriu în autorul său întemeiat cu argumente și altele de felul acesta. Cu această ocaziune, fie care student va fi liber de a răspunde (bine înțeles după o anumită ordine) și alții de a decide și răspunde dacă întrebarea a fost bine discutată. Și în fine, profesorul ca președinte va avea dreptul de a termina discuțiunea. Cu chipul acesta, tot ce s'a citit în comun, nu numai că devine spre folosul tuturor, dar se poate întipări mai puternic spiritului, spre a face progrese adevărat solide în teoria și practica științelor.

12. Prin astfel de exerciții comune se poate dobândi aceea ce am dorit noi și doresc toți oamenii de bine și anume, *ca să fie încoronați cu onorurile publice numai cei demni.* Aceasta se poate realiza după părerea mea, dacă această afacere nu va depinde de hotărârea unei persoane sau a altelea, ci de cunoștința publică și de mărturia tuturor. O dată în an așa dar, să se facă și în Academii o inspecție de către un

trimis al Regelui sau al Statului, întocmai după cum se fac la școalele inferioare de către inspectorii școlari.

Și cu această ocaziune să se examineze, cum își îndeplinesc datoriile atât învățătorii, cât și școlarii și aceloră *cari s'au distins mai mult prin sârguința lor, să li se recunoască aceasta în public, acordându-li-se titlul de doctor sau magistru.*

13. Spre a se înlătură însă ori și ce înșelăciune, va fi foarte nimerit la disputațiunile pentru dobândirea unui grad, ca candidatul (sau mai mulți) să se așeze în mijloc, fără ca să aibă cineva președinția. Atunci să i se facă diferite obiecțiuni, de către bărbați învățați și experimentați și tot ce cred ei, ca să poată cunoaște valoarea sa științifică atât în teorie cât și în practică. De ex.: diferite întrebări din text (din Sf. Scriptură, din Ipocrat, din Corpus juris etc.). *Unde e scris aceasta sau aceea? Care sunt opiniunile candidatului asupra acestei sau acelei chestiuni? Cunoaște cineva vre un scriitor, care are altă opinie? Și care e? Ce argumente s'ar putea opune acestuia? Și în fine, cum s'ar putea rezolvă? Și altele de felul acesta. În practică tot așa: I se vor prezenta candidatului diferite cazuri de conștiință, de boale, de drept. Cum va proceda în cazul acesta sau acela? Și de ce așa? I se vor propune în fine diferite cazuri și i se vor face diferite obiecțiuni, până ce se va dobândi convingerea, că e în stare să judece solid asupra ori și cărei chestiuni etc.. Cine nu va spera atunci, că*

acei cari știu că au să treacă un examen public așa de serios, așa de sever, nu'și vor depune toată silința?

14. Despre *plimbări* (cari am spus să se facă în acest interval de șase ani, sau după trecerea lui) numai am nimic de zis, afară poate, că opiniunea lui Platon îmi place foarte mult și că corespunde argumentelor mele, *dacă nu permite tinerimii să călătorească mai înainte de ce n'a înălțurat cu desăvârșire vanitatea focului tineresc și n'a ajuns în stăpânirea prevederii și dibăciei necesare pentru plimbări.*

15. (*Despre școala școalelor și care e țelul și folosul ei*). Numai e nevoie de amintit, cât de necesar ar fi un **Collegium didacticum**, înființat într'un anume oraș, sau dacă nu e nici o speranță între învățați, cari sunt destinați și în acest mod de a lăsa la creșterea gloriei lui Dumnezeu, — cel puțin din partea corporațiunilor, cari pot să rămână acolo unde sunt, însă să fie în comunicațiune spirituală. *Silințele unite ale lor să tindă într'acolo, de a studia din ce în ce mai mult bazele științelor spre a clarifica mai bine lumina înțelepciunii și de a o răspândi cu un rezultat mai fericit asupra neamului omenesc, ca să poată progresa afacerile omenirii prin invențiuni noi și folositoare.* Căci dacă nu voim să stăm pe loc, sau să dăm înapoi, atunci trebuie să ne gândim asupra progresului lucrului bine început. Și fiindcă pentru aceasta nu e de ajuns un singur om, sau o singură epocă, de aceea trebuie ca mai

mulți împreună și succesiv să lucreze la continuarea lucrului început. Acest colegiu universal va fi pentru celelalte școli, același lucru ce e stomacul pentru membrele corpului și anume un laboratoriu de viață, care oferă tuturor, energie, viață și tărie.

16. Să ne întoarcem iarăși la aceea ce mai avem de zis asupra școalelor.

CAPITOLUL XXXII

Despre un adevărat regulament școlar.

1. (*Recapitularea celor tratate până acum*);

Despre necesitatea unei reforme a școalelor și despre felul ei, am vorbit în deajuns. E de interes însă de a recapitula dorințele și propunerile mele asupra acestei chestiuni, cari sunt următoarele:

2. *Eu doresc să văd metoda de învățământ adu-
să la o astfel de perfectiune, încât, între felul de a
învăța, obicinuit până acum și între cel nou, să
fie o așa deosebire pe care o observăm, că e în-
tre arta obicinuită altă dată de a înmulți cărțile
și între arta de a imprimă, inventată mai târziu
și întrebuințată acum.* Căci, deși arta de a im-
primă e mai grea, mai costisitoare, mai obosi-
toare, totuși e mult mai potrivită de a produce
cărți mai iute, mai sigur și mai frumos. Tot așa
și noua metodă, deși la început înspăimântă prin
greutățile ei, totuși o dată primită, servește de
a instrui mai mulți școlari și cu un succes mai si-
gur, decât lipsa de metodă obicinuită până acum.

3. Și poate închipui foarte ușor cineva, cât

de puțin folositor putea să pară încercarea primului inventator al literilor de tipar, în comparație cu întrebuințarea liberă și simplă a condeielor în uz. Experiența a arătat însă câte foloase aduce o asemenea invențiune. Căci *întâiu*, doi tineri pot să producă prin tipar mai multe exemplare din o scriere, decât pot în același timp aproape două sute cu condeiul. *Al doilea*, acele litere de mână se vor deosebi foarte mult unele de altele după număr, formă, pozițiunea foilor, a paginilor, a liniilor; cele de tipar însă vor semăna întocmai unele cu altele, așa cum un ou nu poate semăna unul cu altul, după cum vor semăna toate aceste exemplare, — lucru ce adăogă mult la frumusețe și splendoare. *Al treilea*, nu e sigur, dacă aceea ce e scris cu condeiul e corect sau nu, până ce nu s'a observat cu îngrijire totul, nu s'a comparat și îndreptat, — ceea ce nu se poate face fără multă muncă și dezgust.

La operele tipărite prin îndreptarea unui singur exemplar se îndreptează toate celelalte, chiar dacă ar apare o mie; poată să se pară unui necunoscător de artă ca de necrezut, și totuși e foarte adevărat. *Al patrulea*, spre a putea scrie cu condeiul nu e bună ori și ce hârtie, ci numai una solidă, ca să nu pătrundă prin ea, pentru tipar însă, e bună ori și ce hârtie. Cu ajutorul tiparului pot în fine să obțină o carte frumoasă și acei, cari nu sunt în stare să scrie frumos, fiindcă ei, bine înțeles, execută lucrarea nu cu mână proprie, ci cu litere anume lucrate.

4. 'Aşa ceva va rezultă, dacă tot ce aparţine noii metode universale, 'l vom dispoza mai bine şi anume că 1) cu un număr mai mic de învăţători se vor instrui mult mai mulţi şcolari, decât după metoda, care se întrebuiştează acum; 2) că vor eşi în adevăr cultivaţi; 3) cu o cultură solidă; 4) că un asemenea învăţământ va fi potrivit şi pentru acei cari sunt mai puţin talentaţi şi dotaţi cu o pricepere greoaie; 5) în fine, vor fi în stare să predea cu succes şi acei pe care natura nu i-a dotat destul de bine spre a învăţa pe alţii, fiindcă învăţătorul, aceea ce are să predea şi cum are să predea nu scoate din propriul său spirit, ci inspiră tinerimei, materia preparată cu mijloacele de învăţământ, ce 'i sunt la dispoziţiune. Căci, după cum un muzicant execută o melodie oare care după note pe care, fie că n'a compus'o însuşi, fie că n'o putea executa din memorie cu vocea sau cu instrumentul, tot aşa şi un învăţător poate de sigur să instruiască în toate, dacă are înaintea sa materialul de învăţământ şi metoda, întocmai ca o bucată de muzică.

5. O dată hotărâtă asemănarea cu imprimeria, să căutăm prin comparaţiune de a stabili mai lămurit în ce constă procedarea armonică a acestei noi metode, spre a se arăta, cum că ştiinţele se pot comunica inteligenţei în acelaşi chip, cum se prezintă în exterior pe hârtie. Din acest motiv n'ar fi nenimerit, dacă s'ar dà acestor noi

metode numele de *Didachografia*, făcând aluziune la *Tipografia*. Să privim însă chestiunea mai de aproape.

6. *Imprimeria* cere materialul său propriu și lucrarea sa proprie. **Materialul principal** constă din *hârtie, litere, cerneală și presă*. *Lucrarea* constă în *asezarea hârtiei, în culegerea literilor după materialul dat, în îndreptarea erorilor, în tipărire, etc.* Totul își are felul său de procedare, care dacă se observă, lucrarea merge bine.

7. În *Didachografie* (dacă păstrăm expresiunea) lucrul stă așa: *hârtia* sunt școlarii, ale căror spirite trebuie să fie însemnate cu semnul științei. *Literele* sunt cărțile și alte mijloace de învățământ cu ajutorul cărora obiectele de învățământ se pot prezenta spiritului cu ușurință. *Cerneala* e cuvântul vioiu al învățătorului, care transmite senzul lucrurilor din cărți în spiritul auditorilor. *Presa* e disciplina, care prepară și îndeamnă pe toți să fie gata de a primi învățătura.

8. *Ori ce fel de hârtie se poate întrebuința*; cu cât e însă mai curată și mai albă, cu atât se poate imprima mai bine. Așa și metoda aceasta poate să serviască tuturor inteligenților; totuși poate să ajute cu succes celor mai talentați.

9. *Literele de metal* au o frumoasă analogie cu cărțile de studiu. Și anume 1), *după cum literile trebuiesc întâiu turnate, după aceea potrivite pentru întrebuințare înainte de a se începe tipărirea unei cărți*, tot așa și accesoriile aces-

tei metode trebuiesc mai întâi procurate, înainte de a începe cu întrebuințarea ei.

10. E trebuință de o anumită proviziune de litere spre a fi îndestulătoare pentru lucrări; tot așa e trebuință de cărți și de mijloace de învățământ, căci ar fi greu, vătămător, de a se începe o lucrare și prin lipsă de mijloace să fie împedat de a continua dezvoltarea ei.

11. *O imprimerie completă dispune de tot felul de litere, așa ca să nu se regrete nimic de ce ar avea trebuință.* Tot așa și cărțile noastre să cuprindă tot ce e necesar pentru cultura completă a spiritelor, ca astfel fie care să poată învăța prin asemenea mijloace, tot ce e demn de învățat.

12. *Literele pentru a fi totdeauna la îndemână să nu fie răspândite ici și colo, ci să fie așezate cu îngrijire în anumite cutii și despărțiri.* Tot așa și cărțile, aceea ce oferă spre învățare, să nu fie în dezordine, ci pe cât e posibil totul să fie împărțit exact în teme, după ani, luni, zile și ore.

13. Din cutii se iau numai acele litere, cari se întrebuințază, *celelalte rămân neatînse.* Tot așa și cu cărțile. Să se pună la dispozițiunea copiilor numai acele cărți de cari au trebuință în clasă, ca nu cumva să fie atrași de celelalte și să se încurce.

14. *În fine, după cum culegătorii au totdeauna la dispozițiune anumite linii cu ajutorul cărora formează din litere cuvinte, din cuvinte rânduri și din aceste coloane, ca să nu se abată nimic de*

la proporțiunea regulată, tot așa să se pună la dispozițiunea educatorilor copiilor norme după cari să se conducă în lucrările lor, adică să se compună pentru trebuința lor *cărți instructive*, din cari să învețe cum și când să se trateze ceva, fără a face vre o greșeală.

15. (*Două feluri de cărți*). Două feluri de cărți să se compună. *Cărți cu conținut real* pentru școlari și *conductorii* pentru învățători, ca să poată învăța, cum să se întrebuițeze materialului coprinș în cele dintâi.

16. *Cuvântul învățătorului l'am numit cerneala didactică*. Căci, după cum literile sub presă se imprimă pe hârtie, totuși lasă urme neînsemnate, cari dispar mai în urmă, dacă însă se spoiesc cu cerneală, atunci procură imagini clare și cari se pot șterge. *Tot așa e și cu aceea ce se oferă școlărilor din partea acelor învățători muți, — din partea cărților, — ce e în adevăr mut, întunecos și necomplet; dacă intervine însă și cuvântul învățătorului (care face ca totul să fie priceput după capacitatea școlărilor), atunci totul devine vioiu și se imprimă adânc spiritului, așa că numai atunci pricep școlarii ce au învățat și au conștiință de ce știu. Totuși, după cum se deosibește cerneala de tipar, de aceea de scris, căci nu e preparată cu apă ci cu ulei (și acei care voesc să se recomande mai mult în arta tipografică întrebuițează ulei curat cu praf de cărbune), tot așa trebuie, ca și cuvântul învățătorului să pătrundă*

în spiritul școlarului cu ajutorul unei metode simple și plăcute, — asemenea uleiului celui mai fin, — și în același timp să introducă și materia de învățat.

17. În fine, ceea ce e în imprimerii **presa**, același lucru e în școală disciplina, care singură e în stare de a face ca fie care școlar să primiască cultura. După cum acolo, ori și ce hârtie spre a deveni carte trebuie să treacă pe sub presă, tot așa și acel care merge la școală, spre a se cultiva, trebuie să se supună disciplinei comune. Treptele ei sunt *întâiu, o supraveghere continuă*. Căci, fiindcă nimeni nu se poate încrede cu siguranță în silința și nevinovăția copiilor, (nu sunt oare urmașii lui Adam?), de aceea trebuie să îi însoțiască totdeauna cu privirea, ori unde s'ar întoarce. *Al doilea, dojana* contra acelor, cari ies din ordine și să fie rechemati imediat pe calea rațiunii și a supunerii. *În fine, pedeapsa* contra acelor, cari nu se supun avertismentelor. Totul însă cu precauțiune și spre nici un alt scop, decât de a-i deșteptă și a-i face dispuși de a execută toate cu supunere.

18. Am zis încă, că se cer anumite lucrări și o anumită procedare. Și aceasta vreau să o arăt în câteva cuvinte.

19. *Câte exemplare trebuiesc dintr'o carte oarecare, atâtea coale să se iă de o dată spre a le imprimă cu același text, cu aceleași litere. Și se*

va păstra același număr de coale dela început până la sfârșitul cărții, fără adaos, fără scăzământ. Altfel unele exemplare ar fi incomplete.

Tot așa cere și metoda noastră cu stricteță, că o serie de școlari să fie instruită numai de un învățator și după anumite reguli, ca ea să poată fie instruită treptat dela început până la sfârșit, ne mai priimindu-se nici un școlar după deschiderea cursului și neliberându-se nimeni înainte de închidere. Astfel se va putea dobândi, ca un singur învățator să fie în deajuns pentru un mare număr de școlari și că toți vor învăța ori și ce fără lipsă, fără lacună. *Așa dar, e necesar, ca toate școlile publice să fie deschise și închise o dată în an* (după părerea mea aceasta ar trebui să se facă în toamnă, iar nu în primăvară sau în alt timp), ca materia de învățământ a fie cărei clase să se dezvolte anual și toți de o dată (dacă tâmpenia unora n'ar pune vre o pedică) să ajungă la țel, ca toți de o dată să promoveze în clasa următoare; după cum în imprimerii de îndată ce s'a tipărit coala A se trece la coala B și apoi la C, D, E și așa mai departe.

20. *Cărțile cele mai bine tipărite au capitole, coloane, paragrafe cu anumite distanțe la margine și între rânduri.* Așa și metoda de învățământ trebuie să 'și aibă perioadele sale de muncă și repaus pe lângă anumite stadii pentru convorbiri oneste. *Căci ea 'și are temele sale anuale, lunare, zilnice și pe oră.* Dacă se observă acestea cu stricteță, atunci nu e altceva posibil, de

cât ca fie care clasă să-și termine cursul său și să-și ajungă țelul anual. *Din motive temeinice se poate recomanda, ca să nu se întrebuițeze pentru învățământul public mai mult, decât patru ore și anume două a. m. și 2 p. m.* Dacă se lasă Sâmbătă după amiazi liberă pentru serviciul divin, atunci se vor întrebuiți săptămânal 22 de ore, anual însă aproape 1000! (ținându-se seamă și de vacanțe). Ah! cât nu s'ar învăța în aceste ore, numai dacă s'ar proceda metodic!

21. *După ce s'au așezat literile se ia coala de hârtie și se desface ca să fie gata la dispozițiune, ca nimic să nu împedice lucrarea.* În același chip își așează învățătorul școlarii în fața sa, ca să-i poată vedeă pe toți și să poată fi văzut de toți.

Cum trebuie să se tacă aceasta, am arătat-o în cap. XIX, întrebarea 1.

22. *Pentru ca hârtia să se facă mai proprie de a primi scrierea, se obicinuește de a o uda și a o muiă.* Așa și în școală trebuie ca școlarii să se stimuleze totdeauna la atențiune și anume cu mijloacele pe care le am arătat.

23. *După ce s'a făcut aceasta, atunci se sporesc literile de metal cu cerneală, pentru ca formele lor să se imprime hârtii în mod distinct.* Tot așa și învățătorul să explice totdeauna obiectul de învățat, citindu-l, recitindu-l și sistematizându-l, până s'a priceput bine de școlari.

24. *După aceea se pun sub presă coalele de hârtie una după alta, pentru ca forma literilor să se imprime fie cărei din ele.* Tot așa și învă-

ătorul. După ce a explicat bine înțelesul și a arătat cu exemple ușurința reproducerii, cere și el același lucru dela fie care școlar, ca și ei să se siliască de a reproduce în același chip cum li s'a arătat, ca astfel să devină și ei știitori.

25. *Hârtia o dată tipărită să se expună la aer și vânt spre a se usca.* Și în școală să se introducă un fel de ventilațiune a spiritelor prin *repetițiuni, examinări și emulațiuni*, până când s'a convins, că aceea ce s'a predat e bine priceput.

26. *In fine, după ce s'a terminat tipărirea se ia coală cu coală și se așează în ordine spre a se putea observa, dacă se formează exemplare comlecte și fără defect și dacă sunt în stare de a fi vândute, de a fi legate și întrebuințate.* Același lucru 'l vor produce examenele publice dela finitul anului, dacă se vor examina de către autoritățile școlare progresele făcute de elevi și a nume cât sunt de solide și în legătură unele cu altele. Și aceasta se face cu scopul de a stabili, că s'a învățat aceea ce trebuia să se învețe.

27. *(Concluziune).* Trebuie zis în general, că aceea ce e particular să se iconomisiască pentru ocaziuni particulare. In prezent s'a arătat în deajuns că în același chip după cum prin invențiunea tiparului, cărțile, — pârghia principală a culturii, — s'au înmulțit, tot așa prin invențiunea *didachografiei* sau a *metodei universală* numărul cărturarilor poate să se înmulțiască pentru un mai bun mers al afacerilor omenești, după cum

se zice, că *dacă numărul înțelepților e mare, aceasta e spre fericirea lumii* (cartea înțelepciunii c. 6, 26), Și fiindcă eu tind de a înmulți cultura creștină pentru a implanta tuturor sufletelor dedicate lui Christos, temerea de Dumnezeu, științele și bunele moravuri, atunci se poate spera aceea ce oferă profeția dumnezeiască de a spera, că „*pământul va fi plin de știința lui Dumnezeu, după cum marea e acoperită cu apă*”. (I-saia II, 9).

CAPITOLUL XXXIII

Despre cerințele necesare spre a putea începe aplicarea practică a acestei metode universale.

1. (*Plângeri, că cele mai bune intențiuni nu se pot totdeauna îndeplini*). Nimeni nu se va afla, cred eu, care după ce a reflectat în deajuns asupra acestei afaceri, să nu fi ajuns la convingerea, că starea regatelor și a statelor ar fi fericită, dacă ar fi prevăzute cu astfel de școli, cum doresc eu. Trebuie adăogat încă, ce e de făcut, ca acele observațiuni să nu rămână numai simple observațiuni, ci să poată fi aduse o dată la un anumit rezultat. Căci nu fără temei se miră Ioan Ceciliu Frey și e mâhnit, că în decursul atâtor secole n'a îndrăznit nimeni să înlăture obiceiurile barbare de pe la universități.

2. Ce e drept, s'au ridicat multe plângeri de mai bine de o sută de ani asupra neorânduilor în școli și în metodă, cu deosebire însă în acești treizeci de ani din urmă, s'a deliberat mult asupra mijloacelor de îndreptare, însă cu ce rezultat? Școalele au rămas tot așa, ca și mai în-

inte. Dacă cineva întreprindea ceva, fie în particular, fie într'o anumită școală, n'avea nici un succes. El erà, sau luat în răs de către ignoranți, sau primit cu neîncredere de rău voitori, sau în fine cădeà singur sub povara muncii, fiind lipsit de ori ce ajutor, așa că până în prezent totul s'a redus la nimic.

3. Trebuie așa dar, să se caute și să se afle o procedare cu ajutorul căreia *mașina* construită în deajuns spre mișcare, sau cel puțin pusă pe bune baze, *să se miște* cu ajutorul lui Dumnezeu, după ce s'a înlăturat ori și ce pedică, *ce s'a opus mișcării până acum* și care să poate o-pune încă mai târziu, *dacă nu s'ar înlăturà.*

4. Pedici de felul acesta se pot observà câteva. De exemplu, *întâiu lipsa de bărbați anume pregătiți, cari să poată conduce școalele ce se înființează, ca un astfel de succes, cum îl doresc eu.* (Căci și asupra scrierii mele „*poarta de intrare în studiul limbelor*” (*Ianua linguarum*), care s'a introdus deja în școli, am priimit plângeri din partea unui judicios bărbat, că îi lipsește ceva foarte important și anume bărbați, cari să prieceapă d'a o predă tinerimii.

5. Și chiar dacă s'ar aflà asemenea învățători, sau s'ar formà, așa încât să-și îndepliniască cu înlesnire misiunea lor, conform metodei cerute, *de unde să se poată retribui, când e nevoie să se întrețină în toate orașele și satele și acolo unde se nasc și se educă oameni în Christos?*

6. *Cum să se ià măsuri încă ca și copiii săracilor să poată să se dedice școlii?*

7. *Inainte de toate însă, e de temut vanitatea și tenacitatea așa numiților învățați de moda veche, cari țin cu o adevărată plăcere la tot ce e vechiu și desprețuesc apoi ori și ce idee nouă,* — și alte obstacole de mai puțină importanță din partea lor. Contra acestora se pot găsi însă mijloace cu înlesnire.

8. Un obstacol însă e foarte mare, căci poate să împedice mersul întregii mașine și s'o pună în mișcare, dacă există, și **anume o proviziune completă de scrieri pan-metodice.** Și în adevăr, după cum e ușor, de îndată ce avem imprimăria, să se găsiască bărbați, cari să poată și să voiască de a o utiliza, procurând mijloace pentru tipărirea de cărți bune și folositoare; cum și de aceea cari să cumpere *asemenea cărți estine însă de mare folos*, numai cu câțiva bani; tot așa ar fi ușor, după ce s'au procurat mijloacele necesare pentru *pandidactică*, de a găsi pentru ea protectori, promotori și conducători.

9. Punctul principal al întregii chestiuni constă numai în *compunerea de scrieri panmetodice*, iar aceasta în unirea mai multor bărbați învățați, cari să lucreze în de acord pentru realizarea unui așa sfânt plan. *Căci aceasta nu poate să fie opera unui singur om*, mai ales, dacă mai e ocupat și cu altceva și dacă nu e înarmat cu toate cunoștințele pe care trebuie să le cuprindă această metodă universală. O etate nu e încă în de ajuns spre a produce ceva complet. De aceea e nevoie de *unirea mai multora*.

10. Spre a se putea face o asemenea într-

nire, e nevoie de o convocare sau de o generoasă protecțiune din partea unui rege, principe sau stat, de un loc liniștit, departe de ori ce zgomot, de o bibliotecă și de altele. E încă necesar, ca nimeni să nu se împotrivească unui așa sfânt plan, care are de scop prea mărirea lui Dumnezeu și binele neamului omenesc, ci din contră, fie care să tindă de a fi servitor al grației divine, pentru a cărei comunicare lesnicioasă, am preparat, mijloace și căi noi.

11. Așa dar, voi o iubiți părinți! cărora v'a încredințat Dumnezeu spre îngrijire cele mai scumpe comori ale sale, create după chipul și asemănarea sa, mișcați-vă! Când auziți că se discută astfel de mijloace salutare, nu încetați de a ruga pe A tot puternicul Dumnezeu pentru un rezultat fericit. Să stăruiți la aceasta și pe lângă mai marii și învățații lumii cu rugăciuni, dorințe, impulsioni. În același timp educați-vă și copiii voștri cu pietate în frica Domnului și preparați în modul acesta calea pentru cultura universală.

12. Tot așa și voi, *o învățători ai tinerimii*, cari v'ați dat toată silința în plantarea și udarea plantei Paradisului, rugați-vă cu umilință, ca aceste mijloace lesnicioase pentru ostenelele voastre, să se întrebuinteze cât mai repede și în general. Căci ce poate fi mai plăcut pentru voi, *cari sunteți chemați de a planta cerul și a întemeia pământul* (Isaia 51, 16), decât a privi cele mai bogate fructe ale ostenelei voastre?

Aceasta e așa dar chemarea voastră cerească, că încrederea pe care o pun părinții în voi, încredințându-vă depozitele iubirii lor, să fie focul în membrele voastre, care să nu vă lase în liniște și prin voi pe alții, până ce în focul acestei lumini să scânteie și să lumineze întreaga țară.

13. Și voi ceilalți învățați, pe care v'a înzestrat Dumnezeu cu înțelepciune și judecată ageră, ca să puteți judeca asupra unor astfel de lucruri și ceea ce vi se pare ca bun, să-l puteți dispoza mai bine cu sfaturi înțelepte, — îngrijiți, să nu ezitați de a întrebuiță scânteile voastre, ba ceva mai mult, — luminele și compentența voastră, spre a aprinde acest foc sacru. Fie cine să și aducă aminte de cuvintele lui Christos: *Foc am venit să arunc pe pământ, și ce vreau, dacă arde deja?* (Luca 12, 49). Dacă vreă ca focul său să ardă, vai de acel, care ar putea să contribue de a anima aceste flacări și nu produce nimic, decât nori de invidie, de gelozie și de opunere. Aduceți-vă aminte, ce fel de recompensă promite el servitorilor pioși și credincioși, cari întrebuițează talanții ce li s'a dat spre justificare, ca să câștige cu ei alții și cum muștră pe cei leneși, cari și au ascuns pe ai lor! (Mat. 25). *Feritivă așa dar de a fi numai voi instruiți; conduceți și pe alții la aceasta cu toate puterile voastre!* Exemplul lui Seneca să vă fie ca un îndemn. El sună astfel: „*Doresc ca tot ce știu eu, să pot predă și altora*”. Și: „*Dacă mi s'ar da*

înțelepciunea cu condiție de a o avea numai pentru mîne și a n'o comunica altora, atunci aș respinge-o". (Epistola 27). Așa dar, nu refuzați poporului creștin înțelepciunea și știința, ci ziceți mai bine cu Moise: „Dea Domnul, ca toți din poporul său să fie profeți”. (IV Moise, 11, 29). Căci a îngriji cum se cuvine de tinerime, însemnează a îngriji și a reforma biserica și statul și noi, cărora ne este cunoscut aceasta, să stăm în lenevie, în timp ce alții lucrează?

14. *Eu mă rog, ca un spirit să ne însuflească pe toți de a lucra pentru un scop atât de general și folositor, cu sfatul, exemplu, admonițiune, îndreptare, îndemn, și să nu înceteze de a lucra cu zel pentru Dumnezeu și posteritate și ca nimeni să nu creadă, că așa ceva nu-l privește. Căci, dacă vre unul ar crede, că nu e născut pentru școală, sau dacă din cauza ocupațiunilor sale bisericesti politice sau medicale, ar fi împedecat dela aceasta, totuși e în eroare, dacă crede că poate fi exclus de a lua parte la îngrijirea generală pentru reformarea școalelor. Și dacă ai convingerea, că servești cu credință chemării tale, aceluia care te a chemat și acelor către care ești trimis, apoi în tot cazul ești dator de a servi nu numai lui Dumnezeu, bisericii și patrii, ci de a îngriji cu atențiune, ca și alții să te imiteze, I se consideră ca o laudă lui Socrate, că atunci când i s'a oferit ocaziune de a fi folositor patrii prin ocuparea unui post public,*

el a preferat să se dedice instrucțiunii tinerimii căci zice: „folosește statului mai mult, dacă face pe mai mulți apti pentru afacerile statului, decât dacă l'ar conduce el însuși”.

15. Mă rog încă și conjur în numele lui Dumnezeu, ca nu cumva vre un mare învățat să desprețuiască aceste lucruri, fiindcă sunt susținute de un bărbat mai puțin învățat căci „câte o dată chiar un grădinar a spus ceva folositor. Ceea ce nu știi tu, știe poate un incult” zice Chrisip. Și Christos zice: „Vântul suflă unde vrea și tu auzi suflarea lui, dar nu știi de unde vine și încotro merge”. Eu mărturisesc înaintea lui Dumnezeu, că m'am simțit împins de a întreprinde aceasta, nici întemeindu-mă pe puterile mele intelectuale, nici din dorința de glorie, nici din vre un alt folos particular, ci iubirea de Dumnezeu și dorința de a îndreptă afacerile omenești atât publice, cât și private, m'au însuflețit, ca aceea ce un instinct ascuns 'mi pune încontinuu la dispozițiune, să nu-'l pot acoperi cu tăcerea. Așa dar, dacă cineva s'ar opune și ar combate dorințele și întreprinderile mele, cu toate că i-ar fi folositoare, să știe, că nu mie îmi declară războiu ci lui Dumnezeu, conștiinței sale și legilor naturii, cari vor ca bunurile publice, să aibă valoare și întrebuintare generală.

16. Și către voi mă adresez, o Teologi! căci știu foarte bine, că prin autoritatea voastră puteți să faceți, sau să reușiți să întreprinderea mea, sau să cadă. Dacă veți alege partea din urmă,

atunci se va împlini aceea ce obicinuia să zică Bernard¹⁾: „*Christos n'a avut alți inimiți mai venițoși, decât pe acei cari 'i servesc și mai ales pe aceia cari între ei au primul rang*”. Sper însă dela voi ceva mai bun și aceasta pentru demnitatea voastră. Cel puțin să vă gândiți, „*că Domnul a dat lui Petru să-i pască nu numai oile sale că și melușeii săi și mai întâiu de toate pe melușei*” (Ioan 21, 15). Și aceasta e natural, fiindcă păstorii pasc mai cu înlesnire oile, decât meii, de oare ce ele sunt deprinse cu vieață de pășunat prin ordinea turmei. Căci dacă cineva preferă auditori nedisciplinați, prin aceasta dă probe de neștiință: Ce argintar nu e oare vesel, dacă obține din turnătorie un aur cu totul curat? Care cizmar nu dorește să aibă pelea fină? Așa dar, să fim și noi copii ai luminii, prudenți în lucrările noastre și să dorim, ca școalele să ne procure auditori cât se poate de cultivați.

17. Invidia să nu coprindă inima nimănui dintre voi, o servitori ai Dumnezeuului celui viu! Căci voi sunteți altora conducători spre iubire, care nu e geloasă, nu e egoistă, nu dorește nimic rău etc.. Prin urmare, nu vă uitați chiorâș, dacă alții fac ceea ce vouă nu v'a venit în minte. Ba ceva mai mult, să luăm fie care exemplu dela altul și să căutăm, după cum zice Gregoriu, „*ca cu toții, plini de credință, să lăudăm pe Dumnezeu de a*

1) Bernhard de Clairvaux, acel, care a inițiat a doua cruciadă (1147).

putea fi priviți ca instrumente ale adevărului”.

18. Către voi mă îndreptez acum, — voi cari conduceți afacerile omenești în numele lui Dumnezeu, — *voi stăpânitori ai popoarelor și voi autorități politice; către voi mai ales sunt adresate cuvintele mele.* Voi sunteți acel **Noe**, căruia în acest timp de corupțiune generală, vi s'a încredințat din cer construirea Arcii pentru conservarea sfintei semințe. (Moise 6). *Voi sunteți acei Principi*, cari trebuie să contribuiți înaintea tuturor la construirea Sanctuarului, ca astfel artiștii, pe care i-a inspirat Dumnezeu cu spiritul său spre a inventa ce e artistic să nu înceteze în lucrările lor (2 Moise, 36). *Voi sunteți acei David și Solomon* cari sunt datorii de a căuta zidari spre a construi templul Domnului și a le da ce e de trebuință. (1 Reg. 6, 1; Cronic. 29). *Voi sunteți acele căpetenii*, pe care 'i va iubi Christos, dacă și ei vor iubi pe copiii săi și le va zidi școli. (Luca 7, 5).

19. Vă rog și vă conjur în numele lui Christos și pentru binele posterității, fiți atenți! E un lucru foarte serios, care privește mărirea lui Dumnezeu și binele comun al popoarelor. Eu sunt, o părinți ai patriii, convins de iubirea voastră de țară.

Dacă ar fi cineva, care să vă propună mijloace, cum să se poată întări toate orașele noastre cu puțină cheltuiasă; cum să se poată instrui întreaga tinerime în arta războiului; cum să se

facă toate râurile noastre navigabile; și în fine cum să se îmbunătățească pozițiunea întregii populațiuni și a fie cărui individ în parte, aducând'o într'o stare de înflorire și siguranță; voi nu numai, că-l veți ascultă cu atențiune, ci îi veți mulțămi chiar, ca unul care îngrijește așa de mult pentru voi și pentru binele a lor voștri. *Aici e însă ceva mai mult.* Se va arătă calea adevărată și sigură, cum se poate formă mulțimea unor astfel de bărbați, cari cu ajutorul invențiunilor de mai sus și a altora, să poată servi patriii până în infinit, unul după altul. *Luther*, de pioasă aducere aminte, se exprimă foarte bine în proclamațiunea adresată către orașele Germaniei: „Dacă pentru creări de orașe, castele, statui și arsenale se întrebuițează un singur galben, să se întrebuițeze o sută pentru a instrui cum se cade pe un singur tânăr, care ajuns bărbat, să poată fi altora ca conducător spre tot ce e bun. Căci un bărbat bun și înțelept e cea mai prețioasă comoară a întregului stat, în care se află mai mult decât e în palatele luxoase; mai mult decât în grămezi de aur și argint; mai mult decât în porți de bronz și încuetoari de fier etc”. Dacă susținem, *că el vorbește înțelepțește, când cere să nu se facă nici o economie spre a educa cum se cade numai un singur tânăr:* să nu se zică aceasta și atunci când se deschid porțile pentru o instruire generală și sigură a tuturor? Când Dumnezeu ne promite darurile sale nu picătură cu picătură, ci în formă de torente? Când mântuirea

ni se pare a fi așa de aproape, că gloria sa lo-
cuesțe cu noi pe pământ?

20. „*Deschideți boeri porțile voastre, deschide-
ți-le, ca să intre împăratul măririi*”. (Psalm 24, 7).
*Aduceți Domnului mărire și laudă, o voi fiți ai
celor puternici!* Fie care dintre voi să fi acel Da-
vid: „*Care jură Domnului și promise puternicu-
lui Iacob, că nu va intra în cortul casei sale, nu
se va urca în patul de culcare, nu va da somn
ochilor săi, nici pleopelor sale dormitoare, până
nu va afla un loc pentru Domnul, locaș puterni-
cului lui Iacob*”. (Psalm 132, 1—5). Să n'aveți
în vedere cheltuiala: dați Domnului și el vă va
răsplăti înmiiit. Căci deși cere cu drept când zice:
„*al meu e argintul, al meu e aurul* (Hag. 2, 9),
totuși adaogă cu bucurie (atunci când îndeam-
nă pe popor la construirea templului): „*Cercați-
mă, dacă nu vă voi deschide ferestrele cerului și
nu voi vărsa peste voi binecuvântarea în dea-
juns*”. (Mal. 3, 19).

24. *Tu însă Domnul Dumnezeuul nostru, dă-ne
o inimă deschisă spre a servi gloriei tale, atât cât
poate fie care. Căci a ta este mărire și puterea,
cinstea și victoria! Tot ce e în cer și pe pământ
e al tău! A ta e împărăția și tu ești peste toți
domnii mai mare! A ta e bogăția, a ta e cinstea,
puterea și mărire! În mâna ta stă de a face pe
fie care mare și puternic. Căci ce suntem noi cari
am priimit toate numai din a ta mână? streini și
oaspeți suntem noi înaintea ta, ca și toți părinții
noștrii. Vieța noastră pe pământ e trecătoare,*

întocmai ca o umbră. Doamne, Dumnezeul nostru, tot ceea ce facem noi spre mărirea numelui tău cel sfânt e dela tine, dă Solomonilor tăi o inimă dreaptă, ca să facă tot ce e preparat spre gloria ta (1 Cronic. 29). Întărește o Doamne, tot ce ne-au dat. (Psalm. 68; 29). Arată servilor tăi faptele tale și mărirea ta copiilor lor. Și bună-tatea ta Doamne Dumnezeul nostru, să fie asupra noastră și întărește peste noi fapta mâinilor noastre? (Psalm 40, 16, 17). La tine e speranță noastră, o Doamne! Astfel că nu vom rătăci nici o dată. Amin.

POST-SCRIPTUM

Ca tot ce e cuprins în această scriere, astfel după cum am compus'o la început și am comunicat'o numai la câțiva în secret, spre a o păstra pentru o aplicare în viitor, să nu rămână fără nici un rezultat, am început să compun și scrierile speciale potrivit cu principiile aici stabilite, cu totul să fie gata, atunci când Dumnezeu va voi să trimită timpuri mai bune asupra patrii. Am început așa dar să compun:

I. „**Prescripțiuni pentru școala maternă**“ spre a se educă mai bine copiii în casă de către părinți și a se prepara pentru școala publică.

II. **Cărți necesare pentru școala primară** cu ajutorul cărora să se inspire întregului popor și celui de jos, învățături mântuitoare, adevărata temere de Dumnezeu și moravuri bune.

III. *Acele ce trebuie să serviască pentru gimnaziile (școala latină)* ca să se poată predă și învăța mai bine și cu înlesnire limbile necesare pentru un european.

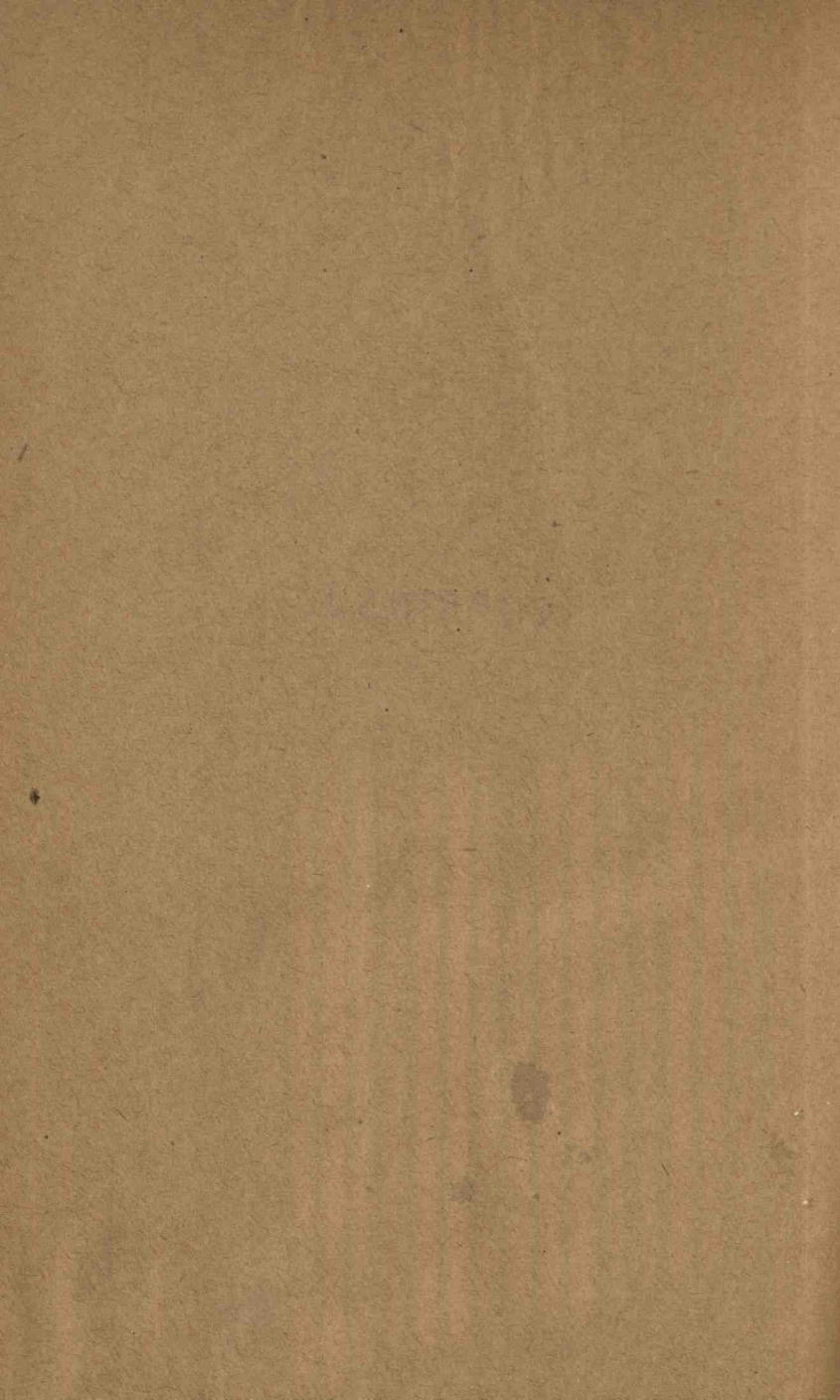
Scrierea intitulată: **Școala pentru copiii mici** (conținând sfaturi adresate părinților) a fost tradusă din limba țehă în cea germană în anul 1633, fiindcă Graful Rafael din Lisa, Voivod regesc de Pelz, vreă să reorganizeze școalele din provincia sa. Ea a fost tipărită aici și dedicată renumitului protector sub ale cărui auspicii și în urma voinței lui, au început să se tipărească aceste scrieri didactice. Imediat după aceea s'au tipărit în Lipsca și Torn în limba polonă și în anul 1653 au apărut în limba latină, pentru uzul școalelor ungurești.

Cu toate că acum observ foarte bine, după ce le-am citit iarăși, că multe ar fi putut să se dezvolte mai complet (căci în fie care zi se învață ceva nou), totuși le prezent publicului și sub forma aceasta, căci pot speră, că și așa vor fi de folos. Să se lase și altora grija de a lucră, completând și îmbunătățind.

FINE

COPRINSUL

C O P R I N S U L

	Pagina
Precuvântare	3—5
Vieața și activitatea lui Comenius	7—17
Didactica Magna	19—20
Către cetitori	21—47
Foloasele Didacticii	49—52
CAP. I. Omul e cea din urmă, cea mai complectă și cca mai perfectă creatură	53—55
CAP. II. Cea din urmă țință a omului e în afară de această vieață	57—63
CAP. III. Vieața aceasta e o preparare pentru cea eternă	65—69
CAP. IV. Pregătirea pentru eternitate are trei trepte : Cunoașterea sa însăși (și a tuturor lucrurilor care 'l înconjoară), stăpânirea de sine și direcțiunea către Dumnezeu	71—76
CAP. V. Semănța acelor trei părți (cultură, moravuri bune și religiozitate) ne e pusă dela natură	77—94
CAP. VI. Omul, dacă vrea să fie om, trebuie să se cultive	95—102
CAP. VII. Instrucțiunea omului să poate întreprinde foarte bine în vârsta fragedă ; dacă nu se face atunci, nu se poate face altă dată mai bine	103—108
CAP. VIII. Intreaga tinerime trebuie să fie instruită și spre aceasta sunt necesare școli	109—114
CAP. IX. Intreaga tinerime de ambele sexe trebuie să urmeze la școală	115—120
CAP. X. Instrucțiunea în școli trebuie să fie generală	121—128

CAP. XI. Până acum au lipsit școli, care să fi corespuns perfect țintei lor	129—135
CAP. XII. Școalele pot să fie aduse într'o stare mai bună	137—153
CAP. XIII. Baza organizării școalelor e ordinea strictă în toate	155—160
CAP. XIV. Stricta ordine școlară să se imprumute dela natură și în adevăr o astfel de ordine pe care să n'o poată împedeca nici un obstacol	161—167
CAP. XV. Principiile prelungirii vieții	169—178
CAP. XVI. Cerințele generale ale învățământului, adecă cum se poate predă de către învățători și învăța de școlari cu temeinicie spre a se putea face progres	179—200
CAP. XVII. Principiile cum se pot predă și învăța cu ușurință	201—220
CAP. XVIII. Principiile cum se poate predă învățământul în mod tameinic	221—243
CAP. XIX. Principiile după cari se pot predă învățământul în mod scurt și repede	245—275
CAP. XX. Metoda științelor în special	277—290
CAP. XXI. Metoda artelor	291—302
CAP. XXII. Metoda limbilor	303—313
CAP. XXIII. Metoda culturii morale	315—323
CAP. XXIV. Metoda cum se poate inspira copiilor pietatea	325—343
CAP. XXV. Dacă voim reforma școalelor după normele adevărului creștinism, atunci trebuiește sau să se înlătore cu totul scrierile păgânești din ele, sau cel puțin, să se întrebuințeze cu mai multă precauțiune, ca până acum	345—370
CAP. XXVI. Despre disciplină	371—378
CAP. XXVII. Despre împătrita împărțire a școalei, corespunzând celor patru trepte ale etății și ale progresului	379—384
CAP. XXVIII. Școala maternă	385—393

	Pagina
CAP. XXIX. Școala primară	395—405
CAP. XXX. Școala latină (gimnaziul).	407—416
CAP. XXXI. Academia (Universitatea)	417—424
CAP. XXXII. Despre un adevărat regulament școlar.	425—435
CAP. XXXIII. Despre cerințele necesare spre a putea incepe aplicarea practică a acestei metode uni- versale.	437—449
Coprinsul	453—455

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017